ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ РИНКУ ТА ЕКОНОМІКО-ЕКОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

INSTITUTE OF MARKET PROBLEMS AND ECONOMIC&ECOLOGICAL RESEARCH OF NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES OF UKRAINE

ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ

ECONOMIC INNOVATIONS

ЗБІРНИК НАУКОВИХ ПРАЦЬ
COLLECTION OF SCIENTIFIC WORKS

Засновано у жовтні 1998 року
Series founded in October, 1998

За наук. редакцією
академіка НАН України, д.е.н., проф. Буркинського Б.В.

ВИПУСК 65
ISSUE 65

Одесса
2017

УДК 338.47(656.6:504)332.14

Засновник і видавець:
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень
НАН України

Рекомендовано до друку та публікацію у мережі Інтернет Вченою Радою Інституту проблем ринку
та економіко-екологічних досліджень НАН України
(протокол №13 від 19.12.2017р.)

Редакційна колегія:
Головний редактор: **Буркинський Б.В.**, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.
Відповідальний секретар редколегії: **Хумарова Н.І.**, д.е.н., с.н.с.

Члени редакційної колегії:
Амоша О.І., акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **Андрєєва Н.М.**, д-р екон. наук; **Бутенко А.І.**, д-р екон. наук, проф.; **Вєжбєнєць** В., проф. надзв., докт. габіліт. (м. Ярослав, Польща); **Громова О.М.**, д-р екон. наук, проф.; **Жихарєва В.В.**, д-р екон. наук, проф.; **Зверяков М.І.**, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **Ковальов А.І.**, д-р екон. наук, проф.;
Котлубай О.М., д-р екон. наук, проф.; **Купінець Л.Є.**, д-р екон. наук, проф.; **Лисюк В.М.**, д-р екон. наук, проф.; **Макаренко М.В.**, д-р екон. наук, проф.; **Манцуров І.Г.**, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **Осипов В.М.**, д-р екон. наук, проф.; **Пирожков С.І.**, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **Прокопюк А.**, докт. габіліт. (м. Бялимсток, Польща); **Рейман К.**, проф. надзв., докт. габіліт. (м. Ярослав, Польща); **Сатанова А.**, проф. надзв., к.е.н.; **Симоненко В.К.**, чл.-кор. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **Степанов В.М.**, д-р екон. наук, проф.; **Туниця Ю.Ю.**, акад. НАН України, д-р екон. наук, проф.; **Філиппова С.В.**, д-р екон. наук, проф.; **Черчик Л.М.**, д-р екон. наук, проф.; **Шапар А.Г.**, чл.-кор. НАН України, д-р тех. наук, проф.

Теми наукових публікацій присвячені питанням розвитку глобальних та локальних економічних систем, організації господарювання підприємств різних форм власності, формування продовольчої політики держави, розвитку екологічного туризму, управління туристично-оздоровчою та транспортною галузями. В збірнику представлено низку робіт присвячених інвестиційній привабливості та питанням розвитку ринкових структур та механізмів.

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації: серія КВ № 15485-4057 ПР від 13.07.2009 р.

Відповідно до наказу МОН України від 09.03.2016 р. № 241 «Економічні інновації» внесено у перелік наукових фахових видань України, у яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата економічних наук.

©Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, Одеса, 2017

UDC 338.47(656.6:504)332.14

Publishers and founders:

Institute of Market Problems and Economic&Ecological Researches NAS of Ukraine

Approved for publishing and Internet publications by the Scientific Council the Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research, NAS Ukraine (December 19, 2017, protocol №13)

Editorial Board:

Editor: Burkynskyi B.V., Academician of National Academy of Sciences of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.

Executive secretary: Khumarova N.I., Grand PhD in (Economic) sciences, Senior researcher

Editorial Board:

Amosha A.I., Academician of National Academy of Sciences of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Andreeva N.M.,** Grand PhD in (Economic) sciences; **Butenko A.I.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Wierzbieniec W.,** Prof.nadzw. dr. hab., (Yaroslav, Poland); **Gromova O.M.**, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Zhikhareva V.V.,** Grand PhD in (Economic) sciences Prof.; **Zveryakov M.I.,** Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Kovalev A.I.** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Kotlubay A.M.**, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Kupynetc L.E.**, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Lysiuk V.M.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Makarenko M.V.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Mantsurov I.G.**, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Osipov V.M.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Pirozhkov S.I.,** Academician of National Academy of Sciences of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Prokopiuk A.,** Prof. nadzw. dr. hab., (Białystok Poland); **Rejman K.**, Prof. nadzw. dr. hab., (Yaroslav, Poland); **Satanova A.,** Prof. nadzw. dr.; **Simonenko V.K.**, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Stepanov V.M.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Tunytsya Yu.Yu.,** Academician of National Academy of Sciences of Ukraine, Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Filippova S.V.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Cherchyk L.M.,** Grand PhD in (Economic) sciences, Prof.; **Shapar A.G.**, Corresponding Member of the NAS of Ukraine, Grand PhD in (Engineering) sciences, Prof.

The topics of scientific publications are devoted to the questions of global and local development of economic systems, organization of enterprises` management of different ownerships forms, formation of the state food policy, development of ecological tourism, management of health-tourism and transport industries. The collection presents a number of works devoted to investment attractiveness and issues of the development of market structures and mechanisms.

The Certificate of State Registration as of 13.07.2009 Series KB № 15485-4057 PR

«Economic Innovations» is updated in the new list of scientific professional editions, which can publish the results of PhD theses in Economics ву Order Ministry of Education and Science of Ukraine № 241 of 09.03.2016

©Institute of Market Problems and Economic-Ecological Research NAS of Ukraine, 2017

ЗМІСТ

Береза І.В.
МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЕКТІВ НА ОСНОВІ КОШТОРИСНО-НОРМАТИВНОЇ ВАРТОСТІ……. ***8***

Бібікова Н.О
ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗЕРНОВИХ ГОСПОДАРСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ……. ***15***

Бондаренко С.А., Руммо В.В.
ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ…… ***28***

Булишева Д.В., Нічітайлова М.С., Малащук О.С.
НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-ОЗДОРОВЧОЇ СФЕРИ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ……. ***38***

Горячук В.Ф., Дуков Д.Ф.
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ…… ***47***

Дергачов В.О.
ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ……. ***56***

Ільченко С.В., Карпенко Г.Ю.
ОЦІНКА ВПЛИВУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РІВЕНЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ……..... ***67***

Криницька О.О.
ІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ……. ***73***

Лайко О.І., Чабаров В.О., Арафтеній А.М.
ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ……. ***80***

Лисюк В.М., Серов О.О.
ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВИМ БУДИНКОМ…… ***88***

Михайлюк О.Л.
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ… ***95***

Мурзановський Г. М.
РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ СТВОРЕННЯ БАЛТСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ……..... ***104***

Назаренко Ю.А.
СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «КАПІТАЛІЗАЦІЯ»…… ***111***

Нікішина О.В.
НАУКОВІ Й ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ІНТЕГРОВАНОМУ ТОВАРНОМУ РИНКУ (НА ПРИКЛАДІ ХЛІБНОГО РИНКУ УКРАЇНИ)…… ***118***

Нікола С.О.
ТЕОРІЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕНДЕРІВ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ……..... ***127***

Познанська І.В.
ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СУДНОПЛАВСТВА……..... ***135***

Садченко О.В.
ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН У СФЕРІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВА…… ***145***

Тютюнник Г.О.
ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКА АГРОЕКОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РІЗНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ……. ***154***
Шевченко Д.І.
МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ПРИКЛАДІ ЛИМАНСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ…….. ***162***
Мартієнко А.І. , Хумарова Н.І.
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ…… ***170***
Чернова Н.С. , Сурмило Д.С.
СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБИ В ПЕРСОНАЛІ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ.. ***179***

CONTENTS

Bereza I.V.
METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DEFINITION OF EFFICIENCY OF INFRASTRUCTURE PROJECTS ON THE BASIS OF COST-NORMATIVE VALUE……. ***8***
Bibikova N. O.
TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT INDIVIDUAL GRAIN FARMS IN CONTEXT OF PROVISION FOOD SECURITY OF UKRAINE AND ITS REGIONS……. ***15***
Bondarenko S.A., Rummo V.V.
FORMATION OF THE EARLY WARNING SYSTEM IN MANAGEMENT OF RISKS OF VINE-FISHING ENTERPRISES…….. ***28***
Bulysheva D.V., Nichitailova M.S., Malashchuk O.S.
DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT THE ECOLOGICAL MANAGEMENT OF TOURISM-HEALTH SPHERE OF ODESSA URBAN AGLOMERATION…….. ***38***
Goriachuk V.F., Dukov D.F.
INSTITUTIONAL PROVISION INVESTMENT INSTRUMENTS OF PUBLIC ADMINISTRATION REGIONAL DEVELOPMENT……. ***47***
Dergachev V.O.
EUROPEAN EXPERIENCE OF REGIONAL POLICY AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE…….. ***56***
Ilchenko S.V., Karpenko H.Y.
ASSESSMENT OF THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE IMPACT ON THE REGIONAL DEVELOPMENT……. ***67***
Krynytska O.O.
HISTORICAL TRENDS OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE FIELD OF FORMATION OF FOOD POLICY OF UKRAINE……. ***73***
Laiko O.I., Chabarov V.O., Araftenii A.M.
INSTITUTIONAL FACTORS OF INVESTMENT ACTIVITIES IMPROVING IN THE NATIONAL ECONOMY UNDER THE TERMS OF DECENTRALIZATION……. ***80***
Lisyuk V.M., Serov O.O.
PRACTICAL FORMATION OF THE PRICE FOR THE MANAGEMENT OF AN APARTMENT BUILDING…….. ***88***
Mihailuk E.L.
PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL TOURISM IN ODESA REGION……. ***95***
Murzanovskyi G.M.
THE DECENTRALIZATION REFORM: THE PRECONDITIONS AND FACTORS OF CREATION OF THE BALTA CONSOLIDATED TERRITORIAL COMMUNITY…… ***104***
Nazarenko Y.A.
SYSTEMATIZATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT OF "CAPITALIZATION"…….. ***111***
Nikishyna O.V.
SCIENTIFIC AND APPLIED BASES OF REDISTRIBUTION THE VALUE ADDED IN INTEGRATED COMMODITY MARKET (AT THE EXAMPLE OF BREAD MARKET OF UKRAINE)……. ***118***
Nikola S.O.
TENDERS THEORY FOR STIMULATION ECOLOGICAL-ORIENTED BUSINESS…….. ***127***
Poznanska I.V.
TAX INSTRUMENTS FOR ENSURING THE INTERNATIONAL SHIPPING DEVELOPMENT……. ***135***
Sadchenko E.V.
TECHNOLOGY BLOKCHEIN IN THE FIELD OF FINANCIAL SERVICES OF THE ENTERPRISE…….. ***145***

Tiutiunnyk H.O.
INTERNALLY ECONOMIC AGROECOLOGICAL ORGANIZATION THE LAND USE OF ENTREPRENEURSHIPS SUBJECTS OF DIFFERENT PROPERTY FORMS……..... ***154***
Shevchenko D.I.
METHODICAL FEATURES OF FINANCIAL CAPABILITY ASSESSMENT OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES BY THE EXAMPLE OF THE LYMAN DISTRICT OF THE ODESA REGION……. ***162***
Martienko A.I., khumarova N.I.
METHODOLOGICAL BASES OF IMPLEMENTATION DIFFERENT PROPERTY FORMS ON NATURAL RECREATIONAL RESOURCES……..... ***170***
Chernova N.S., Surmylo D.S.
STRATEGIC PERSONNEL REQUIREMENTS PLANNING IN THE TRANSPORT INDUSTRY ***179***

УДК 338.47:656.2
JEL J23

БЕРЕЗА І.В.
аспірант
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: bereza_ivan@list.ru

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ВИЗНАЧЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ІНФРАСТРУКТУРНИХ ПРОЕКТІВ НА ОСНОВІ КОШТОРИСНО-НОРМАТИВНОЇ ВАРТОСТІ

Розроблено та запропоновано методичні підходи управління витратами при організації робіт з реконструкції та капітального ремонту залізничних будівель і споруд на основі кошторисно-нормативного методу із застосуванням методу оцінки вартості життєвого циклу як економічного аналізу сумарних витрат на виконання ремонтно-будівельних робіт. Дані по ресурсам, отримані з кошторисних розрахунків по розглянутих варіантах, дають можливість порівняти ресурсні показники як в кількісному, так і в вартісному вираженні і визначити максимальні значення за основними елементами витрат, які можуть бути використані в додаткових умовах за вибором економічно доцільного варіанта проведення ремонтно-будівельних робіт. Виходячи з представленого вище розроблена методика розрахунку нормативної кошторисної вартості робіт з РКР залізничних будівель і споруд на основі нормативного методу із застосуванням розроблених автором методичних рекомендацій по формуванню кошторисно-нормативних документів і поточних індексів зміни кошторисної вартості за статтями і елементами витрат.

Ключові слова: *транспортне будівництво, економічна ефективність, об'єкти інфраструктури, кошторисна вартість, ремонтно-будівельні роботи*

BEREZA I.V.
post-graduate student
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: bereza_ivan@list.ru

METHODOLOGICAL PRINCIPLES OF DEFINITION OF EFFICIENCY OF INFRASTRUCTURE PROJECTS ON THE BASIS OF COST-NORMATIVE VALUE

The methodical approaches to cost management in the organization of work on the reconstruction and overhaul of railway buildings and structures on the basis of the cost-standard method with the use of the method of estimating the cost of the life cycle as an economic analysis of the total expenses for the performance of repair and construction works are developed and proposed. For the implementation of local estimated estimates of the cost of reconstruction and overhaul of railway structures on the basis of normative and technical documentation and initial data (on the design of the building or structure, the machine complex and the length of time provided for the works ("window" or "closed transfer")), according to collections of estimated standards, the selection of appropriate prices for the complexes of works in the technological sequence, the corresponding version of work execution is carried out. In order to account for additional costs to individual prices, correction factors are used in accordance with the conditions of their application and are stipulated in the general provisions of the relevant price lists. The estimated cost of work on the railways of railways and structures is determined by the basic-index method. Data on the resources obtained from the estimated calculations for the considered options, make it possible to compare resource indicators in both quantitative and cost terms and determine the maximum values for the main elements of expenditure that can be used in additional conditions, at the option of an economically feasible option of repair- construction works. Proceeding from the above developed methodology for calculating the normative estimated cost of work on RCR railway buildings and structures on the basis of a normative method using the author's developed methodological recommendations for the formation of cost-regulatory documents and current indexes of change in the estimated cost of articles and elements of expenditure.

Keywords: *transport construction, economic efficiency, infrastructure objects, estimated cost, repair and construction works*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Для визначення вартості ремонтів об'єктів інфраструктури колійного комплексу залізничного транспорту України необхідні сучасні методичні підходи управління витратами в сфері транспортного будівництва, які дозволять в рамках проектів, що розробляються на реконструкцію і капітальний ремонт об'єктів залізничної інфраструктури проводити вибір серед альтернативних варіантів організації виробництва робіт на основі їх техніко-економічного порівняння і економічного ефекту.

Проаналізувавши витрати, пов'язані з виконанням планових робіт з реконструкції та капітального ремонту (далі РКР) основних засобів залізничного транспорту було визначено що вартість безпосередньо залежить від технології виконання ремонтно-будівельних робіт [3].

У зв'язку з вищевикладеним автором розроблені методичні підходи до планування витрат, пов'язаних з РКР будівель і споруд на основі заходів з яких слід формувати собівартість. В її склад включені витрати по вартості ремонтно-будівельних робіт, додаткових витрат на заходи, необхідні для забезпечення пропуску поїздів, вартісній оцінці часу зупинки руху на ділянці при організації ремонтно-будівельних робіт і розміру недоотриманого ПАТ «УЗ» маржинального доходу (різниця між виручкою товариства, яку воно отримує від транспортних послуг та загальною сумою витрат), внаслідок неможливості пропуску планової кількості поїздів по заданих напрямках [3].

При визначенні альтернативних варіантів виконання робіт з РКР будівель і споруд слід враховувати технологічну можливість виконання даних робіт цілий рік, як в літній, так і в зимовий період.

Причому в зв'язку з нерівномірністю розподілу пасажирських і вантажних перевезень по мережі залізниць протягом всього року, цей параметр може значно впливати на вибір при прийнятті рішення про час і технологію виконання ремонтно-будівельних робіт.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Для визначення економічно доцільного за витратами варіанту виробництва ремонтно-будівельних робіт потрібно зібрати і проаналізувати вихідні дані, провести розрахунки відповідно до наведеної нижче покрокової моделлю і визначити сумарні витрати за альтернативними варіантами РКР транспортного об'єкта, враховуючи інноваційну складову [12].

Вибір економічно доцільного варіанта по цілорічної організації робіт при РКР споруди пропонується проводити відповідно до результатів розрахунків вартості за наступними варіантами виконання робіт:

- в «вікно» великої тривалості (варіант 1). Даний варіант передбачає виконання ремонтно-будівельних робіт за типовою технологією та з використанням стандартизованих матеріальних ресурсів та будівельних матеріалів [5];
- на закритому для руху поїздів перегоні на весь період виконання робіт (варіант 2). Даний варіант робіт незважаючи на закриття перегону передбачає виконання ремонтно-будівельних робіт за сучасними технологічними процесами, що передбачає скорочення терміну виконання робіт, за технологією компанії «СТАЛДОМ-Україна» [http://staldom.com.ua/ru-RU/about]. Компанія «СТАЛДОМ-Україна» входить до складу міжнародного холдингу "STALDOM", який більше 15 років лідирує на ринку будівництва з легких сталевих тонкостінних конструкцій. СТАЛДОМ - Сучасна Технологія Альтернативного легкозбірного домобудівництва - по праву визнана кращою в сегменті каркасного будівництва будинків і зведення громадських будівель. Успішний європейський досвід (80% будинків Швеції, Фінляндії побудовані за каркасною технологією) вже багато років застосовується і в Україні. Завоювавши левову частку українського ринку каркасного будівництва, компанія «СТАЛДОМ» утримує передові позиції в розробці і впровадженні даної технології для комерційного і приватного будівництва. Просування технології СТАЛДОМ в Україні обумовлено напрямком географічного вектора розвитку компанії «СТАЛДОМ». На сьогоднішній день технологія «СТАЛДОМ» активно впроваджується в Грузії, Вірменії, країнах північної Африки.

В Україні компанія «СТАЛДОМ» працює з 2005 р За цей порівняно короткий період побудовано безліч споруд та будівель житлового, комерційного і промислового призначення.

Методичний підхід щодо визначення економічно доцільного варіанта виконання робіт може здійснюватися в рамках існуючих методів прийняття оптимальних рішень. Вибір варіанту на основі порівняння при розробці проекту визначається на основі критеріїв, вибір яких повинен відповідати

досягненням економічної науки. З числа найбільш часто використовуваних критеріїв можна навести такі:

А) Величина інвестицій на будівництво (реконструкцію) або витрати на капітальний ремонт об'єкта. Це досить простий, з точки зору розрахункової методології та детермінованості вихідних даних (особливо при нормативному методі) критерій, проте не враховує особливості інших, крім інвестиційної, етапів проекту. Він може використовуватися для приблизного зіставлення окремих проектних (конструктивних) рішень, що не роблять серйозний вплив на особливості виконання робіт з урахуванням пропуску необхідного поїздо-потоку;

Б) Показники економічної ефективності. З наукових праць в даній області слід відзначити праці Бараша Ю.С. [1], Волкова Б.А. [4], Котлубая О.М. [9], Кулаєва Ю.Ф. [10], Міщенко М.І. [11] та інших, які працюють над галузевим застосуванням дисконтованих економічних показників при розрахунках економічної ефективності. Як зазначається в [11], залізничне будівництво або перебудова існуючих залізничних об'єктів, вимагає розгляду значного числа варіантів при виборі найбільш ефективного проектного рішення. Порівнянні варіанти повинні відповідати умовам сумісності і аналізуватися при різних умовах експлуатації, наприклад: види тяги, типи пристроїв сигналізації, централізації та блокування, зі збереженням або зміною існуючого плану і профілю лінії;

В) Вартість життєвого циклу об'єкта дозволяє зіставляти різні за структурою та обліку витрати альтернативних варіантів проекту. Незважаючи на те, що в даний час його використання в якості основного не пропонується діючими методиками, перевагою даного методу є можливість одночасного використання при порівнянні варіантів визначати економічні витрати і при цьому проводити порівняння виключно технічних і технологічних показників. Це дозволяє проводити зіставлення проектів незалежно від впливу ринкових макроекономічних чинників, відомчої приналежності, звичайно, за умови приведення цін до єдиного базисного періоду. З огляду на цю особливість, в роботі був використаний критерій вартість життєвого циклу саме для закритих конструктивно-технологічних задач вибору варіантів, що є особливістю транспортно-будівельного комплексу. Раціональні рішення в цьому випадку можуть бути знайдені з умови мінімуму сумарних витрат, пов'язаних з РКР будівель і споруд [7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Економічний ефект визначається як різниця між розглянутими альтернативними варіантами організації РКР.

Крім основного критерію вибору економічно доцільного варіанта організації ремонтно-будівельних робіт діючими методичними документами передбачається використання додаткових критеріїв, пов'язаних з технічними та технологічними показниками [8]. Дані додаткові критерії дозволяють розглядати економічно доцільний варіант виробництва ремонтно-будівельних робіт і проводити порівняння технічних і технологічних показників, такі як час виконання ремонтно-будівельних робіт, сукупні трудовитрати на проведення ремонтно-будівельних робіт, час затримки поїздів через проведення ремонтно-будівельних робіт (поїздо-години) і ін. З методичної точки зору, це положення знаходиться в протиріччі з основними положеннями теорії вибору оптимальних рішень в тому числі, до діючих методик. Міркуючи про причини подібного припущення, слід враховувати особливість реалізації проектів в транспортно-будівельному комплексі. Зокрема, відсутність на даний момент адаптованої методики відбору варіантів для об'єктів транспортної залізничної інфраструктури, що враховує одночасно як завдання проектної оптимізації, так і управління вартістю при бюджетуванні [3]. Це підкреслює значимість поставлених в роботі мети і для галузевого впровадження в тому числі.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної статті є розробка методичних засад визначення ефективності інфраструктурних проектів на основі кошторисно-нормативної вартості в сучасних умовах [6] функціонування підприємств транспортного будівництва.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Додаткові показники використовуються для підвищення ступеня обґрунтованості вибору варіанта, а також у випадку, коли основні показники не забезпечують однозначного встановлення найбільш ефективного варіанту. Така ситуація може настати, коли показники по порівнюваним варіантам відрізняються один від одного на величину, що не перевищує точність розрахунку.

Різниця, наприклад, чистого дисконтованого доходу, в межах якої варіанти слід вважати однаково ефективними, може досягати для об'єктів залізничного транспорту при обґрунтуванні інвестицій -10-15%, на стадії безпосереднього проектування - 5-8%.

В ході дослідження розроблена і представлена блок-схема розрахунку витрат і оцінки альтернативних варіантів організації робіт з РКР будівель і споруд транспорту.

Вихідна інформаційна база, точність і методи визначення як вартісних, так і натуральних показників за альтернативними варіантами повинні бути однаковими. Не можна, наприклад, допускати щоб вартість реконструкції (капітального ремонту) об'єктів інфраструктури залізничного транспорту по одному варіанту розраховувалася за укрупненими показниками вартості, а по-іншому - за одиничними розцінками. Обсяги будівельно-монтажних робіт повинні бути підраховані за варіантами з однаковим ступенем точності.

При визначенні витрат повинна прийматися однакова для порівнюваних варіантів система вимірників, що розраховується відповідно до єдиного методологічним підходом і ступенем точності. Час проходження поїздів по ділянці, витрата палива, наприклад, при порівнянні альтернативних варіантів проектів повинна бути, визначена або по рівноважним швидкостям, або за допомогою кривих швидкостей, побудованих в процесі тягових розрахунків. Вартісні показники слід визначати для однойменних ресурсів в однаковому рівні цін.

Вибір проектних рішень слід здійснювати по однотипним показниками порівнюваних варіантів і враховувати всю сукупність економічних, соціальних, екологічних та інших факторів.

Варіанти повинні мати маркетингове опрацювання, оцінку ризиків інвестиційних вкладень при невизначеності вихідної інформації. Можливість появи форс-мажорних обставин, якщо це береться до уваги при виборі варіанта інвестиційного вкладення, необхідно враховувати у всіх аналізованих рішеннях.

Технічні умови та інші нормативні документи повинні бути єдиними для всіх розглянутих варіантів. Реконструкція, капітальний ремонт залізничних об'єктів або пристроїв інфраструктурного комплексу повинна враховувати один і той же часовий період по всіх розглянутих варіантів. Порівнянні варіанти з різною потужністю, місткістю і іншими параметрами повинні приводиться до порівнянним умов і ступеня деталізації.

Таким чином, ремонтно-будівельні роботи визначають вимоги реалізації перед проектних проробок, розробку проекту і складання бюджетів в рівних умовах, з однаковими передумовами і припущеннями. Однак, в транспортно-будівельному комплексі такі можливості обмежені особливостями життєвого циклу об'єктів інфраструктури [7]. Так, сама потреба в ремонтах і реконструкції - величина з високою дисперсією, визначається в рамках багатофакторної моделі, в залежності від пропущеного тоннажу або терміну експлуатації, природно-кліматичних умов та інших факторів.

Виробництво робіт з РКР будівель і споруд виконується на діючих ділянках в зв'язку з даною обставиною часовий чинник в залежності від технології може відрізнятися не значно. Отже, враховувати інфляцію і зміну цінових показників ресурсів не потрібно.

Для вибору найбільш раціонального рішення використовується в загальному випадку ціла система показників, що відображають властивості запроектованих пристроїв і споруд. Дані показники слід класифікувати за такими ознаками: кількості врахованих властивостей, формою вираження, змісту, обліку часу, ступенем визначеності, формі обчислення, ступеня впливу на вибір рішення і масштабності показника. Як показники економічної ефективності інвестицій інвестиційного проекту в цілому слід враховувати чистий дисконтований дохід, індекс прибутковості, внутрішню норму прибутковості, наведені будівельно-експлуатаційні витрати, термін окупності капітальних вкладень та інші.

Економічна ефективність проектів визначається на предпроектному етапі проектування, а при розробці проектної документації це значення ефективності уточнюється.

При проектуванні залізничних об'єктів оцінка економічної ефективності будівництва, реконструкції та капітального ремонту об'єктів здійснюється відповідно до діючої нормативно-правової бази.

Для реалізації зазначених методичних підходів розроблено такі методики визначення:

- кошторисної вартості робіт з РКР залізничних будівельних об'єктів на основі нормативного методу;

- витрат на організаційно-технічні заходи, пов'язані із забезпеченням руху поїздів по одній із колій багатоколійного ділянки на період проведення ремонтно-будівельних робіт на основі нормативного методу;

- витрат, пов'язаних зі зміною організації руху поїздів і з неможливістю прийняття до перевезення вантажів в період проведення ремонтно-будівельних робіт.

З урахуванням усього сказаного автором розроблені методичні підходи управління витратами при організації робіт з РКР залізничних будівель і споруд на основі нормативного методу із застосуванням методу оцінки вартості життєвого циклу як економічного аналізу сумарних витрат на виконання ремонтно-будівельних робіт [7].

Кошторисна вартість робіт формується проектними організаціями при розробці проектно-кошторисної документації відповідно до основних умов і показниками організації проведення ремонтно-будівельних робіт, встановлених службою замовника, з урахуванням конкретних характеристик залізничних споруд, умов експлуатації ремонтованих будинків, розроблених організаційно-технологічних схем проведення ремонтних робіт спеціалізованими комплексами і залежить від аналізованого варіанта виконання робіт [5].

Кошторисна документація розробляється відповідно до «ДСТУ» [13]. Кошторисні нормативи на проведення робіт з реконструкції, капітального ремонту залізничних будівель і споруд враховують витрати на комплекси ремонтно-будівельних робіт. У кошторисних нормативах передбачені найбільш ефективні технологічні та організаційні схеми виробництва ремонтно-будівельних робіт відповідно до типових технологічних процесів, розроблених проектно-технолого-конструкторським бюро і затвердженими встановленим порядком в ПАТ «УЗ».

Для виконання локальних кошторисних розрахунків вартості реконструкції і капітального ремонту залізничних споруд на підставі нормативно-технічної документації та вихідних даних (по конструкції будівлі або споруди, машинізованому комплексу та тривалості надання часу для проведення робіт («вікно» або «закритий перегін»)), по збірникам кошторисних нормативів виконується підбір відповідних розцінок на комплекси робіт в технологічній послідовності, відповідної варіанту виконання робіт. Для обліку додаткових витрат до одиничних розцінках застосовують поправочні коефіцієнти відповідно до умов їх застосування і обумовлені в загальних положеннях відповідних збірників розцінок. У розрахунку кошторисної вартості транспортні витрати з доставки матеріалом, виробів і конструкцій враховуються окремим рядком за даними збірника ДСТУ на підставі поданих в вихідних даних відстаней транспортування матеріалів.

Кошторисна вартість робіт з РКР залізничних будівель і споруд визначається базисно-індексним методом. Базисно-індексний метод визначення кошторисної вартості передбачає складання кошторисних розрахунків (кошторисів) в базисному рівні цін з використанням одиничних розцінок і системи індексів зміни кошторисної вартості.

Збірники поточних індексів зміни кошторисної вартості розробляються щоквартально на основі цінових показників, що склалися на момент їх розробки і затверджуються в установленому порядку розпорядженнями Міністерства регіонального будівництва України на відповідну дату. Індекси зміни кошторисної вартості на роботи з реконструкції та капітального ремонту залізничних будівель розробляються на комплекс будівельно-монтажних робіт в цілому.

Залежно від джерела фінансування поточна кошторисна вартість визначається застосуванням:

- індексів, затверджених ПАТ «УЗ» - для об'єктів, що фінансуються за рахунок коштів ПАТ «УЗ» (галузеві індекси);

- індексів, рекомендованих до застосування Мінрегіонбуд України - для об'єктів, що фінансуються із залученням державних коштів.

Для більш достовірного визначення вартості робіт по реконструкції або капітальному ремонту залізничних споруд в роботі автором запропоновано визначати вартість в поточному рівні цін із застосуванням індексів зміни кошторисної вартості за статтями витрат: оплата праці робітників і машиністів [2], експлуатація машин і механізмів, матеріальні ресурси.

Розрахунок інших витрат і робіт при визначенні кошторисної вартості робіт з реконструкції та капітального ремонту будівель і споруд здійснюється відповідно до положень ДСТУ [13].

Кошторисні розрахунки виконуються проектними організаціями із застосуванням кошторисно-програмних комплексів, які дозволяють розкласти загальну кошторисну вартість виконуваних ремонтно-будівельних робіт на окремі ресурсні та вартісні складові: оплату праці робітників (монтерів колії) і машиністів [2], матеріальні ресурси, експлуатацію машин і механізмів.

Дані по ресурсам, отримані з кошторисних розрахунків по розглянутих варіантах, дають можливість порівняти ресурсні показники як в кількісному, так і в вартісному вираженні і визначити

максимальні значення за основними елементами витрат, які можуть бути використані в додаткових умовах за вибором економічно доцільного варіанта проведення ремонтно-будівельних робіт.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Виходячи з представленого вище розроблена методика розрахунку нормативної кошторисної вартості робіт з РКР залізничних будівель і споруд на основі нормативного методу із застосуванням розроблених автором методичних рекомендацій по формуванню кошторисно-нормативних документів і поточних індексів зміни кошторисної вартості за статтями і елементами витрат.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бараш Ю. С. Управління залізничним транспортом України: [монографія] / Ю. С. Бараш. – [2-ге вид. перероблене і доп.]. – Д. : Вид-во Дніпропетр. нац. ун-ту залізн. трансп. ім. акад. В. Лазаряна, 2006 – 264 с.
2. Береза І.В. Удосконалення кадрового потенціалу підприємств транспортного будівництва під впливом факторів стратегічного розвитку / М. І. Міщенко, І.В. Береза // Науковий журнал «Економічний вісник Національного гірничого університету». – Дніпропетровськ: НГУ, 2016. - № 4 (56). – С. 119-125.
3. Брызгалова, Р.М. Имитационная модель управления стоимостью железнодорожного строительства [Текст] / Р.М. Брызгалова, В.С. Воробьев, К.В. Каталымова. - Научный журнал «Научные проблемы транспорта Сибири и Дальнего Востока». - Новосибирск: НГАВТ. – 2008. - №2. – С. 51-57.
4. Волков Б. А. Экономика и управление недвижимостью на железнодорожном транспорте : учеб. для вузов ж.-д. трансп. / Б. А. Волков, Г. В. Федотов, А. А. Гавриленков ; под ред. Б. А. Волкова. – М. : Учеб.-метод. центр по образованию на ж.-д. трансп., 2007. – 637 с.
5. Данилишин Б. М. Оцінка техніко-економічного стану об’єктів інфраструктури та виробничих фондів України: Монографія / Данилишин Б. М., Хвесик М. А., Корецький М. Х., Дацій О. І. – Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2008. – 375 с.
6. Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010 – 2019 роки [Електронний ресурс] : затв. Постановою Кабінету Міністрів України від 16 груд. 2009 р. № 1390 [в редакції Постанови Кабінету Міністрів України від 26 жовт. 2011 р. № 1106]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/. - Назва з титул. екрану.
7. К. Понтиселли. Стоимость жизненного цикла железнодорожного подвижного состава: от теории к практике / К. Понтиселли // Техника железных дорог. – 2009. – № 4. – С. 19-21.
8. Колесникова Н. М. Адаптивно-гармонізаційний механізм ціноутворення на залізничному транспорті: формування, функціонування та розвиток: [монографія] / Н. М. Колесникова. – К.: КУЕТТ, 2006. – 564 с.
9. Котлубай А. М. Критерии управления транспортними системами. Розвиток методів управління та господарювання на транспорті : зб. наук. пр. / А. М. Котлубай, А. А. Липинская. – Одеса : ОДМУ, 2000. – Вип. 7. – С. 56–66.
10. Кулаєв Ю. Ф. Методы экономической оценки инвестиционных проектов на транспорте / Ю. Ф. Кулаєв. – К. : Транспорт України, 2001. – 182 с.
11. Міщенко М.І. Економіко-організаційні основи функціонування підприємств колійної інфраструктури: монографія/ М.І. Міщенко. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2013. – 489 с.
12. A good time for infrastructure investment by R.A. - The Economist, Washington, Mar 28th 2012. [Электронный ресурс] –Режим доступу http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2012/03/low-hanging-fruit
13. Ціноутворення, експертиза та розвиток будівельної діяльності. Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. (2017) http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/tsinoutvorennya/

REFERENCES

1. Barash, YU. S. (2006). *Upravlinnia zaliznychnym transportom Ukraiiny [Rail Transport Management in Ukraine]*. Dnepropetrovsk: Dnipropetr. nats. un-tu zalizn. transp. im. akad. V. Lazaryana [in Ukrainian].

2. Bereza, I.V., & Mishchenko, M.I. (2016). Udoskonalennia kadrovoho potentsialu pidpryiemstv transportnoho budivnytstva pid vplyvom faktoriv stratehichnoho rozvytku [Improvement of personnel potential of transport construction enterprises under the influence of factors of strategic development] *Ekonomichnyy visnyk Natsional'noho hirnychoho universytetu - Economic Bulletin of the National Mining University*, 4 (56), 119-125. [in Ukrainian]

3. Bryzaholova, R. M., & Vorobyov, V.S., & Katalinov, K.V. (2008) Imitatsiina model' upravlinnia vytratamy na budivnytstvo zaliznytsi [Imitation model for managing the cost of railway construction] *Naukovi problemy transportu Sybiru ta Dalekoho Skhodu - Scientific problems of transportation of Siberia and the Far East*, 2, 51-57. [in Russian]

4. Volkov, B. A., Fedotov, H. V., & Havrylenkov, A. A. (2007). *Ekonomika ta upravlinnia nerukhomistiu na zaliznychnomu transporti [Economy and management of real estate in rail transport]*. Moskva. Tsentr osvity na zaliznychnomu trans. [in Russian].

5. Danylyshyn, B. M., Khvesyk, M. A., Korets'ky, M. KH., & Datsii O. I. (2008). *Otsinka tekhniko-ekonomichnoho stanu obyektiv infrastruktury ta vyrobnychykh fondiv Ukraiiny [Estimation of technical and economic condition of infrastructure objects and production assets of Ukraine]*. Donets'k: TOV «Yuho-Vostok, LTD [in Ukrainian]

6. Derzhavna tsiliova prohrama reformuvannia zaliznychnoho transportu na 2010 – 2019 roky : zatv. Postanovoyu Kabinetu Ministriv Ukraiiny vid 16 hrud. 2009 r. № 1390 [State target program for rail transport reform for 2010 - 2019 Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 16 December. 2009 № 1390]. *zakon1.rada.gov.ua.* Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua. [in Ukrainian]

7. Pontichelli, K. (2009). Vartist' zhyttievoho tsyklu zaliznychnoho rukhomoho skladu: vid teorii do praktyky [Cost of life cycle of railway rolling stock: from theory to practice] *Tekhnika zaliznyts'– Technique of railways*, 4, 19-21. [in Russian].

8. Kolesnykova, N. M. (2006). *Adaptyvno-harmonizatsiinyi mekhanizm tsinoutvorennia na zaliznychnomu transporti: formuvannia, funktsionuvannia ta rozvytok [Adaptive-Harmonization Mechanism for Pricing in Rail Transport: Formation, Functioning and Development]* Kiev: KUETT [in Ukrainian]

9. Kotlubai, A. M., & Lypynskaia, A. A. (2000). Kryterii upravleniia transportnymy systemamy [Criteria for the management of transport systems]. *Rozvytok metodiv upravlinnya ta hospodaryuvannya na transporti - Development of methods of management and management of transport. Vol. 7,* 56–66. [in Russian].

10. Kulaiev YU. F. (2001). *Metody ékonomycheskoi otsenky investytsyonnykh proektov na transporte [Methods of economic evaluation of investment projects in transport]* Kiev: Transport Ukrayiny [in Russian].

11. Mishchenko, M.I. (2013). *Ekonomiko-orhanizatsiini osnovy funktsionuvannia pidpryiemstv koliinoii infrastruktury [Economic and organizational bases of functioning of enterprises of the railway infrastructure]* Odesa : IPREED NAN Ukraiiny [in Ukrainian]

12. A good time for infrastructure investment by R.A (2012). The Economist, Washington, Mar 28th 2012. *www.economist.com/blogs/freeexchange/2012/03/low-hanging-fruit* Retrieved from http://www.economist.com/blogs/freeexchange/2012/03/low-hanging-fruit [in English]

13. Tsinoutvorennia, ekspertyza ta rozvytok budivel'noii diyal'nosti. Ministerstvo rehional'noho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunal'noho hospodarstva Ukraiiny. [Pricing, expertise and development of construction activities. Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine] (2017) *http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/tsinoutvorennya* Retrieved from http://www.minregion.gov.ua/napryamki-diyalnosti/building/pricing/tsinoutvorennya/ [in Ukrainian]

УДК 631.115.1:664.76 (477)
JEL L10, L22

БІБІКОВА Н.О.
асистент
Ужгородський торговельно-економічний інститут КНТЕУ
Вул. Коритнянська, 4, м.Ужгород, Україна, 88020
E-mail: sir79@ukr.net

ТЕНДЕНЦІЇ І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ЗЕРНОВИХ ГОСПОДАРСТВ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ РЕГІОНІВ

Проведено аналіз динамічно-структурних змін у видовому виробництві зерна, визначено латентну тенденцію зменшення валових зборів високоякісного продовольчого зерна на фоні загального зростання державного зернового збору. Проаналізовано суб'єктну структуру зернового виробництва в Україні, показано тенденцію витіснення індивідуальних господарств у ринкову нішу виробництва малорентабельних, але соціально значимих зернових культур для внутрішнього споживання. Ідентифіковано головні тенденції та проблеми розвитку суб'єктів індивідуального сектору зернового ринку з акцентом на інституційну складову, проявом якої є економічне відторгнення малих товаровиробників від ринкової інфраструктури, негативні структурні зміни у збутовій системі, посилення залежності первинних зерновиробників від цінової політики трейдерів як найсильніших суб'єктів ринку, що контролюють експортні товаропотоки. Обґрунтовано різновекторність впливу суб'єктів корпоративного та індивідуального секторів на стан продовольчої безпеки держави та її регіонів. Доведено визначальну роль індивідуальних зернових господарств у забезпеченні національної продовольчої безпеки, запропоновано та апробовано реальний коефіцієнт продовольчої безпеки.

Ключові слова: *зерновий ринок, корпоративний сектор, індивідуальний сектор, землекористування, номінальний і реальний коефіцієнти продовольчої безпеки.*

BIBIKOVA N. O.
Assistant
Uzhgorod Trade and Economic Institute
of Kyiv National University of Trade and Economics
Korytnianska Street, 4, Uzhgorod, Ukraine
E-mail: sir79@ukr.net

TRENDS AND PROBLEMS OF DEVELOPMENT INDIVIDUAL GRAIN FARMS IN CONTEXT OF PROVISION FOOD SECURITY OF UKRAINE AND ITS REGIONS

In the article author analyzes changes in the dynamics and structure of grain production in Ukraine, determined the growth trend the share of individual sector in gross grain collection from 2,8 % in 1990 to 34,7 % in 2016 due to a decrease in the share of corporate sector. Individual grain farms occupy a market niche of production little profitable, but socially significant strategic crops (cereals and barley) for domestic consumption. Determined tendency of excess concentration of grain production, which is growing in the export segment, and a tendency of excess concentrate land in large enterprises of the corporate sector. According to results of the analysis are substantiated the main problems of development of individual farms, in particular: (1) limited access of small commodity producers to market infrastructure, lack of alternative grain delivery channels, except for implementation of opaque «other channels», underdevelopment of processing and state directions of sales products; (2) dependence of small and medium grain producers from the price policy of traders, as owners of 90 % of sold grain, which influence the formation of seasonal purchasing prices of products; (3) disproportionate distribution of income between corporate and individual sectors, which is reinforced by seasonal and regional price volatility; (4) limited access of direct producers of grain to credit resources and state financial support; (5) unsatisfactory institutional providing for development of individual farms, the absence of their representations in professional associations. Volumes of grain production individual farms determine the level of real coefficient food security of the state and its regions. Increasing the profitability of subjects individual sector will promote development and state support of grain cooperation in Ukraine.

Keywords: *grain market, corporate sector, individual sector, land use, nominal and real coefficients food security.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Зерновий ринок України є одним із стратегічних соціально значимих ринків держави, гарантом її продовольчої та економічної безпеки, провідним ринком рослинницької продукції з потужним економічним потенціалом збалансованого розвитку. У 2016 р. частка посівних площ зернових культур у площі сільськогосподарських угідь склала 33,7 %, загальних посівів – 53,3 %. Питома вага зерна у вартості продукції сільського господарства в цілому та рослинництва зокрема досягла у 2016 р. 27,4 % і 37,6 % та має тенденцію до зростання. Зернові культури є основною експортною аграрною продукцією України, частка їх експорту у вартості експорту продукції рослинного походження варіює від 69,8 % в 2000 р. до 75 % в 2016 р. [1, 2].

Останні роки (2014-2016 рр.) були успішними для всіх категорій зернових господарств, водночас великі сільськогосподарські підприємства (далі – СГП) збільшили обсяги виробництва продукції на 2,2 %, індивідуальні господарства – на 6 %. Вплив тенденцій розвитку індивідуального сектору зернового ринку на стан продовольчої безпеки держави та її регіонів є об'єктом даного дослідження.

Аналіз останніх публікацій по темі. Незаперечна актуальність проблематики постійно утримує її в центрі уваги дослідників. Так, у статті О. М. Бородіної та І. В. Прокопи [3] обґрунтовано види відторгнення особистих селянських господарств (далі – ОСГ) та напрями їх інституціалізації. Ю. Е. Губені, Ю. А. Коверко та П. О. Поліщук [4] досліджують напрями розвитку ОСГ в умовах інституціональних змін. Б. Й. Пасхавер у своїй праці [5] доводить доцільність підтримки аграрної діяльності господарств населення. І. Г. Кириленко і В. Є. Кравченко [6] акцентують увагу на світовому досвіді функціонування сімейних фермерських господарств.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість публікацій за тематикою малих форм аграрного виробництва, недостатньо дослідженим залишається питання визначення сучасних тенденцій розвитку зернових фермерських господарств і ОСГ та їх впливу на функціонування стратегічного ринку зерна та стан продовольчої безпеки України. Виникає необхідність у розробці нових методичних підходів до аналізу товарного ринку у суб'єктному розрізі, оцінки векторів впливу (стабілізуючого або дестабілізуючого) суб'єктів різних форм господарювання, а також їх об'єднань, на відтворювальний розвиток ринку в контексті обґрунтування пріоритетів державної агропродовольчої політики.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті – обґрунтування ключових тенденцій і проблем розвитку індивідуальних зернових господарств і їх впливу на продовольчу безпеку держави та її регіонів – окреслила такі завдання дослідження:

– визначення динамічно-структурних змін у видовому виробництві зерна;
– оцінка суб'єктної структури зернового виробництва в Україні;
– визначення особливостей землекористування у великих і малих товаровиробників на ринку;
– оцінка трансформаційних змін у структурі реалізації зернових культур СГП;
– аналіз взаємозв'язку змін у видовій структурі виробництва та експорту вітчизняного зерна;
– обґрунтування векторів впливу корпоративного та індивідуального секторів на стан національної продовольчої безпеки.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. За 1990-2016 рр. головний вектор динамічно-структурних змін полягав у зростанні обсягів і частки кукурудзи як головної експортної культури у зерновому виробництві (у 5,9 разів і з 9,3 % в 1990 р. до 42,5 % в 2016 р. відповідно). При цьому посівні площі кукурудзи збільшилися в 3,5 рази, їх питома вага зросла з 8,4 % до 29,8 % (таблиця 1). За винятком кукурудзи та ячменю, обсяги виробництва інших зернових культур, передусім для внутрішнього споживання, значно зменшилися.

Головними чинниками, що трансформували структуру зернового виробництва, є зростання зовнішнього попиту на вітчизняне фуражне зерно, зокрема, кукурудзу, експортна орієнтація великих СГП та агрохолдингів, зменшення обсягів внутрішньої зернопереробки. Водночас на фоні перманентно зростаючих обсягів валового збору наростає прихована тенденція до зменшення виробництва високоякісного продовольчого зерна (з 60-65 % в 1990 р. до 41 % в 2016 році [1]). Структурні деформації у видовому виробництві зерна генерують низку диспропорцій на подальших ланках логістичного ланцюга, зокрема, дефіцит культур із заданими параметрами якості для переробних підприємств, імпорт зерна або продуктів його переробки за цінами, вищими внутрішніх цін, втрати доданої вартості тощо.

Таблиця 1

Динаміка та структура валового збору і посівних площ зернових культур в Україні

Зернові культури	Валовий збір					Посівні площі				
	1990 рік		2016 рік		*2016 р. у % до 1990 р.*	1990 рік		2016 рік		*2016 р. у % до 1990 р.*
	млн. т	%	млн. т	%		млн. га	%	млн. га	%	
1.Пшениця	30,38	59,6	26,10	39,5	*85,9*	7,58	52,0	6,22	43,2	*82,0*
2. Жито	1,26	2,5	0,39	0,6	*31,1*	0,51	3,5	0,14	1,0	*28,2*
3. Ячмінь	9,17	18,0	9,44	14,3	*102,9*	2,73	18,7	2,87	19,9	*105,0*
4. Овес	1,31	2,6	0,50	0,8	*38,2*	0,49	3,4	0,21	1,5	*42,7*
5. Кукурудза на зерно	4,74	9,3	28,08	42,5	*5,9р.*	1,23	8,4	4,29	29,8	*у3,5р.*
6. Просо	0,34	0,7	0,19	0,3	*55,9*	0,21	1,4	0,11	0,8	*51,9*
7. Гречка	0,42	0,8	0,18	0,3	*41,9*	0,35	2,4	0,15	1,1	*44,0*
8. Рис	0,12	0,2	0,07	0,1	*54,2*	0,03	0,2	0,01	0,1	*40,0*
9. Зернобоб.	3,27	6,4	0,88	1,3	*26,8*	1,45	9,9	0,32	2,3	*22,3*
Усього зернові культури	**51,01**	**100**	**66,09**	**100,0**	**130,0**	**14,58**	**100,0**	**14,30**	**100,0**	**98,2**

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 2].

Державна служба статистики поділяє зерновиробників відповідно до їх юридичного статусу на дві категорії: (1) юридичні особи (СГП і фермерські господарства); (2) фізичні особи (господарства населення). За соціально-економічною природою їх доцільно поділити на два сектори: *корпоративний* та *індивідуальний*. Корпоративний сектор формують СГП, які використовують найману працю, орієнтовані на максимізацію прибутку шляхом виробництва високорентабельних культур та мінімізації витрат (у т.ч. на оплату праці та плату за оренду землі), а також за рахунок виснажувального використання природних, соціальних та інфраструктурних ресурсів сільської місцевості. Індивідуальний сектор включає фермерські господарства і ОСГ, діяльність яких ґрунтується в основному на праці їх членів. Метою господарювання є задоволення потреб власників і членів господарств, самозабезпечення місцями прикладання праці, нарощування виробничого потенціалу. Оскільки виробниче середовище індивідуальних господарств є одночасно середовищем проживання їх членів, то вони заінтересовані в екологобезпечному господарюванні [3, с. 89].

Особливості *суб'єктної структури* зернового виробництва розглянемо у розрізі корпоративного та індивідуального секторів (таблиця 2).

Таблиця 2

Динаміка та структура (в розрізі категорій господарств) валового збору зернових культур в Україні, млн. т

Сектори	Роки							
	1990	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016
1. Корпоративний сектор	49,56	18,7	25,08	31,03	42,14	42,21	38,86	43,14
2. Індивідуальний сектор, усього, в т.ч.:	1,45	5,76	14,19	15,19	20,91	21,65	21,27	22,95
2.1. Фермерські господарства	0	1,26	4,7	5,05	7,52	7,69	7,65	8,88
2.2. Господарства населення	1,45	4,5	9,49	10,14	13,39	13,96	13,62	14,07
Усього:	**51,01**	**24,46**	**39,27**	**46,22**	**63,05**	**63,86**	**60,13**	**66,09**
Структура виробництва (суб'єктний розріз), %								
1. Корпоративний сектор	97,16	76,45	63,87	67,14	66,84	66,10	64,62	65,28
2. Індивідуальний сектор, усього, в т.ч.:	2,84	23,55	36,13	32,86	33,16	33,90	35,37	34,72

Продовження таблиці 2

2.1. Фермерські господарства	0,00	5,15	11,97	10,93	11,93	12,04	12,72	13,44
2.2. Господарства населення	2,84	18,40	24,17	21,94	21,24	21,86	22,65	21,28
Усього:	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**	**100,0**

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 2].

У 2016 р. частка корпоративного сектору у загальнодержавному валовому зборі зерна складала 65,3 % (43,14 млн. т), індивідуального сектору – 34,7 % (22,95 млн. т), в т.ч. фермерських господарств – 13,4 % (8,88 млн. т), господарств населення – 21,3 % (14,07 млн. т). Тенденція до зниження питомої ваги корпоративних структур у виробництві зернових культур з 97,16% в 1990 р. до 65,28 % в 2016 р. за одночасного зростання частки індивідуального сектору (відповідно, з 2,84 до 34,72 %) обумовлена, зокрема, динамічним зростанням кормових потреб господарств населення. Виробляючи 74 % молока і 36 % м'яса в країні [2, с. 324], особисті господарства населення майже все вирощене зерно використовують для кормового споживання.

Для вітчизняного ринку зерна, як і іншої сільгосппродукції, характерним є економічне домінування корпоративного сектору та залежне становище індивідуальних господарств. В умовах обмеженого вибору видів діяльності вони змушені займатися виробництвом економічно «невигідних», але соціально значимих видів продукції, яких уникають корпоративні структури, про що свідчать результати проведених розрахунків (таблиця 3).

Таблиця 3

Частка корпоративного й індивідуального секторів у виробництві зернових культур в Україні, %

Зернові культури	**Корпоративний сектор**: *СГП*			**Індивідуальний сектор**					
				Фермерські господарства			*Господарства населення*		
	1995	**2010**	**2016**	**1995**	**2010**	**2016**	**1995**	**2010**	**2016**
1.Пшениця	95,1	65,5	65,6	1,4	13,5	15,6	3,4	21,0	18,8
2.Жито	92,4	53,0	47,0	1,3	9,8	8,2	6,3	37,2	44,8
3.Ячмінь	88,9	50,4	43,2	1,9	14,6	17,3	9,2	35,0	39,5
4.Овес	95,3	43,5	33,2	1,1	11,0	8,9	3,6	45,5	57,8
5.Просо	95,9	61,3	52,2	2,6	19,5	22,9	1,5	19,2	24,9
6.Гречка	92,5	68,5	58,6	5,6	20,0	18,5	1,9	11,4	23,0
7.Рис	100,0	79,1	87,0	0,0	16,3	13,0	0,0	4,6	0,0
8.Кукурудза	66,2	71,4	72,9	0,6	7,8	10,2	33,2	20,8	16,9
9.Зернобобові культури	96,0	78,3	73,0	0,8	12,5	16,5	3,2	9,2	10,5
Усього зернові культури	*90,4*	*63,9*	*65,2*	*1,5*	*12,0*	*13,5*	*8,1*	*24,2*	*21,3*

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [7].

Так, у 2016 р. корпоративний сектор виробляв 73 % кукурудзи та 65,6 % пшениці, які є головними експортоорієнтованими культурами, мають стабільний зовнішній попит та значну доходність. Зменшення обсягів експорту ячменю, від'ємні рівні його рентабельності у 2009-2010 рр. (таблиця 4) обумовили перерозподіл обсягів його валового збору між господарствами різних секторів, а саме: частка корпоративних структур зменшилася вдвічі (з 88,9 % у 1995 р. до 43,2 % в 2016 р.), натомість істотно зросла питома вага фермерських господарств (з 1,9 до 17,3 %) та особистих господарств населення (з 9,2 до 39,5 %) у виробництві ячменю (див. табл. 3).

Загалом індивідуальні господарства спеціалізуються на виробництві зернових культур для внутрішнього споживання, зокрема, круп'яних культур (овес, просо), жита та ячменю, рентабельність яких є нестабільною та значно варіює в динаміці від позитивного до негативного значення (див. табл. 4). У 2016 р. фермерські господарства виробляли 22,9 % проса, 18,5 % гречки і 17,3 % ячменю, особисті господарства населення – 57,8 % вівса, 44,8 % жита, 39,5 % ячменю, 24,9 % проса (див. табл. 3).

Збитковість вирощування жита (-15,3 % в 2013 р. та -5,6 % в 2014 р.) обумовила скорочення його валового збору з 675 тис. т у 2012 р. до 473 тис. т у 2014 р. і до 390 тис. т у 2015-2016 рр., що, в свою чергу, призвело до дефіциту житнього борошна для хлібопекарського виробництва у розмірі близько

100 тис. тонн. Також на суміжному ринку круп спостерігається дефіцит круп'яних культур майже за всіма видами у розмірі близько 50-150 тис. тонн. Відтак, домінуюча експортна орієнтованість корпоративного сектору генерує неузгодженість обсягів внутрішнього попиту та пропозиції стратегічних видів культур, активує загрози продовольчій безпеці країни.

Відмінною рисою сучасних інтеграційних процесів на ринках сільськогосподарської продукції, в т.ч. і зернових культур, є поглинання агрохолдингами СГП при формальному збереженні їх статусу і реальній втраті їх господарської самостійності. За даними аналітичних досліджень, у 2013 р. кількість вітчизняних агропромислових корпорацій наближалася до 140 одиниць, вони контролювали понад 6 тис. (біля 40 %) СГП і 7,8 млн. га сільськогосподарських угідь (або 38 % площі, яку обробляють СГП) [3, с. 90]. Практика свідчить, що агрохолдинги монополізують вигоди від міжнародної торгівлі сільгосппродукцією і продовольством, привласнюють додану власність, яка б мала стати джерелом відтворення природних і соціальних ресурсів сільської місцевості, а насправді «вимивається» із села.

Таблиця 4

Рівень рентабельності зернових культур в Україні, %

Види культур	Роки									Динаміка змін (+,-)
	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	
Усього зернові культури, в тому числі:	***16,4***	***7,3***	***13,9***	***26,1***	***15,2***	***1,5***	***25,8***	***43,1***	***37,8***	***+21,4***
1.Пшениця	17,6	5,8	9,6	17,6	11,8	2,4	28,0	36,4	31,7	+14,1
2. Жито	13,4	-15,5	-18,0	11,0	5,5	-15,3	-5,6	21,9	24,6	+11,2
3. Ячмінь	19,8	-4,9	-0,4	16,0	11,4	0,6	18,3	28,3	25,4	+5,6
4. Овес	20,0	-14,4	-15,1	21,8	9,9	-2,6	10,7	21,5	34,4	+14,4
5. Кукурудза на зерно	10,6	21,5	29,9	38,6	19,8	1,5	26,2	50,3	45,7	+35,1
6. Просо	14,2	-21,2	11,0	32,8	-12,5	3,0	40,7	58,4	30,2	+16,0
7. Гречка	-0,7	-2,1	70,2	58,9	24,5	-1,3	29,5	100,0	87,5	+88,2
8. Рис	39,1	61,7	26,4	12,0	12,3	18,1	57,6	97,9	33,1	-6,0
9. Зернобобові культури	14,7	37,3	20,1	12,9	9,3	-5,0	22,4	17,9	41,1	+26,4

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 8].

За статистичними даними, у 2015 р. 488 підприємств з площею понад 3 тис. га, частка яких у загальній кількості СГП складає всього 1,4 %, виробило 28,9 % зерна, забезпечуючи при цьому найвищу його урожайність (55 ц/га) порівняно з іншими групами (таблиця 5). Друге місце займають теж великі СГП із площею 1-2 тис. га та питомо вагою 1,4 %, які виростили 24,9 % зернових культур. Водночас індивідуальні господарства з площею до 50 га, частка яких у загальній кількості зерновиробників досягла 54,4 %, виростили всього 2 % культур за найменшої порівняльної урожайності (24,6 ц/га). Загалом рівень урожайності зернових зростає у міру збільшення розмірів зібраних площ груп підприємств. За звітний період наявна тенденція незначного зростання кількості великих СГП (на 2,6 % і 1,7 %) та зменшення ОСГ (на 0,6 %). Слід підкреслити, що тенденція надконцентрації виробництва найбільш чітко прослідковується у сегменті експортних культур: у 2015 р. 11 % СГП виробляло 71,6 % кукурудзи [1].

Таблиця 5

Групування сільськогосподарських підприємств за розмірами зібраної площі зернових культур у 2015 р.

Площа	**Кількість підприємств**			**Валовий збір**			**Урожайність**	
	одиниць	%	Темп росту, % до 2014 р.	млн. т	%	Темп росту, % до 2014 р.	ц/га	Темп росту, % до 2014 р.
Підприємства, усього, з них з площею, га	**34505**	**100**	**100,2**	**46,5**	**100,0**	**0,9**	**43,8**	92,2
1. До 50	18769	54,4	99,4	0,9	2,0	102,2	24,6	99,6
2. 50,01-100,0	3587	10,4	105,5	0,8	1,7	103,1	30,1	98,4

Продовження таблиці 5

3.100,01-250,0	3886	11,3	98,4	2,1	4,6	94,4	33,4	96,0
4.250,01-500,0	2731	7,9	101,1	3,7	7,9	95,8	37,1	94,6
5.500,01-1000,0	2539	7,3	100,7	7,4	15,9	94,1	40,6	92,9
6.1000,01-2000,0	1921	5,6	99,2	11,6	24,9	90,9	43,3	91,5
7.2000,01-3000,0	584	1,7	102,6	6,5	14,1	93,1	46,6	90,3
8. Більше 3000	488	1,4	101,7	13,4	28,9	92,8	55,0	91,1

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 7].

У 2015 р. 2410 підприємств із валовим збором понад 5 тис. т зерна (7 % від загальної кількості виробників) обробляли 53,1 % зібраних площ (5,64 млн. га), тоді як 12111 індивідуальних господарств із валовим збором 5-50 т. (35,1 % від загальної кількості) обробляли всього 1,5 % площ (159 тис. га) [1]. Загалом у сільському господарстві України в 2016 р. 0,3 % СГП обробляли 17,6 % сільськогосподарських угідь (3,52 млн. га), а 47,2% зерновиробників (переважно ОСГ) – всього 2,8 % угідь (0,55 млн. га) [2, с. 132].

У світі сімейні господарства обробляють вагому частку сільськогосподарських угідь, зокрема: 88 % – у Північній та Центральній Америці, 69 % – у Європі, 85 % – в Азії, 67 % – в Африці [9]. Крім того, сімейні фермерські господарства на оброблюваних ними землях досягають високого рівня ефективності виробництва. Так, у США сімейні ферми обробляють 78 % угідь, виробляючи 84 % аграрної продукції [6, с. 23]. У Європі налічується близько 27 млн. виробників сільгосппродукції, 97 % з яких – це індивідуальні (сімейні) господарства, які обробляють 56,5 % угідь. Найвищий рівень концентрації сільськогосподарських угідь притаманний господарствам сімейного типу в Бельгії (91 %) та Італії (78 %) [9].

О. М. Бородіна та І. В. Прокопа визначають становище особистих селянських господарств в економічній, соціальній та інституційній складових вітчизняної аграрної системи як *відторгнення*. Найпомітнішими ознаками їх економічного відторгнення є обмеженість доступу до ринкової інфраструктури, справедливих цін та засобів державного субсидування, інституційного відторгнення – незадовільне нормативно-правове забезпечення, відсутність представництв у професійних і регіональних об’єднаннях і, відповідно, впливу на органи, що приймають рішення щодо розвитку аграрного сектора [3, с. 91]. Дане твердження справедливе й для індивідуального сектору зернового ринку.

За даними Держстату, в 2016 р. реалізацію зерна здійснювало 7487 підприємств, тобто всього 23 % від загальної кількості зерновиробників [1], що є свідченням економічного відторгнення більшості індивідуальних господарств від ринкової інфраструктури. Цю тенденцію підсилюють існуючі в торговому секторі зернового ринку структурні деформації у збутовій системі. На практиці їх проявом є домінування у структурі каналів реалізації непрозорих «інших каналів», зростання їх питомої ваги з 3,2 % в 1990 р. до 90,5 % в 2015 р. за рахунок зменшення частки зернопереробного напряму реалізації зерна (таблиця 6), нерозвиненість державного збутового каналу, низька частка (2-3 %) реалізації зерна через товарні біржі, інформаційна непрозорість ринку. За статистичними даними, у 2015 р. за посередницьким «іншим каналом» СГП реалізували 41,45 млн. т зернових культур, що склало майже 69 % від загального валового збору. Частки таких каналів реалізації зерна, як «на ринку» та «населенню в рахунок оплати праці» є незначними і складають 2,2 % і 4 % відповідно. У 2016 р. статистичне спостереження за формою табл. 6 не велося, однак слід очікувати збереження тенденції минулого року щодо домінування та повільного зростання частки «інших каналів» реалізації зерна.

Таблиця 6

Структура реалізації зернових культур сільськогосподарськими підприємствами в Україні, %

Канали реалізації продукції	Роки									
	1990	1995	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1. Переробним підприємствам	80,4	37,5	4,0	5,2	3,4	3,6	3,7	4,0	3,3	3,3
2.На ринку	3,2	19,2	34,8	10,0	7,1	4,9	3,7	3,4	3,1	2,2

Продовження таблиці 6

3. Населенню в рахунок оплати праці та пайовикам в рахунок орендної плати	13,2	30,3	34,7	15,2	10,5	8,8	6,3	5,8	4,9	4,0
4. За іншими каналами	3,2	13,0	26,5	69,6	79,0	82,7	86,3	86,8	88,7	90,5
5. Усього реалізовано зерна СГП, млн. т	18,5	13,1	10,7	19,5	23,7	28,6	33,7	38,3	40,22	45,8
у % до державного валового збору	*37,3*	*42,0*	*53,8*	*67,6*	*60,3*	*50,4*	*72,8*	*60,7*	*63,0*	*76,2*

Джерело: Складено за даними Державної служби статистики України [1, 2].

У 2016 р. СГП реалізували 37,6 млн. т зерна, що склало всього 57 % державного валового збору (проти 76,2 % у 2015 р.). За даними балансу зернових культур, у 2016 р. порівняно з минулим роком обсяги внутрішнього споживання скоротилися на 9,6 % за одночасного зростання експорту на 8,1 %. Відтак, доцільно припустити, що обсяги фактичної реалізації зерна СГП були вищими задекларованих у статистичній звітності. Функціонування «тіньових» каналів експортного збуту вітчизняного зерна підвищує доходність комерційних структур (зернотрейдерів) і зменшує прибутки первинних виробників, передусім індивідуального сектору.

Трансформаційні зміни у структурі збутової системи, що відбулися впродовж 2005-2015 рр. (див. табл. 6) і продовжують наростати, є свідченням посилення ринкової влади зернотрейдерів, які впливають на формування пропозиції зернових культур, їх цін а також цін продуктів їх переробки. Частину зерна, придбаного в СГП, трейдери реалізують на внутрішньому ринку переробним підприємствам; у 2015 р. його обсяги склали 3,1 млн. т [1]. Існування посередницької ланки у збутовій системі призводить до зростання собівартості продуктів зернопереробки, зокрема, борошна та хліба.

Значним є вплив зернотрейдерів як власників 90 % зерна, реалізованого СГП, на формування сезонних цін. Практика свідчить, що ціна зернових культур характеризується зниженням у період масового збуту зерна та підвищенням при обмеженій пропозиції. Так, майже 40 % пшениці реалізується в липні-серпні, а близько 70 % кукурудзи – у липні-жовтні [1]. У 2015 р. мінімальний рівень середніх цін зерна зафіксовано в жовтні, у 2016 р. – у липні; максимальної позначки ціни досягли у березні 2015 р. та лютому 2016 р. (рис. 1). Різниця між мінімальним і максимальним рівнями цін зернових культур у 2015 р. склала 25 % найвищої ціни, у 2016 р. – 11 %. Періодом зниження цін зерна є липень-жовтень, зростання – лютий-березень.

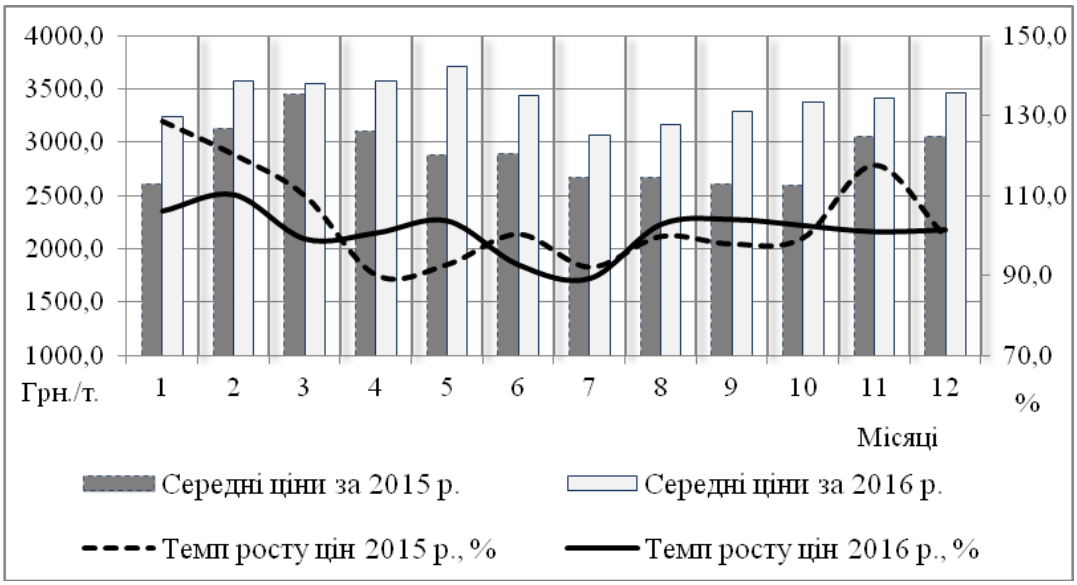

Рис. 1. Динаміка змін середніх цін реалізації зернових культур в Україні у 2015-2016 рр.
Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 2]

Слід відзначити, що ціни реалізації основних культур суб'єктами корпоративного сектору є на 5-15 % вищими від цін суб'єктів індивідуального сектору. Так, у 2016 р. середні ціни реалізації СГП пшениці, кукурудзи та ячменю перевищили ціни ОСГ на 9,7 %, 13,5 % і 6 % відповідно [1]. Головна причина такого співвідношення полягає в тому, що більшість господарств населення реалізує вирощений урожай у період його збору за низькими сезонними цінами через відсутність доступу до регіональних елеваторів. Сьогодні елеваторне господарство монополізовано агрохолдингами, тому не підконтрольні їм СГП і фермерські господарства вимушені зберігати свою продукцію на приватних елеваторах за досить високими цінами. ОСГ або реалізують зерно за низькими цінами трейдерам, втрачаючи значну частину прибутку, або використовують його для кормових потреб.

На думку професора Губені Ю. Е., в Україні формується стохастична система заготівлі продукції, в якій ОСГ займають незначну частку ринку з причини відсутності інституціонально закріпленого статусу сільськогосподарського товаровиробника [4, с. 61]. На їх діяльність негативно впливають не тільки сезонні, але й регіональні цінові коливання. Так, у грудні 2016 р. порівняно із середньодержавним рівнем у областях України мінімальна ціна на пшеницю, кукурудзу, ячмінь і жито була нижчою на 11,2 %, 27,4 %, 29,2 % і 22,3 %, а максимальна ціна – вищою на 12,9 %, 7,4 %, 18,4 % і 66,5 % відповідно [1, 2].

Висновки та перспективи подальших досліджень. За результатами проведеного дослідження, систематизуємо головні *тенденції та проблеми розвитку малих і середніх зерновиробників*, що розгортають свою діяльність у індивідуальному секторі зернового ринку:

1) зростання питомої ваги індивідуального сектору в валовому зерновому зборі України з 2,8 % в 1990 р. до 34,7 % в 2016 р. за рахунок зменшення частки корпоративного сектору;

2) витіснення індивідуальних господарств у ринкову нішу виробництва малорентабельних, але соціально значимих стратегічних культур (круп'яних і ячменю) для внутрішнього споживання, що, з одного боку, знижує доходність малих і середніх виробників, з іншого, підвищує їх роль у забезпеченні продовольчої безпеки держави та її регіонів;

3) тенденція надконцентрації зернового виробництва, що посилюється в експортному сегменті, де 11 % СГП вирощують 72 % кукурудзи;

4) тенденції надконцентрації земельних угідь у великих підприємств корпоративного сектору, розшарування виробників шляхом переходу господарств середньої групи в крайні. В Україні 35 % зернових господарств із валовим збором 5-50 тонн обробляють всього 1,5 % зібраних площ, тоді як в Європі індивідуальні господарства обробляють 56,5 % сільгоспугідь;

5) обмеженість доступу суб'єктів індивідуального сектору до ринкової інфраструктури, недостатність альтернативних каналів реалізації зерна, окрім реалізації за непрозорими «іншими каналами», нерозвиненість зернопереробного та державного напрямів реалізації продукції;

6) обмеженість доступу первинних зерновиробників до якісних послуг регіональних елеваторів, більшість з яких монополізовані великими агрохолдингами, з метою закупівлі зерна в індивідуальних господарств за низькими сезонними цінами в період збору врожаю;

7) залежність малих і середніх зерновиробників від цінової політики трейдерів, як власників 90 % реалізованого СГП зерна, які здійснюють значний вплив на формування сезонних закупівельних цін продукції;

8) непропорційність розподілу доходів між корпоративним і індивідуальним секторами, яку підсилює сезонна й регіональна цінова волатильність, інформаційна асиметричність зернового ринку;

9) обмеженість доступу первинних зерновиробників, зокрема ОСГ, до кредитних ресурсів і державної фінансової підтримки;

10) незадовільне інституційне забезпечення розвитку індивідуальних господарств, відсутність їх представництв у професійних об'єднаннях.

Перелічені проблеми, з одного боку, гальмують розвиток суб'єктів індивідуального сектору та ринку в цілому, з іншого, активізують загрози національній продовольчій безпеці, оскільки саме індивідуальні господарства здійснюють її забезпечення в стратегічному зерновому ринку України. Щоб довести дане твердження, проведемо низку розрахунків: (1) обчислимо різницю між валовим збором і експортом зернових культур у видовому розрізі (вона визначає розмір внутрішнього споживання без урахування перехідних запасів та імпорту); (2) обсяги виробництва зерна індивідуальних господарств поділимо на дану різницю, що дозволяє визначити частку останніх у забезпеченні внутрішнього зернового споживання. Результати проведених розрахунків за 2016 р. узагальнено в таблиці 7.

Таблиця 7

Розрахунок частки валового збору індивідуального сектору у внутрішньому зерновому споживанні в 2016 р.

Види зернових культур	**Виробництво**		**Експорт**		Різниця між валовим збором і експортом (1-3)	Валовий збір індивідуального сектору	
	тис. т	*%*	тис. т	*%*		тис. т	у % до різниці (6/5) *100
Пшениця	26043,4	*39,4*	17920,9	*44,5*	8122,5	8962,8	*110,3*
Жито	389,2	*0,6*	6,1	*0,0*	383,1	207,7	*54,2*
Ячмінь	9435,7	*14,3*	4801,7	*11,9*	4634,0	5354,8	*115,6*
Овес	499,9	*0,8*	41,8	*0,10*	458,1	333,8	*72,9*
Кукурудза	28074,6	*42,5*	17275,4	*42,9*	10799,2	7608,9	*70,5*
Рис	64,7	*0,1*	1,2	*0,00*	63,5	8,4	*13,2*
Гречка, просо; інші культури	1580,5	*2,4*	190,1	*0,5*	1390,4	400,1	*28,8*
Усього:	66088,0	*100*	40237,2	*100*	25850,8	22876,5	***88,5***

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 2].

Проведений аналіз свідчить, що для зернового ринку характерною є одновекторна *взаємопов'язаність структурних змін* у виробництві та експорті українського зерна. Так, за період 2010-2016 рр. зростання у структурі виробництва частки кукурудзи (з 30,4 до 42,5 %) та зменшення частки ячменю (з 21,6 % до 14,3 %) супроводжувалося такою ж самою динамікою структурних змін у експорті культур, тобто зростанням питомої ваги кукурудзи (з 29,1 до 42,9 %) та зменшенням частки ячменю (з 34,4 до 11,9 % відповідно). Така ланцюгова взаємопов'язаність свідчить про значний вплив світового ринку на видову структуру зернового виробництва, при цьому її динамічні зміни не завжди відповідають економічним інтересам держави, оскільки вони генерують нові деформації відтворювальних процесів, зокрема, неузгодженість обсягів внутрішнього попиту та пропозиції певних видів культур, дефіцит сировини для вітчизняного зернопереробного виробництва та ін.

За розрахунками, частка суб'єктів індивідуального сектору у внутрішньому зерновому споживанні зросла з 55,9 % в 2010 р. до 88,5 % в 2016 році (див. табл. 7). Сьогодні на зерновому ринку України індивідуальні господарства виробляють майже 89 % зерна для внутрішнього споживання, тоді як корпоративний сектор із переважно експортною орієнтацією – близько 11 %. Відтак, національну продовольчу безпеку забезпечують не надприбуткові агрохолдинги, а індивідуальні господарства, які, виконуючи соціальні й екологічні функції в економічній системі, мають обмежений доступ до державних субсидій (фермерські господарства) або зовсім їх позбавлені (господарства населення).

Виробництвом зерна для експорту займаються великі і середні СГП корпоративного сектору, відповідно, у 2016 р. 95 % обсягів їх виробництва було орієнтовано на експорт (40,2 млн. т). Відтак, основну частину внутрішнього зернового споживання забезпечили саме індивідуальні господарства (88,5 % – 22,9 млн. т). *Суб'єктне забезпечення продовольчої безпеки на зерновому ринку України здійснює індивідуальний сектор.* Як наслідок, маємо різні вектори впливу корпоративного та індивідуального секторів зернового ринку на продовольчу безпеку держави та її регіонів (рис. 2).

Діяльність великих суб'єктів корпоративного сектору, передусім агрохолдингів, породжуючи низку структурних диспропорцій у виробництві та збуті зерна, необґрунтовані цінові різниці, непропорційність міжсекторного перерозподілу доходів, активізує загрози продовольчій безпеці держави та її регіонів (див. рис. 2). До таких загроз, згідно ст. 7 Закону України «Про основи національної безпеки України» №964-IV [10], слід віднести такі: недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці; нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості; ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки (зокрема, в стратегічному зерновому ринку).

Корпоративний сектор (агрохолдинги): ▪ монополізація виробництва експорто-орієнтованих високорентабельних культур, структурні деформації у зерновому виробництві; ▪ неузгодженість попиту і пропозиції культур із заданими параметрами якості для внутрішньої переробки; ▪ домінування непрозорих «інших» каналів реалізації продукції, значний вплив на формування сезонних цін зерна; ▪ монополізація регіональних елеваторів; ▪ необґрунтовані різниці між внутрішніми, експортними та світовими цінами зерна, що є джерелом додаткових доходів трейдерів і агрохолдингів; ▪ фінансові диспропорції у розподілі доходів між сировинним і торговим секторами зернового ринку.	**Вплив на ПБ*:** ***дестабілізуючий*** Частка сектору у забезпеченні державного зернового споживання складає 11,5 % та має знижувальний тренд (порівняно з 2010 р. вона скоротилася в 3,8 рази). Активізація загроз продовольчій безпеці держави та її регіонів
Індивідуальний сектор (фермерські господарства та особисті господарства населення): ▪ виробництво середньо- і малорентабельних зернових культур для внутрішнього споживання.; ▪ постачання вітчизняним переробним підприємствам екологічно чистої сировини за помірними цінами; ▪ додатні темпи зростання валового зернового збору, наявний потенціал аграрного розвитку сектору; ▪ вирішення соціальних проблем зайнятості на селі, самозабезпечення місцями прикладання праці; ▪ екологобезпечне господарювання.	**Вплив на ПБ:** ***стабілізуючий*** Частка сектору у забезпеченні державного зернового споживання досягає 88,5 % та має зростаючий тренд Забезпечення продовольчої безпеки держави та її регіонів

Рис. 2.2. Вектори впливу суб'єктів корпоративного та індивідуального секторів зернового ринку на національну продовольчу безпеку

Джерело: авторська розробка

*ПБ – продовольча безпека.

З іншого боку, діяльність фермерських господарств і ОСГ, продукуючи низку економічних, соціальних і екологічних ефектів у національній економіці (див. рис. 2), забезпечує та підтримує достатній рівень продовольчої безпеки (її зернової складової). Ми солідарні з позицією Б. Пасхавера, який наголошує на значущості збереження аграрного потенціалу господарств населення як гарантії національної продовольчої безпеки на випадок соціальних катаклізмів, що доведено вітчизняним історичним досвідом [5, с. 22]. Різновекторність впливу корпоративного та індивідуального секторів зернового ринку на стан продовольчої безпеки корелює з дослідженнями вчених щодо зростаючої різниці між аграрним і сільським розвитком [3, 4]. Нині аграрний розвиток дедалі більше підпорядковується інтересам великого капіталу, водночас метою сільського розвитку є зростання добробуту і покращення якості сільських громад [4]. Практика свідчить, що висока доходність агрохолдингів не забезпечує відтворювальний розвиток зернового ринку та національну продовольчу безпеку, водночас діяльність індивідуальних господарств відповідає економічним інтересам держави та забезпечує сільський розвиток.

Характерною рисою процесу глобалізації є випередження темпів зростання зовнішньої торгівлі порівняно з даним показником внутрішнього виробництва. На практиці така пропорція генерує збільшення частки експорту товару в його виробництві та частки імпорту в споживанні. За статистичними даними, частка експорту зернових культур у їх валовому зборі зросла з 2,4 % в 1995 р. до 36,3 % в 2010 р. і 62,7 % в 2016 році [1, 2]. Відповідно, 63 % вирощеного в Україні зерна експортується, що, з одного боку, є свідченням низького рівня його внутрішньої переробки, з іншого, активізації *латентних загроз* продовольчій безпеці держави. Латентний характер таких загроз, що приховані за позитивною динамікою виробництва й експорту зерна на фоні зниження його якості та внутрішнього споживання, обумовлює необхідність конструювання нових критеріїв для об'єктивної оцінку стану безпеки держави.

За методикою Продовольчої й сільськогосподарської організації ООН (ФАО) для оцінки стану продовольчої безпеки країн або їх груп використовується показник зернового виробництва на 1 особу; його нормативний рівень досягає 800 кг / особу, що є свідченням стабільної продовольчої ситуації [11]. Ми пропонуємо, поряд із класичним коефіцієнтом продовольчої безпеки, запропонованим ФАО, розраховувати реальний коефіцієнт, що відображає рівень зернового виробництва за винятком експорту в розрахунку на 1 особу [12]. Результати проведених нами розрахунків номінального та реального коефіцієнтів продовольчої безпеки в Україні представлено в таблиці 8.

Таблиця 8

Динаміка коефіцієнтів продовольчої безпеки України

Показники	Роки								
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016
1. Кількість постійного населення, млн. чол.	49,12	47,1	45,78	45,6	45,42	45,32	42,83	42,68	42,50
2. Рекомендовані ФАО обсяги зернового виробництва, млн. т (**830 кг/особу**)	40,77	39,09	38,00	37,85	37,70	37,62	35,55	35,42	35,28
3. Обсяги виробництва зерна, млн. т	24,46	38,02	39,27	56,75	46,22	63,05	63,86	60,13	66,09
4. Обсяги виробництва зерна за винятком експорту, млн. т	23,13	25,37	25,03	41,92	18,42	35,21	30,44	21,79	24,64
5. Номінальний коефіцієнт продовольчої безпеки, пункти (3/2)	0,600	0,973	1,033	1,499	1,226	1,676	1,796	1,698	1,873
6. Реальний коефіцієнт продовольчої безпеки, пункти (4/2)	0,567	0,649	0,659	1,108	0,489	0,936	0,856	0,615	0,698

Джерело: Розраховано за даними Державної служби статистики України [1, 2]

Номінальний коефіцієнт продовольчої безпеки за 2000-2016 рр. зріс втричі – з 0,6 до 1,873 пункти; лише в 2000 р. його рівень був нижчим нормативного (0,8 пункти), у наступні роки показник значно перевищував рекомендовану ФАО норму. Використання в аналітичному дослідженні реального коефіцієнту продовольчої безпеки значно змінює оцінку її стану (див. табл. 8). Його рівень відповідав нормативному лише в трьох роках (2011, 2013, 2014). Динаміка реального показника є досить варіативною, залежить від обсягів зернового експорту і кон'юнктури зовнішнього ринку. Динаміка номінального показника, незважаючи на високі значення, є свідченням зростання не рівня продовольчої безпеки, а її загроз у економічній сфері, зокрема, сировинної орієнтації вітчизняного агроекспорту та низької частки продукції з високою доданою вартістю.

Таким чином, на зерновому ринку України продовольчу безпеку забезпечують суб'єкти індивідуального сектору. Вони виробляють близько 89 % культур, у т.ч. низькорентабельних видів, для внутрішнього споживання. Саме обсяги зернового виробництва малих форм господарювання визначають рівень реального коефіцієнту продовольчої безпеки держави та її регіонів. Підвищенню доходності суб'єктів індивідуального сектору, що виконують важливі соціальні, екологічні та економічні функції в системі, сприятиме розвиток та державна підтримка зернової кооперації в Україні.

Наукова новизна проведеного дослідження полягає в обґрунтуванні різновекторності впливу суб'єктів корпоративного та індивідуального секторів зернового ринку на стан продовольчої безпеки держави і її регіонів, розробці реального коефіцієнту продовольчої безпеки та доведенні доцільності його застосування в діючих методиках ринкового аналізу. Прикладне значення отриманих результатів визначається можливістю їх використання державними й регіональними органами влади в ході аналізу тенденцій розвитку індивідуальних зернових господарств та обґрунтуванні пріоритетів державної аграрної політики в ринковому вимірі. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці методичних положень щодо визначення найбільш ефективних об'єднань малих товаровиробників та їх впливу на відтворювальний розвиток зернового ринку України.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: //http://www.ukrstat.gov.ua/
2. Статистичний щорічник України за 2016 рік / За ред. І. Є. Вернера. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 610 с.
3. Бородіна О. М. Подолання структурних деформацій в аграрному секторі України: інституціалізація і модернізація малотоварного сільськогосподарського виробництва / О. М. Бородіна, І. В. Прокопа // Економіка України. – 2015. – № 4. – С. 88-96.
4. Губені Ю. Е. Розвиток особистих селянських господарств в умовах інституційних змін / Ю. Е. Губені, Коверко Ю. А., Оліщук П. О. // Економіка України. – 2017. – № 3 (664). – С. 59-67.
5. Пасхавер Б. Й. Малі форми аграрного виробництва / Б. Й. Пасхавер // Економіка АПК. – 2013. – № 11. – С. 18-27.
6. Кириленко І. Г. Економічні аспекти трансформації сільськогосподарського виробництва в Україні / І. Г. Кириленко, В. Є. Івченко // Економіка АПК. – 2017. – № 3. – С. 21-28.
7. Рослинництво України 2016: статистичний збірник / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 166 с.
8. Основні економічні показники виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах за 2016 рік: Статистичний бюлетень / Відп. за випуск О. М. Прокопенко. – К.: Державна служба статистики України, 2017. – 23 с.
9. Agriculture, forestry and fishery statistics pocketbook. Family farming in the EU. Retrieved from: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/ index.php/Farm_structure_statistics.
10. Про основи національної безпеки України: Закон України № 964-IV від 19.07.2003 р. Редакція від 30.11.2017 р. [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15.
11. The official site of Food and Agriculture Organization of the United Nations. Retrieved from: http:// www.fao.org/statistics/en/
12. Zhulkanych, N. O. (2017). Role of small and medium producers grain in providing food security of Ukraine and its regions. Results of modern scientific research: Proceedings of XI International scientific conference, Oct 27, 2017: theses report. Morrisville: Lulu Press., 57-61.

REFERENCES

1. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2017). [Official site of State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from: http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].
2. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2016 rik. (2017). [Statistical Yearbook of Ukraine for 2016]. I. Ye. Verner (Ed.). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
3. Borodina, O. M. & Prokopa, I.V. (2015). Podolannia strukturnykh deformatsii v ahrarnomu sektori Ukrainy: instytutsializatsiia i modernizatsiia malotovarnoho silskohospodarskoho vyrobnytstva [The overcoming of structural deformations in Ukraine's agrarian sector: institutionalization and modernization of a small-scale agricultural production]. *Ekonomika Ukrainy – Economy Ukraine*, 4, 88 - 96 [in Ukrainian].
4. Hubeni, Yu. E.& Koverko, Yu. A. & Olishchuk, P.O. (2017). Rozvytok osobystykh selianskykh hospodarstv v umovakh instytutsiinykh zmin [Development of personal peasant farms under conditions of institutional changes]. *Ekonomika Ukrainy – Economy Ukraine*, 3 (664), 59 - 67 [in Ukrainian].
5. Paskhaver, B. Y. (2013). Mali formy ahrarnoho vyrobnytstva [Small forms of agrarian production]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 11, 18 - 27 [in Ukrainian].
6. Kyrylenko, I. H. & Ivchenko V. Ye. (2017). Ekonomichni aspekty transformatsii silskohospodarskoho vyrobnytstva v Ukraini [Economic aspects of the transformation of agricultural production in Ukraine]. *Ekonomika APK – Economy of agroindustrial complex*, 3, 21 - 28 [in Ukrainian].
7. Roslynnytstvo Ukrainy 2016: statystychnyi zbirnyk. (2017). [Ukraine's Crop Growth 2016: Statistical bulletin]. O. M. Prokopenko (Ed.). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].
8. Osnovni ekonomichni pokaznyky vyrobnytstva produktsii silskoho hospodarstva v silskohospodarskykh pidpryiemstvakh za 2016 rik: Statystychnyi biuleten. (2017). [Main economic indicators of agricultural production in agricultural enterprises for 2016: Statistical bulletin]. O. M. Prokopenko (Ed.). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [in Ukrainian].

9. Agriculture, forestry and fishery statistics pocketbook. Family farming in the EU *ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/ index.php/Farm_structure_statistics* Retrieved from: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/ index.php/Farm_structure_statistics [in English].

10. Pro osnovy natsionalnoi bezpeky Ukrainy: Zakon Ukrainy 964-IV vid 19.07.2003 r. Redaktsiia vid 30.11.2017 r. [On the Fundamentals of National Security of Ukraine: Law of Ukraine 964-IV dated 19.07.2003] *zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15* Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15 [in Ukrainian].

11. The official site of Food and Agriculture Organization of the United Nations *www.fao.org/statistics/en/* Retrieved from: http:// www.fao.org/statistics/en/ [in English].

12. Zhulkanych, N. O. (2017). Role of small and medium producers grain in providing food security of Ukraine and its regions. Results of modern scientific research: Proceedings of XI International scientific conference, Oct 27, 2017: theses report. Morrisville: Lulu Press, 57-61 [in Ukrainian].

УДК 330.131.7
JEL L 660, M 310, O 310, Q 130,

БОНДАРЕНКО С.А.
кандидат екон. наук,
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: lana.bond@ukr.net

РУММО В.В.
кандидат екон. наук,
Одеська національна академія харчових технологій МОН України
вул. Канатна, 112, м. Одеса, Україна, 65039
E-mail: sveta.korotaeva@ukr.net

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ РАННЬОГО ПОПЕРЕДЖЕННЯ В УПРАВЛІННІ РИЗИКАМИ ВИНОРОБНИХ ПІДПРИЄМСТВ

В статті розкрита сутність поняття ризики діяльностіпідприємств, виділені основні види ризиків виноробних підприємств. Розроблено інструментарій системи раннього попередження в управлінні ризиками виноробних підприємств, який включає виявлення відхилення від нормативу, ідентифікацію ризиків за ступенем впливу, їх оцінку з метою попередження наслідків та систематичний моніторинг з метою контролю. Запропонована ідентифікація впливу факторів зовнішнього і внутрішнього середовища підприємства за ознакою «екстраверсія» і «інтроверсія» для виявлення загроз і можливостей для підприємства. В якості управлінського інструменту пропонується розробка паспорта ризиків діяльності підприємства. Пропонується виявлення ризиків у основних функціональних сферах діяльності підприємства. Це означає зміну загального ставлення до ризику функцій, що виконуються менеджерами, виходячи не лише на прийняття поточних управлінських рішень, але також на аналіз змін, що відбуваються як у зовнішньому, так і в внутрішньому бізнес середовищі, оцінка фактори ризику щодо перших фактів їх прояву.

Ключові слова: *ризики, екстраверсія, інтроверсія, зовнішнє і внутрішнє середовище підприємства, паспорт ризиків, бізнес-процеси, виноробні підприємства.*

BONDARENKO S.A.
PhD (Economics),
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: lana.bond@ukr.net

RUMMO V.V.
PhD (Economics),
Odessa national academy of food technologies
Street Kanatna, 112, odessa, ukraine, 65039
E-mail: sveta.korotaeva@ukr.net

FORMATION OF THE EARLY WARNING SYSTEM IN MANAGEMENT OF RISKS OF VINE-FISHING ENTERPRISES

In the article the essence of the concept of the risks of enterprises is disclosed, the main types of risks of winemaking enterprises are distinguished. The tools of the early warning system in risk management of winemaking enterprises have been developed, which includes identification of risks by degree of influence, their assessment for the purpose of prevention of consequences and systematic monitoring for the purpose of control. The identification of the influence of factors of the external and internal environment of the enterprise on the basis of "extraversion" and "introversion" for identifying threats and opportunities for the enterprise is proposed. The integration of intro and extroversion leads to an understanding of the degree of dependence of the enterprise on the external environment and the degree of its control, revealing the problems, positive tendencies and restrictions associated with both external and internal factors. This creates a constructive prerequisite for designing an early warning and control system for weak signals. As a

management tool. The system of criteria for assessing the probable risks of the development of a winemaking enterprise includes four groups of indicators for business processes allocated for winemaking enterprises: production-technological; market financial; investment-innovation. Wine-making enterprises are encouraged to form a culture of early warning of risks. This implies a change in the general attitude towards the risk of functions performed by managers, based not only on the adoption of current managerial decisions, but also on the analysis of changes occurring both in the external and in the internal business environment, an assessment of the risk factors on the first facts of their manifestation. The proposed methodical device can be used by economists and managers in practical activities for the formation of an early warning system at the enterprise, as well as for assessing the economic and economic risks of the planned planning decisions that will become the subject of further scientific research.

Keywords: *risks, extraversion, introversion, external and internal environment of the enterprise, passport of risks, business processes, winemaking enterprises.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Виноробна галузь завжди була стратегічною для України. Проте наразі підприємства галузі переживають скрутні часи, у своїй більшості знаходяться у кризовому стані. Процес управлінської діяльності на підприємстві має бути націлений на попередження кризи. Особливої актуальності набуває рання діагностика ймовірних кризових явищ, виявлення ризиків, ринкові трансформації антикризового інструментарію на основі формування системи раннього попередження.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Ризик стабільності функціонування підприємства є інтегрованим показником, який акумулює в собі сумарний ефект від усіх видів ризиків за окремими функціональними напрямками виробничого-господарської діяльності підприємства. На думку вітчизняних науковців [1, 2, 3] криза, що розвивається на основі невиявлених або проігнорованих ризиків, є однією зі стадій розвитку підприємства. В якості окремої стадії циклу розвитку підприємства кризу розглядали такі науковці як Лігоненко Л. О. [4], Терещенко О. О. [5], Тельнова Г. В. [6]. Дослідники стверджують, що виникнення кризових явищ можливе на кожній із стадій життєвого циклу підприємства. Комплексний інструментарій своєчасного виявлення і можливостей локалізації кризових явищ та їх наслідків визначено у наукових джерелах [7, 8, 9]. Еволюціонування теоретичних поглядів щодо ризиків та кризи на мікрорівні виражається у сучасних напрямках дослідження з точки зору ризикології, банкротологіі, антикризового управління, інвестології, інноватики, теорії перехідних процесів [10], що в свою чергу призвело до плюралізму щодо поняття криза. Тому криза на підприємстві виражається такими категоріями як неплатоспроможність, ризики, загрози, переломний етап розвитку і т.п.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні вже розроблені методики управління ризиками за окремими напрямами діяльності підприємства, наприклад аналіз і оцінка фінансових ризиків, реалізації конкретних угод, інвестиційних проектів, ризиків при розробці стратегії розвитку тощо.

Для виноробних підприємств основними проблемними аспектами стають ризики, пов'язані із виробництвом та реалізацією продукції та з недосконалістю системи управління, тобто окремо слід виділити кризу менеджменту на усіх рівнях. Це викликає необхідність створення і розвитку на підприємствах систем раннього попередження ризику і пов'язаних з ним негативних ситуацій. У зв'язку з цим актуальності набуває розробка методичного забезпечення ідентифікації та оцінки виробничо-економічних ризиків і розробка підходу до формування системи раннього попередження на промисловому підприємстві.

Формулювання цілей дослідження. Метою статті є обґрунтування теоретико-методичних положень і розробка практичних рекомендацій щодо формування системи раннього попередження в управлінні ризиками виноробних підприємств.

Для досягнення виділеної мети необхідно вирішити наступні завдання:

– обґрунтувати сутність та виявити основні ризики на виноробних підприємствах;

– запропонувати інструментарій системи раннього попередження в управлінні ризиками виноробних підприємств.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Функціонування виноробних підприємств ускладнюється постійною зміною факторів зовнішнього й внутрішнього середовища, тому система управління, у відповідності до цілей розвитку, має забезпечити підприємству можливості здійснювати господарську діяльність ефективно і стабільно шляхом використання сукупності

діагностичних, інструментальних та контрольних заходів, що мають оптимізувати використання наявних ресурсів, забезпечити належний їх рівень та нівелювати вплив ризиків.

Вплив зовнішнього середовища, в якому функціонує підприємство, виражаються у вигляді ризиків, проблем, загроз або змін (особливо небажаних), що тісно пов'язані між собою і повинні бути розглянуті в межах управління відхиленнями, яке доцільно здійснювати за трьома стадіями:

1. Управління ризиками, коли загрози стабілізації господарської діяльності підприємства ще не наступили, але існує можливість виникнення небажаних і незапланованих подій, що можуть призвести до того, що цілі заходу не будуть досягнуті. Мета стадії – запобігти загрозі.
2. Управління проблемами – ситуація, коли загрози вже наступили, потрібно з'ясувати їхню природу, причину і знайти шляхи розв'язання. Проблемою можна вважати відхилення фактичного стану підприємства від бажаного. Мета стадії – забезпечити можливість розвитку запланованих заходів.
3. Управління змінами, коли загрози виявилися доволі серйозними і справитися з ними без збитку неможливо. Мета стадії – коригування прийнятих рішень.

У світовій практиці систем управління ризиком склалися три підходи: адаптаційний, превентивний, комплексний. У діяльності вітчизняних підприємств переважає адаптаційний підхід, коли рішення приймаються в цілях зміни вже ситуації, що склалася, виправлення і ліквідації наслідків.

В сучасних умовах, коли зміни в зовнішньому середовищі відбуваються частіше, ніж це було раніше, і ймовірність їх виникнення вище, необхідно розробляти ризик-менеджмент на основі превентивної моделі поведінки. Ризики формуються і проявляються на оперативному рівні управління під впливом зовнішніх чинників, які зачіпають перш за все процес розробки і реалізації стратегії підприємства, його життєвий цикл, і внутрішніх чинників, що відображають потенціал підприємства щодо розвитку, його можливості і стан в даний момент. Ризик заснований на невідповідності, суперечності стану зовнішніх і внутрішніх факторів поточної діяльності підприємства. Важливо своєчасно виявити ці протиріччя. На сучасному підприємстві повинна бути сформована система попередження ризиків, в якості основи для неї слід використовувати превентивний підхід в ризик-менеджменті, аналіз поточного стану зовнішнього середовища і оцінку ситуації, внутрішньої ситуації. Формування системи попередження ризиків передбачає вирішення трьох основних завдань:

– визначення можливих ризиків, їх сфери і галузі прояву;
– вибір способів відстеження фактів прояву ризиків в реальному часі;
– визначення адекватних оперативних заходів при наявності ранніх ознак прояву ризику.

Мета системи попередження ризиків – забезпечення стабільності бізнес-процесів підприємства, його конкурентоспроможності на основі аналізу поточної діяльності, оперативного виявлення подій, які можуть вплинути на життєдіяльність, і попередження кризових ситуацій.

В якості основних етапів системи попередження ризиків можна виділити наступні:

– ідентифікація факторів ризику;
– класифікація та групування факторів за рівнем впливу, виявлення найбільш значущих;
– оцінка значущості кожного конкретного фактору, визначення взаємозв'язків між ними;
– розробку системи індикаторів факторів ризику (системи показників);
– моніторинг змін;
– обґрунтування методів управління ризиком;
– розробку програми управління ризиком;
– аналіз результатів реалізації програми і вдосконалення процесу управління ризиком [11].

Ризики можна ідентифікувати за основними функціональними напрямками діяльності підприємств. Система критеріїв оцінки ймовірних ризиків розвитку виноробного підприємства включає 4 групи показників за виділеними для виноробних підприємств бізнес-процесами:

1. Виробничо-технологічні бізнес-процеси у виноробстві мають свою галузеву специфіку, яка пов'язана з сезонністю виробництва, високим рівнем залежності від сировинної бази. Показники відображають промисловий потенціал підприємства, його готовність і здатність до розширення.
2. Ринкові бізнес-процеси у виноробстві пов'язані з виявленням попиту на продукцію, у відповідності до цього формуванням пропозиції та регулювання такого співвідношення управлінськими засобами. Показники враховують конкурентні позиції підприємства та його продукції, ефективність збутової політики, рівень ринкових компетентності управлінського персоналу підприємства.

3. Фінансові бізнес-процеси мають свою специфіку у виноробстві, яка пов'язана з сезонною нерівномірністю грошових потоків, розрахунків по зобов'язанням з контрагентами. Показники демонструють ефективність і результативність господарської діяльності.

4. Інвестиційно-інноваційні бізнес-процеси для виноробних підприємств є стратегічно-направленими і пов'язані з конкретними цілями розвитку. Показники оцінюють активність у напрямку інвестиційного забезпечення процесу впровадження інновацій, оновлення нематеріальних активів підприємства.

В результаті аналізу групи ризиків та їх факторів об`єктивного характеру (зовнішнього середовища) та суб`єктивного (для внутрішнього середовища підприємства) за виділеними бізнес-процесами вдасться отримати інформацію про види ризику, можливості їх реалізації, основні чинники ризику, сфери їх прояву. На базі проведеного аналізу формується портфель ризиків. Поділ ризиків на внутрішні та зовнішні дає можливість виявити джерело утворення загрози та суб'єкта, який її спричиняє, розвиток у просторі, природу виникнення, можливість впливу на неї, рівень керованості.

Для вирішення вказаних завдань варто, на нашу думку запровадити на підприємствах паспорт ризиків. Паспорт ризиків розробляється з метою підвищення ефективності системи управління за кризових умов, формування адекватних заходів по попередженню та уникненню загроз та небезпек. Нами виконані попередні узагальнення та розроблені необхідні інформаційні блоки для створення таких паспортів у виноробних підприємств: джерела (групи ризиків) та зміст загроз (фактори) представлено у табл. 1.

Таблиця 1

Види ризиків діяльності виноробних підприємств

Групи ризиків	Фактори ризиків
Зовнішні фактори (об`єктивні)	
Економічні ризики	Спад виробництва, втрата економічної самостійності, значна залежність від інших країн, кризова фаза економічного циклу розвитку економіки, зростання процентних ставок за кредитами, неконтрольована грошова емісія, інфляційні процеси, нестабільність валютно-грошової політики, зміна тарифів на енергоносії, підвищення рівня безробіття, жорсткість фіскальної політики, зміна напрямку ринково-економічних реформ. Глобалізація, інтеграційні процеси
Політичні ризики	Нестабільність політичного стану і влади, загострення міжнаціональних, релігійних, етнополітичних, територіальних суперечок, зростання корумпованості й криміналізація господарського життя, сепаратистські настрої в політиці, суперечки між регіональними й національними органами влади, обмеження можливостей розвитку підприємництва та бізнесу, невизначеність економічних відносин, економічне шпигунство, несприятлива економічна політика, згортання або обмеження економічних зв’язків на політичному підґрунті.
Соціальні ризики	Нестабільність соціального становища населення. Ставлення суспільства до галузі, продукції, фірмі в цілому. Приховане безробіття, професійна непридатність. Купівельна спроможність населення. Демографічна ситуація.
Матеріально-постачальні ризики	Зрив укладених договорів, відмова від співробітництва, низька якість сировини та послуг, нестабільність та неефективність цінової політики, неритмічність у постачанні або наданні послуг, відмова у кредитуванні, банкрутство підприємств-співробітників
Природно-екологічні ризики	Вплив стихійних сил природи і клімату регіону на виробничий процес, знищення або зниження врожаю винограду. Введення обмежень на використання місцевих природних ресурсів. Жорсткість екологічних вимог в регіоні, де ведеться господарська діяльність підприємства. Зміна екологічної обстановки в регіоні.
Інвестиційні ризики	Недоступність інвестицій, низький рівень інвестиційної привабливості країни, галузі, регіону, підприємств. Відсутність стабільного та законодавчо захищеного інвестиційного середовища, неефективність законодавчих рішень та їх виконання через протиборство або некомпетентність, неузгодженість окремих законів та підзаконних актів. Зниження інвестиційної активності підприємства (проектний ризик). Інноваційна неадекватності розроблюваних проектів нових видів продукції, технології.

Продовження таблиці 1

Технологічні ризики	Революційні скачки в світовому науково-технічному прогресі. Освоєння конкурентами нової технології, що значно знижує витрати виробництва. Несприятливий інвестиційний клімат, зниження інвестицій у НДДКР, відсутність уваги до впровадження інновацій, зниження контролю над якістю та безпекою товару, відсутність заохочувальних заходів щодо винахідництва та раціоналізаторства
Ринкові ризики	Зміна ринку, обмеженість доступу до звичних ринків, захоплення ринку більш сильним суперником-конкурентом, значне покращення якості продукції конкурента, зниження цін на продукцію-аналог, обмеження доступу на ринок через зговір, підробка продукції, економічне шпигунство, шахрайство, комп'ютерні крадіжки, руйнація майна, підрив репутації, застосування несумлінної конкуренції, підкуп працівників підприємства-конкурента. Розробка і впровадження нових технологій і способів організації праці конкурентами. Освоєння конкурентами виробництва нового товару, інші зміни, пов'язані з впровадженням інновацій. Непередбачені зміни кон'юнктури внутрішнього і зовнішнього ринків. Підвищення тарифів на вантажні перевезення, електроенергію та ін.
Внутрішні фактори (суб`єктивні)	
Виробничі ризики (Виробничо-технологічні бізнес-процеси)	Забезпеченість вітчизняною сировиною належної якості. Організація виробничого процесу (тривалість виробничого циклу, ритмічність виробництва тощо.). Новизна технологій. Вихід з ладу обладнання, його моральне старіння, відсутність резерву потужностей. Недостатня захищеність продукції підприємства і технології її виробництва патентами. Перебої в енергопостачанні і постачанні палива.
Управлінські ризики (Ринкові бізнес-процеси)	Недостатня кваліфікація персоналу, невірна оцінка необхідного періоду підготовки і перепідготовки кадрів. Слабка мотивація до праці. Несвоєчасне скорочення чисельності персоналу, неефективна робота структурних підрозділів підприємства. Нелояльності персоналу в різних формах (корупція, розкрадання, розголошення інформації). Некомпетентність управлінських та інших служб. Невірна оцінка стратегічного потенціалу підприємства, можливостей розвитку. Неефективна структура управління (схема прийняття рішення, кількість рівнів узгодження, час прийняття управлінських рішень). Недостатнє несвоєчасне інформаційне забезпечення. Неполадки в системі обробки інформації, витік конфіденційної інформації. Помилки вибору моделі поведінки на ринку, у товарній збутовій політиці, політиці ціноутворення. Надійність взаємодії з конрагентами (постачальниками, торгово-збутовими посередниками, споживачами, інвесторами і т.д.)
Ризики фінансової діяльності та упущеної вигоди (Фінансові бізнес-процеси)	Нераціональна структура фінансових ресурсів, недоліки у фінансовому плануванні. Перевищення рівня допустимої дебіторської і кредиторської заборгованості. Неплатоспроможність підприємства. Зниження рентабельності продукції, підприємства. Погіршення основних показників ефективності діяльності. Зниження доходу підприємства, невиконання зобов'язань перед основними кредиторами. Недоотриманий прибуток через не виконання будь-яких заходів (наприклад, страхування, хеджування, інвестування і т. п.)
Ризики інвестиційної та інноваційної політики підприємства (Інвестиційно-інноваційні бізнес-процеси)	Низька рентабельність інвестиційних проектів. Порушення термінів реалізації інвестиційних проектів. Зниження інвестиційної активності підприємства (проектний ризик). Ризик інноваційної неадекватності розроблюваних проектів нових видів продукції, технології

Джерело: авторська розробка

Ідентифікація ризиків може слугувати цілям проведення якісного та кількісного аналізу ситуації, що склалася, здійсненню прогнозування варіантів її розвитку, визначенню причин появи загроз. Паспорт має містити повний опис джерел, змісту ризиків і рекомендований перелік заходів з їх усунення (рис. 1).

За результатами попереднього аналізу установлено, що для розвитку підприємств виноробної галузі необхідно: 1) особливий управлінський акцент робити на процеси закупівлі та постачання виноматеріалів, 2) враховувати кліматичні та сезонні фактори, 3) ідентифікувати тенденції функціонування та розвитку підприємств-виробників виноматеріалів, 3) підвищувати ефективність управління запасами та 4) витратами на різних стадіях виробничого процесу (наприклад, запровадження безперервних способів обробки виноматеріалів, економія матеріальних витрат, у якій домінує економія виноматеріалів), 5) оптимізувати джерела фінансування (власні, залучені, позикові) виробничого процесу у піки ділової активності та забезпечувати їх раціональну структуру протягом року. А з огляду на вибір інноваційного напрямку розвитку – 6) інтелектуалізувати на усіх стадіях виробничо-господарську діяльності.

Для збільшення шансів на успішний результат необхідний деякий контроль над подіями і над відносинами між подіями» [12]. Про це в 80-і роки минулого століття також заявляв американський фахівець Р. Акофф – засновник інтерактивного підходу в плануванні. Основним правилом інтерактивного планування, на його думку, «Є збільшення здатності контролювати і впливати на зміни і їх результати, а також швидко і ефективно реагувати на зміни, які не піддаються контролю» [12]. Саме поняття контролю має відображати міру детермінованості і об'єктивності прийнятих планово-управлінських рішень.

Для розуміння межі і об`єктів контролю необхідно уточнити абстрактні поняття «зовнішнє середовище» і «внутрішня середовище» щодо суб'єкта – самого підприємства. Пропонується для розуміння даних категорій застосовувати поняття «екстраверсія» і «інтроверсія», з огляду на те, що основною рушійною силою розвитку, стосовно економіки промислового підприємства, є його персонал. Дані терміни вперше були запропоновані в теорії типів особистості К. Юнга (1921 г.) і потім розвинені в працях Г. Айзенка (1947) і Р. Акоффа [12].

Екстраверсія підприємства (Extraversion) – це інтегральний аналітичний динамічний образ підприємства як відкритої системи, орієнтованої на ринкову кон'юнктуру і попит, зовнішній потенціал як чинник економічного зростання і розвитку, який фокусує пріоритети маркетингу на формування попиту, у виробництві реалізується як витягуючий тип організації матеріального потоку (предмети праці, готова продукція) і концентрує увагу осіб, що беруть участь в процесі управління і планування, на зовнішніх можливостях та загрозах виробничо-господарській діяльності. Екстраверсія підприємства формується під впливом факторів зовнішнього середовища, аплікації їх впливу, ступеня впливу і контролю над ними групами тиску і визначає можливості і загрози підприємства. До основних факторів екстраверсії для виноробних підприємств слід віднести: економічні, політичні, соціальні, матеріально-постачальні, природно-екологічні, інвестиційні, технологічні, ринкові, конкурентні.

У групи тиску на підприємство необхідно включити постачальників економічних ресурсів, посередників, держструктури, конкурентів, кредиторів, дебіторів, контактні аудиторії і т.д. Аналіз факторів показує поточний стан підприємства на ринку і в галузі, технологічний потенціал, конкурентоспроможність підприємства і товару, очікування груп тиску щодо підприємства та характеристик товару. Групи тиску, будучи активно діючою частиною ринку, визначають його кон'юнктуру, посилюючи або послаблюючи вплив тих чи інших факторів на виробничо-комерційну діяльність підприємства. Тому екстраверсія підприємства являє собою динамічний образ взаємозв'язків і взаємовпливу факторів і джерел, що їх породжують – груп тиску в їх взаємодії.

Інтроверсія підприємства (Introversion) – це інтегральний аналітичний динамічний образ підприємства, сконцентрований на внутрішніх соціально-економічних і виробничо-технічних аспектах, який орієнтує підприємство на власні ресурси і власний потенціал як чинник економічного зростання і розвитку; фокусує пріоритети маркетингу на стимулювання збуту, а у виробництві реалізується як виштовхуючий тип організації матеріального потоку. До основних факторів інтроверсії слід віднести економічні, соціальні, техніко-технологічні та екологічні.

До основних функціональних сфер відносяться виробництво, маркетинг і збут, постачання, фінанси, персонал, інновації та інвестиції. Групи тиску в інтроверсії повинні включати власників, рада директорів, збори акціонерів, адміністративно-управлінський персонал, персонал

функціональних сфер, робітників і службовців (різні категорії персоналу), професійні спілки та інші об'єднання. В результаті всього аналізу внутрішніх складових господарської діяльності визначаються потенціал і резерви підприємства, ефективність управління та функціональних сфер, конкурентоспроможність підприємства і товару, що співвідноситься з організаційною структурою підприємства як механізмом відтворення даних показників, і оцінюється можливість зміни структури, після чого ми ясно можемо визначити сильні і слабкі сторони підприємства. Схематично екстраверсію і інтроверсію підприємства представлено на рисунку 1.

Інтеграція інтро- і екстраверсії призводить до розуміння ступеня залежності підприємства від зовнішнього середовища і ступеня її контролю, розкриваючи проблеми, позитивні тенденції та обмеження, пов'язані як із зовнішніми, так і з внутрішніми факторами. Це створює конструктивні передумови для проектування системи раннього попередження і управління по слабких сигналів.

Поділ загроз на внутрішні та зовнішні дає можливість виявити джерело утворення загрози та суб'єкта, який її спричиняє, розвиток у просторі, природу виникнення, можливість впливу на неї, рівень керованості.

Під системою раннього попередження, згідно Д. Хан і Х. Хунгенберг, будемо розуміти «особливу інформаційну систему, завдяки якій керівництво підприємства отримує відомості про потенційні небезпеки, які загрожують із зовнішнього середовища і / або внутрішнього середовища самого підприємства, з тим щоб своєчасно і цілеспрямовано реагувати на загрози відповідними заходами» [14].

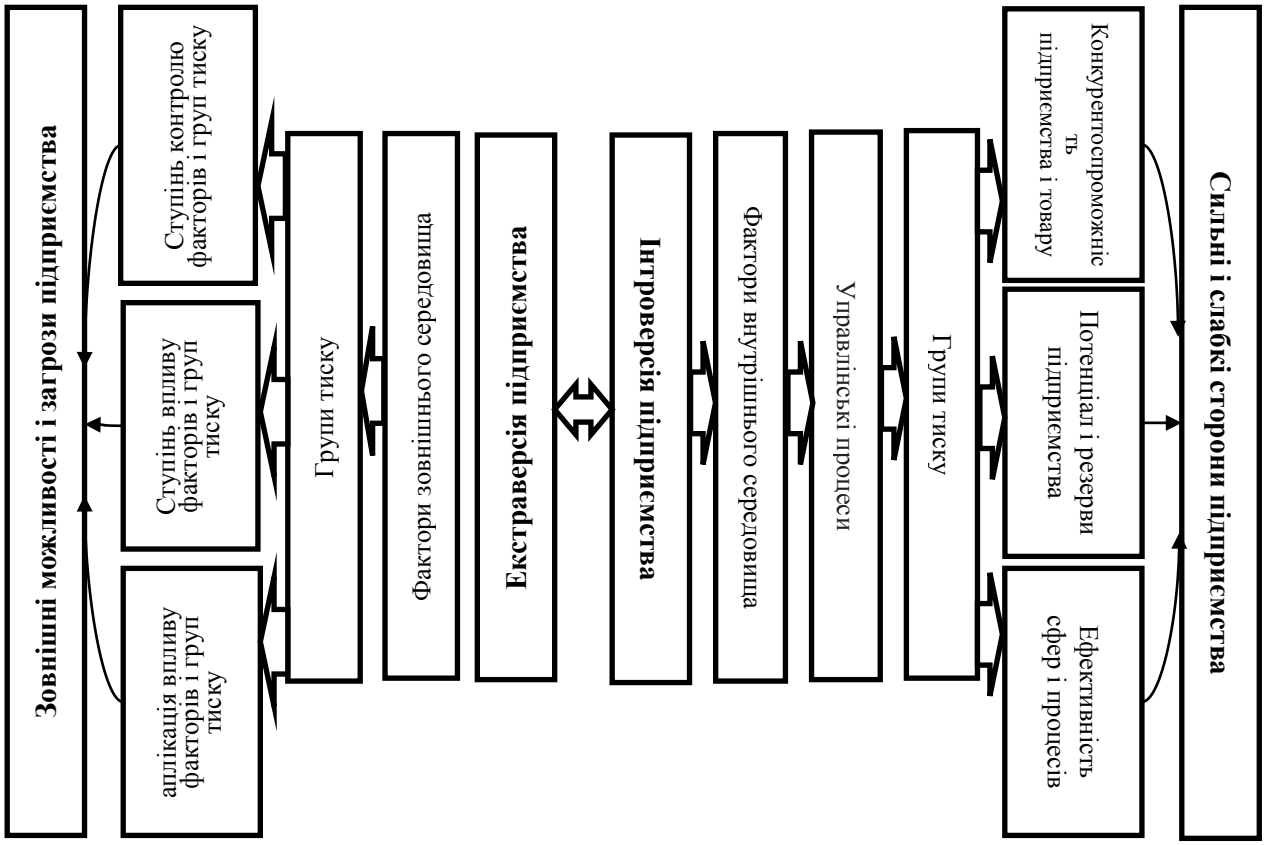

Рис. 1. Екстраверсія і інтроверсія підприємства

Джерело: авторська розробка на підставі [13]

Пропоновані до поширення зарубіжні системи: Л. Мейсел (BSC), Р. Каплана і Д. Нортона (Balanced Scorecard), Ж. Л. Мало (Tableau de bord), Б. Стюарта і Д. Стерна (EVA, MVA), К. Адамса і П. Робертса (EP2M), К. МакНайр, Р. Ланча, К. Кроса (Піраміда ефективності) та інші, строго кажучи, не є системами раннього попередження, так як вони не містять в собі основний елемент, який сприяє підвищенню динамізму і мобільності в адаптаційних змінах, такий як засобу оцінки та оптимізації, що є основою проектування систем раннього попередження.

Представлена система показників, згрупованих за виділеними бізнес-процесами, може у повній мірі відобразити усі підсистеми підприємства, будучи максимально адаптованою до галузевих особливостей виноробних підприємств (табл. 2).

Таблиця 2

Система показників для оцінки розвитку виноробних підприємств, згрупованих за видами бізнес-процесів та напрямками їх оцінки

Бізнес-процеси	Напрям оцінки бізнес-процесів	Найменування показника
Виробничо-технологічні	Визначення ефективності використання господарських ресурсів (основних фондів, оборотних активів, праці)	Продуктивність праці
		Фондовіддача
		Коефіцієнт забезпечення запасів власними оборотними активами
	Визначення ефективності виробництва, його витрато-, матеріало- та праце місткості	Матеріаломісткість виробництва
		Витратомісткість виробництва
		Працемісткість виробництва
	Оцінка ефективності використання виробничої потужності	Коефіцієнт використання виробничої потужності
Ринкові	Оцінка ефективності рекламної діяльності та маркетингових заходів	Коефіцієнт ефективності витрат на рекламу та маркетинг
	Оцінка рівня ринкових компетентності управлінського персоналу підприємства	Коефіцієнт інформаційної забезпеченості управлінського персоналу
	Виявленням попиту на продукцію, формуванням пропозиції	Розмір попиту на продукцію на ринку
		Доля підприємства на ринку
		Доля експортної продукції
	Визначення результативності збутової діяльності (ефективності реалізації готової продукції)	Коефіцієнт реалізації готової продукції
Фінансові	Визначення ефективності господарської діяльності, використання активів та капіталу	Рентабельність комерційна
		Рентабельність активів
		Рентабельність власного капіталу
	Оцінка ліквідності	Коефіцієнт абсолютної ліквідності
		Коефіцієнт швидкої ліквідності
		Коефіцієнт поточної ліквідності
	Виявлення ступеня ділової активності	Коефіцієнт оборотності оборотних активів
		Коефіцієнт оборотності заборгованості дебіторської
		Коефіцієнт оборотності заборгованості кредиторської
Інвест.-Інновац.	Визначення рівня інтелектуальності підприємства	Коефіцієнт відновлення нематеріальних активів
		Частка вартості нематеріальних активів у вартості необоротних активів
	Визначення рівня інноваційності підприємства	Коефіцієнт інноваційних нововведень
	Визначення ефективності системи управління інвестиційно-інноваційної діяльності підприємства	Коефіцієнт кваліфікації працівників підприємства
		Коефіцієнт маневреності інвестиційного капіталу

Джерело: авторська розробка

Основною умовою розвитку підприємства є не просте дотримання вимог зростання або зниження окремих показників, а дотримання певної динамічної співпідпорядкованості сукупності показників. Нормативне упорядкування показників господарської діяльності підприємства за виділеними бізнес-процесами пропонується проводити з використанням математичного інструментарію аналізу лінійних та нелінійних динамічних нормативів, оскільки динамічна залежність між показниками не завжди може бути строго упорядкована.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, формування систем раннього попередження, що сприяє ідентифікації та оцінки ризику, повинно базуватися на об'єктивних

детермінантах планово-управлінських рішень, завжди присутніх в досліджуваних подіях. Оцінка детермінант призводить до розуміння контролю над причинами, а фокусування на базисних факторах успіху як областях спостереження, сприяє підвищенню мобільності в адаптаційному механізмі підприємства. Система ефективного моніторингу, завдяки якій керівництво постійно отримує відомості про істотні загрози і можливості, вимагає ретельного планування процесів її розробки і експлуатації. Моніторинг повинен бути вбудований в загальну систему управління, куди входять планування, збір інформації, її систематичний аналіз і контроль, вироблення адекватних управлінських рішень. Система попередження ризиків повинна бути вбудована в загальну структуру управління, нею повинні займатися не один, а всі працівники основних підрозділів фірми. До неї ставляться такі вимоги: системний характер, стале функціонування

На виноробних підприємствах слід формувати культуру раннього попередження ризиків. Це передбачає зміну загального ставлення до ризику виконуваних менеджерами функцій, в основі яких знаходиться не тільки прийняття поточних управлінських рішень, а й аналіз змін, що відбуваються як у зовнішньому, так і у внутрішньому бізнес-середовищі, оцінка факторів ризику по першим фактами їх прояву.

Запропонований методичний апарат може бути використаний економістами і менеджерами в практичній діяльності для формування системи раннього попередження на підприємстві, а також для оцінки виробничо-економічних ризиків прийнятих планово-управлінських рішень, що і стане предметом наступних наукових пошуків.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркинський Б. В. Трансформація моделей розвитку підприємства : [монографія] / Б. В. Буркинський. – Одеса : ІПЕЕД НАНУ, 2001. – 356 с.
2. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко. – Київ : Центр навчальної літератури, 2005. – 504 с.
3. Оборська С. В. Концептуальні засади формування системи антикризового управління промисловим підприємством / С. В. Оборська // Вісник Національного університету "Львівська політехніка". Серія : "Проблеми економіки та управління". – 2008. – № 628. – С. 592–595.
4. Лігоненко Л. О. Антикризове управління підприємством: теоретико-методологічні засади та практичний інструментарій : [монографія] / Л. О. Лігоненко. – Київ : КНТЕУ, 2001. – 580 с.
5. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві : [монографія] / О. О. Терещенко. – Київ : КНЕУ, 2004. – 269 с.
6. Тельнова Г. В. Антикризове управління машинобудівним підприємством : автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. екон. наук : спец. 08.06.01 "Економіка, організація і управління підприємствами" / Тельнова Ганна Володимирівна ; Приазов. держ. техн. ун-т. – Маріуполь, 2006. – 20 с.
7. Пілецька С. Т. Методологія антикризового управління економічною стійкістю авіапідприємств : дис. на здобуття наук ступеня д-ра. екон. наук : спец. 08.00.04 "Економіка та управління підприємствами (за видами економічної діяльності" / Пілецька Саміра Тимофіївна ; Нац. авіаційний ун-т. – Київ, 2014. – 457 с.
8. Шевчук В. Р. Концепція управління фінансами підприємства на базі економічної доданої вартості / В. Р. Шевчук, Л. І. Чернобай // Вісник Національного університету "Львівська Політехніка". – 2007. – № 606. – С. 108-112.
9. Шершньова З. Є. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / [за заг. ред. З. Є. Шершньової] ; Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана. – Київ : КНЕУ, 2007. – 676 с.
10. Кирсанов К.К. Теория кризисов как методологическая база экономической безопасности // Интернет-журнал «НАУКОЗНАНИЕ». – 2011. – №2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gosuprav.ru/PDF/09OGP211.pdf
11. Федосова Р. Н., Крюкова О. Г. Управление рисками промышленного предприятия: опыт и рекомендации. М.: Экономика, 2008. 125 с.
12. Акофф Р. Акофф о менеджменте: Пер. с англ. / Под ред. Л. А. Волковой. СПб.: Питер, 2002. – 448с.
13. Мачин К. А. Методическое обеспечение формирования системы раннего предупреждения и оценки производственно-экономических рисков предприятия на основе индикаторов контроля / К. А.Мачин. Научно-практический журнал «Проблемы анализа риска». 2016. – С. 34-45.

14.Хан Д. ПиК : Планирование и контроль. Система планирования и контроля. Планово-контрольные расчеты. Стоимостно-ориентированные концепции контроллинга / Д. Хан, Х. Хунгенберг ; пер. с нем. под ред. М. Л. Лукашевич. – М. : Финансы и статистика, 2005. – 928 с.

REFERENCES

1. Burkynskyi, B. V. (2001). *Transformaciia modelei rozvytku pidpryyemstva [Transformation of enterprise development models]*. Odessa: Institute of market problems and economic and environmental of research NAS Ukraine.[in Ukrainian].

2. Vasylenko, V. O. (2005) *Antykryzove upravlinnia pidpryyemstvom [Anticrisis management of the enterprise]*. – Kyiv : Centr navchalnoi literatury [in Ukrainian].

3. Oborska, S.V. (2008). *Konceptualni zasady formuvannia systemy antykryzovogo upravlinnia promyslovym pidpryiemstvom [Conceptual principles of forming an anti-crisis management system by an industrial enterprise]*. Seriia : "Problemy ekonomiky ta upravlinnia". [in Ukrainian].

4. Ligonenko, L.O. (2001). *Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom: teoretyko-metodologichni zasady ta praktychnyi instrumentarii [Anticrisis management of the enterprise: theoretical and methodological principles and practical tools]*. – Kyiv : KNTEU.[in Ukrainian].

5. Tereshhenko, O.O. (2004). *Antykryzove finansove upravlinnia na pidpryiemstvi. [Anticrisis financial management at the enterprise]*. – Kyiv : KNEU.[in Ukrainian].

6. Telnova, G.V. (2006). *Antykryzove upravlinnia mashynobudivnym pidpryiemstvom. [Anticrisis management of the machine-building enterprise]* : avtoref. dys. na zdobuttia nauk stupenia kand. ekon. nauk : specz. 08.06.01 "Ekonomika, organizaciya i upravlinnia pidpryiemstvamy" Telnova Ganna Volodymyrivna ; Pryazov. derzh. texn. un-t.[in Ukrainian].

7. Pileczka, S.T. (2014). *Metodologiia antykryzovogo upravlinnia ekonomichnoiu stiikistiu aviapidpryiemstv [Methodology of crisis management of economic stability of airlines]* : dys. na zdobuttia nauk stupenia d-ra. ekon. nauk : specz. 08.00.04 "Ekonomika ta upravlinnia pidpryiemstvamy (za vydamy ekonomichnoi diyalnosti" Pileczka Samira Tymofiivna ; Nacz. aviaciinyi un-t. Kyiv.[in Ukrainian].

8. Shevchuk, V.R. (2007). *Koncepciia upravlinnia finansamy pidpryuemstva na bazi ekonomichnoi dodanoi vartosti [Concept of management of financial enterprise on the basis of economic added value]* Visnyk Nacionalnogo universytetu "Lvivska Politexnika". [in Ukrainian].

9. Shershnova, Z.Ye. (2007). *Antykryzove upravlinnia pidpryiemstvom : navch. posib [Anticrisis management of the enterprise]* ; Kyiv. nacz. ekon. un-t im. Vadyma Getmana. Kyiv : KNEU.[in Ukrainian].

10.Kyrsanov, K.K. (2011). Teoryia krizisov kak metodologicheskaia baza ekonomicheskoi bezopasnosti [The theory of crises as a methodological basis of economic security] *techdrinks.info.* Retrieved from: http://gosuprav.ru/PDF/09OGP211.pdf

11.Fedosova, R.N., Kryukova, O.G. (2008). *Upravlenie riskami promyshlennogo predpriiatiia: opyt i rekomendacii. [Industrial Risk Management: Experience and Recommendations]*. M.: Экonomika, [in Russian].

12.Akoff, R. (2002). *Akoff o menedzhmente.[Acoff about management]* SPb.: Py`ter.[in Russian].

13.Machyn, K.A. (2016). *Metodicheskoe obespecheniie formirovaniia sistemnogo preduprezhdeniia i ocenki proizvodstvenno-ekonomicheskich riskov predpriiatiia na osnove indikatorov kontrolia [Methodical support for the formation of the system of early warning and assessment of the enterprise's production and economic risks on the basis of monitoring indicators]* Nauchno-prakticheskii zhurnal «Problemy analiza riska». [in Russian].

14.Xan, D. (2005). *PyK : Planirovaniie i kontrol. Sistema planirovaniia i kontrolia. Planovo-kontrolnie rascheti. Stoimostno-orientirovannie koncepcii kontrollinga [PiK: Planning and control. Planning and control system. Planning and control calculations. Cost-oriented Controlling Concepts]*.[in Russian].

УДК 379.85+334.02
JEL L83, Q57

БУЛИШЕВА Д.В.
к.е.н., м.н.с.
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail:bu.dasha.bu@gmail.com

НІЧІТАЙЛОВА М.С.
м.н.с.
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail:gartly@gmail.com

МАЛАЩУК О.С.
к.е.н., доцент
Одеський державний аграрний університет
Пантелеймонівська, 13, м.Одеса
E-mail:osmalashchuk@gmail.com

НАПРЯМКИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ ТУРИСТИЧНО-ОЗДОРОВЧОЇ СФЕРИ ОДЕСЬКОЇ МІСЬКОЇ АГЛОМЕРАЦІЇ

В науковій праці досліджено стан та тенденції розвитку туристично-оздоровчої сфери та механізму нормативно-законодавчого та екологічного управління нею. Визначено головні напрямки державного екологічного управління рекреаційним природокористуванням, запропоновано базові механізми та інструменти вдосконалення екологічного управління рекреаційними територіями міських агломерацій. Доведено, що екологічне управління є важливим елементом екологізації туристично-оздоровчої сфери. Проведено дослідження стану туристичної та санаторно-курортної галузі та визначено, що сучасний етап їх розвитку повинен бути пов'язаний з переходом до процесу екологізації управління та впровадження стратегії сталого розвитку. Досліджено інструментарій екологічного управління та доведено, що важливою умовою екологізації туристично-оздоровчої сфери є узгодження його з існуючими умовами, вимогами та потребами населення.

Ключові слова: *екологічне управління, туристична сфера, екологізація, рекреаційні території, економічні відносини.*

BULYSHEVA D.V.
PhD in economics, junior researcher
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the NASU
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail:bu.dasha.bu@gmail.com

NICHITAILOVA M.S.
junior researcher
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the NASU
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: gartly@gmail.com

MALASHCHUK O.S.
PhD in economics, docent
Odessa state agrarian university
Panteleimonivska, 13, Odessa, Ukraine
E-mail:osmalashchuk@gmail.com

DIRECTIONS FOR IMPROVEMENT THE ECOLOGICAL MANAGEMENT OF TOURISM-HEALTH SPHERE OF ODESSA URBAN AGLOMERATION

In the process of an integrated approach to the formation of economic relations of ecological management of the tourism&sanatorium and resort industry, it is necessary to determine type, features and prospects of the use of appropriate natural resources. The natural resources management system should be considered and studied, on the basis of which the tools for improvement of the institutional basis for the development of the natural resources management system, taking into account assimilation potential, ecological capacity and man-caused and anthropogenic load on the corresponding resources, should be taken into account. Particular attention is needed to the system of management of recreational territories of urban agglomerations as a complex dynamic system, which is simultaneously a place to meet the needs of the population, the economic basis and the object of implementation of environmental functions. The purpose of the study is to determine the ways of development and proposals for improving the institutional principles of environmental management of recreational territories of urban agglomerations taking into account the peculiarities of forms of ownership of natural resources.It is determined that ecologization ensures mutually consistent development of functions of recreational activity, which in suburban areas is characterized by simultaneous economic, socio-cultural and methodical-biological functions.The main directions of the state ecological management of recreational nature use are determined, the basic mechanisms and tools of improvement of ecological management of recreational territories of urban agglomerations are offered.It is proved that ecological management is an important element of ecologization of tourism and recreation sphere. The research of the state of the tourist and sanatorium-resort industry was conducted and it was determined that the present stage of their development should be connected with the transition to the process of ecologization of management and implementation of the strategy of sustainable development. The ecological management tools have been researched and it is proved that an important condition for ecologization of the tourism and recreation sphere is to reconcile it with the existing conditions, requirements and needs of the population.

Keywords: *ecological management, tourism sphere, ecologization, recreational territories, economic relations.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. З врахуванням існуючих трансформаційних процесів відносин власності на природні ресурси, розвиток та вдосконалення відповідних процесів стає дедалі актуальнішим. Відповідно до Конституції України власність зобов'язує.

Власність не повинна використовуватись на шкоду людині і суспільству. Виходячи з цього конституційного положення і враховуючи ту обставину, що використання природних об'єктів внаслідок їх екологічної значущості завжди зачіпає інтереси суспільства, в інтересах цього суспільства та держави екологічне законодавство обмежує громадянські права шляхом провадження управлінської діяльності.

Право власності на природні об'єкти суттєво відрізняється від права власності на майно та інші об'єкти неекологічного характеру, насамперед, обмеженнями щодо використання природних ресурсів і об'єктів як власності, обумовленими захистом прав та законних інтересів всіх громадян суспільства. Особливого значення у цьому питанні займають економічні відносини на використанні та відтворенні природних ресурсів та їх досконале управління.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Наукові здобутки еколого-економічних аспектів забезпечення раціонального використання і охорони туристичних ресурсів та рекреаційних земель на сучасному етапі земельної реформи висвітлені у працях Александрової А.Ю., Богіри М.С., Бистрякова І.К., Горлачука В.В., Добряка Д.С., Дороша О.С. Кривова В.М., Новаторова О.С., Третяка А.М., Фоменка Н.В., Черчик Л.М. – водночас питання розвитку напрямки вдосконалення екологічного управління туристично-оздоровчої сфери в системі земельних відносин є потребу є подальшого поглибленого дослідження.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В процесі комплексного підходу до формування економічних відносин екологічного управління туристичною та санаторно-курортною галуззю, необхідно визначати тип, вид, особливості та перспективи використання відповідних природних ресурсів.

Необхідно враховувати та вивчати систему управління природними ресурсами, на базі яких розробляти інструментарій вдосконалення інституційного підґрунтя розвитку апарату управління природними ресурсами з врахуванням асиміляційного потенціалу, екологічної ємності та техногенного і антропогенного навантаження на відповідні ресурси.

Особливої уваги потребує система управління рекреаційними територіями міських агломерацій як складної динамічної системи, яка є одночасно місцем задоволення потреб населення, економічним базисом та об'єктом реалізації природоохоронних функцій.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є визначення шляхів розвитку та пропозиції щодо вдосконалення інституційних засад екологічного управління рекреаційними територіями міських агломерацій з урахуванням особливостей форм власності на природні ресурси.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Визначаючи основні аспекти природокористування варто відзначити, що специфічний тип їх використування спостерігається у населених пунктах, їх скупченнях, а також зонах їх впливу – міських агломераціях. Поняття «агломерація» в його широкому загальноприйнятому сенсі введено у інституційне поле Указом Президента України «Про заходи щодо впровадження Концепції адміністративної реформи в Україні». Наразі в Україні, поняття «агломерація», «міська агломерація» є досить поширеним і вживаним у науці, але, на жаль, не законодавчо закріпленим.

Рекреаційна територія, в тому числі міських агломерацій, за визначенням науковців [1] розглядається як складова земельного фонду, що використовується в туризмі, лікуванні та відпочинку; система взаємопов'язаних природних, природно-соціальних і соціальних компонентів, функціонування яких покликано забезпечувати рекреаційний попит населення, отже ототожнюється з поняттям земель, що функціонально використовуються для рекреації незалежно від правового статусу. В свою чергу рекреаційні угіддя є частиною землі, що відрізняється від сусідніх способами господарювання для рекреаційних потреб та є об'єктом управління.

Важливість існування у складі міських агломерацій прилеглих до міст територій обумовлена тим фактом, що відповідні землі повинні виконувати певні рекреаційні, обслуговуючі, природоохоронні та екологічні функції, які велике місто не здатне здійснювати самостійно із-за свого промислового, економічного та господарського розвитку.

Приміські зони знаходяться у тісній функціонально-територіальній взаємодії з містами. Тому в межах приміських зон, як порівняно менш освоєних та рухомих територіях, необхідне врахування всіх факторів їх майбутнього розвитку. Рекреаційне спрямування даних територій є необхідною умовою для подальшого раціонального природокористування та розвитку міських агломерацій.

Метою державного екологічного управління є запобігання виснаженню природного потенціалу і яке спрямоване на недопущення перевищення несучої ємності біосфери, — це завдання-мінімум. Завдання-максимум полягає в екологізації функціонування всіх сфер життєзабезпечення, досягненні і підтримці необхідної якості здоров'я і життя населення, належного стану навколишнього середовища, гармонізації взаємовідносин суспільства і природи.

В свою чергу екологізації забезпечує взаємоузгоджений розвиток функцій рекреаційної діяльності, яка у приміських зонах характеризується одночасно економічною, соціально-культурною та методико-біологічною функціями.

1) Економічна функція рекреаційної діяльності полягає в розширеному відтворенні робочої сили, підвищенні продуктивності праці, збільшенні фонду робочого часу, отриманні прибутку від комерційної діяльності на відповідних територіях. Рекреація сприяє розвитку сфери обслуговування населення, вирівнюванню рівня розвитку районів, раціональному, науково-обґрунтованому використанню природних багатств краю.

2) Медико-біологічна функція рекреаційної діяльності – це зниження захворюваності, збільшення тривалості життя людей.

3) Соціально-культурна функція полягає в пізнанні навколишнього світу, спілкуванні людини з природою.

Економічна функція рекреаційних об'єктів безпосередньо пов'язана з місцями відпочинку та об'єктами ресторанного бізнесу. На підставі [2] можна зробити висновок, що в Одеській агломерації існує загальна тенденція до зменшення об'єктів ресторанного господарства. Але вагова частка їх в структурі області збільшується. У порівнянні з 2000 роком вона зросла на 23%. Щодо забезпечення територій Одеської міської агломерації об'єктами для розміщення рекреантів та туристів (таблиця 1), варто зазначити, що у всіх адміністративно-територіальних утвореннях спостерігається тенденція до збільшення їх кількості, що свідчить про розвиток відповідної галузі підприємництва.

Таблиця 1

Готелі та аналогічні засоби розміщування по містах та районах області

	Кількість						У них номерів					
	2000	2005	2010	2011	2012	2013	2000	2005	2010	2011	2012	2013
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
м.Одеса	22	32	40	136	122	152	1793	2192	2845	3257	3460	3485
м.Білгород-Дністровський	3	3	4	7	14	22	405	115	206	233	490	388
м.Чорноморськ	1	1	2	4	6	7	147	147	181	230	251	276
м.Теплодар	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–	–
м.Южне	1	1	2	2	2	2	22	20	81	81	62	62
Внутрішній пояс приміської зони												
Біляївський	3	1	1	3	3	3	24	7	10	30	30	30
Березівський	4	2	2	3	3	2	58	26	26	30	36	17
Овідіопольський	–	2	4	21	21	22	–	18	310	349	506	631
Зовнішній пояс приміської зони												
Іванівський	6	3	1	1	2	2	74	28	10	10	16	14
Білгород-Дністровський	4	5	6	5	7	6	27	30	34	22	43	41
Роздільнянський	1	1	–	1	1	2	24	23	–	20	20	58
Інші адміністративно-територіальні утворення області	51	28	19	34	35	33	1100	656	443	551	511	480
Одеська область	96	79	81	217	216	253	3674	3262	4146	4813	5425	5482
% приміської зони в структурі області	18,75	17,72	17,28	15,67	17,13	14,62	5,63	4,05	9,41	9,58	12,00	14,43
% міської агломерації в структурі області	46,88	64,56	76,54	84,33	83,80	86,96	70,06	79,89	89,32	88,55	90,58	91,24

Джерело: авторська розробка на підставі [2]

Щодо кількості об’єктів довготривалої рекреації (таблиця 2), варто відмітити малий ступінь забезпеченості відповідними об’єктами, особливо на території приміських зон. Щодо міст агломерації, то найбільша кількість пансіонатів та будинків відпочинку розміщена у м. Білгород-Дністровському.

Таблиця 2

Будинки та пансіонати відпочинку по містах та районах Одеської міської агломерації

	Будинки та пансіонати відпочинку						
	Кіль-кість 2013	у них місць					
		2000	2004/05[2]	2009/10[2]	2010/11[2]	2012	2013
м.Одеса	3	880	709	240	240	373	373
м.Білгород-Дністровський	5	1143	726	860	890	720	1500
м.Чорноморськ	-	-	-	-	-	-	-
м.Теплодар	-	-	-	-	-	-	-
м.Южне	-	-	-	-	-	-	-

Продовження таблицы 2

Внутрішній пояс приміської зони							
Біляївський	-	-	-	-	-	-	-
Березівський	-	-	-	-	-	-	-
Овідіопольський	-	-	184	210	339	-	-
Зовнішній пояс приміської зони							
Іванівський	-	-	-	-	-	-	-
Білгород-Дністровський	-	-	-	-	-	-	-
Роздільнянський	-	-	-	-	-	-	-
Одеська область	9	2023	2092	1490	1469	1243	2023

Джерело: авторська розробка на підставі [2]

Розглядаючи питання фінансування з Державного бюджету України у туристичну та санаторно-курортну сферу (таблиця 3) в розрізі країни, можна сказати, що у 2017 в порівнянні з 2007 відсоток від загального фінансування скоротився в 5 разів, а в грошовому еквіваленті – на 7652 тис грн. році відбулось зростання частки місцевих податків у доходах місцевих бюджетів з 8,0 % до 22,4 %, що зумовлено як зменшенням загальної кількості видатків за останні 10 років, так і розпорошеністю в структурі управління туристично-оздоровчою галуззю, відсутності зацікавленості у відповідному секторі тощо.

Таблиця 3

Динаміка видатків у туристичну та санаторно-курортну сферу з Державного бюджету України, тис. грн

Найменування	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Фінансова підтримка санаторно-курортних закладів та закладів оздоровлення	101 244,50	87523,2	62 273,00	71 797,50	131 469,00	125232,1	100 674,5	56579,1	48 620,2	25 280,7	83 403,9
Фінансова підтримка розвитку туризму, створення умов безпеки туристів, розбудови туристичної інфраструктури міжнародних транспортних коридорів та магістралей в Україні	20297,2	25097,2	2 509,70	12 509,70	2 258,70	6765,9	6 370,9	3544,8	960,2*	-	30 486,0
Всього:	121 541,70	112 620,40	64 782,70	84 307,20	133 727,70	131 998,00	107 045,40	60 123,90	49 580,40	25 280,70	113 889,90

Продовження таблиці 3

Загальний обсяг видатків	174 631 522,20	253 207 875,10	274 156 440,70	253 207 875,10	342 690 347,50	413605316,0	419843834,9	441 587 118,6	581 760 845,2	681 460 758,2	841 102 834,3
% підтримки туризму та санаторно-курортних закладів в загальній структурі видатків	0,070	0,044	0,024	0,033	0,039	0,032	0,025	0,014	0,009	0,004	0,014

Джерело: авторська розробка на підставі Державних бюджетів України на 2007-2017 роки

Комплексна система регулювання та екологізації земельних відносин покликані створювати та підтримувати повноцінне життєве середовище. Особливої уваги на шляху до досягнення еколого-економічної рівноваги розвитку територій потребує екологічне управління рекреаційними територіями, які є одночасно основою для відпочинку, джерелом фінансових надходжень і економічного росту територій та цінними територіями, що потребують екологічного захисту [3].

Головними напрямками державного екологічного управління рекреаційним природокористуванням міських агломерацій повинно стати:

- ✓ екологічне оздоровлення деградованих природних об'єктів, рекреаційних територій та, як наслідок,і стабілізація екологічного стану держави;
- ✓ відновлення природно-ресурсного потенціалу рекреаційних земель міських агломерацій, заощадливе природокористування;
- ✓ формування національної екологічної мережі рекреаційних територій;
- ✓ забезпечення екологічної безпеки рекреаційних земель, зменшення антропогенного тиску і забруднення відходами;
- ✓ екологізація загальних функцій управління рекреаційним землекористуванням міських агломерацій;
- ✓ екологізація соціально-економічного розвитку, впровадження принципів збалансованого розвитку;
- ✓ розвиток національного та міжнародного екологічного партнерства у сфері рекреації та туризму.

Забезпечення процесу рекреаційного природокористування в Україні здійснюється через систему інституційно-правового підґрунтя, положення якого закріплені у Конституції, кодексах, законах України та інших нормативно-правових актах, притаманних правовому регулюванню відносин у сфері земельних відносин, рекреаційної та містобудівної діяльності. Так як базисом розвитку будь-якої галузі виступають земельні ресурси, важливим в формуванні стратегії екологічного управління є врахування змін в структурі земельних відносин.

Наразі вступає в силу закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розширення повноважень органів місцевого самоврядування у сфері земельних відносин» від 10 грудня 2015 року № 888-VIII, що узгодить розпорядження землями міських агломерацій. Ідея реформи – за європейським взірцем передати сільським, селищним і міським радам повноваження з розпорядження землями державної власності за межами населених пунктів на засадах децентралізації, субсидіарності, повсюдності та посилення спроможності місцевого самоврядування. Зазначений законопроект, за визначенням суб’єкта права законодавчої ініціативи, внесений з метою оптимізації розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної форми власності та участі сільських, селищних та міських рад у передачі земельних ділянок державної форми власності, які знаходяться на їх території.

З 1 січня 2013 року відповідно до прийнятого Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо розмежування земель державної та комунальної власності» землі державної власності були остаточно розмежовані. Зазначеним Законом України визначено, що всі землі, які знаходяться на території сільських, селищних, міських рад, але не входять до земель населених

пунктів, залишаються у власності держави, що викликало неузгодженості у частині управління рекреаційними землями приміських зон, що покликані виконувати місто обслуговуючі функції.

До прийняття вищевказаного Закону України, землі, які знаходилися на території сільських, селищних і міських рад, але не входили до земель населених пунктів, не підпадали під юрисдикцію органів місцевого самоврядування. Таким чином, вони повністю були усунені від розпорядження земельними ділянками за межами населених пунктів та позбавлені будь-якого впливу на рішення щодо надання їх в оренду.

Плата за землю, яка справляється у формі земельного податку та орендної плати за земельні ділянки державної і комунальної власності є другим за вагою джерелом надходжень до місцевих бюджетів. За оцінками експертів, внаслідок неефективного розпорядження земельними ділянками, місцеві бюджети щороку недоотримують близько 1,0-1,5 млрд грн. Це у свою чергу відчутно послаблює матеріальну і фінансову основу місцевого самоврядування та стримує розвиток сільських територій. З прийняттям відповідного Закону та узгодженням відносин власності передбачено формування досконалішої системи оподаткування. Крім того управлінська система не узгоджувалась з Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, затвердженою розпорядженням Кабінету Міністрів України від 01.04.2014 № 591-р, де передбачено розширення повноважень органів місцевого самоврядування щодо розпорядження земельними ділянками, у тому числі за межами населених пунктів.

Узагальнюючи відповідні зміни, варто відзначити, що Законом передбачається:

✓ передати від районних державних адміністрацій до сільських, селищних, міських рад повноваження щодо розпорядження землями державної власності в межах, визначених Земельним кодексом;

✓ передати від центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері земельних відносин та його територіальних органів повноваження з розпорядження землями сільськогосподарського призначення державної власності, які знаходяться за межами населених пунктів до сільських, селищних, міських рад;

✓ передати від районних державних адміністрацій до сільських, селищних, міських рад повноваження щодо виділення земельних ділянок власникам земельних часток (паїв) у натурі (на місцевості);

✓ передати від районних державних адміністрацій до сільських, селищних, міських рад повноваження щодо зміни цільового призначення земельних ділянок приватної власності;

✓ встановити, що самоврядний контроль за використанням та охороною земель здійснюється виконавчими органами сільських, селищних, міських рад тощо.

Прийняття закону дозволить оптимізувати механізм управління землями, розташованими за межами населених пунктів (в тому числі екологічного управління), суттєво розширити повноваження сільських, селищних, міських рад у сфері земельних відносин на рекреаційних територіях на засадах децентралізації, субсидіарності, повсюдності та посилення спроможності місцевого самоврядування, що сприятиме зміцненню їх матеріальної і фінансової основи та створить передумови для розвитку територій і їх інвестиційної привабливості.

Одним із провідних засобів стратегії сталого розвитку міських агломерацій є державна підтримка рекреаційного природокористування. Ціль 4 стратегії державної екологічної політики України на період до 2020 року [4] констатує необхідність інтеграції екологічної політики та вдосконалення системи інтегрованого екологічного управління у галузі туризму та рекреації шляхом: впровадження систем екологічного управління і посилення державного екологічного контролю за об'єктами рекреаційного призначення та готельно-ресторанного бізнесу, розвитку екологічного туризму і екологічно орієнтованої рекреації; розроблення економічних важелів сприяння розвитку екологічного та зеленого туризму, тобто розвитку рекреаційного землекористування на принципах екологізації.

Екологізація, як діяльність по впровадженню екологічних вимог, охоплює практично всі сфери виробничої, громадської та побутового життя. Це випливає з пріоритету законів розвитку природи, які людство повинно дотримуватися в ході господарської та іншої діяльності, що впливає на стан природного середовища проживання людини.

В результаті дослідженні вітчизняного та зарубіжного досвіду вдосконалення екологічної політики природокористування нами запропоновані базові механізми та інструменти вдосконалення екологічного управління рекреаційними територіями міських агломерацій (рис.1).

Інструменти екологізації екологічного управління рекреаційними територіями міських агломерацій

система регуляторних, стимулюючих, організаційних, контролюючих адміністративних важелів та ринкових засобів цілеспрямованого впливу на суб'єктів процесу рекреаційного землекористування для досягнення екологізації розвитку міських агломерацій

Інституційні	Адміністра-тивні	Економіко-екологічні	Мотиваційні	Комунікативні
Закони, підзаконні нормативно-правові акти у сфері регулювання відносин міських агломерацій, Державні будівельні норми, санітарні правила, концепції, схеми, програми, сценарії формування збалансованого рекреаційного природокористування, правові обмеження, інститути	Екологічний менеджмент територій, розробка системи економіко-екологічного зонування приміських зон, моніторинг міжнародних угод, ліцензування, сертифікація	Екологічні податки, платежі за використання та забруднення, кредити, відшкодування витрат, попит та пропозиція на ринку рекреаційних послуг, екологічне ліцензування, екологічне страхування, дотації, субсидії, займи, рекреаційна паспортизація	культурно-естетичне виховання населення, екологічна освіта, наукове забезпечення шляхом розробки і впровадження інноваційних технологій, спеціалізованих програм та концепцій	інформування населення щодо моніторингу існуючих переваг та недоліків територій, врахування та адаптація міжнародного досвіду у сфері рекреаційного природокористування, доступ громадськості до публічного матеріалу, участь громадськості у регулюванні відносин користування туристичним продуктом

Рис. 1. Інструментарій екологізації збалансованого розвитку рекреаційних територій міських агломерацій

Джерело: авторська розробка на підставі [5], [9]

Враховуючи вищевикладені аспекти стану та умов розвитку рекреаційної сфери, формування комплексної програми екологічного управління може стати дієвим механізмом його модернізації та впровадження інноваційних технологій у туристичну галузь.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На сучасному етапі розвитку економічних процесів розвитку рекреаційної галузі особливої актуальності набувають завдання цілеспрямованого екологічного управління регулювання розвитку сфер впливу великих міст на відповідні ресурси, так як на територіях міських агломерацій в умовах розвитку ринкових відносин сконцентровані як проблеми збалансованого використання та збереження природних ресурсів, розвитку системи розселення, створення сприятливих умов проживання населення, так і умови екологізації динамічних агломераційних систем. Забезпечення процесу сталого природокористування в Україні здійснюється через систему інституційно-правового підґрунтя, положення якого закріплені у Конституції, кодексах, законах України та інших нормативно-правових актах, притаманних правовому регулюванню відносин у сфері рекреаційної та санаторно-курортної діяльності.

Доведено, що екологічне управління є важливим елементом екологізації туристично-оздоровчої сфери. Проведено дослідження стану туристичної та санаторно-курортної галузі та визначено, що

сучасний етап їх розвитку повинен бути пов'язаний з переходом до процесу екологізації управління та впровадження стратегії сталого розвитку. Досліджено інструментарій екологічного управління та доведено, що важливою умовою екологізації туристично-оздоровчої сфери є узгодження його з існуючими умовами, вимогами та потребами населення.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бейдик О.О. Словник–довідник з географії туризму, рекреалогії та рекреаційної географії/ О.О.Бейдик. – К.: "Палитра", 1998.–130 с
2. Статистичний щорічник Одеської області за 2014 рік/ Головне управління статистики у Одеській області [за редакцією Копилової Т.В.]. – Одеса, 2015. – 489 с.
3. Нудельман, М. С. Социально–экономические проблемы рекреационного природопользования / М. С. Нудельман. – Киев : Наукова думка, 1987. – 132 с.
4. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року: Закон України від 21 грудня 2010 року N 2818–VI. – Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2011. – N 26. – ст.218.
5. Шевчук В.Я. Екологічне управління / [В.Я. Шевчук, Ю.М. Саталкін, Г.О. Білявський та ін.]: Підручник – К.: Либідь, 2004 р. – 432 с.
6. Механізми управління земельними відносинами в контексті забезпечення сталого розвитку / Ш.І. Ібатуллін, О.В. Степенко, О.В. Сакаль та ін. – К.: Державна установа «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України», 2012. – 56с.
7. Мішенін Є.В. Організаційно–економічний механізм екологічно орієнтованого управління природогосподарюванням / Є.В.Мішенін, Н.В.Мішеніна, І.Є.Ярова // Механізм управління потенціалом інноваційного розвитку промислових підприємств: монографія / за заг. ред. к.е.н., доц. Ю.С.Шипуліної.– Суми: ТОВ "ДД Папірус", 2012. – С.424–438.
8. Рябчиков А.К. Економіка природокористування / А.К.Рябчиков. – М.: "Еліт – 2000», 2002. – 192 с.
9. Менеджмент туристической деятельности: Туризм – К.: «Инстиздат», 2012. – 345 с.

REFERENCES

1. Beidyk O.O. (1998). Slovnyk–dovidnyk z geografii' turyzmu, rekrealogii' ta rekreaciinoi' geografii' [dictionary-guide to tourism, recreation and recreational geography] K.: "Palytra" [in Ukrainian].
2. Department of Statistics in the Odessa region (2015) Statystychnyi shchorichnyk Odes'koii oblasti za 2014 rik [Statistical Yearbook of Odessa Region 2014]. – Odesa [in Ukrainian].
3. Nudelman, M. S. (1987) Sotsial'no–ekonomycheskie problemi rekreatsionnoho pryrodopol'zovaniia [Socio-economic problems of recreational nature management]. Kyev: Naukova dumka [in Russian].
4. Pro Osnovni zasady (strategiju) derzhavnoi' ekologichnoi' polityky Ukrai'ny na period do 2020 roku: Zakon Ukrai'ny vid 21 grudnia 2010 roku N 2818–VI [About the Basic Principles (Strategies) of the State Environmental Policy of Ukraine for the Period till 2020: Law of Ukraine dated December 21, 2010 N 2818-VI] (2010/ December 21). Vidomosti Verhovnoi' Rady Ukrai'ny (VVR), N 26, 218. [in Ukrainian].
5. Shevchuk V.J.(2004) Ekologichne upravlinnia [Ecological management]. Kiev:Lybid'. [in Ukrainian].
6. Ibatulin S.I. (2012) Mekhanizmy upravlinnia zemel'nymy vidnosynamy v konteksti zabezpechennia staloho rozvytku [Mechanisms of land relations in the context of sustainable development] Institute of Environmental Economics and Sustainable Development of the National Academy of Sciences of Ukraine [in Ukrainian].
7. Mishenin Y.V., Mishenina N.V., Yarova I.Y. (2012) Orhanizatsiшno–ekonomichnyш mekhanizm ekolohichno oriшentovanoho upravlinnia pryrodohospodariuvanniam [Organizational-economic mechanism of environmentally oriented management of nature usage]. Mechanism of innovative potential of industrial enterprises: Monograph.– Sumy: TOV "DD Papirus" [in Ukrainian].
8. Ryabchykov, A.K. (2002) Ekonomika pryrodokorystuvannia [Economy of nature usage]. M.: "Elit – 2000» [in Ukrainian].
9. Management of touristic activity [Menedgment turisticheskoi deiatel'nosti] (2012). – K.: "Instizdat"

УДК: 330.14
JEL: J24, E24, O15

ГОРЯЧУК В.Ф.
д-р екон. наук, ст. наук. співроб.
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко– екологічних досліджень НАНУ
Французький б-р, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: valeriygoryachuk@gmail.com

ДУКОВ Д.Ф.
аспірант
Одеський регіональний інститут державного управління НАДУ
вул. Генуезька, 22, м. Одеса, Україна, 65009
E-mail: dukov_69@mail.ru

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ІНСТРУМЕНТІВ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ РЕГІОНАЛЬНИМ РОЗВИТКОМ

За роки незалежності в Україні створено певний набір інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком: державні та регіональні цільові програми, угоди щодо регіонального розвитку, угоди щодо реалізації міжрегіональних проектів, програми подолання стану депресивності території, Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР) та інші. Однак рівень їх ефективності досить низький. Не зважаючи на положення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року угоди щодо регіонального розвитку та програми подолання стану депресивності території взагалі не здійснюються. Використання ДФРР у «ручному режимі» нівелює роль фонду у вирішенні задач регіональної політики держави. Одним з основних інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком є регіональні цільові програми. Аналіз цільових програм Одеської області, які діяли у 2015 році показав, що більшість з них не відповідає пріоритетам стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області та (або) мають інші вади.Угоди щодо реалізації міжрегіональних проектів, результати реалізації яких сприяють поліпшенню соціально-економічного розвитку двох і більше регіонів, взагалі не використовувалися. Така сама ситуація, щодо програм подолання стану депресивності території. Недосконале інституційне забезпечення ДФРР призводить до його недофінансування, невиконання правил розподілу його коштів між регіонами, недотримання пріоритетів регіонального розвитку. В статті пропонується: повернути практику використання угод щодо регіонального розвитку як механізму узгодження інтересів центральної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку; виходячи з принципу субсидіарності передати на регіональний рівень повноваження щодо розробки програм подолання стану депресивності території; впровадити методичні рекомендації з оцінки регіональних цільових програм.

***Ключові слова**: інституціональне забезпечення, інвестиційні інструменти, державне управління, регіональний розвиток, угода*

GORIACHUK V.F.
Dr.Sc. (Economics)
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: valeriygoryachuk@gmail.com

Dukov D.F.
graduate student
Odessa Regional Institute of Public Administration of NAPA
street Genoese, 22, Odessa, Ukraine, 65009
E-mail: dukov_69@mail.ru

INSTITUTIONAL PROVISION INVESTMENT INSTRUMENTS OF PUBLIC ADMINISTRATION REGIONAL DEVELOPMENT

During the years of independence in Ukraine, a certain set of investment instruments of state governance for regional development has been created: state and regional target programs, regional development agreements, agreements on implementation of interregional projects, programs for overcoming the state of depression, the State Fund for Regional Development (DFRD), and others. However, their level of performance is quite low.Notwithstanding the provisions of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020, regional development agreements and programs to overcome the state of depression of the territory are not implemented at all. The use of the DFRR in the "manual mode" reduces the role of the fund in solving the tasks of regional policy of the state.One of the main investment instruments of state governance for regional development are regional target programs. The analysis of target programs of the Odesa Oblast, which operated in 2015, showed that most of them did not meet the priorities of the economic and social development strategy of the Odessa region and (or) have other defects.Agreements on the implementation of interregional projects, the implementation of which contributes to the improvement of socio-economic development of two or more regions, have not been used at all. The same situation with regard to programs to overcome the state of depression of the territory.The inadequate institutional support of the DFRD leads to its underfunding, non-compliance with the rules for distributing its funds between regions, and non-compliance with the priorities of regional development.The article proposes: to return the practice of using agreements on regional development as a mechanism for coordinating the interests of central executive and local self-government bodies in relation to the implementation of strategic tasks of regional development; based on the principle of subsidiarity, delegate to the regional level the authority to develop programs to overcome the state of depression of the territory; to implement methodological recommendations for the evaluation of regional target programs.

Key words: *institutional support, investment instruments, public administration, regional development, agreement*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. За роки незалежності в Україні створено певний набір інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком – державні та регіональні цільові програми, угоди щодо регіонального розвитку, угоди щодо реалізації міжрегіональних проектів, програми подолання стану депресивності території, Державний фонд регіонального розвитку, проекти щодо підтримки процесу створення об'єднаних громад, надання з державного бюджету коштів на спільну реалізацію проектів транскордонного співробітництва, державні субвенції, державі гарантії для проектів соціально-економічного розвитку та ін. Однак рівень їх ефективності досить низький. В значній мірі це обумовлено недосконалістю їх інституціонального забезпечення.

Центральні та регіональні органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування не забезпечили створення відповідних умов для реалізації інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком. Як наслідок не зважаючи на положення Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року угоди щодо регіонального розвитку та програми подолання стану депресивності території взагалі не здійснюються. Використання Державного фонду регіонального розвитку у «ручному режимі» всупереч хоча й не зовсім досконалим нормам Бюджетного кодексу нівелює роль фонду у вирішенні задач регіональної політики держави. Практика розробки, реалізації та моніторингу регіональних цільових програм та інших інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком свідчать, що вони не утворюють ефективну систему інвестування бюджетних коштів.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Одним з основних інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком є регіональні цільові програми. Законодавчо-нормативну базу розробки державних та регіональних цільових програм складають Закони України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» і «Про державні цільові програми», наказ Міністерства економіки України від 04.12.2006 № 367 «Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання»**,** інші нормативно-правові документи [1-5]. Згідно пункту 5 вказаного наказу підставою для розробки програми є:

- існування важливої проблеми на рівні регіону;
- відповідність мети програми пріоритетним напрямам розвитку регіону;
- наявність у місцевому бюджеті реальної можливості ресурсного забезпечення виконання програми.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Нажаль, чимало програм не відповідають цим умовам, або навпаки умови є, а програм немає. Відсутня дієва система моніторингу та оцінки регіональних цільових програм.

Формулювання цілей дослідження. Усе це обумовлює необхідність ретельного аналізу інституціонального забезпечення інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Велика кількість цільових програм, які реалізуються в Одеській області, призводить до розпорошення і неефективного використання бюджетних ресурсів і відповідно недосягнення цілей і завдань соціально-економічного розвитку регіону, суттєвого ускладнення контролю за результатами виконання програм, неможливості ефективного використання бюджетних ресурсів та їх концентрації на важливіших напрямках регіонального розвитку. Велика кількість регіональних цільових програм, в певній мірі, обумовлена великою кількістю державних цільових програм, при затвердженні яких відповідні міністерства та відомства України зобов'язують регіональні органи виконавчої влади та місцевого самоврядування розробляти відповідні регіональні цільові програми (табл. 1).

Таблиця 1

Розподіл регіональних цільових програм по сферам діяльності в Одеській області у 2008-2015 рр.

№	Сфера діяльності	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
1	Освіта	7	4	4	1	1	1	1	1
2	Охорона здоров'я	8	5	7	7	7	5	1	1
3	Соціальний захист та соціальне забезпечення	9	8	9	5	6	7	6	5
4	Молодіжна політика та спорт	3	4	3	3	1		1	3
5	Культура та культурна спадщина	7	6	7	4	5	5	3	2
6	Розвиток інфраструктури	11	10	16	11	14	17	16	6
7	Сільське господарство	4	4	4	2	2	4	1	1
8	Зв'язок та інформатизація	5	4	4	3	3	2	3	5
9	Економіка	3	3	2	5	5	5	4	5
10	Екологія та природокористування	8	8	8	6	6	6	5	6
11	Безпека життєдіяльності	9	6	6	2	7	7	5	7
12	Туризм та рекреація	1	1	1	1	1	1	1	1
	Разом	75	63	71	50	58	60	47	43

Джерело: Сайт Одеської обласної ради

Якщо зіставити перелік регіональних цільових програм, що діють в Одеській області з пріоритетами Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року, то в регіоні відсутні програми за окремими пріоритетними напрямками, а саме:

– програма щодо ефективного використання транспортно-транзитного потенціалу регіону та морегосподарського комплексу;

– програма формування інноваційної інфраструктури в регіоні.

На даний час діючі регіональні цільові програми оцінюються згідно вимог, які викладені у Порядку розробки регіональних цільових та комплексних програм, моніторингу та звітності про їх виконання [5]. Однак їх оцінка, в основному, зосереджена на ступені виконання планів фінансування та заходів програми. Для оцінки результативності та ефективності програм цього недостатньо. Цілі та результативні показники регіональних цільових програм повинні відповідати пріоритетам Стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року та характеризувати їх досягнення.

Аналіз регіональних цільових програм Одеської області свідчить про низку недоліків при їх розробці та реалізації:

– у паспортах більшості програм відсутні результативні показники за виключенням показників витрат, а в решті програм взагалі відсутні їх паспорти;

– цілі та результативні показники деяких програм не відповідають пріоритетам стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року;

– обсяг бюджетних коштів, які заплановано у регіональних цільових програмах, перевищує можливості бюджету, що призводить до недофінансування програм і, відповідно, до їх невиконання у повному обсязі;

– деякі програми прийняті на середньостроковий період не коректуються у зв'язку зі зміною пріоритетів соціально-економічного розвитку регіону;

– ряд програм не відповідають принципу субсидіарності, а саме відносяться до компетенції та

повноважень центральних органів влади;

– відсутня практика публічної звітності про обґрунтованість і результативність бюджетних витрат на виконання заходів регіональних цільових програм.

Суттєвою проблемою регіональних цільових програм є недосконала система оцінювання їх результативності, а також відсутність незалежного органа їх моніторингу та оцінювання. Рахункова палата України та Державна контрольно-ревізійна служба України не забезпечують комплексну оцінку програм. Вони, в основному, забезпечують контроль за цільовим використанням бюджетних коштів.

Аналіз 43 цільових програм Одеської області, які діяли у 2015 році показав, що лише 15 з них відповідають вказаним підставам. Серед останніх програм:

– 7 програм не мають реального ресурсного забезпечення;

– 21 програма не відповідає пріоритетам стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області та (або) мають інші вади. Окрему групу серед них складають програми що відносяться до компетенції центральних органів влади і не відповідають пріоритетам стратегії економічного та соціального розвитку Одеської області.

Тривалий час регіональні цільові програми були головним інвестиційним інструментом державного управління регіональним розвитком. З прийняттям закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» у 2005 році та постанови КМУ «Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» від 23 травня 2007 р. № 751 з'явилися нові інвестиційні інструменти державного управління регіональним розвитком [6, 7]:

– угоди щодо регіонального розвитку

– угоди щодо реалізації міжрегіонального проекту,

– програми подолання стану депресивності території.

Існуюча законодавчо-нормативна база угод щодо регіонального розвитку забезпечує:

– повсюдне запровадження стратегічного планування регіонального розвитку;

– концентрацію ресурсів регіонів та держави для вирішення найгостріших проблем;

– узгодження інтересів органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку;

– диверсифікацію джерел ресурсів регіонального розвитку, у тому числі, можливість широкого залучення приватного капіталу для фінансування спільних проектів регіонального масштабу;

– підвищення відповідальності місцевих органів влади за ефективне використання ресурсів, спрямованих на вирішення соціально-економічних проблем регіону;

– чітке визначення зобов'язань сторін, спільна відповідальність уряду і місцевої влади за кінцевий результат реалізації визначених завдань тощо [8].

В той же час, ні в Законі України «Про стимулювання розвитку регіонів», ні в Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку підготовки, укладання та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди» від 23 травня 2007 р. № 751, ні в інших законодавчих та нормативних документах не визначені обсяги фінансування угод. Внаслідок цього на фінансування перших угод для Донецької та Львівської областей передбачали дуже значні суми коштів з державного бюджету – відповідно 3,760 млрд. грн. та 1,842 млрд. грн. Але такі суми, якщо вести мову про укладання угод для всіх областей, є непід'ємними для бюджету країни.

Процедура підготовки угод виявилася складною, а строки підготовки угод займали тривалий час (більше року). Не було передбачено обов'язковість прийняття угод для всіх регіонів та визначення їх як механізму реалізації стратегій регіонального розвитку.

За результатами аудиту виконання угод щодо регіонального розвитку Рахункова палата України констатувала низку помилок при їх підготовці та реалізації. Було виявлено хронічне недофінансування угод (недотримання зобов'язань щодо фінансування як із центрального бюджету, так і з місцевих бюджетів). До цього слід додати відсутність зосередження основної уваги на депресивних регіонах та політично мотивований характер укладання угод.

Починаючи з 2012 року використання угод щодо регіонального розвитку було призупинено. Що стосується угод щодо реалізації міжрегіональних проектів, результати реалізації яких сприяють поліпшенню соціально-економічного розвитку двох і більше регіонів, то вони взагалі не використовувалися [7].

В статті 6 закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» було визначено ще один інвестиційний інструмент державного управління регіональним розвитком – програми подолання стану депресивності території. На жаль цей важливий інструмент не було впроваджено в практику.

Серед причин цього, в першу чергу, слід виділити такі вади Постанови КМУ «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та

міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними» від 2 березня 2010 р. № 235 [9]:

– недосконалість критеріїв визначення депресивних регіонів. (Місто Яремча було єдиним містом, для визнання депресивним і було кандидатом на такий статус у 2010 році. Це при тому, що у місті стабільно зростає чисельність населення, а вартість землі тримається на відмітці близько 10 тисяч американських доларів за сотку);

– розробку програм подолання стану депресивності території повинно здійснити Міністерство регіонального розвитку. Але внаслідок великої кількості реально депресивних територій і, відповідно, необхідністю підготовки для кожної з них державної програми міністерство не в змозі якісно та в строк виконати цю роботу.

Недоліком Закону України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8 вересня 2005 року № 2850-IV необхідно відзначити перетинання сфер застосування угод щодо регіонального розвитку та програм подолання стану депресивності території [6]. Згідно статті 6 цього закону прийняття програм подолання стану депресивності території передбачається і для регіонів.

У 2012 році в Україні було створено ще один інвестиційний інструмент державного управління регіональним розвитком – Державний фонд регіонального розвитку (аналог Європейського фонду регіонального розвитку). Бюджетний кодекс України було доповнено статтею 24^1 про створення Державного фонду регіонального розвитку [10]. У подальшому внесені зміни в цю статтю, в значній мірі, нівелювали регіональну спрямованість Державного фонду регіонального розвитку:

1) якщо у первинній редакції пункту 2 статті 24^1 Бюджетного кодексу було визначено, що «Кошти державного фонду регіонального розвитку спрямовуються на виконання: державної стратегії регіонального розвитку та регіональних стратегій розвитку; державних цільових програм та інвестиційних програм (проектів) у частині виконання заходів регіонального розвитку; угод щодо регіонального розвитку та програм подолання депресивності територій; державних програм розвитку транскордонного співробітництва; програм і заходів соціально-економічного розвитку регіонів, включаючи програми і заходи розвитку окремих адміністративно-територіальних одиниць (зокрема, малих міст, гірських населених пунктів, населених пунктів зон спостереження тощо)»,

то у подальшому в процесі змін акцент було зроблено на фінансування проектів співробітництва та добровільного об’єднання територіальних громад, створення інфраструктури індустріальних та інноваційних парків, спортивної інфраструктури та енергоефективності.

2) частка коштів, що повинна спрямовуватися на підтримку депресивних регіонів була зменшена з 30 % до 20 %. Якщо така тенденція буде подовжена, то всі регіони будуть отримувати фінансування на душу населення однаково, незалежно від рівня розвитку.

3) внаслідок відміни Постанови КМУ «Питання державного фонду регіонального розвитку» від 4 липня 2012 р. № 656 співфінансування з місцевих бюджетів та інших джерел інвестиційних програм (проектів), що реалізуються за рахунок коштів ДФРР, було збільшено з 0 відсотків до 10 відсотків для сіл та селищ, та з 5 відсотків до 10 відсотків для міст республіканського Автономної Республіки Крим, обласного та районного значення, а також для об'єктів, які належать до спільної власності територіальних громад сіл, селищ, міст і перебувають в управлінні обласних рад. И навпаки, для м. Київ ця норма була зменшена з 20 відсотків до 10 відсотків. Встановлення однакового рівня співфінансування для м. Київ та для сіл та селищ, на наш погляд, необґрунтовано, бо їх фінансові можливості дуже різняться [11].

Окремо слід звернути увагу на частину четверту статті 24^1 БКУ, згідно якої «Порядок підготовки, оцінки та відбору інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що можуть реалізовуватися за рахунок коштів державного фонду регіонального розвитку, та порядок використання таких коштів (включаючи умови спрямування на таку мету частини коштів місцевих бюджетів) визначаються Кабінетом Міністрів України». Це дозволяє Уряду керувати ДФРР у «ручному режимі» [10].

Недосконале інституційне забезпечення ДФРР дозволяє Кабінету міністрів України припиняти або взагалі не дотримуватися певних норм статті 24^1 Бюджетного кодексу України, що призводить до недофінансування ДФРР, невиконання правил розподілу його коштів між регіонами, недотримання пріоритетів регіонального розвитку.

Прийняття закону України «Закон України «Про засади державної регіональної політики» від 5 лютого 2015 року № 156-VIII не стало суттєвим кроком на шляху євроінтеграції нашої країни, як це наголошувалося [12]. Згідно висновкам Головного юридичного управління та Головного науково-експертного управління Верховної ради всупереч обґрунтуванню, викладеному у Пояснювальній записці до законопроекту, Порядком денним асоціації Україна – ЄС, оновлена редакція якого схвалена 24 червня 2013 року на Шістнадцятому засіданні Ради з питань співробітництва Україні –

ЄС (м. Люксембург), не вимагається прийняття окремого закону про засади державної регіональної політики [13, 14].

Далі у висновках вказується, що «…значна частина суспільних відносин, які пропонується врегулювати у законопроекті, вже врегульована низкою законодавчих актів, наприклад, законами України «Про стимулювання розвитку регіонів», «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного та соціального розвитку України» тощо. Таким чином є підстави вважати, що предмет регулювання запропонованого законопроекту перетинається зі сферою дії інших нормативно-правових актів. У разі прийняття проекту Закону в запропонованому вигляді це призведе, з одного боку, до дублювання норм чинного законодавства, а з іншого – до виникнення правових колізій. Крім того, низка питань, які регламентуються законопроектом, наприклад, повноваження органів державної влади, можуть бути врегульовані шляхом внесення змін до вже чинних законодавчих актів. Тому, виходячи з потреб систематизації законодавства, яка виключає можливість прийняття численних законодавчих актів, які регулюють одні і ті ж суспільні відносини, є підстави вважати, що пропозиція прийняти ще один «первинний», законодавчий акт з відповідного питання виглядає недостатньо обґрунтованою»[13, 14].

Не зважаючи на ці зауваження закон було прийнято 5 лютого 2015 року. В другій частині статті 20 цього закону в якості механізмів фінансування державної регіональної політики визначені **«…**4) державні цільові програми, у тому числі програми подолання депресивності територій; 5) угоди щодо регіонального розвитку; 6) програми і заходи, включаючи інвестиційні програми» [12]**.**

В Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, в якості інструментів її реалізації визначені:

- угоди щодо регіонального розвитку;
- державні програми подолання депресивності окремих територій;
- державні програми розвитку транскордонного співробітництва;
- державні цільові програми в окремих сферах соціально-економічного розвитку;
- державні цільові програми розвитку окремих територій [15].

Стратегія передбачає, що вони використовуються в тісній взаємодії між собою [15].

Однак, не зважаючи на ці законодавчо-нормативні акти, такі дієві інвестиційні інструменти державного управління регіональним розвитком як угоди щодо регіонального розвитку та програми подолання стану депресивності території не використовуються.

Суттєвою проблемою інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком є їх недофінансування. В значній мірі це обумовлено протиріччям існуючої законодавчої бази. В частини 2 статті 95 Конституції України вказано, що: «виключно законом про Державний бюджет України визначаються будь-які видатки держави на загальносуспільні потреби, розмір і цільове спрямування цих видатків» [16].

Тобто, частина 2 статті 95 Конституції України фактично нівелює норми законів, у тому числі Бюджетного кодексу, де мова йде про інвестиційні інструменти державного управління регіональним розвитком, норми розподілу бюджетних коштів та напрями їх використання.

В той же час слід зазначити, що згідно частини 1 цієї статті «Бюджетна система України будується на засадах справедливого і неупередженого розподілу суспільного багатства між громадянами і територіальними громадами». Якщо враховувати і це, навряд чи можливо визнати обґрунтованими дії Уряду щодо існуючої практики використання інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком та порушення їх законодавчо-нормативного забезпечення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В Україні відсутня дієва система інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком. Є окремі інструменти не зв’язані один з одним. Частина з них взагалі не використовується і є лише на папері. Не має достатнього позитивного досвіду застосування інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком.

Існуюче інституціональне забезпечення інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком має численні вади, починаючи з відсутності системі дієвого контролю його виконання, його систематичного порушення і закінчуючи недофінансування інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком.

У зв’язку з вищевикладеним пропонується:

- повернути практику використання угод щодо регіонального розвитку як механізму узгодження інтересів центральної виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо реалізації стратегічних завдань регіонального розвитку;
- виходячи з принципу субсидіарності передати на регіональний рівень повноваження щодо розробки програм подолання стану депресивності території;

- впровадити методичні рекомендації з оцінки регіональних цільових програм, які передбачають оцінку зв'язку мети програми із стратегічними цілями розвитку регіону, якості планування та реалізації програм, порівняння результатів програм з різних видів діяльності; здійснення оцінки програми на усіх етапах її життєвого циклу;

- обмежити можливість використання Урядом частини 2 статті 95 Конституції України щодо припинення або обмеження дії законів, у тому числі Бюджетного кодексу, де мова йде про фінансування інвестиційних інструментів державного управління регіональним розвитком.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, № 25, ст. 195. – [Електронний ресурс] : – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14.

2. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 25, ст. 352. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15.

3. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2003 р. № 621 [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF.

4. Тимчасові методичні рекомендації щодо розроблення державних цільових програм, затверджені наказом Міністерства економіки України від 08.05.2003 р. № 114. – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://ua-info.biz/legal/basere/ua-cmtrue.htm.

5. Методичні рекомендації щодо порядку розроблення регіональних цільових програм, моніторингу та звітності про їх виконання, затверджені наказом Міністерства економіки України від 04.12.2006 р. № 367 – [Електронний ресурс]: – Режим доступу: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/article?art_id=92210&cat_id=38738.

6. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон від 8 вересня 2005 року № 2850-IV / Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 51, ст.548. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/anot/2850-15.

7. Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди : Постанова КМУ від 23 травня 2007 р. № 751 / Офіційний вісник України від 08.06.2007 – 2007 р., № 39, стор. 17, стаття 1546, код акту 39873/2007

8. Жук В. Підвищення ефективності реалізації угод щодо регіонального розвитку між кабінетом міністрів України та обласними радами. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/monitor/september09/18.htm.

9. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республіканського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними : Постанови КМУ від 2 березня 2010 р. № 235 / Офіційний вісник України від 15.03.2010 – 2010 р., № 16, стор. 100, стаття 754

10. Про внесення змін до Бюджетного кодексу України та деяких інших законодавчих актів України : Закон України від 12 січня 2012 року № 4318-VI / Офіційний вісник України від 13.03.2015 – 2015 р., № 18, стор. 36, стаття 475, код акту 75902/2015

11. Питання державного фонду регіонального розвитку : Постанови КМУ від 4 липня 2012 р. № 656 / Офіційний вісник України від 24.04.2015 – 2015 р., № 30, стор. 65, стаття 886, код акту 76454/2015

12. Про засади державної регіональної політики : Закон України від 5 лютого 2015 року № 156-VIII / Відомості Верховної Ради (ВВР), 2015, № 13, ст.90 — Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii.

13. Про засади державної регіональної політики: Висновок Головного юридичного управління Верховної ради до законопроекту. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51325.

14. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 6 серпня 2014 р. № 385 / Офіційний вісник України від 09.09.2014 – 2014 р., № 70, стор. 23, стаття 1966, код акту 73740/2014.

15. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 254к/96-вр/ Офіційний вісник України від 01.10.2010 – 2010 р., / № 72/1 Спеціальний випуск, стор. 15, стаття 2598

REFERENCES

1. Pro derzhavne prohnozuvannia ta rozroblennia prohram ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 23.03.2000 r. № 1602-III [On state forecasting and development of programs of economic and social development of Ukraine: Law of Ukraine dated March 23, 2000 No. 1602-III] / 195Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2000, № 25, st. 195 – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine (BPD), 2000, No. 25, Art. *zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14* Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1602-14.

2. Pro derzhavni tsiliovi prohramy : Zakon Ukrainy vid 18.03.2004 r. № 1621-IV [About state target programs: Law of Ukraine dated March 18, 2004 No. 1621-IV] / Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2004, № 25, st. 352. – I nformation from the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2004, No. 25, Art. 352. *zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15* Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15.

3. Pro rozroblennia prohnoznykh i prohramnykh dokumentiv ekonomichnoho i sotsialnoho rozvytku ta skladannia proektu derzhavnoho biudzhetu : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26.04.2003 r. № 621 [On development of forecast and program documents of economic and social development and drafting of the state budget: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine of 26.04.2003 № 621] *zakon4.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF* Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-%D0%BF.

4. Tymchasovi metodychni rekomendatsii shchodo rozroblennia derzhavnykh tsiliovykh prohram, zatverdzheni nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 08.05.2003 r. № 114 [Temporary methodical recommendations for the development of state target programs, approved by the order of the Ministry of Economy of Ukraine dated May 08, 2003 No. 114]. *ua-info.biz/legal/basere/ua-cmtrue.htm* Retrieved from: http://ua-info.biz/legal/basere/ua-cmtrue.htm.

5. Metodychni rekomendatsii shchodo poriadku rozroblennia rehionalnykh tsilovykh prohram, monitorynhu ta zvitnosti pro ikh vykonannia, zatverdzheni nakazom Ministerstva ekonomiky Ukrainy vid 04.12.2006 r. № 367 [Methodical recommendations on the procedure for the development of regional target programs, monitoring and reporting on their implementation, approved by the order of the Ministry of Economy of Ukraine of December 4, 2006 No. 367] *meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/article?art_id=92210&cat_id=38738* Retrieved from: http://meold.kmu.gov.ua/minec/control/uk/publish/article?art_id=92210&cat_id=38738.

6. Pro stymuliuvannia rozvytku rehioniv : Zakon vid 8 veresnia 2005 roku № 2850-IV [On Stimulation of the Development of Regions: Law No. 2850-IV of 8 September 2005] Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy (VVR), 2005, № 51, st.548 – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine (VVR), 2005, No. 51, p.548. *zakon4.rada.gov.ua/laws/anot/2850-15*. Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/anot/2850-15.

7. Pro zatverdzhennia Poriadku pidhotovky, ukladennia ta vykonannia uhody shchodo rehionalnoho rozvytku i vidpovidnoi typovoi uhody : Postanova KMU vid 23 travnia 2007 r. № 751 [On approval of the Procedure for the preparation, conclusion and implementation of the agreement on regional development and the relevant model agreement: CMU Resolution dated May 23, 2007 No. 751]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy vid 08.06.2007 – 2007 r., № 39, stor. 17, stattia 1546, kod aktu 39873/2007 – Official Gazette of Ukraine of 08.06.2007 - 2007, No. 39, p. 17, article 1546, code of the act 39873/2007

8. Zhuk, V. *Pidvyshchennia efektyvnosti realizatsii uhod shchodo rehionalnoho rozvytku mizh Kabinetom Ministriv Ukrainy ta oblasnymy radamy [Improving the effectiveness of implementation of agreements on regional development between the Cabinet of Ministers of Ukraine and regional councils]. – old.niss.gov.ua/monitor/september09/18.htm* Retrieved from: http://old.niss.gov.ua/monitor/september09/18.htm.

9. Pro zatverdzhennia Poriadku zdiysnennia monitorynhu sotsialno-ekonomichnykh pokaznykiv rozvytku rehioniv, raioniv ta mist oblasnoho, respublikanskoho v Avtonomniy Respublitsi Krym znachennia dlia vyznannia terytoriy depresyvnymy : Postanovy KMU vid 2 bereznia 2010 r. № 235 [On approval of the Procedure for monitoring the socio-economic indicators of the development of regions, districts and cities of the regional, republican in the Autonomous Republic of Crimea, the importance of recognizing the territories as depressive: Decisions of the CMU dated March 2, 2010, No. 235]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy vid 15.03.2010 – 2010 r., № 16, stor. 100, stattia 754 – Official Bulletin of Ukraine dated March 15, 2010 - 2010 p., № 16, p. 100, Article 754

10. Pro vnesennia zmin do Biudzhetnoho kodeksu Ukrainy ta deiakykh inshykh zakonodavchykh aktiv Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 12 sichnia 2012 roku № 4318-VI [On amendments to the Budget Code of Ukraine and some other legislative acts of Ukraine: Law of Ukraine dated January 12, 2012 No. 4318-VI]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy vid 13.03.2015 – 2015 r., № 18, stor. 36, stattia 475, kod aktu 75902/2015 – Official Bulletin of Ukraine dated March 13, 2015 - 2015, No. 18, p. 36, article 475, code of act 75902/2015

11. Pytannia derzhavnoho fondu rehionalnoho rozvytku : Postanovy KMU vid 4 lypnia 2012 r. № 656 [Issues of the State Fund for Regional Development: Decisions of the CMU dated July 4, 2012 No. 656] / Ofitsiynyi visnyk Ukrainy vid 24.04.2015 – 2015 r., № 30, stor. 65, stattia 886, kod aktu 76454/2015 –

Official Bulletin of Ukraine dated April 24, 2015 - 2015, No. 30, p. 65, article 886, code of the act 76454/2015

12. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky : Zakon Ukrainy vid 5 liutoho 2015 roku № 156-VIII [n the Principles of State Regional Policy: Law of Ukraine of February 5, 2015, No. 156-VIII]. Vidomosti Verkhovnoi Rady (VVR), 2015, № 13, st.90 – Information from the Verkhovna Rada (VVR), 2015, No. 13, item 90 *zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii* Retrieved from: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/156-viii.

13. Pro zasady derzhavnoi rehionalnoi polityky: Vysnovok Holovnoho yurydychnoho upravlinnia Verkhovnoi rady do zakonoproektu [About the Principles of State Regional Policy: Conclusion of the Main Legal Department of the Verkhovna Rada prior to the draft law]. *w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51325* Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=51325.

14. Pro zatverdzhennia Derzhavnoi stratehii rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 serpnia 2014 r. № 385 [On approval of the State Strategy for Regional Development for the period up to 2020: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated August 6, 2014 No. 385]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy vid 09.09.2014 – 2014 r., № 70, stor. 23, stattia 1966, kod aktu 73740/2014 – Official Bulletin of Ukraine dated 09.09.2014 - 2014, No. 70, p. 23, article 1966, code of act 73740/2014..

15. Konstytutsiia Ukrainy : Zakon Ukrainy vid 28.06.1996 254k/96-vr [The Constitution of Ukraine: Law of Ukraine dated June 28, 1996 254к / 96-вр]. Ofitsiynyi visnyk Ukrainy vid 01.10.2010 – 2010 r., / № 72/1 Spetsialnyi vypusk, stor. 15, stattia 2598 – Official bulletin of Ukraine dated October 1, 2010 - 2010, / № 72/1 Special issue, p. 15, article 2598

УДК 504.062.2:628.5
JEL R1, O52

ДЕРГАЧОВ В.О.
д-р геогр. наук, проф.
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail:admin@dergachev.ru dergachev@farlep.net

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ ДОСВІД РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ТА ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

В Європі за останні десятиліття активно відбуваються процеси регіоналізації - перерозподілу владних компетенцій держави на наднаціональний або субнаціональний (регіональний) рівень. На перше місце виходять проблеми конкурентоспроможності регіонів, підвищення яких можливо при використанні не тільки економічних, але й місцевих історичних, соціокультурних, екологічних та інших особливостей. «Новий регіоналізм» відрізняється від традиційного розвитку в умовах багатополярності світу, відкритості, формування «знизу», участі недержавних та субнаціональних акторів. Новий регіоналізм є тройним регіоналізмом, що враховує не тільки економічний, але й соціокультурний та екологічний аспекти. Перевагу в конкурентоспроможності отримують регіони та територіальні громади, де в найбільшій мірі враховуються місцеві соціокультурні комунікації. На відмінну від країн Центрально-Східної Європи, що здійснили адміністративні реформи в період геополітичної та геоекономічної трансформації, Україна не змогла реалізувати її за четвертий вік незалежності. Якщо десятиліття тому, за основу територіально-адміністративної реформи було прийнято американську модель об'єднаних територіальних одиниць, то в даний час домінує польська модель за відсутності фінансових можливостей держави на проведення реформи, але при участі місцевого бізнесу у формуванні територіальних общин. В результаті порушується основополагаюча мета реформи у підвищенні керованості територій, що представляє загрозу для української державності.

Ключові слова: *Європейський регіоналізм, новий регіоналізм, регіональна політика, територіально-адміністративна реформа, об'єднані територіальні громади.*

DERGACHEV V.O.
Doctor of Geographical Sciences, Professor,
Institute of market problems and economic&ecological research NAS of Ukraine
National Academy of Sciences Of Ukraine
Frantsuzsky Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail:admin@dergachev.ru dergachev@farlep.net

EUROPEAN EXPERIENCE OF REGIONAL POLICY AND ITS IMPLEMENTATION IN UKRAINE

In Europe over the past decades, the processes of regionalization are actively occurring - the redistribution of the state's power competencies to a supranational or subnational (regional) level. The problems of competitiveness of the regions come to the fore, the increase of which is possible when using not only economic, but also local historical, sociocultural, ecological and other features. "New regionalism" differs from traditional development in conditions of multipolarity of the world, openness, formation "from below", participation of non-state and subnational actors. The new regionalism is a triple regionalism that takes into account not only the economic, but also the socio-cultural and environmental aspects. The advantage in competitiveness is given to regions and territorial communities, where local socio-cultural communications are taken into account most of all. The new European regionalism does not mean abandoning the nation state, but increasing the efficiency of regional development at the expense of human energy. As you know, Western Europe has limited energy and other resources. Therefore, in the global competition, the European Union, from the beginning of its formation, relied on the effective use of human resources. Its potential is significantly increased if a local comfortable environment is created that takes into account the sociocultural features of the territorial communities. Turning to the analogy, this means, for example, for Ukraine, that the people of Galicia do not feel discomfort in their sociocultural environment, and the inhabitants of the Donbass or Chernigov region in their own. Unlike the countries of Central and Eastern Europe that carried out administrative reforms during the period of geopolitical and geo-economic transformation, Ukraine could not realize it in a quarter of a century of independence. A

decade ago, the American model of enlarged territorial units was taken as the basis of the territorial administrative reform, now the Polish model dominates in the absence of the state's financial capacity to reform, but with the participation of local businesses in the formation of territorial communities. As a result, the fundamental goal of the reform in improving the manageability of the territories is violated, which is a threat to the Ukrainian statehood.

Key words: *European regionalism, a new regionalism, regional policy, territorial-administrative reform, unified territorial communities.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. У сучасному світі поряд з глобалізацією відбуваються процеси регіоналізації - перерозподілу владних компетенцій держави на наднаціональний або субнаціональний (регіональний) рівень. В умовах глобалізації регіони стають менш керованими на національному рівні. На перше місце виходить проблема конкурентоспроможності регіонів, підвищення якої можливо при використанні не тільки економічних, а й місцевих історичних, соціокультурних, екологічних та інших особливостей.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблемам регіоналізації присвячены праці Майкла Кітінга, Маркіяна Желякова, Валентина Симоненко, Андрія Мальгіна, а також монографія автора «Регионалистика» (2008), стаття «Новые формы международной экономической регионализации» (Економічні інновації, випуск №57, 2014) і підручник «Регионоведение» (в співавторстві з Л.Б. Вардомським, М, ЮНІТІ-ДАНА, 2014, четверте видання), в яких висвітлюється європейський досвід регіональної політики.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В епоху індустріалізації домінував економічний регіоналізм в адміністративно-територіальних реформах. Традиційні економічні райони виділялися на основі економіко-географічних факторів наявності сировини, енергії і близькості до товарних ринків. У Радянському Союзі фундаментом політико-адміністративного устрою виступав адміністративний регіоналізм (за партійною ознакою), який зберігся в багатьох пострадянських державах.

Сучасний європейський регіоналізм є переважно *потрійним регіоналізмом*, що враховує поряд з економічними фактором соціокультурні та екологічні аспекти. Перевага в конкурентоспроможності отримують регіони і територіальні громади, де в найбільшій мірі враховуються місцеві соціокультурні комунікації.

Формулювання цілей дослідження. Колишня модель європейської національної держави зазнає серйозних труднощів і стає все менш привабливою для меншин, які прагнуть до відокремлення. Західноєвропейські держави багато в чому не горять бажанням ділитися суверенітетом. Тим більше нові члени ЄС з Центрально-Східної Європи не готові відмовитися повністю від суверенітету на користь загальноєвропейських інститутів. І завдання подолання регіонального різноманіття характеризуються як важковирішуванні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. *Основи сучасної європейської регіональної політики.* Європейська регіоналізація йде паралельно на міждержавному та внутрішньодержавному рівні. *Новий європейський регіоналізм здатний вирішувати проблеми національного та культурного різноманіття за рахунок передачі частини суверенітету на загальноєвропейський рівень (загальна валюта євро, питання оборони і ін.).*

Новий європейський регіоналізм означає не відмову від національної держави, а підвищення ефективності розвитку регіонів за рахунок людської енергії. Як відомо, Західна Європа має обмежені енергетичні та інші ресурси. Тому *в глобальній конкуренції Європейський Союз з початку свого формування робив ставку на ефективне використання людського ресурсу. Його потенціал значно збільшується, якщо створюється місцева комфортне середовище, що враховує соціокультурні особливості територіальних громад.* Якщо звернутися до аналогії, це означає, наприклад, для України, щоб мешканці Галичини не відчували дискомфорту в своїй соціокультурному середовищі, а жителі Донбасу чи Чернігівщини – у своїй.

Нова хвиля європейського регіоналізму почалася з середини 80-х років. Регіоналізм перестав контролюватися старими механізмами територіального розміщення та обміну. Держава втратила колишню здатність регулювати регіональну політику в результаті інтернаціоналізації, посилення місцевого самоврядування, розвитку ринкових відносин та громадянського суспільства. Особливо ослабла роль державної влади в керівництві економікою, соціальної солідарності, культурі і формуванні ідентичності. Виник новий регіоналізм, не обмежений межами національної держави,

розширилася участь регіонів в конкурентній боротьбі на світових ринках при ослабленні їх участі в національному поділі праці.

Різноманіття європейських регіонів ускладнює систему їх управління на загальноєвропейському рівні. Щоб впоратися з проблемою культурного і політичного різноманіття та при цьому зберегти елементи соціальної солідарності та економічної інтеграції Об'єднаної Європі знадобився політичний вимір і найбільший розвиток отримав *політичний регіоналізм.*

З метою сприяння європейському регіоналізму та посилення ролі окремих територій в 1985 році була створена Асамблея регіонів Європи (АРЄ), що об'єднала під кінець століття понад 300 територіальних громад Західної, Центрально-Східної та Східної Європи з населенням 400 млн. Чоловік. Першими членами АРЄ зі Східної Європи стали Московська і Ленінградська області, Республіка Карелія (Росія) і Одеська область (Україна). АРЄ активно співпрацює зі структурами Ради Європи та Європейського Союзу - Конгресом місцевих і регіональних влад Європи та Комітетом регіонів.

У 1988 році Європейський парламент прийняв «Хартію регіоналізму». Сутність європейського регіоналізму полягала в поетапному переході від наднаціональних об'єднань до регіонів Європи. У цьому процесі Рада Європи йшла ніби попереду Європейського Союзу, закладаючи фундамент майбутнього громадянського суспільства. Таким чином, сутність регіоналізму полягала в інтеграції за формулою «від держав Європи– до регіонів Європи». Цей проект відображав важливі тенденції до децентралізації і регіоналізації європейської інтеграції. Горизонтальна інтеграція була спрямована на подолання державних та регіональних кордонів. Вертикальна інтеграція дозволяла розробляти компенсаційні стратегії регіонів за допомогою безпосереднього впливу на процеси прийняття рішень в Брюсселі. У 1980/90 рр. просувалися трирівневі об'єднання: Європейський Союз – національна держава – регіони. При цьому регіони виступали в якості автономних політичних акторів європейської інтеграції. Прихильниками цієї моделі інтеграції стали в першу чергу конституційні, що володіють широкими повноваженнями субнаціональними територіальні спільності. Наприклад, Баварія в Німеччині, Каталонія в Іспанії і Шотландія в Великобританії.

Поступово до європейських регіонів переходить роль суб'єктів міжнародних економічних відносин, зокрема за допомогою укладення рамкових міжнародних договорів про співпрацю. З метою розвитку міжрегіонального співробітництва та стимулювання прикордонних регіонів реалізується програма INTERREG. Вже завершилася робота четвертого покоління цієї ініціативи – програма INTERREG IVC (2007 – 2013) [1].

За Маастрихтського договором 1992 року представництво країн-членів ЄС в Раді міністрів може здійснюватися головою регіону федеративних держав. Був створений новий орган – Комітет регіонів з дорадчим статусом, а *принцип субсидіарності був введений в договірну базу Євросоюзу.*

У 1994 році Рада Європи прийняла «Хартію місцевого самоврядування», а в 1996 році Асамблея регіонів Європи – «Декларацію про регіоналізм» [2], що передбачає такі рівні європейської регіоналізації: субнаціональний (внутрішньодержавний), національний (державний) і наднаціональний (комунітарний) рівень.

В основу регіональної політики ЄС покладені принципи територіальної концентрації капіталу, фінансування цільових програм, співпраці з місцевою владою і передачі конкретних управлінських рішень на найбільш оптимальний територіальний рівень.

Статус європейського регіону може бути змінений лише за згодою та при участі місцевої громади. В одной і той же державі з метою збереження своїх історичних, політичних і соціокультурних особливостей регіони можуть мати різні статуси. Регіони визнаються активними суб'єктами політики Європейського Союзу і мають право самостійно діяти на міжнародній арені. Складовою частиною європейського регіоналізму є місцеве самоврядування.

При проведенні регіональної політики ЄС виходить з пріоритету Союзу, тоді як національні уряди діють відповідно до вітчизняних інтересів. Таким чином, *паралельно існує дві регіональні політики,* що дозволяють поєднати інтереси країни і ЄС, забезпечити підтримку європейської інтеграції більшістю населення. В майбутньому витрати на регіональний розвиток стануть основними в бюджеті ЄС.

Лісабонський договір 2007 року вперше звертається до субнаціонального рівня і визначає відповідальними за дотримання принципу субсидіарності національні парламенти. Поки субнаціональний рівень залишається найслабшим, що призводить час від часу до відчуження між громадянами і наднаціональними інститутами.

В Європейському Союзі простежується тенденція посилення співпраці країн на міжрегіональному рівні для вирішення актуальних проблем (економічних, соціальних, політичних, культурних, екологічних та інших). Європейські регіони беруть безпосередню участь у формуванні політики ЄС, деякі з них мають представництва в Брюсселі.

У 90-ті роки в Європі велися дискусії про можливі майбутні відносини між національними державами і Євросоюзом, про ослаблення ролі держави за рахунок національної регіоналізації, тобто повного переходу «від держав Європи до регіонів Європи». Ідея цієї трансформації відображала важливі тенденції європейського регіоналізму і децентралізації, але після розширення на Схід, фінансової кризи та кризи єврозони дискусії про «Європи регіонів» припинилися. В даний час існує загроза не розпаду держави-нації, а Євросоюзу.

Компромісним варіантом служить кооперативний регіоналізм, коли субнаціональні (місцеві) регіони доповнюють інтереси держави в євроінтеграційних процесах. Такі економічно потужні регіони як Каталонія (Іспанія) виступають за трансформацію Євросоюзу в федерацію регіонів і малих народів.

Після розширення Євросоюзу на Схід процес прийняття Брюсселем рішення став більш складним. Якщо станеться подальша децентралізація національної держави і розширяться можливості регіонів у прийнятті загальноєвропейських рішень, Євросоюз не зможе ефективно і оперативно відстоювати свої інтереси у зовнішній і внутрішній політиці. Нова Європа не стала федеральною Європою регіонів і не конфедерацією держав, еволюційний процес триває. Разом з тим, проект «Європи регіонів» сприяв збільшенню впливу субнаціональних регіонів на загальноєвропейську політику: *«Європейська політика регіоналізована, регіональна політика європеїзована, а національна політика і європеїзована і регіоналізована»* [3].

Адміністративно-територіальний поділ країн Євросоюзу формувався під впливом географічних, економічних, демографічних, історичних та інших чинників. Головне завдання територіально-адміністративних реформ полягає в створенні керованої вертикалі влади і ефективного перерозподілу владних повноважень між центром і регіонами. При цьому потрібні знання зарубіжного досвіду, який необхідно знати, але не можна сліпо копіювати.

Для формування гарантійних підходів до розвитку територій Агентством статистики Євросоюзу розроблена класифікація адміністративно-територіальних одиниць (NUTS). Система NUTS служить базою для порівняння рівнів соціально-економічного розвитку. Вона дозволяє оцінювати і порівнювати ефективність регіональної політики різних територій. Ця класифікація створена для статистичних і фінансових цілей, вона не «скасовує» адміністративно-територіального поділу в державах Євросоюзу.

Для пострадянських держав особливо актуальний європейський досвід подолання регіонального сепаратизму. Незважаючи на сепаратистські рухи в окремих регіонах (країна Басків, Шотландія, Каталонія, Північна Ірландія, Бельгія, Сардинія), Європейському Союзу вдається проводити гнучку регіональну політику [4].

У Європі виділяється три типи регіонів: історичні, інституційні та адміністративні. При цьому в унітарних державах, регіони незалежно від типу формування часто мають права автономій не менш, ніж у федеративній. Наприклад, для України є актуальним досвід створення інституційних автономних регіонів (зі своїми інститутами) в унітарній Італії [5].

Особливо актуальний приклад Північної Ірландії, де сепаратизм тривав майже століття. У 2006 році пройшли переговори лідерів усіх північноірландських партій, прем'єр-міністрів Великобританії та Ірландії, в результаті яких *Північна Ірландія була повернена під управління місцевих органів влади замість прямого управління з Лондона. Радикальний північноірландський сепаратизм вдалося замирити.* З Північної Ірландії були виведені британські війська. Контроль за порядком здійснюють місцеві поліцейські підрозділи. Чи втратив політичне «обличчя» Лондон, пішовши на великі поступки Північній Ірландії? Передавши багато функцій місцевій територіальній громаді, Лондон виграв в економічних відносинах. Політична стабілізація в регіоні призвела до притоку зарубіжних інвестицій і до високих темпів розвитку. Північна Ірландія фінансується і спонсується багатою Ірландією, Великобританією, Євросоюзом і ірландської діаспорою США. В результаті збільшився внесок Північної Ірландії в державний бюджет Сполученого Королівства.

Законодавство Франції повністю регулює всі питання, що стосуються організації і діяльності місцевого самоврядування на всіх рівнях адміністративно-територіального устрою в об'єднаному

адміністративному кодексі, який фактично є «конституцією» місцевого самоврядування країни. У Великій Британії створено єдиний міністерський орган державної підтримки місцевого самоврядування.

Досвід використання європейського принципу субсидіарності. Основоположним при проведенні адміністративно-територіальних реформ в країнах з розвиненим громадянським суспільством є принцип субсидіарності в суспільних відносинах що передбачає пріоритет прав та інтересів особистості перед правами та інтересами будь-якої спільноти. Розподіл прав і обов'язків по виконавчій вертикалі здійснюється на основі делегування конкретних рішень на той територіальний рівень, де вони можуть виконуватися найбільш ефективно.

Європейський принцип субсидіарності (від лат. subsidiarius – допоміжний) або соціальної організації виник в надрах Римсько-католицької церкви і був пов'язаний з її децентралізацією. У сучасній європейській регіональній політиці принцип субсидіарності розглядається переважно в державах з федеративним адміністративно-територіальним устроєм, що становлять три чверті членів Євросоюзу.

У 1985 році Європейська хартія місцевого самоврядування закріпила за місцевими адміністраціями рішення проблем, які на цьому рівні можуть реалізовувати найбільш ефективно. У 1986 році був прийнятий Єдиний європейський акт, що включає зокрема механізм розподілу повноважень по екологічним проблемам між Брюсселем і членами ЄС відповідно до принципу субсидіарності. На засіданні в Единбурзі в грудні 1992 року Європейська Рада ухвалила *Декларацію про принцип субсидіарності*, в якій регулюється його застосування. Узгоджена в цій декларації концепція була включена в протокол про застосування принципів субсидіарності та пропорційності. Амстердамський договір закріпив важливість послідовної реалізації принципів субсидіарності та пропорційності і приєднав їх до Договору про заснування Європейського Співтовариства (стаття 5). Це означає, що рішення повинні прийматися на якомога ближчому до громадян рівні в рамках національних, регіональних або місцевих можливостей.

У 1992 році Маастрихтський договір обмежив повноваження Євросоюзу тільки сферами, де дій окремих країн недостатньо. У Маастрихтському договорі принцип субсидіарності розкривається досить докладно: «В областях, які не підпадають під його виключну компетенцію, Спільнота діє відповідно до принципу субсидіарності, якщо і оскільки цілі запропонованої дії не можуть бути досягнуті в достатній мірі державами-членами і тому, в силу масштабів і результатів передбачуваної дії, можуть бути більш успішно досягнуті Спільнотою». Таким чином, питання повинні вирішуватися в рамках Європейського союзу кожен раз на тому рівні, де їх рішення будуть найбільш кваліфікованим і ефективним.

Для реалізації принципу субсидіарності в європейському законодавстві правові акти повинні відповідати вимогам, які забезпечують *близькість влади до громадян,* тобто політичні рішення повинні прийматися на рівні, як можна більш близькому до населення. При цьому повинні дотримуватися *критерії достатності та вигоди* прийняття рішень на відповідному рівні.

Субсидіарність є прямою протилежністю делегування повноважень. Не центр віддає або делегує частину своєї влади, а, навпаки, влада зосереджена на нижчому організаційному рівні і обмеження її можливі виключно за згодою всіх зацікавлених сторін. Принцип субсидіарності несе в собі величезну відповідальність і може бути реалізований тільки в державі з розвиненим громадянським суспільством. Умовним економічним критерієм в Європейському союзі є середньоєвропейські макроекономічні показники, в тому числі ВВП на душу населення не менше $ 20 тис. *Субсидіарність як панівний суспільний інтерес, пов'язаний з демократією як способом життя, є найкращим знаряддям проти будь-якого прояву націоналізму.*

Принцип субсидіарності, з одного боку, дозволяє уникнути надмірного посилення центральної влади Брюсселя, її концентрації «нагорі», в інституціях Європейського союзу, а з іншого – дозволяє попередити хаос влади, заплутаність процесу прийняття рішень, дублювання одних і тих же управлінських функцій на різних рівнях, випадковий розподіл прав і відповідальності між інститутами Європейського союзу. Принцип субсидіарності «працює» не автоматично, а залежить від того, як він трактується і застосовується в державах-членах ЄС. *У державному управлінні принцип субсидіарності значно ефективніше реалізується в федеративних, а не в унітарних державах.*

Досвід адміністративно-територіальних реформ в країнах ЦСЄ. Нові члени Євросоюзу продемонстрували різні підходи в реформування регіональної системи державного управління. Адміністративно-територіальний поділ більшості країн Центрально-Східної Європи є дворівневим.

Вищий рівень – області (Болгарія, Угорщина), повіти (Румунія) і райони (Чехія, Словаччина). Нижній рівень – громади (Болгарія, Чехія), комуни (Румунія) і села (Угорщина).

У ЦСЄ найбільш активна регіональна політика проводиться в Польщі, яка прийняла модель, запропоновану Євросоюзом. Польський досвід реформ досить показовий, його головний урок – затягування реформ надзвичайно небезпечно, адже можливість для їх впровадження завжди дуже нетривала. Історичне вікно можливостей ніколи не залишається відкритим довго [6].

Впровадження місцевого самоврядування почалося в країні ще в 1980-х, а в 1992 році уряд ініціював систему самоврядування на рівні районів (повітів) і розпочало роботу над скороченням числа воєводств. Однак лише в травні 1998 року був прийнятий пакет законів для впровадження самоврядування на рівні повітів і воєводств. Замість двоступеневої було введено триступеневий адміністративний поділ – воєводства, повіти і гміни, на всіх рівнях створені органи місцевого самоврядування. Разом з тим зберігся пост воєводи, який призначається Кабінетом Міністрів як представник уряду в воєводстві. Було ліквідовано 49 адміністративних органів управління воєводств. Через протести опозиції, уряд був змушений піти на деякі компроміси. Наприклад, кількість нових воєводств з планованих 12 укрупнених воєводств було збільшено до 16 органів урядової адміністрації, підпорядкованих прем'єр-міністру. Потім *було ліквідовано 287 державних адміністрацій в повітах, а замість них створено 372 одиниці самоврядування (повітів), що включають 2489 гміна.*

В ході реформи істотно змінилися адміністративні кордону і розширилися права територіальних органів влади. Гміни і повіти є одиницями місцевого самоврядування, а воєводства є одночасно керованими і самоврядними одиницями. Новий поділ адаптований до вимог ЄС щодо розмірів адміністративних одиниць даних рівнів і їх владних повноважень.

У 1998-1999 роки було розроблено Національну стратегію регіонального розвитку (НСРР), яка стала частиною Національного плану розвитку Польщі в 2000-2006 рр. У 2000 році був прийнятий закон «Про засади підтримки регіонального розвитку». У законі визначається, що підтримка регіонального розвитку здійснюється на основі національної стратегії регіонального розвитку та ініціатив воєводського самоврядування відповідно до принципу збалансованого розвитку. На основі Національної стратегії кожне воєводство розробляє власну стратегію і програму розвитку. Польським урядом була реалізована Програма підтримки регіонів, відповідно до якої всі воєводства отримали з бюджету країни певні фінансові ресурси на розвиток у вигляді грантів. Додаткові ресурси отримали воєводства, які мають ВНП нижче 80% від середнього рівня по країні і воєводства, мали останні три роки рівень безробіття, що перевищував в 1,5 рази середній по країні.

У Польщі гміни є базовою адміністративною одиницею. Велика частина місцевих податків і платежів, включаючи нерухомість, земельну і екологічні збори, залишається в бюджеті гміни. З держбюджету вони отримують субвенції. Приблизна структура доходу гміни: 20% власні доходи, 30% прибутковий податок, 35% дотації і 15% субвенції. Фінансування інфраструктурних проектів йде з консолідованого бюджету Європейського союзу.

Важливим фактором регіонального розвитку Польщі стала співпраця з ЄС. Тут основну роль зіграло підписання угоди про асоціацію з ЄС (1994), який відкрив можливості для залучення до Польщі фінансової допомоги ЄС в рамках програми PHARE. Ця допомога, зокрема, по лінії конкретних програм прямувала на створення прикордонної та транспортної інфраструктури і концентрувалася в західних прикордонних районах Польщі. Фінансові вливання зросли після початку в 1998 році переговорів про приєднання країни до ЄС і прийняття в тому ж році Національної програми підготовки до членства в ЕС. За 2000 – 2004 рр. Польща в середньому за рік з різних структурних фондів ЄС отримала 920 млн. Євро. Після вступу в ЄС ці суми набагато зросли. Із загальної суми інвестицій в 30 млрд. Євро, згідно з Національним планом розвитку в 2000-2006 рр., 21,9 млрд. отримано з європейських фондів. Більше половини всіх інвестицій пішло на реалізацію Національної стратегії регіонального розвитку.

Польські прикордонні райони активно беруть участь у створенні єврорегіонів, які перетворилися в важливий інструмент розвитку прикордонних районів країни. По всьому прикордонному периметру Польщі діє 14 єврорегіонів. У них беруть участь 828 міст і муніципальних утворень.

Регіональна політика Польщі націлена не на вирівнювання рівнів соціально-економічного розвитку окремих частин країни, а на забезпечення умов економічного зростання. У країні створені різні інститути регіонального розвитку – законодавча база, інформаційно-дослідницька база, Комітет

Ради Міністрів з питань регіональної політики і збалансованому розвитку, воєводські агентства регіонального розвитку і т.д. Разом з тим в якості головного інструмента протидії неминучого в сучасних умовах зростання регіональних диспропорцій розглядаються фінансові ресурси ЄС.

Впровадження в життя польської реформи самоврядування створило стабільну і ефективну модель державного управління, яка базується на принципі субсидіарності. Історія польських реформ показує, що для успішного їх впровадження необхідна поєднання трьох основних чинників: політичної волі, експертних розробок та підтримки суспільства. Польський досвід необхідно знати, але пам'ятати що це мононаціональна держава (94% поляки).

Активну політику регулювання регіонального розвитку проводить також Угорщина. У 1990 р. було створено Міністерство навколишнього середовища і регіональної політики, а в 1991 році – Фонд регіонального розвитку. У 1993 році почала формуватися правова база регіональної політики, яка завершилася прийняттям в 1996 р. Закону про регіональний розвиток і фізичному плануванні. В цьому законі враховувалися положення Статуту Європейського регіонального та просторового розвитку і принципи регіональної політики ЄС. Даний закон створив правову систему регіонального розвитку Угорщини, що відповідає європейським вимогам. У 1998 році була прийнята Національна Концепція регіонального розвитку, в якій виділяються два складових елементи – власне регіональний розвиток та регіональне вирівнювання. Угорці виділили культурні автономії, як величину, яка не має консолідованого бюджету.

Проблеми територіально-адміністративної реформи України. На відміну від країн Центрально-Східної Європи, що здійснили адміністративні реформи в перше десятиліття геополітичної і геоекономічної трансформації, Україна не змогла її здійснити за чверть століття незалежності [7].

Якщо десятиліття тому за основу територіально-адміністративної реформи була взята американська модель укрупнених територіальних одиниць, то в даний час домінує польська модель при відсутності фінансової можливості держави для проведення реформи, але за участю місцевого бізнесу в формуванні територіальних громад. В результаті порушується основоположна мета реформи в підвищенні керованості територіями, що становить загрозу для української державності. Інституційна слабкість регіональної політики в Україні [8] обумовлена сліпим копіюванням ефективних в іншому культурному і соціальному середовищі моделей.

Прийнятий у 2015 році *Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад»* дав старт черговій адміністративно-територіальній реформі. Всі попередні спроби її проведення були невдалими. При Кабінеті міністрів Украіни працює польсько-українська група експертів-дорадників з питань реформи самоврядування і децентралізації. Робота експертів фінансується програмою «Польська допомога» МЗС Республіки Польща. Швеція виділила на українську реформу децентралізації 3,5 млн. євро.

Європа на три чверті складається з держав з федеративним адміністративно-територіальним устроєм. Незважаючи на рекомендації західних політиків, включаючи колишнього американського віце-президента, в Україні придумана ідея так званої децентралізації, яка в дійсності нічого спільного з федералізацією, яка передбачає розширення прав регіонів, не має [9].

У національній доповіді, підготовленій низкою інститутів НАН України, децентралізація є «розширення повноважень і збільшення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування (територіальних громад)». При цьому заперечується федералізація, яка неминуче породить якщо і не прямий розпад української держави на «феодальні князівства», то створення аморфних територіальних об'єднань з великим об'ємом юридичних, зовнішньополітичних та зовнішньоекономічних повноважень [10].

Академік НАНУ Петро Толочко задає питання, чому це не сталося з Німеччиною, Австрією, Швейцарією, Бразилією, Великобританією, США та багатьма іншими країнами? Головною метою української децентралізації є не стільки рішення місцевих проблем, скільки зняття відповідальності за їх наявність з центральних органів влади. На Україні гострою невирішеною є проблема матеріально-фінансового забезпечення діяльності місцевого самоврядування, в тому числі через недосконалість і суперечливість нормативно-правової бази України. Але скільки повноважень ні дати об'єднаній територіальній громаді, її можливості будуть вельми обмеженими, якщо не буде аналогічних повноважень у регіональних влад. Київ не зможе відстежувати проблеми місцевих громад в Закарпатті, Північній Буковині або на Донбасі. Крім економічних проблем, необхідно на місцях забезпечити умови культурного і духовного розвитку з урахуванням етнонаціональних і етноконфесійних особливостей. Без участі регіональних влад зробити це неможливо.

Одним з ключових аспектів української реформи декларується створення (злиття, об'єднання) територіальних громад на виключно добровільних засадах при державному симулювання, в тому числі надання в оренду землі з державного земельного кадастру. З 28 млн. га земель сільськогосподарського призначення що перебувають у державній власності 10 млн. га можуть бути передані об'єднаним територіальним громадам.

Першим позитивним результатом розширення самостійності регіонів є збільшення податкових платежів, що залишаються в місцевих бюджетах. Місцеві ради можуть самостійно розпоряджатися своїми бюджетними коштами. З'явилася зацікавленість територіальних громад у розвитку малого бізнесу. Разом з тим, Закон «Про добровільне об'єднання територіальних громад» має істотні недоліки. Децентралізація належна спиратися на ініціативу громадянського суспільства «знизу». За європейським досвідом громадянське суспільство може сформуватися при відносно високих макроекономічних показниках. У найбіднішій поряд з Молдовою європейській країні з ВПП на душу населення $ 2052 (2016) передчасно вимагати від громадян правильного розуміння реформи, її політичні, соціально-економічні та правові наслідки. Закон про громадах в першу чергу розрахований на юридично підготовлених і соціально активних громадян, здатних до самоорганізації і творчої реалізації визначених цим нормативно-правовим актом юридичних норм. Однак при дефіциті громадян, що володіють економічним гідністю, успішно завершити процес добровільного об'єднання територіальних громад неможливо.

Принцип добровільного об'єднання територіальних громад порушується урядом через дефіцит фінансових ресурсів. Через примусову політику можна втратити довіру населення, викликати неприязнь до реформи. Держава зобов'язана забезпечити громадян громад гарантованої роботою, побудувати сільські дороги, а лише потім закривати неперспективні школи. Проблему укрупнення територіальних громад не можна зводити тільки до економіки. Не можна ліквідувати «неперспективні» малі громади виходячи тільки з принципу економічної доцільності.

29 жовтня 2017 року пройшли перші місцеві вибори в 202 об'єднаних територіальних громадах України. Вибір показали, що крім боротьби між численними партіями за контроль об'єднаних громад, найгострішою проблемою є земельної питання.

Український закон «Про освіту», який обмежує права національних меншин у мовній політиці, викликав офіційні протести влади Болгарії, Румунії, Угорщини, Польщі, Росії та інших країн. Помилки в територіально-адміністративній реформі, пов'язані з укрупненням територіальних громад зачіпають ще більш гостру проблему земельної власності, що може знову порушити права національних меншин і привести до непередбачуваних наслідків для іміджу України в Європі.

Декларуючи про європейський вибір, Україна ігнорує основний принцип нового регіоналізму, що врахоує не тільки економічний, а й соціокультурний і екологічний аспекти. По суті використовується застаріла модель економічного регіоналізму, і абсолютно не враховуються при укрупненні територіальних громад місцеві соціокультурні комунікації, що створює грунт для виникнення соціально-політичних конфліктів і місцевого сепаратизму.

В Україні необхідна конституційна реформа, яка передбачає інституційні регіони, які повинні стати суб'єктами міжнародної економічної політики в області зарубіжних інвестицій і вибору участі в міжнародних регіональних угрупованнях (союзах). Якщо не буде конституційної децентралізації, то територію України можуть де-факто поділити на зони впливу різні фінансово-промислові групи і станеться феодальна федералізація.

При утворення територіальних громад в Закарпатті, Північній Буковині, Українському Придунав'ї та інших регіонах, необхідно враховувати сформовані національні та конфесійні особливості. Реформа повинна враховувати особливості історичного освоєння Українського Причорномор'я, де на рівні сіл збереглася переважно мононаціональна ідентичність (українські, російські, болгарські, грецькі, гагаузькі, албанські та інші населені пункти).

Для Українського Придунав'я, важливий досвід Молдови в створенні автономного територіального утворення *Гагаузії* (Офіційно АТО Гагаузія). Воно створено з населених пунктів, в яких більше 50% жителів становили гагаузи, а також з тих, де за результатами референдумів більшість жителів добровільно погоджувалася увійти в автономію. АТО складається з 4-х анклавів різного розміру. Мовна ситуація в Гагаузії складна й різноманітна. У Гагаузії три офіційні мови: гагаузька, молдавський і російський. Чисельність населення автономії за даними переписом 2004

року склала 155,6 тис. Чоловік, в тому числі 82% гагаузи. У 1999 році, після проведення адміністративної реформи, АТО Гагаузія остаточно закріплено в конституції Молдови.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Головною метою європейського регіоналізму є встановлення справедливого розподілу відповідальності між державним, регіональним і місцевим рівнями. В умовах глобалізації на перше місце виходять проблеми конкурентоспроможності регіонів, підвищення якої можливо при використанні не тільки економічних, а й місцевих історичних, соціокультурних, екологічних та інших особливостей. Процес регіоналізації всередині держави повинен передбачати перетворення регіонів з об'єктів в суб'єкти (актори) регіональної політики.

Новий європейський регіоналізм означає не відмову від національної держави, а підвищення ефективності розвитку регіонів за рахунок людської енергії. При обмежених енергетичних та інших природних ресурсів, в глобальній конкуренції Європейський Союз з початку свого формування робив ставку на ефективне використання людського ресурсу. Його потенціал значно збільшується, якщо створюється місцеве комфортне середовище, що враховує соціокультурні особливості територіальних громад.

У сучасній європейській регіональній політиці принцип субсидіарності розглядається переважно в державах з федеративним адміністративно-територіального устрою, що становлять три чверті членів Євросоюзу. У державному управлінні принцип субсидіарності значно ефективніше реалізується в федеративних, а не в унітарних державах. Впровадження принципу субсидіарності в регіональну політику є найкращим знаряддям проти будь-якого прояву націоналізму. Європейський принцип субсідіарності має обмежене застосування в бідних державах з нерозвиненим громадянським суспільством.

Успішна в цілому європейська регіональна політика, незважаючи на її істотну трансформацію, стала можливою завдяки реформуванню європейської системи державного управління («менеджерської революції»), включаючи розмежування функцій місцевих партій і професійною діяльністю на державній службі.

На відміну від країн Центрально-Східної Європи, що здійснили адміністративні реформи в перше десятиліття геополітичної і геоекономічної трансформації, Україна не змогла її реалізувати за чверть століття незалежності. Якщо десятиліття тому за основу територіально-адміністративної реформи була взята американська модель укрупнених територіальних одиниць, то в даний час домінує польська модель. Досвід сусідньої країни необхідно знати, але пам'ятати що це мононаціональна держава.

Декларуючи про європейський вибір, Україна ігнорує основний принцип нового регіоналізму, що враховує не тільки економічний, а й соціокультурний і екологічний аспекти. По суті використовується застаріла модель економічного регіоналізму, і абсолютно не враховуються при укрупненні територіальних громад місцеві соціокультурні комунікації, що створює грунт для протестів і місцевого сепаратизму.

Україна, як член Ради Європи і Конгресу місцевих і регіональних влад, зобов'язана привести вітчизняне законодавство у відповідність з Європейською хартією про місцеве самоврядування. Українські регіони повинні виступати в якості автономних політичних акторів європейської інтеграції. В першу чергу ними можуть стати конституційні, що володіють широкими повноваженнями субнаціональними територіальні спільності.

Найважливішим завданням регіоналізації всередині держави є передача частини владних повноважень від столиці в регіони, перерозподіл фінансових потоків і створення регіональних центрів ділової та інтелектуальної діяльності.

В Україні необхідна конституційна реформа, яка передбачає інституційні регіони, які повинні стати суб'єктами міжнародної економічної політики в області зарубіжних інвестицій і вибору участі в міжнародних регіональних угрупованнях (союзах). Якщо не буде конституційної децентралізації, то територію України можуть де-факто поділити на зони впливу різні фінансово-промислові групи і станеться феодальна федералізація.

На міжнародному рівні автономізацію українських регіонів слід поєднати з рішенням тліючих геополітичних конфліктів (Придністровська республіка, Донбас).

Згідно з європейським досвідом регіональної політики, одним з основних умов адміністративно-територіальної реформи є необхідність врахування історичних, культурних, етнічних та екологічних місцевих особливостей. Тільки такий підхід зменшить ризики виникнення соціально-політичних і

етнонаціональних конфліктів. Не можна ліквідувати «неперспективні» малі громади виходячи тільки з принципу економічної доцільності.

Помилки в територіально-адміністративній реформі, пов'язані з укрупненням територіальних громад зачіпають гостру проблему земельної власності, що може порушити права національних меншин і привести до непередбачуваних наслідків для іміджу України в Європі.

Реформа повинна враховувати особливості історичного освоєння Українського Причорномор'я, де на рівні сіл збереглася переважно мононаціональна ідентичність (українські, російські, болгарські, грецькі, гагаузькі, албанські та інші населені пункти).

На етапі добровільного створення територіальних громад необхідно розробити Національну стратегію регіонального розвитку, яка повинна бути пов'язана зі стратегією розвитку країни і її національної безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. INTERREG IVC [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.interreg4c.eu/
2. Декларация по регионализму в Европе [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://docplayer.ru/37196668-Deklaraciya-po-regionalizmu-v-evrope.html
3. Michael Keating The (1998) New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham, Elgar.
4. Владимир Дергачев «Внутреннее зарубежье» Соединенного Королевства [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dergachev.ru/geop_events/081009.html
5. Владимир Дергачев Европейский опыт трансформации региональной политики. «Институт геополитики» [Электронный ресурс]. – Режим доступа:. http://dergachev.ru/geop_events/novy-regionalizm-04.html#.WgVlTDJx2Mo
6. Маркиян Желяк Опыт Польши: почему самоуправление «заработало» лишь со второй попытки? Европейская правда [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2014/12/8/7028546/.
7. Дергачев В.А. Регионалистика / В.А. Дергачев // Научные труды в семи книгах. Кн. 2. Электронное издание на CD. – Издательский проект профессора Дергачева, 2008.
8. Валентин Симоненко Пятилетка крутого пике. Экономические эссе. – Киев: Довіра,2016.
9. Мальгин А. В. Украина: Соборность и регионализм. – Симферополь: Просвещение, 2005.
10. Владимир Дергачев Институционная слабость региональной политики в Украине. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://dergachev.ru/geop_events/novy-regionalizm-05.html#.WgVkZzJx2Mo
11. Петр Толочко Федерализация Украины: угроза распада или путь консолидации? – Еженедельник 2000, 15-21 апреля 2016 года.
12. Національна доповідь. Політика інтеграції українського суспільства в контексті викликів та загроз подій на Донбасі. – К., 2015.

REFERENCES

1. INTERREG IVC. *www.interreg4c.eu* Retrieved from: http://www.interreg4c.eu/
2. Deklaratsiia po regionalizmu v Yevrope [Declaration on Regionalism in Europe] *http://docplayer.ru/37196668-Deklaraciya-po-regionalizmu-v-evrope.html* Retrieved from: http://docplayer.ru/37196668-Deklaraciya-po-regionalizmu-v-evrope.html
3. Michael Keating The (1998) New Regionalism in Western Europe. Territorial Restructuring and Political Change. Cheltenham, Elgar.
4. Vladimir Dergachev «Vnutrenneie zarubezh'ye» Soiedinennogo Korolevstva ["Domestic Abroad" of the United Kingdom] *dergachev.ru/geop_events/081009.html* Retrieved from: http://dergachev.ru/geop_events/081009.html
5. Vladimir Dergachev Yevropeyskii opyt transformatsii regional'noi politiki. «Institut geopolitiki» [European experience in the transformation of regional policy. Institute of Geopolitics] *dergachev.ru/geop_events/novy-regionalizm-04.html#.WgVlTDJx2Mo* Retrieved from: http://dergachev.ru/geop_events/novy-regionalizm-04.html#.WgVlTDJx2Mo

6. Markiian Zheliak Opyt Pol'shi: pochemu samoupravleniie «zarabotalo» lish' so vtoroi popytki? [The experience of Poland: why did self-government "work" only at the second attempt?] Yevropeyskaia Pravda – European truth. *www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2014/12/8/7028546/* Retrieved from:http://www.eurointegration.com.ua/rus/articles/2014/12/8/7028546/.

7. Vladimir Dergachev (2008) Regionalistika [Regionalistics] Nauchnyie trudy v semi knigakh. Kn. 2. Elektronnoye izdaniye na CD. – Izdatel'skii proyekt professora Dergacheva.

8. Valentin Simonenko (2016) Pyatiletka krutogo pike [Five years of steep pique]. *Ekonomicheskiye esse – Economic essay*. Kiyev: Dovira.

9. Mal'gin, A. V. (2005) Ukraina: Sobornost' i regionalism [Ukraine: Collaboration and Regionalism]. – Simferopol': Prosveshcheniye.

10. Vladimir Dergachev Institutsionnaia slabost' regional'noi politiki v Ukraine [Institutional weakness of regional policy in Ukraine]. Retrieved from: http://dergachev.ru/geop_events/novy-regionalizm-05.html#.WgVkZzJx2Mo

11. Petr Tolochko (2016) Federalizatsiia Ukrainy: ugroza raspada ili put' konsolidatsii? [The federalization of Ukraine: the threat of disintegration or the path of consolidation?]. *Yezhenedel'nik 2000 – The Weekly 2000.*

12. Natsionalna dopovid. Polityka intehratsii ukrainskoho suspilstva v konteksti vyklykiv ta zahroz podii na Donbasi [National report. Policy of integration of Ukrainian society in the context of the challenges and threats of events in the Donbass]. K., 2015.

УДК 338.47+332.1
JEL O18, R40

ILCHENKO S.V.
Doctor of Economic Science, Senior Research Officer
Institute of market problems and economic&ecological research NAS of Ukraine
Frantsuzskyi Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ilchenko.svit@gmail.com

KARPENKO H.Y.
Junior researcher
Institute of market problems and economic&ecological research NAS of Ukraine
Frantsuzskyi Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ecolog.ok@ukr.net

ASSESSMENT OF THE TRANSPORT INFRASTRUCTURE IMPACT ON THE REGIONAL DEVELOPMENT

The development of infrastructure, and transport infrastructure in particular, can be attributed to key factors in the economic growth of regions. In conditions of the development of society, the requirements for infrastructure are constantly increasing, which inevitably changes its quantitative and qualitative characteristics, modifying the structures of the infrastructure complex of a specific region. At the same time, it is necessary to take into account both the impact of the social and economic situation in a particular region on the development of infrastructure, and the reverse impact of infrastructure on regional development. In this connection, the transport infrastructure in the article is proposed to be considered as a subsystem of the regional economic system, which establishes institutional links and provides transport services both to the sectors of the regional economy and to the population. The increase in government spending on infrastructure development provides a multiplier effect in the economy. However, in modern conditions, a country may face investment restrictions. Most likely, in the coming years, the share of government spending on infrastructure will decline due to falling incomes first of all when selling energy resources. Obviously, in such conditions it is necessary to change the traditional formsand methods of managing the infrastructure complex, to find new "growth poles". The urgency of improving the spatial organization of the economy is explained by the need to increase the quality of life of the population on the basis of increasing the efficiency of the functioning of the regional economy. The use of transport accessibility as a criterion for the development of regions destroys departmental barriers,promotes a combination of sectoral and territorial planning, allows to take into account both the efficiency of the commercial activity of the transport complex itself, its quantitative and qualitative characteristics, and the impact of transport on economic and demographic processes, the standard of living of the population, and territorial economic development.At the same time, one of the problematic aspects of ensuring transport accessibility is its assessment. Since, if there are difficulties with the adequacy of the results of the assessment of existing realities, then decisions to increase it, as well as decisions related to the development of regions, may prove to be erroneous.The article analyzes different approaches to assessing the impact of transport on the social and economic development of regions. Methods for determining the impact of the territorial concentration of the transport infrastructure, taking into account production, social and population factors, are proposed.

Keywords: *transport infrastructure, regional development, transport accessibility*

ІЛЬЧЕНКО С.В.
доктор економічних наук, старший науковий співробітник,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України,
Одеса, Україна
E-mail: ilchenko.svit@gmail.com

КАРПЕНКО Г.Ю.
молодший науковий співробітник,
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України,
Одеса, Україна
E-mail: ecolog.ok@ukr.net

ОЦІНКА ВПЛИВУ ТРАНСПОРТНОЇ ІНФРАСТРУКТУРИ НА РІВЕНЬ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ

Взаємозв'язок між транспортом і просторовим розподілом ділової активності здійснюється на різних рівнях. На макроекономічному рівні зусилля сконцентровані на структурі і виді економічної діяльності в окремій країні, регіоні, місті в залежності від наявності та технічного стану транспортної системи, яка обслуговує її. На мікроекономічному мається на увазі спосіб, за допомогою якого агенти приймають рішення про розміщення своєї діяльності. Основна проблема полягає в тому, що при проведенні економетричної оцінки регіональної виробничої функції виникає небезпека недообліку випадкових зв'язків і ефектів заміни між виробничими факторами. Питання постає про скорочення яскраво вираженого ступеня поляризації, оскільки така ситуація призводить до розшарування суспільства - соціального, економічного, культурного. Проте результати моделювань лише констатують і інтерпретують отримані результати, але не вирішують автоматично поставлених завдань. Більш того, не завжди об'єктивні дані, отримані в результаті розрахунків, виправдовують себе, і реалізовані проекти стають економічно, екологічно і соціально вигідними.

Ключові слова: *транспортна інфраструктура, регіональний розвиток, транспортна доступність*

Formulation of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. Interconnection between transport and spatial distribution of business activity is carried out at different levels. At the macroeconomic level, efforts focus on the structure and type of economic activity in anindividual country, region or city, depending on the availability and technical condition of the transport system serving it. Microeconomic means the way that agents decide to place their activities [1]. The concept of "spatial" indicates that the analysis is produced at all its levels - from global (continental, national, regional) to local, and each of them has its own specific transport aspects, which requires different mechanisms and ways of taking them into account in valuation models impact of transport on economic development. At the same time, the territorial concentration of the transport infrastructure (often with a significant time lag) corresponds to the concentration of production and the population, reflecting (to a certain extent and determining) the overall "picture" of the economy.

For the economic research of territorial-network influence for each type of transport to locate the factors of production and development of the regions, economists of different countries have developed and tested a certain number of approaches, including and economic-mathematical.These models are conditionally grouped into three large blocks - interregional, regional and inter-branch, each of which in turn represents a complex of proposed options.

Analysis of recent publications on the problem. In 1996 year, the Institute for Spatial Planning of the University of Dortmund, in cooperation with the Technical University in Vienna, developed a recursive imitation model of the spatial and socio-economic impact of transport investment and the improvement of the transport system, which was subsequently successfully used in some national and regional EU projects [8, 12, 13, 14].It differs from other regional economic models in that it takes into account not only the demand in the regional labor market as a production factor, but also the population and the level of migration (supply). The entire statistical database required for the study is included in the software, three groups of indicators are proposed to be output: population, economic, indicators of attractiveness, the latter directly concern the transport system, the level of access for passengers and cargo to the transport infrastructure. In addition, these metrics can be viewed and analyzed during the simulation using time charts and 3D maps on the monitor display.

At the University of Karlsruhe, a simulation-dynamic system-type model was developed to assess the most desirable impact of transport on the regional economy and the environment. This macroeconomic model determines regional demand and supply, as well as inter-industrial relations through the use of "input-output" tables. The regional proposal is projected with the help of the Cobb-Douglas production function, which calculates the output potential, taking into account the production factors - supply of labor, fixed capital, natural resources and technological progress in the form of common production factors depending on regional investment, saving time on freight transportation and labor productivity. In addition, a submodel is used for passenger and freight transport, the size and composition of the fleet of vehicles and the impact of transport on the environment - emissions, noise, traffic congestion and accidents. The model has been successfully used in national projects in Germany and Italy, as well as in major EU projects [10, 14].

Allocation of previously unsolved aspects of the general problem. The approach to determining the economic activity of the region on the basis of the production function estimates the influence of a set of factors of production on obtaining the maximum possible volume of the product produced by these factors.

Classically, production factors are capital, labor and land [5, 6, 7]. We will try to add all the above mentioned factors to the infrastructure as public costs used by the company within the region. This assumption is explained as follows: the higher the technical condition of the infrastructure in the region, the higher the level of output, those, the more in the region of cheap infrastructure in sufficient quantity, the greater the volume of transport-attractive cargoes will be produced and attracted. The main problem of the regional production function is that, when carrying out its econometric evaluation, there is a danger of underestimating the random links and replacement effects between production factors. The same goes for the approach that takes into account the quantitative provision of the region with the transport infrastructure, since the quality of the infrastructure is ignored, so we are talking about those approaches where the number of kilometers of railways or highways is entered as parameters without assessing their condition. Hardly application in practice of such models will show its consistency, that is, in such a simplified form they can not be used.

Formulation of research objectives. Today hybrid approaches are needed in which the transport infrastructure is considered as one of the factors, and the indicators used must be different and include, including the type of production and mode of transport. This is what served the main purpose of the article.

Results and discussions. As a long-term forecast of the country's spatial development in the world, a model developed at the Polytechnic University of Milan. The program simulates the growth of national and regional GDP, the population and the level of migration based on the assumption of macroeconomic trends such as investment, security, exchange rate and inflation, social spending, energy prices and migration policy, and institutional changes, agricultural potential and transport infrastructure. The region's accessibility is interpreted as an economic potential, that is, the difference in per capita income compared to other regions is divided by the distance to them [2, 3].

The next block of models is based on the Wassily Leontief (1966) model of the input-output inter-industry balance sheet.[4]. The final demand in each region is exogenous, the regional proposal is elastic, so the models can be used in forecasting the region's economic development in response to changes in transportation costs. When transportation costs in the region grow, producers seek to order more goods from suppliers from the nearest regions, thus, exports in the nearest regions grow, and in more remote regions it decreases.

On the basis of Leontief's balance for assessing the economic development of the region, one can use a model that estimates the economic activity of the region and the transport flow therein, based on the regional «cost-release» structure. Its main idea is that in it supply and demand in transport is viewed as an integral part of the economy. Using this model it is possible to get answers to questions - what is the connection of transport with the regional economy and how can the improvement in transport affect it, how to determine and forecast the growth of freight and passenger traffic in conditions of demographic and economic inconsistency. In addition, it allows us to forecast the geographic distribution of production in the region and the demand for freight and passenger transport, taking into account the possible growth of the region's economy and demographic changes, as well as the conditions for the formation of the supply of transport services.Thus, through this regional model, we forecast transport demand and assess the impact of transport in the context of the regional economy.

Based on the spatial model of "input-output" and using the function of random utility, it is possible to simulate the location of production and consumption at the regional level, taking into account the cost of production and transport costs, thus generating flows of goods and services, which in turn are transformed into freight and passenger transportation. This approach has been successful in projects of different levels in Spain, the United States, Venezuela and most recently in Chile.

As another group of models, it is possible to propose models that include economies of scale and imperfect (monopolistic) competition. Differences with the "cost-release" model are negligible, since the latter also determines the overall equilibrium between transport and deployment and works using software. It should be noted that the model for each region assumes the condition of Dixit-Stiglitz's (1977) imperfect (monopolistic) competition of commodity markets and perfect competition for local commodity markets and production factors. In them, the price and volume of goods depend on the time of delivery of goods and transportation costs.

Thus, all the models considered have much in common, they all take into account the production factor as transport as the most important in the development of the regional economy. At the same time, in each of the models, some omissions are obvious, the under receipt of which as a result does not give an opportunity

to obtain an adequate result. For example, the expression of the region's accessibility only through the kilometers of roads in the region or through the time of cargo transportation, which leads to an underestimation of the impact of changing the quality of the transport network. Or the assumption that the labor resources of the region are permanent, the absence of the fact of demographic changes and interregional migration in the regional labor market. Nevertheless, if necessary, the described models can be adjusted both at the entrance and during the study.

In any case, the features of transport in them are taken into account in different ways:

- when choosing a mode of transport and for routing, depending on the supply of transport, in other words on the quality of the infrastructure and the volume of the transport stream;
- when determining the amount of traffic that depends on transport costs between regions;
- the dependence of interregional trade on the territorial location of one region relative to another, the nature of the transported goods, the prices of goods in each region and the transport costs of the carried goods;
- the impact of transport costs on the change in the coefficients in the « input-output» matrix and on the formation of its share in the added value of each commodity;
- the definition of population migration between regions through income per capita, employment level and distance (in the form of transportation costs);
- the dependence of the investment of the region and individual sectors on the change (or expected change) in the level of production in each region, which in turn depends on the expected changes in transport or in the access level.

Amano and Fujita [11] proposed their own version of modeling transport processes and determining their role in the spatial development of regions In 1970. Their model was successfully used in Japan to assess the economic effect of building a bridge between the islands of Hokkaido and ShikokuOne of the latest developments, applied in 2002, is a model that uses tools to assess and plan urban areas, transport networks and the environment, the interaction of strategies in markets, including dynamic instability, through analysis and planning mechanisms. The functioning of markets and used state strategies are represented through a polynomial logical function using the maximum possible spatial disaggregation of the system, taking into account the spatiotemporal dynamics with a duration of a year. To perform the calculations, the necessary data are entered in relation to households, businesses, environmental restrictions, estimated development costs. The mobility factor is also used, which is introduced into location models and, on its part, affects the cost of land and territorial development decisions, calculated in a multi-digit logical model. The equilibrium point between the first and second models is determined: in each digit.The locational model represents the demand structure, the results obtained are introduced into the next model, which determines the transportation costs and transportation time; then on their basis an index is determined, which in the next stage is invested back into the location model. Along with the above, defining and simulating quantitative approaches, it is proposed to use formalized models that allow estimating the results of the improvement of the transport system quantitatively:

$$A_i = \sum_j E_j \exp(-\mu c_{ij}), \quad (1)$$

where

A_i–accessibility of region*i*;

E_j– weightofregion*j*(GRP, population, including employment level);

C_{ij}– transport costs or time for delivery of goods from *i*to*j*.

The relative importance of the results of these changes can be determined using the formula:

$$\Delta q_i = \Delta \left(\frac{A_i E_i}{\sum_j A_j E_j}\right) \quad (2)$$

Changes in the region *i* can be determined using:

$$\Delta E_i = \sigma E_i \Delta q_i, \quad (3)$$

where σ – The sensitivity parameter, calculated on the basis of previous studies.

These models can be used as one of the approaches for assessing the socio-economic and spatial-network impact of the components of the transport system on the quality of life of the population of the country.Similar methods were used to assess the economic result of the construction of the Eurotunnel under the English Channel, which, unfortunately, does not yet economically justify itself, the British programs for the development of the road network, the integrated assessment of the impact of the program for the development of high-speed highways in the Trans-European transport network and many others.

Conclusions and perspectives of further research. Calculations carried out for all the models presented emphasize the greater or lesser degree of polarization of regions and their infrastructure, respectively, the maximum benefit is derived by regions that are most provided with infrastructure not only quantitatively but also qualitatively. The question is about reducing the pronounced degree of polarization, since this situation leads to the stratification of society - social, economic, cultural. However, the results of simulations only ascertain and interpret the results obtained, but do not solve automatically assigned tasks. Moreover, not always objective data obtained as a result of calculations justify themselves, and the implemented projects become economically, environmentally and socially beneficial.

REFERENCES

1. Butyrskaya I.V. (2006) Infrastrukturnezabezpechennyarehionalnohorozvytku : problemy ta shlyakhyyikhvyrishennya [Infrastructure provision of regional development: problems and ways of their solution]Chernivtsi: Books – XXI [in Ukranian]
2. Iksarova N. O. (2010) Transportnainfrastruktura yak komponentekonomichnoyibezpekyUkrayiny [Transport infrastructure as a component of Ukraine's economic security] *Ekonomicheskoye prostranstvo– Economic space* 36, 55–61 [in Ukranian]
3. Krugman P. (2005) Prostranstvo: posledniyrubezh [Space: The Last Frontier] *Prostranstvennaya ekonomika – Spatial Economics* 3, 121-126 [in Ukranian]
4. Leontiev V. (1997) *Mezhotraslevaya ekonomika [Interindustry Economy]* (Trans) Moscow:Economy [in Russian]
5. Praiger D. (2011)Transportnaya infrastruktura Ukrainy: sostoyaniye i problem postkrizisnogo razvitiia [Transport infrastructure of Ukraine: the state and problems of post-crisis development] *EkonomikaUkrainy - Economy of Ukraine* 5, 23-26 [in Ukranian]
6. Tkachenko N. Yu. (2006) *Transportna infrastruktura: sutnist, funktsii ta rol u zabezpechenni ekonomichnykh protsesiv [Transport infrastructure: the essence, functions and role in the provision of economic processes]* Donetsk: Vesnik DonNUET series: Econ. science. 4(32), 56-61.[inUkranian]
7. Shlikhter S.B. (1995) *Geografiia mirovoi transportnoi sistemy. Vzaimodeystviye transporta I territorial'nykh system khozyaistva [Geography of the world transport system. Interaction of transport and territorial systems of economy]* – Moscow [inRussian]
8. Cervero Robert. Accessible Cities and Regions: A Framework for Sustainable Transport and Urbanism in the 21st Century. WORKING PAPER. UCB-ITSVWP-2005-3, 2005. 38 .
9. Dixit A. K., Stiglitz J. E. Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity Amer. Econ. Rev. 1977. 67, 297-308; Spence A. M. Product Selection, Fixed Costs and Monopolistic Competition R. Econ. Stud. 1976. 43, 217-235;
10. Émile Quinet, Roger William Vickerman (2004). Principles of transport economics, Edward Elgar Publishing, Inc. 389;
11. Fujita M., Mori T. Structural stability and evolution of urban systems Regional Science and Urban Economics. 397;
12. Geurs K. T., B. van Wee. Accessibility evaluation of land-use and transport strategies // Journal of Transport Geography. Volume 12. 2004, 127–140.
13. P. Rietveld, P. Nijkamp. Transport and regional development VrijeUniversiteit, Faculteit der EconomischeWetenschappen en Econometrie, 1992, 21;
14. Yarroq G.K. Welfare Losses in Oligopoly and Monopolistic Competition J. Industr. Econ. 1985. 33., 515-530

ЛІТЕРАТУРА

1. Бутирська І. В. Інфраструктурнезабезпеченнярегіональногорозвитку : проблеми та шляхи їхвирішення : монографія. – Чернівці: Книги – XXI, 2006. – 238 с
2. Іксарова Н. О. Транспортнаінфраструктура як компонент економічноїбезпеки України / Н. О Іксарова // Економічнийпростір. – 2010. – №36. – С.55–61
3. Кругман П. Пространство: последний рубеж // Пространственная экономика. 2005. № 3. – 121-126 с.;
4. Леонтьев В. Межотраслевая экономика: пер. с англ. / В. Леонтьев. – М.: Экономика, 1997. – 480 с.
5. Прайгер Д. Транспортная инфраструктура Украины: состояние ипроблемы посткризисного развития / Д. Прайгер // Экономика Украины – 2011.– №5. – С. 23-26.
6. Ткаченко Н. Ю. Транспортнаінфраструктура: сутність, функції та роль у забезпеченніекономічнихпроцесів/ Н. Ю. Ткаченко // ВісникДонДУЕТ. Сер. Екон. науки. – 2006. – №4 (32). – С.56-61.
7. Шлихтер С. Б. География мировой транспортной системы. Взаимодействие транспорта и территориальных систем хозяйства. – М., 1995. – 158 с.
8. Cervero Robert. Accessible Cities and Regions: A Framework for Sustainable Transport and Urbanism in the 21st Century. WORKING PAPER. UCB–ITSVWP –2005 – 3. – August, 2005. – 38 p.
9. Dixit A. K., Stiglitz J. E. Monopolistic Competition and Optimum Product Diversity // Amer. Econ. Rev. 1977. 67. P. 297–308; Spence A. M. Product Selection, Fixed Costs and Monopolistic Competition // R. Econ. Stud. 1976. 43. P. 217-235
10. ÉmileQuinet, Roger William Vickerman (2004). Principles of transport economics, Edward Elgar Publishing, Inc. – P. 389
11. Fujita M. Structural stability and evolution of urban systems / M. Fujita, T. Mori // Regional Science and Urban Economics. – C. 397
12. Geurs K. T., B. van Wee. Accessibility evaluation of land–use and transport strategies // Journal of Transport Geography. – Volume 12. – 2004. – P. 127-140.
13. P. Rietveld, P. Nijkamp. Transport and regional development // VrijeUniversiteit, Faculteit der EconomischeWetenschappen en Econometrie, 1992 – P. 21
14. Yarroq G. K. Welfare Losses in Oligopoly and Monopolistic Competition // J. Industr. Econ. 1985. 33. P. 515-530

УДК:339.13.012.1:338.439.02(477)
JEL: L51, O29

КРИНИЦЬКА О.О.
к.е.н., ст.викладач кафедри економічної теорії та фінансово-економічної безпеки
Одеської національної академії харчових технологій
вул.Канатна 112, м.Одеса,65039
E-mail:krinitskaia@ukr.net

ІСТОРИЧНІ ТЕНДЕНЦІЇ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ В СФЕРІ ФОРМУВАННЯ ПРОДОВОЛЬЧОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

В статті розглянуті історичні тенденції становлення продовольчої політики,зокрема в контексті захисту прав споживачів в країнах Європейського Союзу. Наголошується про необхідність запровадження прогресивного зарубіжного досвіду її формування для України. Обґрунтовано використання заходів по дотриманню продовольчої безпеки якості продуктів харчування як основи підвищення життєдіяльності суспільства. Зокрема вдосконалення потребує процедура сертифікації продуктів та належна нормативна підтримка у вигляді закону. Визначається,що продовольча політика охоплює широкий спектр національних, економічних, соціальних,демографічних факторів та повинна формуватись за допомогою розробки й реалізації комплексу заходів,спрямованих на розширення виробництва власної продовольчої продукції та створення необхідної виробничої,інституціональної інфраструктури для сталого забезпечення населення продуктами харчування.

Ключові слова:*продовольча політика,захист споживачів,продовольча безпека,продукти харчування.*

KRYNYTSKA O.O.
Phd of Economics, Senior lecturer at the department of economic theory and financial and fconomic security
Odessa National Academy of Food Technologies
St.Canatna 112, Odessa, 65039
E-mail: krinitskaia@ukr.net

HISTORICAL TRENDS OF FOREIGN EXPERIENCE IN THE FIELD OF FORMATION OF FOOD POLICY OF UKRAINE

The article deals with the historical tendencies of the formation of food policy, in particular in the context of consumer rights protection in the countries of the European Union. It is emphasized on the necessity of introducing a progressive foreign experience of its formation for Ukraine. The use of measures to ensure food security and quality of food as a basis for raising the social life of the society is substantiated.To characterize the evolution of food policy development, it should be noted that the laws that form the basis of the protection of consumer rights have existed for more than a century, but this process began to develop more actively only at the end of the 19th century in the United States and in Europe. This was the result of an industrial revolution. Most countries in Western Europe began to develop comprehensive legislation in this direction in the post-1950 period. Initially these were legislative acts - specific laws aimed at addressing specific issues, such as advertising, improving consumer information through packaging for industrial and food products, as well as basic safety requirements.For Ukraine, it is necessary to introduce the experience of the EU as an important vector for the formation of modern food policy on an innovative basis.The main drivers of this process should be: development of the National Concept of Food Policy of Sustainable Consumption; formation of the conscious mentality of ecologically balanced consumption and production; intensification of effective levers of transition to sustainable consumption and production; Further development of sectoral partnership and international support in this context.Although the technological base of the economy can not provide an adequate response to the challenges of today, and economic growth in Ukraine faces numerous constraints, the national economy needs to adapt to the requirements of competition in regional and global markets, which means improving production efficiency, increasing the level of knowledge economy through the massive introduction of innovation, the promotion of new types of business, the introduction of environmental production standards.Covering a wide range of national, economic, social, and demographic factors, food policy must be developed through the development and implementation of a set of measures aimed at: expansion of production of own food products.

Keywords*: food policy, consumer protection food safety, food.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Вважається,що якість продукції та послуг національного виробника грає першочергову роль у визначенні рівня життя в країні, її конкурентоспроможності на міжнародному ринку,стабільності національної грошової одиниці тобто є чинником формування продовольчої політики. Тенденції сучасного споживання продуктів харчування населенням України лише підтверджують небезпечність існуючої продовольчої проблеми для нормального життя та відтворення людини,соціальної стабільності в суспільстві. Тому на сьогоднішній день не втрачають актуальності питання по забезпеченню якості продовольчих товарів на вітчизняному ринку та захисту прав споживачів від можливих загроз, особливо з огляду інституціональної спроможності щодо формування продовольчої політики з забезпечення сталого споживання і виробництва.

Аналіз останніх публікацій по темі. Дослідженню проблем та сутності продовольчої безпеки в напрямі формування якості харчової продукції та захисту прав споживачів присвячені праці таких науковців як: Є Барбера, В. Портера, Т.Михальськи, І.Лукінова, В.Гейця, О. Ільїної,Д.Крисанова та інших, що зазначають на необхідності забезпечення належного стану і якості продукції та потребують узгодження процедур і вимог по її сертифікації,гарантування безпечності споживання з метою підвищення загального добробуту та рівня життєдіяльності населення [1-5].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні існує велика кількість інформації різних вітчизняних і закордонних джерел щодо регулювання ринку споживчих товарів, яка може бути використана для виявлення актуальних даних по вивченню міжнародного досвіду для застосування в сфері продовольчої політики України в контексті її входження в Європейський простір. Таким чином існує необхідність наукового дослідження, у якому питання впливу історичного досвіду на формування продовольчої політики України висуватиметься на передній план та потребує подальшого наукового пошуку та ґрунтовного дослідження в цьому напрямі.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає у здійсненні теоретичного узагальнення щодо еволюції і місії продовольчої політики провідних держав світу для захисту прав споживачів з безпеки продуктів харчування та можливості використання такого досвіду в сфері її формування в Україні.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Для характеристики еволюції розвитку продовольчої політики слід зазначити, що закони які формують основу захисту прав споживачів, існують уже понад століття, однак більш активно цей процес почав розвиватися лише наприкінці 19-го сторіччя у США та у Європі. Це стало результатом промислової революції. Більшість країн у Західній Європі почали розвивати комплексне законодавство в цьому напрямі у період після 1950 року. Спочатку це були такі законодавчі акти – конкретні закони, спрямовані на вирішення окремих питань, наприклад, реклами, вдосконалення інформування споживачів через упаковку на промисловій і харчовій продукції, а також основних вимог безпеки. Поступово виникла ідея стосовно створення визнаного переліку споживчих прав, а також узгодженого комплексу законодавства та органів для його втілення. В результаті цього, протягом останніх років країни, які вперше приймали закони на захист прав споживачів, використовували широкомасштабні акти, які поширювалися на багато аспектів захисту прав споживачів. Такий підхід використовували країни, які здійснювали перехід від планової економіки (включно з тими, які зараз є членами Європейського Союзу), але його також використовували у багатьох країнах, що розвиваються, у Латинській Америці та Азії, де на формування споживчої політики спочатку звертали мало уваги [6].

Ідею про перелік прав споживачів уперше запропонував Президент Кеннеді у своєму зверненні до Конгресу США 15-го березня 1962 року. Цю дату міжнародний споживчий рух згодом прийняв як Міжнародний день прав споживачів, а ЄС ухвалив її як День споживача у Європі. На сьогодні в ЄЄ існують загальноєвропейські закони (Директиви), які повинні втілюватися через законодавство окремих країн. З іншого боку, Директиви визначають загальні вимоги, які повинні виконувати країни, а не окремі національні закони. Через це досі існують значні відмінності у структурі споживчого законодавства та інститутів, які забезпечують його виконання. У деяких країнах виконання законів щодо безпеки споживачів покладено на місцеві органи влади, в інших – на місцеві відділи національних органів.

Головною метою заходів, здійснюваних у ЄС, повинно бути забезпечення узгодженості між країнами, головним чином, шляхом встановлення мінімальних вимог щодо конкретних аспектів захисту прав споживачів щодо дотриманням норм продовольчої безпеки. За умов ринкової

економіки, інтереси споживачів частково забезпечуються завдяки ефективному функціонуванню ринку. Відповідно, одна зі складових частин захисту споживачів – це закони та інститути, спрямовані на розвиток і врегулювання конкуренції і недопущення зловживань своїм положенням на ринку з боку виробників. Причина цього полягає в тому, що конкуренція підвищує ефективність, а відповідно – конкурентноздатність на міжнародних ринках, тим самим сприяючи експорту та створюючи труднощі для імпортерів.

Спочатку захист прав споживачів не розглядався як окреме питання у ЄС. Від середини 1970-х років і надалі ситуація поступово змінювалася, але лише з прийняттям Маастрихтської угоди 1993 року стало можливими приймати Директиви щодо споживчих прав, які не стосуються безпосередньо ринкової інтеграції чи гармонізації. Це призвело до створення у структурі Європейської комісії окремого Директорату споживчої політики. Пізніше до сфери його відповідальності увійшли також питання охорони здоров'я та безпеки харчової продукції, і зараз цей орган відомий як Генеральний директорат Європейського союзу з питань охорони здоров'я та захисту прав споживачів - DG SANCO.

Різні Директиви вимагають, щоб усі товари були настільки безпечними, наскільки це можливо, і містити відповідні критерії, яким продукція повинна відповідати для забезпечення цього. Виробники та імпортери несуть відповідальність за безпеку товарів, які вони продають. У кожній країні повинні існувати органи, відповідальні за перевірку відповідності вимогам і виведення небезпечної продукції з ринку. Європейське управління контролю за якістю харчової продукції (European Food Safety Authority), створене у 2002 році має саме за мету здійснення контролю за проблемами та небезпечними факторами у сфері харчової продукції. Також в ЄС існує загальний закон, який стосується безпеки продукції – Директива щодо загальної безпеки продукції, що містить певні критерії:

– відповідність європейським стандартам охорони здоров'я,продовольчої безпеки та якості продукції, які були ухвалені як національні стандарти;
– відповідність іншим чинним національним стандартам, керівним документам ЄС, кодексам ведення бізнесу;
– відповідність обґрунтованим очікуванням споживачів.

Таким чином, можна констатувати, що в Європейському Союзі є могутня система захисту прав споживачів, яка передбачає захист від споживання харчових продуктів, які можуть становити загрозу їх життю та здоров'ю[7]. Реалізувати харчові продукти без підтвердження їх безпечності відповідними документами, виданими або визнаними в межах ЄС, через ринкову мережу неможливо. В ЄС діють 84 органи з сертифікації харчових продуктів (в тому числі в Англії – 23, в Німеччині – 10, в Іспанії – 10), висновки яких вселяють довіру населенню щодо якості та безпечності харчових продуктів.

Жорсткий контроль за імпортованими харчовими продуктами на законодавчому рівні встановлений у США. Канада, Австралія та Японія мають подібні системи контролю за імпортованою продукцією взагалі. Постачати харчові продукти на їх ринки без ретельного контролю з боку уповноважених державою органів неможливо.

Якщо продукція створює проблеми, пов'язані з безпекою, виробники зобов'язані надавати інформацію споживачам, а також відкликати таку продукцію з ринку, якщо це необхідно. Дистриб'ютори повинні також вести належний облік для забезпечення можливості відслідковування продукції (а також шляхів походження продукції або дефектних компонентів), моніторингу продукції на предмет ризиків, а також поширення інформації стосовно можливих проблем.

З боку уряду повинен бути призначений орган, який несе відповідальність за моніторинг і забезпечення виконання вимог безпеки, і який також:

– здійснює ринковий нагляд, беручи та перевіряючи зразки продукції;
– вимагає розміщення попереджувальної інформації у випадках, коли вживання продукції пов'язане з ризиком;
– вживає заходів у випадку виникнення проблем – вимагаючи тимчасового призупинення продажів продукції або повного її виведення з ринку;

– створює можливості та механізми подання скарг споживачами щодо потенційно шкідливої продукції, або щодо подання інформації про фактичні інциденти, пов'язані з невідповідним рівнем безпеки.

ЄС розвиває також інші програми продовольчої політики, спрямовані на підвищення безпеки. Роботу щодо продукції проводять спеціалізовані європейські органи стандартизації – Європейський Комітет стандартизації (CEN) і Європейський Комітет з електротехнічних стандартів (CENELEC), які, у свою чергу, тісно співпрацюють із міжнародними органами стандартизації, такими як Міжнародна організація по стандартизації (ISO) та Міжнародна електротехнічна комісія (IEC). ЄС надає грант групі, яка представляє споживачів у переговорах стосовно стандартів – Європейській асоціації координування споживчого представництва у процесах стандартизації (ANEC), яка розташована у Брюсселі. Європа також бере активну участь у роботі глобального органу стандартизації харчової продукції - *Codex Alimentarius,* що може вживати заходів загальноєвропейського масштабу з метою виведення небезпечної продукції з ринку,а основними процедурами її роботи є попередження щодо якості продуктів харчування.

Створене у 2002 році Європейське управління контролю за якістю харчової продукції (European Food Safety Authority) направлено на здійснення контролю за проблемами та небезпечними факторами у сфері харчової продукції по всій Європі і забезпечує належну рівновагу між інтересами споживачів і виробників. Було прийнято рішення про те, що сувора відповідальність (тобто, яка не передбачає аргументації на підставі аспектів технологічного розвитку) обмежуватиме розвиток нової продукції і відвертатиме кошти, що витрачаються на дослідження, на страхування від претензій щодо компенсацій (виробники звичайно закладають у вартість певні кошти як страхування на випадок відповідальності за продукцію) [8]. Національним урядам дозволено застосовувати суворіші закони щодо відповідальності за продукцію, якщо вони вважають це за потрібне, але лише Люксембург і Фінляндія вилучили положення про можливість аргументації на підставі аспектів технологічного розвитку. У Німеччині існують агентства, що повністю фінансуються державою, створені з метою представництва споживачів у процесі розробки політики, а також для управління загальнонаціональною мережею консультаційних центрів. У деяких країнах також існують важливі спеціалізовані групи, що фінансуються за рахунок держави, які представляють інтереси споживачів. Такі органи розробляють політичні рішення та забезпечують виконання законів. У деяких країнах виконання законів щодо безпеки споживачів покладено на місцеві органи влади, в інших – на місцеві відділи національних органів.

Європейські споживчі організації співпрацюють двома способами. Переважна більшість їх є членами Європейської споживчої організації *(Bureau Europeen des Unions de Consommateurs – BEUC)* , яка розміщується у Брюсселі. Це політичний і лобістський орган, покликаний представляти точку зору споживачів перед керівними органами Європейського Союзу – Єврокомісією, Парламентом і Радою Міністрів. BEUC частково фінансується Єврокомісією, а також за рахунок членських внесків від організацій, які входять до неї. Вона брала участь у підготовці всіх Директив, направлених на дотримання якості і безпеки продукції,зокрема харчової. Вони також співпрацюють у структурі Групи міжнародних досліджень і тестування (International Consumer Research and Testing), створеної з метою координації проведення спільних тестів, під час яких продукція, що продається у декількох країнах, випробовується один раз, а результати тестування повідомляються через різні організації [2]. Це дозволяє значно скоротити витрати, забезпечуючи при цьому наявність інформації для споживачів у всьому світі. Таким чином,міжнародні та національні практики дотримання продовольчої безпеки базуються на визнаних в усьому цивілізованому світі принципах і засадах,дотримання яких гарантує країнам успішне інтегрування до спільної системи цінностей – прав людини на якісне та безпечне харчування,а також стимулювання громадської активності споживачів, що безумовно має підтримуватись політикою держави.

Отже, для України необхідно впроваджувати досвід ЄС як важливого вектору формування сучасної продовольчої політики на інноваційних засадах. Якщо розглядати еволюцію цього процесу в Україні, то прийнятий 12 травня 1991 року Закон України „Про захист прав споживачів", також надав нового імпульсу розвитку споживчого руху в державі і закріпив юридичну основу для захисту прав споживачів [9]. Адже роль держави у процесі розвитку споживчого ринку є дуже важливою. Причинами, що обумовлюють необхідність поєднання

механізму саморегуляції споживчого ринку України з його державним регулюванням, є такі: нагальна потреба забезпечення якісних змін в домінантних сферах розвитку споживчого ринку відповідно до світової практики та з врахуванням національних реалій, невідповідність існуючих кількісних та якісних параметрів споживчого ринку вимогам стратегії економічного зростання; слабкість ринкових регуляторів; відсутність важливих макроекономічних умов для ефективного розвитку споживчого ринку; необхідність подолання глибоких деформацій, що виникли на стартовому етапі трансформаційного процесу; важливість становлення цивілізованого споживчого ринку для формування європейських стандартів життя [10].

Недосконалий рівень захисту прав споживачів в країні зумовлено недостатнім рівнем забезпечення: пріоритету інтересів споживачів перед інтересами будь-яких бізнесових, політичних, корпоративних та інших угруповань; прозорості і відкритості в інформаційному просторі державної політики та відповідних дій щодо захисту прав споживачів; соціального діалогу між державою та громадськими організаціями споживачів; поєднанням зусиль урядових та громадських структур у створенні бар'єрів для нечесної підприємницької практики; гарантії захисту споживачів від шкоди їхньому здоров'ю і безпеці; сприяння підвищенню просвіти громадян у сфері їхніх прав, законних інтересів та ефективних механізмів захисту прав споживачів на ринках товарів, робіт, послуг; принципів здорового харчування з урахуванням інтересів нинішніх і майбутніх поколінь.

Наближення України до Європейського Союзу вимагає дотримання відповідних екологічних вимог, гармонізації у сфері правового регулювання охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів для забезпечення продовольчої безпеки, в тому числі через політику сталого споживання та виробництва.

У цілому, в рамках ЄС створено широку нормативну базу регулювання відносин, що стосується забезпечення сталого споживання та використання.

Низка принципів та норм, закріплених у нормативно-правових актах ЄС, придатні для застосування в країнах Східної Європи, проте потребують не простого включення до національного законодавства, а поступової ретельної і вибіркової адаптації. Це зумовлено як особливостями розвитку окремих країн, так і певними вадами, що їх не позбавлене законодавство ЄС у сфері захисту навколишнього природного середовища і природокористування [11].

На теперішній час загальною тенденцією в Європейському та світовому просторі є не лише економічне зростання, а й перехід до екологобезпечного виробництва. Одним з регулятивних механізмів для такого переходу і є екологічна сертифікація, яка є дієвим інструментом на шляху до безпечного продовольчого розвитку держави. В зв'язку з вищезазначеним невирішеною частиною проблеми залишається відсутність чітких вимог до процедури проведення екологічної сертифікації та відсутність належної нормативної підтримки у вигляді закону[11].

Політика України у сфері сталого споживання та виробництва має бути орієнтована на забезпечення економічного зростання і створення конкурентоспроможної ринкової економіки, поліпшення структури національної економіки на основі інноваційної моделі розвитку, істотного зниження енергоємності валового внутрішнього продукту.

Основними рушійними силами цього процесу повинні стати: розробка Національної концепції продовольчої політики сталого споживання; формування свідомого менталітету екологозбалансованого споживання та виробництва; активізація дієвих важелів переходу до сталого споживання та виробництва ;подальший розвиток секторального партнерства та міжнародної підтримки в цьому контексті.

Споживачі сьогодні починають розрізняти товари, зроблені з урахуванням відповідальності фірм за безпеку і якість продукції та перед станом навколишнього середовища загалом.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, країна потребує радикального підвищення ефективності національного виробництва на основі формування продовольчої політики як запоруки стабільного соціально-економічного розвитку суспільства в довгостроковій перспективі, що забезпечить якісне поліпшення стандартів життя населення. Хоча технологічна база економіки неспроможна дати адекватну відповідь на виклики сьогодення,а економічне зростання в Україні стикається з численними обмеженнями, національна економіка потребує адаптації до вимог конкуренції на регіональних та глобальних ринках, що означає підвищення ефективності виробництва, пристосування структури національної економіки до глобальної конкуренції, підвищення рівня наукомісткості економіки шляхом масового запровадження

інновацій, сприяння створенню нових видів бізнесу, запровадженню екологічних стандартів виробництва. Охоплюючи широкий спектр національних, економічних, соціальних, демографічних факторів,продовольча політика повинна формуватися за допомогою розробки й реалізації комплексу заходів, спрямованих на:

- розширення виробництва власної продовольчої продукції;
- створення необхідної соціальної, інституціональної та виробничої інфраструктури для сталого забезпечення населення продуктами харчування.

ЛІТЕРАТУРА

1.Управління якістю у харчовій промисловості із врахуванням Європейського харчового кодексу і міжнародних стандартів / Торстен Михальськи,Франк Ліліє,Анжеліка Досін. – Львів: ПАЮ, 2006. – 336с.

2.Лукінов І.І. Про стратегію трансформації АПК і забезпечення продовольчої безпеки України / І.І.Лукінов // Ін-т аграр.економіки УААН. – К.:ННЦ ІАЕ, 2007. – С.316-325.

3. Концепція економічної безпеки України / Кер. проекту В.М. Геєць. – К.:Логос,1999. – 56с.

4. Ільїна О.В. Право на інформацію про безпеку та якість харчових продуктів / О.В.Ільїна// Право і бізнес. – 2013. – №4. – С.147-152.

5. Крисанов Д.Ф. Проблеми створення та результативність використання систем управління якістю та безпечністю харчових продуктів / Д.Ф.Крисанов// Наукові праці. – К.,2008. – №25, ч.2. – С.110-114.

6. Ліпанова О.А.Формування національної споживчої політики на засадах «зеленої економіки»(на прикладі ринку продовольчих товарів) / О.А.Ліпанова // Економічні інновації:зб.наук.праць. – Одеса,2014. – Вип.58. – С.176-183.

7. Права споживача-захист:споживча практика в ЄС [Електронний ресурс] / Портал споживача. – Режим доступу:http://www.consumerinfo.org.ua/must_know/articles_rights/3954/

8. Європейські системи з якості та безпеки харчових продуктів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.europreserses.info/special/actber/.

9. Про захист прав споживачів: Закон України№1023-XI від 12.05.1991р. за станом на 02.12.2012р. // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – №30.

10. Григоренко О.М.Забезпечення якісного харчування населення на засадах інноваційних змін / О.М.Григоренко // Міжн.наук.-практ.конференція «Готельно-ресторанний бізнес:інноваційні напрями розвитку». – К.,2011. – С.67-69.

11. Гордійчук Є.Г.Екологічна сертифікація в системі державного екологічного управління: монографія / Т.П. Галушкіна, Є.Г Гордійчук. – Харків: Бурун Книга, 2010. – 288с.

REFERENCES

1. Torsten Mykhalskyi, Frank Liliie, Anzhelika Dosin (2006) *Upravlinnia yakistiu u kharchovii promyslovosti iz vrakhuvanniam Yevropeyskoho kharchovoho kodeksu i mizhnarodnykh standartiv [Quality management in the food industry, taking into account the European Food Code and international standards]*. Lviv: PAIU. 336 [in Ukrainian].

2.Lukinov, I.I. (2007) *Pro stratehiiu transformatsii APK i zabezpechennia prodovolchoi bezpeky Ukrainy [About the strategy of transformation of agroindustrial complex and food security of Ukraine]*. In-t ahrar.ekonomiky UAAN. K.:NNTS IAE. 316-325 [in Ukrainian].

3. Heyets, V.M. (1999) *Kontseptsiia ekonomichnoi bezpeky Ukrainy [The concept of economic security of Ukraine]*. K.:Lohos. 56 [in Ukrainian].

4. Ilyina, O.V. (2013) Pravo na informatsiiu pro bezpeku ta yakist kharchovykh produktiv / O.V.Ilyina [The right to information on the safety and quality of food products]. *Pravo i biznes – Law and business*. 4, 147-152 [in Ukrainian].

5. Krysanov, D.F. (2008) Problemy stvorennia ta rezultatyvnist vykorystannia system upravlinnia yakistiu ta bezpechnistiu kharchovykh produktiv [Problems of creation and effectiveness of use of quality management systems and food safety]. *Naukovi pratsi – Scientific works*. K. 25,110-114 [in Ukrainian].

6. Lipanova, O.A. (2014) Formuvannia natsionalnoi spozhyvchoi polityky na zasadakh «zelenoi ekonomiky» (na prykladi rynku prodovolchykh tovariv) [Formation of the national consumer policy on the

basis of the "green economy" (on the example of the market of food products)]. Ekonomichni *innovatsii – Economic innovation*. Odesa. 58, 176-183 [in Ukrainian].

7. Prava spozhyvacha-zakhyst:spozhyvcha praktyka v ES [Consumer Rights Protection: Consumer Practices in the EU]. *www.consumerinfo.org.ua/must_know/articles_rights/3954/* Retrieved from:http://www.consumerinfo.org.ua/must_know/articles_rights/3954/

8. Yevropeyski systemy z yakosti ta bezpeky kharchovykh produktiv [European food safety and quality systems]. *www.europreserses.info/special/acther/*. Retrieved from: http://www.europreserses.info/special/acther/.

9. Pro zakhyst prav spozhyvachiv: Zakon Ukrayiny №1023-KHI vid 12.05.1991r.[On Protection of Consumer Rights: Law of Ukraine No. 1023-XI dated May 12, 1991] *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy – Information from the Verkhovna Rada of Ukraine.* 1991. 30 [in Ukrainian].

10. Hryhorenko, O.M. (2011) Zabezpechennia yakisnoho kharchuvannia naselennia na zasadakh innovatsiinykh zmin [Provision of high-quality food on the basis of innovative changes]. Mizhn.nauk.-prakt.konferentsiia «Hotelno-restorannyi biznes:innovatsiini naprшamy rozvytku» – Internship-Practical Conference "Hotel and Restaurant Business: Innovative Directions of Development". K. 67-69 [in Ukrainian].

11. Hordiichuk, YE., Halushkina, T.P. (2010) *Ekolohichna sertyfikatsiia v systemi derzhavnoho ekolohichnoho upravlinnia: monohrafiia [Ecological certification in the system of state ecological management: monograph]*. Kharkiv: Burun Knyha. 288 [in Ukrainian].

УДК: (332.1:330.322.2)
JEL E 20, P 24, E 22, E 62

ЛАЙКО О.І.
д-р екон. наук.
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: alexlayko@gmail.com

ЧАБАРОВ В.О.
канд. екон. наук
доцент кафедри менеджменту і логістики
Одеської національної академії харчових технологій
Канатна дорога, 112, м. Одеса, Україна, 65000
E-mail: walsibarov@te.net.ua

АРАФТЕНІЙ А.М.
аспірант
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ar_92@ukr.net

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНІ ЧИННИКИ СТИМУЛЮВАННЯ ІНВЕСТИЦІЙОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В НАЦІОНАЛЬНІЙ ЕКОНОМІЦІ В УМОВАХ ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ

У статті надано визначення чинників інституціонального забезпечення стимулювання інвестиційної діяльності в економіці України в умовах провадження реформи децентралізації. Проаналізовані тенденції падіння обсягів іноземних капіталовкладень свідчать про низьку ефективність застосовуваних заходів активізації інвестиційних процесів в національній економіці, визначені основні причини невдач, серед яких ключову роль відіграє недосконалість існуючого інституціонального забезпечення, його невідповідність реальним потребам продуктивних сил. Встановлено, що в сучасних умовах провадження реформи децентралізації, ключовою ланкою впровадження регуляторів інвестиційної активності стають територіальні громади. Запропоновані заходи щодо підтримки діяльності на рівні територіальних громад за допомогою інструментів економічного, інформаційного, фінансового, маркетингового та інших видів стимулювання з використанням вертикальних та горизонтальних типів взаємодії суб'єктів господарювання в територіальних громадах.

Ключові слова: *інвестиції і децентралізація, інституціональне забезпечення інвестування, активізація інвестиційної діяльності, територіальні громади*

LAIKO O.I.
Dr.Sc. (Economics),
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskyi Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: alexlayko@gmail.com

CHABAROV V.O.
cand. of econ. sciences
associate professor,
associate professor of Management and Logistics Department
Odessa national academy of food technologies
Kanatnaya Str., 112, Odessa, Ukraine
E-mail: walsibarov@te.net.ua

ARAFTENII A.M.
graduate student
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskyi Frantsuzskyi Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ar_92@ukr.net

INSTITUTIONAL FACTORS OF INVESTMENT ACTIVITIES IMPROVING IN THE NATIONAL ECONOMY UNDER THE TERMS OF DECENTRALIZATION

The article defines the factors of institutional support for the stimulating of investment activity in the Ukrainian economy under the influence of decentralization reform. The analyzed tendencies of falling volumes of foreign investments indicate poor performance of the applied measures of activation of investment processes in the national economy. The main causes of failure of investment activities are determined, among which the key role is played by the imperfection of the existing institutional support, because of its non-compliance with the real needs of the productive forces. It is established that in modern conditions when decentralization reform is being implemented, territorial communities become a key element in the implementation of investment activity regulators. It is stated that inconsistency of the informal and formal components of the institutional provision of investment development of territorial communities appears in the legislative mismatch with the real rules and conditions of the business entities, the excessive negative influence of informal institutions and the lack of subordinate acts that would ensure the implementation of strategic institutional tasks of investment development. The proposed conceptual idea of investment activity regulation is to join measures of institutional support of development on the national and basic levels. The legislative rules that establish general principles for the maintaining of investment activities and for the forming of united communities are to be supported with specific regulators that are to stimulate inter-communities cooperation and create appropriate business climate in basic territorial formations. The measures of the institutional support improving are proposed and their activity is to be realized on the levels of national economy and territorial communities with the help of tools of economic, informational, financial, marketing and other types of stimulation with the use of vertical and horizontal types of interaction of economic entities in the territorial communities. The main emphasis is made on measures of local incentives in territorial communities support, for instance: regional marketing tools are aimed on the creation of investment brand of the territory, informational tools consist of creation of local information bases and passports of investment abilities of the territories. The task for further research in this direction and for their practical implementation is the development of measures and mechanisms for the cooperation stimulating of community representatives in order to form their own ability to influence the state of the investment climate of the community.

***Key words**: investments and decentralization, institutional provision of investments, activation of investment activity, territorial communities.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Сучасні умови децентралізації системи економічного управління ставлять завдання щодо необхідності стимулювання інвестиційного розвитку заходами формування сприятливого інвестиційного середовища як на макрорівні, так і на рівні територіальних громад. Територіальна громада та підприємства, що забезпечують її потреби, є складними соціально-економічними системами, діяльність яких тісно пов'язана між собою. Це означає, що якість функціонування кожного з них залежить від діяльності інших.

Формування сприятливого інвестиційного клімату для забезпечення активізації соціально-економічного розвитку національної системи господарювання та регіонів є стратегічним завданням для держави з огляду на постійну потребу в фінансових ресурсах, підсилену наслідками світової фінансової кризи, та з огляду на практичну відсутність інституціонального іноземного інвестування і якісно суттєвих капіталовкладень, які б спрямовувались на модернізацію економічної системи.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Питання інвестиційної діяльності в територіальних громадах визначали в своїх роботах В.Б. Авер'янов, О.П. Кириленко, Б.С. Малиняк, А. Пелехатий.

Особливу увагу питанню формування інституціонального середовища для активізації капіталовкладень приділено в роботах Б.В. Буркинського [1, 2], В.М. Геєця, В.П. Жука, Кравціва В.С., Ю.В. Макогона, М.І. Мельник, І. Підоричевої, І.З. Сторонянської, С.М. Ткача.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема активізації інвестиційної діяльності є не досить вирішеною. В сучасних умовах дефіциту бюджетів, низької

інвестиційної привабливості українських територій для інвесторів активізація саморозвитку є одним з реальних виходів зі скрутної ситуації і стимулювання соціально-економічного зростання, завдяки високому ступеню концентрації фінансово-матеріальних ресурсів. Однак складним і необхідним завданням, яке доведеться при цьому виконати є формування сприятливого інституціонального забезпечення. Належні умови для реалізації наявного ресурсного потенціалу, які можна визначити як діловий клімат при цьому відіграють вирішальну роль, оскільки головні перепони, що бентежать іноземних та внутрішніх інвесторів, як свідчать результати досліджень провідних фахівців в питанні інвестиційного розвитку знаходяться в площині інституціональних перетворень [3].

Формулювання цілей дослідження. Основною метою даної статті є визначення концептуальних напрямів стимулювання інвестиційної діяльності в національній економіці в умовах децентралізації шляхом створення сприятливого інституціонального середовища та на основі визначення особливостей інвестиційного процесу на макрорівні і на базовому рівні - в територіальних громадах. Заходи по створенню сприятливого інституціонального середовища умовно поділяються на такі, що реалізуються у вертикальному порядку втілення управлінських рішень або шляхом активізації горизонтальних зв'язків при реалізації інвестиційних проектів в територіальних громадах. Остання група підходів, вважаємо, є ключовою для сучасних умов децентралізації.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Створення належних умов для підвищення конкурентоспроможності регіону, забезпечення його сталого розвитку на сучасній технологічній основі, високої продуктивності виробництва, зайнятості населення та підвищення добробуту населення є пріоритетним напрямом діяльності місцевих органів влади. Реалізація зазначеного потребує залучення значних інвестиційних ресурсів в модернізацію реального сектору економіки, регіональної інфраструктури, створення нових високотехнологічних виробництв в пріоритетних галузях господарського комплексу області.

Одним із важливих факторів забезпечення сталого розвитку економіки країни є її інвестиційна привабливість. На сьогоднішній день є досить актуальною проблема низького рівня капіталовкладень та відсутність інвестицій.

Інвестиційний клімат є комплексною категорією і одночасно, вважаємо, є складовою іншої комплексної категорії інвестиційного потенціалу, в якому поєднуються ресурсні можливості, гуманітарна складова і умови провадження інвестиційної діяльності [4].

Оцінка стану інвестиційного клімату в регіонах на основі офіційних статистичних даних може бути зведена до визначення динаміки і якості капіталовкладень, які є індикаторами успішності інвестиційної діяльності в минулих і поточних періодах, а також можливою є оцінка величини ресурсної складової інвестиційного потенціалу.

Вважається, що найбільш затребуваною формою капіталовкладень для економіки країни, що розвивається, є прямі іноземні інвестиції, оскільки вони дозволяють реалізовувати стратегічні проекти та завдяки іноземним інвестиціям в країну надходять нові технології, нові практики корпоративного управління та інше. Однак питома вага іноземного інвестування в економіці країни та регіонів є занизькою і постійно скорочується [5], тому стратегічну значущість іноземного інвестування вітчизняні реалії та динаміка не в змозі підтвердити. За останні 3 роки відбувається значне зниження загального обсягу залучених іноземних інвестицій в економіку України, зокрема, в порівнянні з 2013 роком обсяг інвестицій майже на 30% (рис.1).

ля залучення капіталовкладень на основі покращення інвестиційного клімату використовуються різні інструменти та заходи, які умовно можна розділити на комплексні та диференційовані. Останні реалізуються відносно відокремлено та можуть носити економічний, соціальний, адміністративний та інший характер та, за способом впливу, бути прямими або непрямими. Однак найбільшу результативність, за досвідом розвинених країн або економічних систем, що прогресивно розвиваються мають комплексні регуляторні заходи, спрямовані на покращення інвестиційного клімату за допомогою поєднання ряду диференційованих інструментів під єдиною концептуальною, методичною і навіть адміністративною базою.

Одним з найбільш розповсюджених комплексних інструментів впливу і покращення інвестиційного клімату є створення на території спеціальних умов господарювання (як правило з наданням податкових пільг) і з адміністративним оформленням особливого статусу такої території.

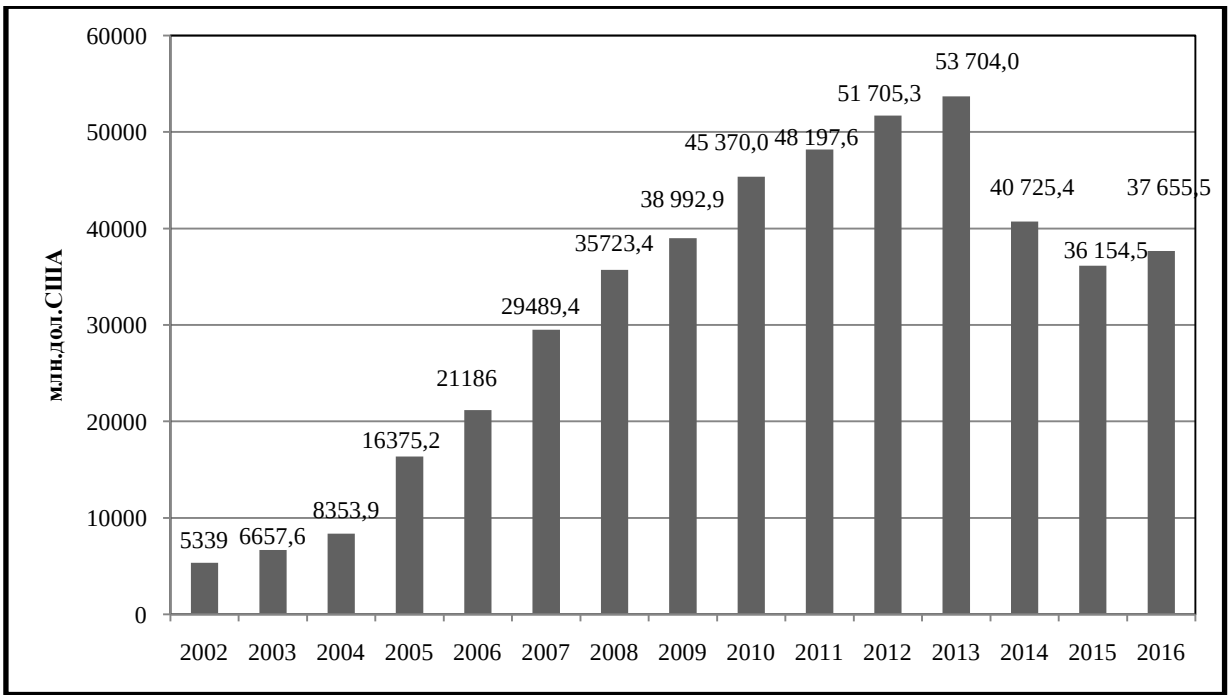

Рис.1. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України за 2002-2016 роки [6]

Досвід створення спеціальних територій економічного розвитку свідчить про різні результати і наявність економічного ефекту - від стрімкого залучення інвестицій та впровадження інновацій, які надають можливості для активізації соціально-економічного розвитку території до негативних наслідків у вигляді майже повної відсутності інвестицій та використання таких територій суб'єктами господарювання в якості інструментів оптимізації оподаткування та організації відтоку фінансового капіталу в офшорні зони. Можна припустити, що успішність реалізації проекту по створенню спеціальної території стимулювання соціально-економічного розвитку інвестиційно-інноваційними заходами залежить від комплексної сумісності вжитих економічних, адміністративних стимуляторів та наявного інституціонального забезпечення для функціонування такої території, разом з наявною інфраструктурою. Підтвердженням цього може стати оцінка результативності функціонування територій зі спеціальними умовами стимулювання соціально-економічного розвитку як в Україні, так і за кордоном.

Для покращення стану інвестиційного клімату в регіонах та в масштабах держави, за інформацією Міністерства закордонних справ України [7], вживаються заходи для поліпшення інвестиційного клімату, що дійсно підтверджується зростанням індексів інвестиційної привабливості України та її регіонів за даними рейтингових агенцій та Світового банку, однак визнані в світі рейтинги носять рекомендативний характер для інвесторів і не свідчать про факти залучення капіталовкладень. Обсяги надходження інвестицій в основний капітал в Україні не перевищують 8,2 млрд. грн. на рік, причому спостерігається динаміка стрімкого падіння обсягів іноземного інвестування. В Україні наявне загальне падіння інвестиційної активності, яке результує у вигляді гальмування участі в процесах світового обігу фінансового капіталу. Вплив глобальних кризових явищ спричинив додатковий впливу на інвестиційну активність в Україні, але суттєвих змін при повторенні загальносвітових тенденцій з певним часовим лагом не відбулось (табл. 1).

Таблиця 1

Потоки чистих прямих іноземних інвестицій в країнах Світу, млрд.дол.

	2005	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Угорщина	8,505	70,631	75,013	-2,967	-20,934	10,506	10,619	-3,778	12,522	0,967
Кіпр	1,162	2,295	2,338	2,831	35,956	-21,6	7,644	-12,637	1,088	5,243
Австрія	81,288	68,885	6,311	14,293	-22,006	22,974	5,22	0,451	11,293	5,747
Данія	12,834	11,809	2,191	3,918	-11,766	13,556	2,754	0,862	0,677	1,671

Продовження таблиці 1

Велика Британія	252,653	209,515	253,454	14,547	66,735	27,012	46,751	54,473	71,364	50,439
Німеччина	59,856	50,845	30,926	56,669	86,054	97,481	65,464	62,712	9,445	46,227
Голландія	209,981	734,01	195,192	95,931	115,73	331,838	239,755	363,76	94,377	67,457
Україна	**7,808**	**10,193**	**10,7**	**4,769**	**6,451**	**7,207**	**8,175**	**4,509**	**0,847**	**3,05**
Бельгія	33,684	96,588	190,543	86,528	111,49	158,029	6,683	-35,815	-16,408	-20,716

Джерело: [8].

Роль заходів стимулювання інвестиційної активності в національній економіці розкривається повною мірою завдяки їхній гармонізованій інституціоналізації.

Через низьку активність участі України та її регіонів в процесі світового обміну капіталу глобальні кризові явища не спричинили суттєвого впливу на динаміку залучення інвестицій, в порівнянні з іншими країнами світу. Однак в таких розвинених країнах як Франція, Великобританія, Фінляндія, Швейцарія наявна потужна інвестиційна інфраструктура, в умовах якої вирівнювання зовнішнього інвестиційного балансу країн є питанням часу.

Однією з ключових причин невдач сфері залучення інвестиційних ресурсів в національну економіку та в системи господарювання територіальних громад є недосконалість інституціонального забезпечення, а саме:

Неузгодженість формальної та неформальної складових інституціонального забезпечення економічного розвитку та інвестиційних процесів. Реальні потреби суб'єктів господарювання та представників територіальних громад не супроводжуються відповідними підтримками з боку офіційного інституціонального забезпечення – законодавчих норм та регуляторних правил.

Законодавчі основи для формування сприятливого інвестиційного клімату в країні не є сформованими повністю і не відповідають прийнятому курсу на децентралізацію системи економічного управління, не передбачають застосування спеціальних економічних та адміністративних заходів стимулювання інвестиційної діяльності в розрізі проектів, на території громад, а не з прив'язкою до суб'єктів господарювання.

Застосовувані раніше заходи стимулювання інвестиційної активності у вигляді створення вільних економічних зон не мали успіху, оскільки більш потужний вплив мали умови правової, політичної та геополітичної нестабільності, а надані податкові пільги призвели лише до оптимізації оподаткування суб'єктами господарювання, що вели діяльність на території таких зон. Застосування податкових пільг та їхнє скасування були здійснені двома відповідними законами, причому скасування пільг відбулось не в ході ліквідації спеціальних економічних зон, а в порядку бюджетної оптимізації і за допомогою Закону України «Про державний бюджет на 2005 рік»[9], що додатково підірвало довіру інвесторів. В якості об'єкту для застосування податкових пільг були визначені суб'єкти господарювання, а не інвестиційні проекти, що стало причиною використання спеціальних податкових режимів для оптимізації витрат підприємців, а не для стратегічного розвитку території.

Для оцінки ефективності функціонування обласних державних адміністрацій як органу, відповідального за діяльність адміністрацій вільних економічних зон не було встановлено в якості головного критерію обсяг залучених на територію інвестицій [10].

В сучасних умовах децентралізації системи економічного управління питання активізації інвестиційної діяльності в територіальних громадах є одним з ключових, оскільки повноваження і відповідальність, згідно до європейського принципу субсидіарності, передаватимуться, все більшою мірою, на рівень територіальних громад.

Існують різні заходи стимулювання інвестиційної діяльності в територіальних громадах (рис.2). Інвестиційна політика громади повинна реалізовуватись на основі дотримання наступних основних принципів:

1)забезпечення інвесторам рівних прав та умов у здійсненні інвестиційної діяльності;

2)дотримання та захист законних прав та інтересів інвесторів;

3)надання інвесторам гарантій від некомерційних ризиків, зумовлених погіршенням умов вкладання інвестицій, викликаних прийняттям місцевих регуляторних актів;

4)узгодження інтересів потенційних інвесторів та завдань стратегічного розвитку громади;

5)концентрація зусиль на покращення інвестиційної інфраструктури.

Рис.2. Інструменти активізації інвестиційної діяльності в територіальних громадах

Формування сприятливого інвестиційного клімату для забезпечення активізації соціально-економічного розвитку національної системи господарювання та регіонів є стратегічним завданням для держави з огляду на постійну потребу в фінансових ресурсах, підсилену наслідками світової фінансової кризи, та з огляду на практичну відсутність інституціонального іноземного інвестування і якісно суттєвих капіталовкладень, які б спрямовувались на модернізацію економічної системи.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Ключовою проблемою в процесі організації інвестиційного процесу в національній економіці є недосконалість інституціонального забезпечення, його мінливість. Однією з найважливіших складових зниження інвестиційного ризику в територіальній громаді могло б стати введення правила про не погіршення стартових умов інвестора, закріплених в договорі з ним. При цьому, якщо протягом визначеного в договорі періоду з'являються, наприклад, державні нормативні акти, що погіршують податковий клімат в регіоні (територіальній громаді), то адміністрація відповідно до даного правила буде зобов'язана взяти на себе компенсацію можливих втрат інвестора зі свого бюджету. В сучасних умовах України, коли інвестори виявляють зацікавленість у фінансуванні інвестиційних проектів тільки у разі надання їм надійних гарантій з боку органів державної і (або) регіональної влади, дана міра може зробити великий вплив на підвищення результативності інвестиційного процесу в будь-якій територіальній громаді нашої країни.

Неузгодженість неформальної та формальної складових інституціонального забезпечення інвестиційного розвитку територіальних громад проявляється у законодавчій невідповідності реальним правилам та умовам роботи суб'єктів господарювання, надмірним негативним впливом неформальних інститутів та нестачею підзаконних актів, які б забезпечували реалізацію стратегічних інституціональних завдань інвестиційного розвитку.

Дається взнаки також проблема деформованості інституціонального забезпечення інвестиційної діяльності, а саме: відсутність ініціатив щодо формування сприятливих умов для ведення господарської діяльності з боку представників територіальних громад пояснюється слаборозвиненими горизонтальними зв'язками та відсутністю суттєвих практичних навичок щодо організації взаємного співробітництва між громадами при реалізації спільних інвестиційних проектів.

Завданням для подальших наукових досліджень в цьому напрямку та для їхнього практичного впровадження є розробка заходів та механізмів стимулювання співпраці представників громад з метою формування їхньої власної спроможності щодо впливу на стан інвестиційного клімату території громади.

Результативність роботи по формуванню конкурентних переваг території в рамках позначених напрямів визначає інвестиційну привабливість певної територіальної громади. Інвестиційна привабливість - основний критерій, яким керуються і вітчизняні, і зарубіжні інвестори при ухваленні рішень про вкладення своїх капіталів (ресурсів) в економіку того або іншого району. Інвестиційна привабливість - досить умовний інтегральний показник, що включає різні чинники, що впливають на формування сприятливого клімату для здійснення будь-якої (або певного роду) економічної діяльності на даній території. У ньому знаходить віддзеркалення оцінки ресурсно-сировинного і виробничого потенціалу території; її економіко-географічного положення і інфраструктурної облаштованості; ступені розвиненості провідних інститутів ринкової економіки; рівня соціальної напруженості; ступені забруднення навколишнього середовища; показник бюджетної забезпеченості територіальної громади; характер нормативної бази, податкового режиму і т.п.

ЛІТЕРАТУРА

1. Буркинський Б. В. Інвестиційно-інноваційний розвиток регіонів Українського Причорномор'я / Б. В. Буркинський, О. І. Лайко. – Одеса: ІПРЕЕДНАНУ, 2016. – 497 с.
2. Буркинский Б. В. Активизация инвестиционной деятельности в регионе / Б. В. Буркинский, Е. В. Молина. – Одесса: ИПРЭЭД НАН Украины, 2003. – 494 с.
3. The U.S. Ukraine Business Council (USUBC) and The Bleyzer Foundation (TBF) [Електронний ресурс] / – Режим доступу до ресурсу: http://www.usubc.org/site/recent-news/ukraine--039-s-investment-climate-survey.
4. LINK. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: http://www.chemonics.com/OurWork/OurProjects/Pages/Ukraine-Local-Investment-and-National-Competitiveness.aspx.
5. Лайко О.І. Інвестиційний потенціал регіону: використання та непродуктивний відтік капіталу/ ІПРЕЕД НАН України. - Одеса. 2015. - 460с.
6. Прямые иностранные инвестиции в Украине. Структура и динамика ПИИ Украины. [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: https://insiders.com.ua/spravochnik/inostrannye-investitsii.
7. Інвестиційний клімат в Україні [Електронний ресурс] // Міністерство закордонних справ України – Режим доступу до ресурсу: http://mfa. gov .ua /ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat.
8. Інвестиційний клімат України [Електронний ресурс] // Світовий банк – Режим доступу до ресурсу: http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?contextual=region&end=2015&start = 2005&view=chart.
9. Про Державний бюджет України на 2005 рік : Закон України [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/ show/2285-15.
10. Про заходи щодо створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності : Постанова від 24 вересня 1999 р. N 1756

[Електронний ресурс] // Кабінет Міністрів України. – Режим доступу до ресурсу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1756-99-%D0%BF

REFERENCES

1. Burkynskyi, B. V., & Laiko, O. I. (2016). *Investytsiino-innovatsiinyi rozvytok rehioniv Ukrainskoho Prychornomor'ia [Investment and innovation development of the regions of the Ukrainian Black Sea region]*. IPREEDNANU , 497 [in Ukrainian].

2. Burkynskyi, B. V., & Molyna, E. V. (2003). *Aktyvyzatsyia ynvestytsyonnoi deiatelnosty v rehyone [Activation of investment activity in the region]*, IPREEDNANU,497 [in Russian].

3. The U.S. Ukraine Business Council (USUBC) and The Bleyzer Foundation (TBF) (n.d.). *usubc.org*. Retrieved from http://www.usubc.org/site/recent-news/ukraine--039-s-investment-climate-survey.[in English]

4. LINK. (n.d.). *chemonics. com*. Retrieved from http://www.chemonics.com/OurWork/ OurProjects/ Pages/Ukraine-Local-Investment-and-National Competitiveness.aspx.

5. Laiko, O. I. (2015) *Investytsiinyi potentsial rehionu: vykorystannia ta neproduktyvnyi vidtik kapitalu [Investment potential of the region: use and unproductive outflow of capital]*. IPREEDNANU,460 [in Ukrainian].

6. Priamyie inostrannyie investitsii v Ukraine. Struktura i dinamika PII Ukrainyi [Foreign direct investment in Ukraine. Structure and dynamics of FDI of Ukraine] (n.d.) *insiders.com.ua* Retrieved from https://insiders.com.ua/spravochnik/inostrannye-investitsii. [in Russian].

7. Investytsiinyi klimat v Ukraini [Investment Climat in Ukraine] (n.d.) *mfa. gov .ua* Retrieved from http://mfa. gov .ua /ua/about-ukraine/economic-cooperation/invest-climat. [in Ukrainian].

8. Investytsiinyi klimat v Ukraini [Investment Climat in Ukraine] (n.d.) *data.worldbank.org* Retrieved from http://data.worldbank.org/indicator/BX.KLT.DINV.CD.WD?contextual=region&end=2015&start = 2005&view=chart. [in Ukrainian].

9. Pro Derzhavnyi biudzhet Ukrainy na 2005 rik : Zakon Ukrainy [On the State Budget of Ukraine for 2005 : The Law of Ukraine] (n.d.) *zakon5.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon5.rada.gov.ua/ laws/ show/2285-15. [in Ukrainian].

10. Pro zakhody shchodo stvorennia ta funktsionuvannia spetsialnykh (vilnykh) ekonomichnykh zon i terytorii iz spetsialnym rezhymom investytsiinoi diialnosti : Postanova vid 24 veresnia 1999 r. N 1756 [On Measures for the Establishment and Functioning of Special (Free) Economic Zones and Territories with a Special Regime of Investment Activity : Resolution of September 24, 1999 N 1756]. *Kabinet Ministriv Ukrainy - Cabinet of Ministers of Ukraine.* (n.d.) *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1756-99-%D0%BF [in Ukrainian].

УДК 322.873
JEL D43

LISYUK V.M.
Dr.Sc. (Economics), Prof.
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: vlisyuk@ukr.net

SEROV O.O.
Postgraduate student
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: alexiz2004@gmail.com

PRACTICAL FORMATION OF THE PRICE FOR THE MANAGEMENT OF AN APARTMENT BUILDING

The housing stock has been in poor condition for decades, but despite this, the authorities do not take any significant steps to improve the state of the industry. At the moment, many apartment owners encounter a lot of problems when creating condominiums. In order to maintain the full functioning of a residential building where residents are not interested in self-management, a mechanism for managing such types of buildings is necessary. Having analyzed the latest laws in the sphere of housing and communal services, we can conclude that, despite the issuance of laws, the legal way of their implementation is still absent. It is also worth noting that, in our opinion, the transfer of all communal ownership buildings to the ownership of the inhabitants will not give the desired result. The absence of qualified management companies can lead to even more depreciation of the housing stock, which at the moment is in a large proportion already in a worn condition. Lack of legal regulation of housing stock management by private management companies may lead to non-compliance with state standards in the field of repair and maintenance of residential engineering networks. This can lead to accidents, the consequences of which can be not only unpleasant for the inhabitants, but also life threatening. For example, untimely checking of the smoke and ventilation ducts in the building often leads to their litter and poor ventilation of living quarters, which can lead to carbon monoxide poisoning, gas equipment explosion, etc. Lack of rational institutional regulation of management companies can also lead to abuse of office, deception of residents and theft of personal funds. Legislation in its present form does not meet the requirements of the European state, the need for the development of market relations in local markets. A detailed analysis of legislative acts aimed at reforming housing and communal services was carried out. Regulations that need to be finalized by profile committees of the Verkhovna Rada of Ukraine are separated. The prices for management of communal dwelling houses, divided by their composition and with the indication of the necessary quantity, and the size of the price for management of a dwelling house divided by the structural parts of the proposed price, are structured.

Keywords: *local markets, housing and communal services, housing and communal services, tariff formation.*

ЛИСЮК В.М.
д-р екон. наук, проф.
зав. відділом ринкових механізмів і структур
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: vlisyuk@ukr.net

СЕРОВ О.О.
аспірант
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: alexiz2004@gmail.com

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЦІНИ НА УПРАВЛІННЯ ЖИТЛОВИМ БУДИНКОМ

Здійснено аналіз основних проблем при формуванні тарифної політики на локальних ринках УБПТ в Україні. Проаналізовано основні причини занепаду житлово-комунального господарства, основну різницю між роботою комунальних підприємств житлово-комунального господарства та керуючих компаній.. Здійснено детальний аналіз законодавчих актів, спрямованих на реформування ЖКГ. Відокремлено нормативні акти, які потребую доопрацювання профільними комітетами Верховної Ради України. Структуровано ціни на управління комунальними житловими будинками із поділенням їх за етажністю та з вказанням необхідної кількості, та розміру ціни на управління житловим будинком із розділенням на структурні частини запропонованої ціни.. Запропоновано шляхи для становлення результативної роботи керуючих компаній, серед яких є розбивання комунальних житлових будинків на групи для найбільш результативного управління.

***Ключові слова**: локальні ринки, житлово-комунальне господарство, житлово-комунальні послуги, тарифоутворення.*

Formulation of the problem and its connection with important scientific and practical tasks. One of the most pressing problems in the everyday life of the population of Ukraine is poor-quality provision of public services. The housing stock has been in unsatisfactory condition for decades, but despite this, the authorities do not take any significant steps to improve the state of the industry. The ultimate goal of the reform, which is now being carried out by the authorities, is the liquidation of communal enterprises, which currently serve residential houses and transfer of these houses to the association of co-owners of an apartment building balance [1]. At the moment, many apartment owners face a lot of problems when creating a condominium. One of such problems is the absence of the procedure for transferring the house to the management of the condominium and writing it off from the balance of the utility company. It is also worth noting that the Verkhovna Rada has transferred all obligations to conduct current and major repairs, as well as maintenance of the house for residents, removing all responsibility for it from the executive bodies of local self-government.

Formulation of research objectives. In order to maintain the full functioning of an apartment building in which residents are not interested in independent management, a mechanism for managing this type of houses is needed. In order to create such a mechanism, the order of the tender for the appointment of the manager of an apartment building (hereinafter - the Procedure) was approved by order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine No. 150 of 13.06.2013 [2]. According to this law, the executive body of the local council, in whose territory the apartment houses are located, or another body - the subject of the owner of the authority, to whom the functions for managing the objects of housing and communal services, ensuring their maintenance, efficient operation and the necessary level and quality of services are delegated competition for the management of an apartment building.

The organizer of the competition divides the controlled houses, which are not determined in the way of management, on lots. It is worth noting that the number of houses that are included in the lots is not regulated by order. This introduces an element of fraud in the conduct of the competition. On the example of the Primorsky district of Odessa, one can see that in one lot there are almost 1500 residential houses [3].

Analysis of recent publications on the problem. We have noticed that managing companies are also dealing with a number of problems the community that go beyond the concept of "housing services" [4].

These problems must be considered:

– cleaning "abandoned" areas - that are such territories that are not included in the calculation of tariffs for the maintenance of the building and the local area (MBLA), but that are on the territory controlled by the company. These areas can act abandoned motels, private sector, substations and other facilities that are on the local area;

– watering area. This service is not included in the tariff for MBLA, however, the need for irrigation area is one of the priorities in the summer;

– trimming and other work with trees to bring them in proper sanitary condition. Another necessary service for safety life of residents that is not included in the tariff for MBLA, but costs a lot;

– removal of bulky waste as a necessary service for the city because of its large accumulation impede travel or even pass on the surrounding local area. Furthermore, it should be noted that it is necessary not only to take out the garbage but to bury it in a landfill also, which requires the company's expenses;

– the maintenance of children' and sports grounds is also an unbearable burden on the shoulders of utility companies. The peculiarity of this type of work is the fact that the poor state of children' playground can cause injury or even death of people using this construction. Given the fact that serving housing utility companies there are no workers who may inspect, make defective acts and repair these engineering structures in the staffing, we can conclude that most of the existing children' and sports grounds are not in the best condition . Redecorating is the only way to serve the given above engineering facilities. And, of course, these costs are not included in the tariff for MBLA fall exclusively to the enterprise;

– lack of technical passports for homes is another significant obstacle to optimal functioning of the company. Because of the high cost of production (from 20 to 60 thousand HRN) for one registration certificate, the company can not do this thing. However, this year the Odessa city council decided to allocate money for the production of technical passports for further transfer houses to condominiums' balance [5].

Housing fund, which was built in the Soviet Union, requires constant repair and modernization. A lot of internal engineering networks come into disrepair, leading to insecurity of residents houses with vital components such as water, electricity, gas. It should be noted that the state of main housing funds has reached a level at which will be impossible to prevent technogenic accidents in the near future [6] .

It should be noted that in addition to their income, these enterprises receive budget subsidies. Approximate list of investment programs subsidized by the city budget each year consists of 11 items and includes:

– maintenance of abandoned areas located on the territory controlled by the company;

– maintenance areas that are not covered by the public, is not included in the tariff during its calculation for different reasons;

– watering local area;

– removal of large debris from the local area, which now serves;

– demolition, pruning and cutting trees that are on the local area served by the company;

– the maintenance of children' and sports fields that are on the local area served by the company;

– cover the difference between the cost of electricity, laid down in the tariff and paid at the moment;

– cover the difference between the cost of utilities such as heating, lighting, water and sanitation, are directly related to the provision of services for maintenance of houses and local territories that were incorporated in the rate and are paid at the moment;

– the maintenance of old and emergency fund, whose inhabitants are exempted from paying the tariff for maintenance of houses and local areas;

– cover the difference between the minimum wage laid down in the tariff and is payable at the moment.

Given the huge volume of required subsidies, the city budget is not able to fully repay the necessary additional financing. Partial funding is usually not more than 50% of subsidies that these enterprises have to get fromthe budget leads to the fact that the company has to spend money that could be spent on much needed thing as a maintenance engineering components of the house, on those cost items that are missing government funding in full.

Results. Changes in the legislation in changing the concept of "tariff" to the concept of "price" influenced the methodology of using the price in work. Moreover, in the current practice there are no normative documents, which regulate the methodology of forming the price for the management of an apartment house. The method of forming a tariff for the maintenance of the house and the adjacent territory does not take into account all the features related to the structure of the price for managing the residential building and can not be applied to its calculation [7]. Having examined the system and practical aspects of servicing residential buildings by municipal enterprises, it can be concluded that the work of such enterprises is not properly organized, and that they are not economical in spending the means of tenants, which it is more expedient to invest in repairing an apartment house. Moreover, the huge overhead costs, which are mainly in the maintenance of administrative personnel, lead to an economic overstatement of prices for the management of residential buildings. In practice, you can see that in the structure of the management price, overhead costs of up to 50% are laid.

Proceeding from the foregoing, it is necessary to practically analyze the feasibility of managing such a large number of dwelling houses simultaneously. Along with this, it is necessary to form a staffing table,

taking into account only the necessary number of employees. Also, taking into account market prices and state guarantees in the sphere of labor remuneration, we selected a time-bonus system for employees of administrative and managerial personnel and a piece-bonus system for working specialties.

The organization of work in order to save labor costs should be carried out directly from the management company, without dividing the territory into structural units, as it is now. This will save money on the posts of the chief of the production site, the masters of the production sites. Processing of applications of tenants and drawing up of the plan of works for working specialties for every day should become daily practice for the management of the enterprise. In order to motivate the employees of the enterprise, in the price of managing the residential house, a bonus to each employee in the amount of the salary should be included.

According to our calculations, the necessary equipment for the work will cost the management company in an amount not exceeding UAH 150,000. Monthly costs for renting premises, maintenance of office equipment, communication and utilities will not exceed UAH 30,000. Depreciation charges will amount to no more than UAH 5,000 per month.

Staff of the administrative and management personnel of the management company should include the following employees:

- director;
- deputy Director;
- chief Engineer;
- chief Economist;
- chief accountant;
- leading accountant
- accountant of the 1st category;
- personnel inspector;
- lawyer.

Workers in our case are limited to a plumber, an electrician and a stoveman. The reason for this limited staff was the lack of the cost of running the house for the maintenance costs in the structure of the house. At the moment, there are hundreds of workers in municipal enterprises who, due to the financial crisis and the lack of sufficient materials, do not fulfill their direct responsibilities most of the time.

In our case, workers must deal with emergency maintenance and maintenance of residential buildings. Scheduled preventive minor repairs will be carried out by the management company, while volumetric work will be carried out in a contract way, for which tenants of the apartment house, after agreeing with them the cost of work, will receive separate bills.

To create a 24-hour emergency service, brigades will be created from a plumber, an electrician who will be at work around the clock. The presence in the state of the management company of the dispatcher will allow to have round-the-clock contact with tenants of houses.

The management of the workers for the complex cleaning and maintenance of houses with adjacent territories on the ground will be carried out by foremen. They will be appointed from among the workers and receive an additional payment for the leadership of the brigade. This will help optimize work to prevent the increase in the number of staff. Table 1 shows the tasks performed by workers in the complex cleaning and maintenance of houses with adjacent territories.

Table 1

Duties of the managing company

Type of work	Periodicity
Sweeping of territories of 2, 3 classes	Daily
Sweeping of territories of 1 class	5 times a week
Cleaning garbage from lawn	3 times a week
Wet sweeping, washing the floor on the 1 floor	3 times a week
Wet sweeping above the 1 floor	1 time a week
Cleaning of snow, sprinkling of territory with sand-salt mixture	On demanding

The generalized structure of prices for managing an apartment building is as follows, with a division into the number of floors and quantity of buildings is indicated in table № 2.

Table 2

Dependence of price on quantity

Quantity	700	250	200	100	70	50	50	50	50	50
Floors	1	2	3	4	5	6	9	10	14	16
Cleaning the house territory	1.40	1.15	0.89	0.90	1.00	0.60	0.74	0.57	0.63	0.42
Cleaning the floors	0.00	0.00	0.44	0.27	0.19	0.17	0.22	0.21	0.17	0.17
Cleaning of cellars, attics	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01	0.01
Maintenance of all systems at home	0.48	0.55	0.42	0.47	0.51	0.61	0.34	0.31	0.37	0.21
Illumination of common areas, pumping water	0.30	0.30	0.30	0.35	0.45	0.45	0.85	0.85	0.85	0.85
Additional expenses	1.06	1.20	0.91	1.04	1.12	1.33	0.74	0.67	0.81	0.46
Profitability	0.81	0.80	0.74	0.76	0.82	0.79	0.73	0.65	0.71	0.53
Value-added tax	0.81	0.80	0.74	0.76	0.82	0.79	0.73	0.65	0.71	0.53
GENERAL PRICE, UAH per m^2	**4.88**	**4.81**	**4.45**	**4.57**	**4.92**	**4.75**	**4.35**	**3.93**	**4.26**	**3.20**

The additional costs include the following costs:

– rent of premises;
– maintenance of office equipment;
– software maintenance;
– security maintenance;
– office expenses;
– communications cost;
– utility costs.

The profitability, which is included in the prices for the management of apartment buildings, is 25%.

As can be seen from the analysis, the most profitable houses for servicing are high-rise buildings. Moreover, in the case of servicing high-rise buildings, we see that 50 houses are enough for economically advantageous maintenance.

The most unprofitable are single-floor buildings. On average, 700 houses are necessary for rational dividing the costs of the enterprise into management between the tenants of houses.

You should also pay attention to the fact that the price for managing an apartment house can be reduced by obtaining additional income from an apartment house. You can achieve this in the following ways:

– setting special prices for commercial organizations occupying living quarters;
– leasing premises and (or) structures for providing residents with TV broadcasting and communication services;
– renting out exterior structures of a house for use by companies for advertising purposes;
– exclusion of a part of the adjacent territory used by small architectural forms under the condition of concluding a contract for the cleaning of a given territory with a small architectural form;
– renting out basements at home.

In turn, the managing company can offer the following types of savings on maintenance of a residential building:

– installation of energy-saving light bulbs, which will significantly reduce the cost of electricity;
– changing the schedule for cleaning the area for those houses where possible. Residential houses with low traffic, especially one-floor buildings, the house territory of which does not require daily cleaning, can reduce the price, reducing the frequency of cleaning;
– feature of some single-floor houses is that they do not have intra-home communications. Apartment communications are connected directly to the communications of suppliers, which will allow to remove from the price the service for maintenance of in-house systems.

Conclusions and perspectives of further research. We repeatedly indicated the need to reform local markets for housing and communal services [8]. Having studied the state of the market of housing and communal services, it is impossible not to pay attention to the general dissatisfaction of residents of

apartment houses by service providers. The reason for this dissatisfaction was both the principles of pricing, and the organization of internal work in the enterprise.

The ultimate goal of the reform carried out by the Government of Ukraine is to create competition in the housing and communal services market. However, at the moment, there are much less people who are interested in self-organization, self-management by the house, than those who are content with the activities of management companies organized by local governments, which in turn neutralizes the ongoing reform.

REFERENCES

1. Serov, O.O. (2016). *Problemyi privatizatsii zhilogo doma v svete novih reform v Ukraine* [*Problems of privatization of a residential building in the light of the new reforms in Ukraine*] Ekonomichnyi visnyk Donbasu - Economic Bulletin Donbass, 44, 158-161 [in Russian];
2. Pro zatverdzhennia Poriadku provedennia konkursu z pryznachennia upravytelia bahatokvartyrnoho budynku : Nakaz Ministerstva regionalnogo rozvitku, budivnytstva ta zhitlovo-komunalnogo rozvytku Ukrayini vid 13 chervnia 2016 r. № 150 “ ” [Order of the Ministry of Regional Development, Construction and Housing and Communal Services of Ukraine of 25 June, 2016 N 150 “ On Approval of the Procedure for conducting a competition for the appointment of a trustee of an apartment building ”] zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-16 Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-16 [in Ukrainian].
3. Konkurs po naznacheniyu upravlyayuschih mnogokvartirnyih domov: Primorskiy rayon Odessyi [Competition for the appointment of managers of apartment buildings: Primorsky district of Odessa] omr.gov.ua/ru/news/94718/ Retrieved from http://omr.gov.ua/ru/news/94718/ [in Rissian].
4. Lisyuk, V.M., & Serov, O.O. (2015). *Lokal'nye rynki v sisteme nacional'noj jekonomiki: opredelenie, funkcii, zadachi* [*Local markets in the system of the national economy: definition, functions, tasks*] Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles, 51-54 [in Russian];
5. Inyakin, V.N. (2010). *Minimizacija posledstvij tehnogennyh avarij v zhilishhno-kommunal'nom hozjajstv* [*Minimizing the effects of technological accidents in the housing and communal services*] Ekonomoka promislovosti - Economics of industry, 2, 41-48 [in Russian];
6. Pro zatverdzhennja Mis'koї cil'ovoї programi iz stimuljuvannja stvorennja ta dijal'nosti ob’єdnan' spivvlasnikiv bagatokvartirnih budinkiv u m. Odesi na 2016-2018 roki : Rishennja Odes'koї mis'koї radi vid 16.03.2016 r. № 453-III [Odessa City Council decision of 16.03.2016 y. № 453-III "On approval of the City target program to stimulate the establishment and activities of condominiums in the city Odessa for 2016-2018 years"] omr.gov.ua/acts/council/81347/ Retrieved from http://omr.gov.ua/acts/council/81347/ [in Ukrainian];
7. Pro obespechenie edinogo podhoda k formirovaniju tarifov na zhilishhno-kommunal'nye uslugi : Postanovlenie Kabineta Ministrov Ukrainy №869 ot 11.06.2011 g. [Cabinet of Ministers of Ukraine №869 from 11.06.2011, the "On providing a unified approach to the formation of tariffs for housing and communal services"] zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п Retrieved from http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/529-2009-п [in Ukrainian];
8. Lisyuk, V.M., & Serov, O.O. (2015). *Lokal'nye rynki v sisteme nacional'noj jekonomiki: opredelenie, funkcii, zadachi [Local markets in the system of the national economy: definition, functions, tasks]* Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles, 51-54 [in Russian].

ЛІТЕРАТУРА

1. Серов О., Проблемы приватизации жилого дома в свете новых реформ в Украине./О. Серов// Економічний вісник Донбасу. – 2016.– №44. – с. 158-161.
2. Про затвердження Порядку проведення конкурсу з призначення управителя багатоквартирного будинку : Наказ Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-

комунального розвитку України від 13 червня 2016 р. № 150 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0893-16

3. Конкурс по назначению управляющих многоквартирных домов: Приморский район Одессы [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://omr.gov.ua/ru/news/94718/

4. Серов О., Шляхи розвитку локального ринку житлово-комунального господарства./О. Серов// Економічні інновації. – 2015.– №62. – с. 148-156.

5. Про затвердження Міської цільової програми із стимулювання створення та діяльності об'єднань співвласників багатоквартирних будинків у м. Одесі на 2016-2018 роки : Рішення Одеської міської ради від 16.03.2016 р. № 453-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://omr.gov.ua/acts/council/81347/

6. Инякин В.Н. Минимизация последствий техногенных аварий в жилищно-коммунальном хозяйстве / В.Н. Инякин, В.В. Шевченко // Економіка пром-сті. — 2010. — № 2. — С. 41-48. — Бібліогр.: 29 назв. — рос.

7. Про обеспечение единого подхода к формированию тарифов на жилищно-коммунальные услуги : Постановление Кабинета Министров Украины №869 от 11.06.2011 г. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/869-2011-%D0%BF

8. Лысюк В.М., Серов А.О., Локальные рынки в системе национальной экономики: определение, функции, задачи / В.М. Лысюк, А.О. Серов // Economics, management, law: innovation strategy: Collection of scientific articles. – С. 51-54.

УДК: 338.48:504(477.74)
JEL: L83, Z32

МИХАЙЛЮК О.Л.
к.е.н., доцент
Одеський національний економічний університет
вулиця Преображенська, 8, Одеса, Одеська область, 65000
E-mail: elen.mih.555@gmail.com

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ЕКОЛОГІЧНОГО ТУРИЗМУ В ОДЕСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті висвітлюються питання перспектив розвитку екологічного туризму в Одеському регіоні. Наводяться визначення поняття «екологічний туризм», аналізується практика розвитку екологічного туризму у різних країнах світу і регіонах України. Обґрунтовуються цілі розвитку екологічного туризму.
Аналізується природний і природно-заповідний потенціал Одеської області, оцінюються потенційні екологічні ризики, пов'язані з розвитком екологічного туризму в регіоні. Проводиться аналіз напрямків розвитку екологічного туризму як окремого виду діяльності у різних регіонах України і як допоміжного при сільському (зеленому) туризмі.Стримуючими чинниками розвитку екологічного туризму в області виступають:відсутність належного правового забезпечення розвитку даного виду туризму;відсутність механізму раціонального і екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу області для потреб туризму;відсутність об'єктів природно-заповідного фонду вищої категорії заповідання, що мінімізує розвиток туризму;недостатня кількість розроблених екомаршрутів у межах області.Пропонуються нормативно-правові, управлінські і економічні заходи, спрямовані на подальший розвиток екологічного туризму в регіоні.

***Ключові слова**: екологічний туризм, сталий розвиток, сільський (зелений) туризм, навколишнє середовище, екологічне мислення.*

MIHAILUK E.L.
candidate of economic sciences.,
an associate professor is the Odesa national economic university
street Preobrazhens'ka, 8, Odesa, Odesa area, 65000
E-mail: elen.mih.555@gmail.com

PROSPECTS FOR DEVELOPMENT OF ENVIRONMENTAL TOURISM IN ODESA REGION

The article deals with the prospects of the development of ecological tourism in the Odessa region. The definition of "ecological tourism" is given, the practice of development of ecological tourism in different countries of the world and regions of Ukraine is analyzed. The purposes of development of ecological tourism are substantiated.
The natural and natural reserve potential of the Odessa region is analyzed, potential environmental risks associated with the development of ecological tourism in the region are estimated. An analysis of trends in the development of ecological tourism as a separate activity in different regions of Ukraine and as an auxiliary in rural (green) tourism is conducted.Obstacles to the development of environmental tourism in the region are: lack of proper legal support for the development of this type of tourism; lack of a mechanism for rational and ecologically balanced use of the natural, historical and cultural potential of the region for tourism needs; absence of objects of the nature reserve fund of the highest category of the heritage, which minimizes the development of tourism; insufficient number of developed eco-routes within the oblast.Necessary development of legislative and normative base in relation to the order of exposure, estimation, taking of inventory of resources suitable for to eco-tourism, their passport systems, registrations, determinations of the legal mode of tourist resources and marking of resources, their monitoring on conforming to the normative requirements. Needs the improvement of mechanisms of backuping of earth under a next testament through making alteration in Law of Ukraine "On the naturally-protected fund of Ukraine". In the legislative order it is necessary to fix a requirement in relation to the reflection of limits of the earth reserved under a next testament in plan-building and town-planning documentation that will need making alteration to Laws of Ukraine "On planning and building of territories", "About the General chart of planning of territory of Ukraine. Regulatory, managerial and economic measures aimed at further development of ecological tourism in the region are offered.

***Key words:** ecological tourism, sustainable development, rural (green) tourism, environment, ecological thinking.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими і практичними завданнями. Туристична діяльність стає все більш популярною у світі серед різних верств населення з різним рівнем достатку. Серед багатьох активних видів туризму екологічний є найбільш динамічно зростаючим, але досі ще чітко не визначено сфери його розвитку і види діяльності.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблемами розвитку туризму взагалі і окремих його видів зокрема, займаються Герасименко В.Г, Нездоймінов С.Г., Петричеко П.А [5]. Напрямки екологізації туристичної діяльності досліджує Кравченко Н.О. [4], питання міжнародного досвіду розвитку екотуризму порушують у своїх працях Бочкарьова Т.В. [1], Belisa Amaro [6] та інші. Не зважаючи на наявність багатьох публікацій з визначеної тематики, чіткої уяви про те, що таке «екологічний туризм» і яке в нього коло впливу – немає.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Туристична галузь в Україні активно розвивається в останні роки. В Одеській області, окрім традиційних видів туризму (рекреаційного, бальнеологічного, екскурсійного), розвиваються нові для регіону види туризму: подієвий, медичний, сільський (зелений). Екологічний туризм представлений у регіоні тільки кількома напрямками і розвивається, зазвичай, на базі сільського туризму, який в Україні часто називають «зеленим». Це поєднання назв помилково формує враження про ототожнювання екологічного туризму з сільським, що не є вірним.

Формулювання цілей дослідження. Екологічний туризм в Одеській області тільки починає розвиватися і завдання означеного дослідження: визначити сфери його діяльності; дослідити можливі екологічні ризики, які можуть стримувати розвиток цього виду туристичної діяльності; запропонувати економічні, нормативно-правові і управлінські механізми, які будуть сприяти розвитку екотуризму в Одеській області.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Екологічні напрямки розвитку туризму в світі почали з'являтися з 70-х років XX ст. Згідно даних Світового Інституту Ресурсів, обсяги пропозицій екотурів зростають більш ніж на 10% щороку [5, с.17].

Від традиційного туризму екотуризм відрізняється такими ознаками:

- перевага об'єктів природничої інфраструктури над культурно-історичною;
- позиціювання екотуризму як основи стійкого природокористування;
- формування екологічного мислення у туристів;
- пізнавальна, а не природо– і ресурсоспоживча спрямованість туризму;
- екотуризм включає усі форми природного туризму, при яких основною мотивацією туристів є спостереження та прилучення до природи;
- сприяння охороні природи і місцевого соціокультурного середовища.

Види сталого екологічного туризму найбільш вдало відобразила Кравченко Н.О. (рис. 1).

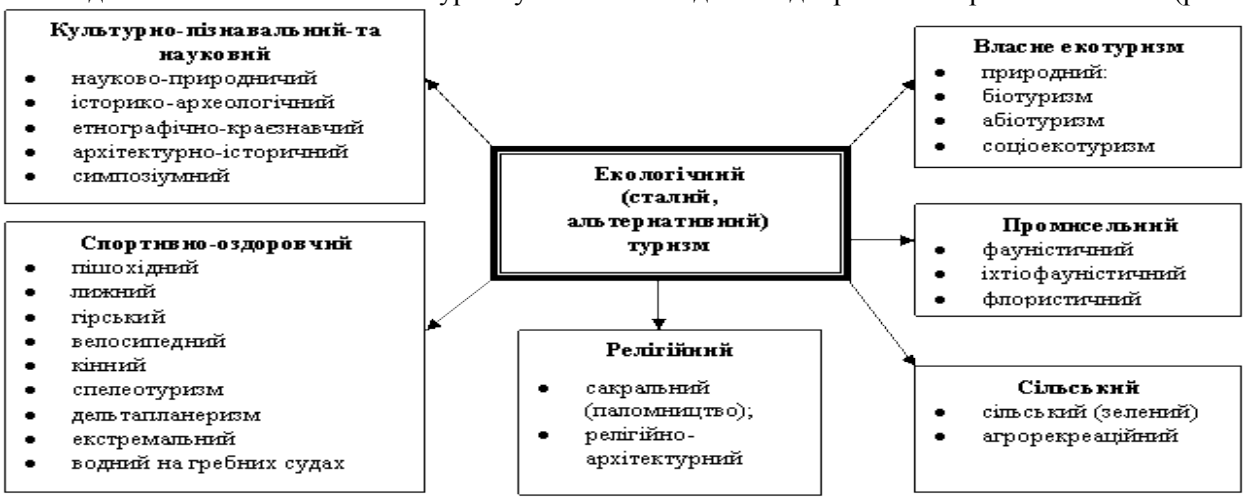

Рис. 1. Види сталого екологічного туризму

Джерело: [4]

Зарубіжні та вітчизняні науковці виділяють два різновиди екотуризму: біотуризм (wildlife tourism) та природний (nature) туризм. Біотуризм – туризм, об'єктами якого є будь-які прояви живої

природи, окремі види чи біоценози [4, с.16]. Об’єктом природного туризму є будь-яка природа, жива чи нежива. Таким чином, “природний туризм” ширший, ніж біотуризм і включає в себе останній.

Виділяють такі форми екотуризму: активний екотуризм (піший, велосипедний, водний, кінний, збиральництво, рибальство, мисливство), фауністичні та флористичні поїздки (орнітологічні поїздки, фотополювання, тематичні поїздки), культурологічні й етнографічні поїздки.

Екологічний туризм – це напрямок туристичної діяльності, який ґрунтується на принципах стійкого розвитку. Такий туризм задовольняє усі існуючі потреби екологоорієнтованого попиту, сьогодення і орієнтований на збереження довкілля прийдешнім поколінням.

Основними об'єктами і атракціями екотуризму є:

– заповідні території різних категорій, рівнів і видів;

– найбільш популярні ендемічні і реліктові види флори і фауни;

– унікальні об'єкти неживої природи (геологічні, геоморфологічні, гідрологічні та інші елементи ландшафту);

– екзотичні рослинні угруповання та біоценози в цілому (тропічні або хвойні ліси, непорушені степи, тундра – у різні пори року);

– кар'єри, в яких можна зробити палеонтологічні, ботанічні та інші знахідки для колекції.

Останнім часом, у зв'язку з широким впровадженням міжнародної концепції сталого розвитку, роль екологічно сталого туризму все більше зростає. Найчастіше у спеціальній науковій літературі фігурують 7% (оцінки WTO – 1992 рік, TES – 1998); однак, за іншими оцінками, ця цифра сягає 20-60% (1996). За деякими оцінками щороку у світі кількість екотуристів збільшується на 20% (2001) [6].

Що стосується обсягів попиту на екотуризм у країнах-постачальниках туристів, то виявлено, що найбільший обсяг попиту існує у Північній Америці, за нею йдуть Західна Європа (насамперед Німеччина і Велика Британія) і Австралія/Нова Зеландія.

У деяких країнах велике значення має також попит на екотуризм на внутрішньому ринку (наприклад, Таїланд, Індонезія, Нова Зеландія, США). У середньому близько 48% американських туристів схильні якусь частину своєї відпустки присвятити природно-орієнтованого туризму, наприклад, відвідуванню національних парків (табл. 1).

Таблиця 1

Уподобання американських туристів

Види екотурів	**%**
Відвідування парків	55,8
Піші походи	55,0
Відвідування особливо охоронюваних територій	47,8
Спостереження за дикими тваринами (не рахуючи бердвотчерів)	45,8
Походи по природних стежках (екостежках)	37,1
Еколого-просвітницькі тури	20,3
Бердвотчинг	19,5
Велосипедні тури	18,7
Риболовля на прісних водоймах	17,9
Дайвінг	14,7
Відвідування водно-болотних угідь	12,0
Походи в гори, скелелазання	11,6
Подорожі на каное і каяках	9,2
Життя на ранчо	4,0
Плавання	3,6
Човнові походи	3,6
"Берегові" тури	3,2
Океанічні тури	2,8
Життя у кемпінгах	2,0
Відвідування природних пам'яток	1,2

Джерело: [1]

Екотуризм в Україні загалом і в Одеській області зокрема широкого розвитку поки що не отримав. В основному в Україні екотуризм позиціонується як науково-пізнавальний вид сільського зеленого туризму, переважно у сільській місцевості, поблизу або у межах територій національних парків, заповідних зон, природних парків.

Суто екологічну спрямованість мають одиниці (табл. 2).

Таблиця 2

Об'єкти сільського туризму з натяками на екологічність

	Назва об'єкту	***Види діяльності, заходи, атракції*** *(у транскрипції авторів сайтів сільських садиб)*
1	***2***	***3***
		Івано-Франківська область
11.	"Садиба «Там де гори...»"	Походи у гори, (Довбуша комори, Писаний камінь), збір грибів та ягід, спуск по річці Черемош.
22.	"Лісова хата"	Горна річка, гори, ліс, гриби, ягоди, овочі з грядок, Говерла, озеро Лебедин. Світанки у горах, цілюща вода з джерел.
43.	"У Наталії"	Садиба розміщена в унікальній Татарівській ущелині, на березі річки Прут, з чудовими лісними ландшафтами, угіддями для полювання та чистим гірським повітрям і м'яким кліматом. У літній сезон – прогулянки на конях, сходження на найвищі вершини Українських Карпат, збирання грибів. У зимовий період – катання на лижах, прогулянки на конях.
		Чернівецька область
1.	Садиба "Бульбона»	Тиша, катання на конях, фітотерапія та спання на вуликах.
2.	«Гірська казка»	Край чистого повітря та швидкоплинних річок.
		Закарпатська область
1.	Садиба 703	Дерев'яний котедж с терасою, збудований у карпатському стилі з екологично чистих матеріалів у мальовничому куточку Карпат, на березі річки Тересви серед лісу. Поруч знаходяться мінеральні джерела. Влітку – збирання грибів та ягід, риболовля, походи в гори, прогулянки на конях.
3.	"Зелена світлиця"	Родовий маєток «Зелена світлиця» – це п'ять будинків-зрубів і хата-мазанка, оформлена в українському народному стилі, біля пасіки – зруб-сіновал. Хуторок знаходиться серед лісу, полів, луків, є глиняна купальня, річка Іченька (приток Удая), поруч – Ічнянський національний природний парк. Екскурсії: Ічнянський національний природний парк (екологічна стежка, червонокнижні рослини і тварини); Тростянецький дендрологічний парк.
4.	«Не межа …»	Походи у гори, спелеотури, велотури, скалолазні маршрути, пеші прогулянки, збирання чорники і грибів. Взимку – катання на лижаж. Поблизу – Карпатській біосферний заповідник, мінеральні термальні ванни.
5.	«Дім біля озера»	Чудове місце у горах, озеро, риболовля, ліс, сад, недалеко – «Долина нарцисів», оленяча та страусина ферми. Екскурсії: «Синевирське озеро», водоспад «Шипот», сплав на плотах по р.Тиса.
6.	«Олеся»	Подорожі та екскурсії по незайманим закуткам Карпат: полонинам, плаям. На території району знаходиться безліч рельєфно-ландшафтних пам'яток природи: Синевирське озеро, водоспад Шипот, музей лісу і сплаву. Тут розташовані найбільші полонини Карпат: Боржава, Пишконя, Кам'янка, Красна, Кук.
		Херсонська область
1.	«Славутич»	База зеленого екотуризму «Славутич» в екологічно чистих дерев'яних будинках на березі Каховського водосховища. У 60-ти км – біосферний заповідник «Асканія Нова».
2.	«Чумацька криниця»	База розташована у лісі серед кримської сосни. Екскурсії до Олешківської пустелі та урочища «Буркути», організація кейтерінгів на природі; екскурсії до заповідника «Буркути».

Продовження таблиці 2

1	*2*	*3*
3.	"Квітуча вишиванка"	Садиба у водному лабіринті дає змогу спілкування з незайманою природою Дніпровських заплав, катання на байдарках, споживання екологічно чистих овочів та фруктів. Фотополювання, рибальство, споглядання за птахами.
4.	«Рибальський стан»	Садиба – учасник екологічної сертифікації «Зелена Садиба». Крім рибалки існує “birdwatching” – спостереження за птахами у дикій природі, а саме в Дніпровських плавнях, де можна побачити велику кількість птахів в усі пори року (чапля біла, сіра, чорна; різновиди качок, безліч перелітних птахів і інших видів).
		Миколаївська область
1.	Гостьовий дім "Пеликан"	На Кінбурнській косі у Национальному природному парку «Белобережье Святослава». Це куточок незайманої природи – степ, озера, хвойні ліси з косулями, зайцями, кабанами, вовками, лисами. В акваторії багато мідій. Півострів є місцем гніздування 240 видів перелітних птахів, в тому числі: пеліканів, лебедів, сірих чапель, гусей, фазанів; нараховується майже 400 прісних і солених озер – місць гніздування білої чаплі, лелек. В озера на нерест заходить до 40 видів риб. У степу росте більше 300 видів лікарських рослин. Грибний сезон – з травня по жовтень**.** Можна збирати білі гриби, маслюки, трюфеля, лисички, підберезовики, зеленушки.
2.	"ВітавкА"	На Чорноморській косі між Чорним морем та Березанським і Бейкушським лиманами. Прогулянки на дикі пляжі Кінбурнської и Тендровської кос.
		Одеська область
1.	Міні-готель Куба -Далеко	Екскурсії до м. Вилкове, на "0" км, дельту Дунаю, страусине ранчо. Фотополювання і риболовля: дельта Дунаю, Стенцівські плавні, морське узбережжя, озеро Сасик.
2.	Кемпинг "Эко-Дача"	На Будакській косі**.** Особливості **–** піщаний пляж і особлива роза вітрів.
3.	Усадьба «Сафьяни»	На березі р.Турунчук (притока Дністра). Дика природа з заплавними озерами, плавневим лісом, богатою флорою и фауною.
4.	Бессарабське подвір’я	У декількох кілометрах від берега Дунаю, поруч з озерами, неподалік від Ізмаїла. Тут створено жаб’ячу ферму. "Поголів’я" ферми складає близько 3 тисяч особин. Окрім, бессарабської кухні та страв з жаб’ячого м’яса, туристам пропонують відвідати дунайські плавні, місця гніздування птахів і колонії ховрахів.
5.	База відпочинку "Садиба на Кодимі"	Активний відпочинок**:** велопробіг; катер; катамаран; водні лижі; купання у річці; рибалка. Екскурсія: «Дика природа» – споспостереження за дикою природою краю (флора та фауна місцевості). Екскурсія проводиться на катері та в пішому порядку**.**

Джерело: [2]

Одеська область у цьому списку не є виключенням – про екологічний туризм представники туристичної сфери мають приблизне уявлення. Але розвивати саме екологічний, а не тільки сільський (зелений) з елементами екологічного туризму необхідно.

Потрібна розробка регіональної програми розвитку екологічного туризму, яка б об’єднала усі напрямки діяльності і висвітила усі проблеми, які гальмують розвиток у регіоні екологічного туризму.

Серед існуючих об’єктів екотуризму в області можна виділити:

- "0 км" у дельті Дунаю;
- Дунайський біосферний заповідник.

Перспективними можуть стати:

- Нижнєдністровський національний природний парк;

- регіональний ландшафтний парк "Тилігульський";
- регіональний ландшафтний парк "Ізмаїльські острови" і не тільки (табл. 3).

Таблиця 3

Об'єкти ПЗФ Одеської області (на 01.01.2016р.)

Категорії об'єктів ПЗФ	***загальнодержавного значення***		***місцевого значення***	
	кількість	***площа, га***	***кількість***	***площа, га***
Природні заповідники	-	-	-	-
Біосферні заповідники	1	51547,9	-	-
Національні природні парки	2	49176,1	-	-
Регіональні ландшафтні парки	-	-	2	15320
Заказники, усього:	8	11913	31	16440,398
у тому числі:				
ландшафтні	1	8397	22	12480,568
лісові	-	-	1	8,4
ботанічні	4	2550	5	3521,43
загальнозоологічні	2	572	-	-
орнітологічні	1	394	1	390
ентомологічні	-	-	2	40
іхтіологічні	-	-	-	-
гідрологічні	-	-	-	-
загальногеологічні	-	-	-	-
палеонтологічні	-	-	-	-
карстово-спелеологічні	-	-	-	-
Пам'ятки природи, усього	2	10,17	47	11,1852
у тому числі:				
ботанічні	1	5,5	40	10,2552
зоологічні	-	-	-	-
гідрологічні	-	-	6	0,63
геологічні	1	4,67	1	0,3
Заповідні урочища	-	-	4	13879
Ботанічні сади	1	16	-	-
Дендрологічні парки	-	-	-	-
Парки-пам'ятки садово-паркового мистецтва	1	49	23	1604,946
Зоологічні парки	1	6,5	-	-
РАЗОМ	***16***	***112718,67***	***107***	***47255,5292***

Джерело: [3]

Природно-заповідний фонд Одеської області станом на 01.01.2016 має у своєму складі 123 об'єкта, з них 16 об'єктів загальнодержавного значення, та 107 об'єктів – місцевого значення. Загальна площа об'єктів природно – заповідного фонду становить 159974,1992 га. З урахуванням того, що 12 об'єктів загальною площею 9133,25 га знаходяться у складі природно-заповідних територій, фактично займана ПЗФ площа в області становить – 150840,9492 га. Відношення площі ПЗФ до площі Одеської області («показник заповідності») становить 4,5 %.

Проблемою в побудові екомережі Одеської області є надзвичайно висока ступінь господарської освоєності території. Наявний земельний фонд максимально поділений і розпайований за різними землекористувачами, що значно ускладнює розробку екомережі на районних рівнях.

За основними категоріями землекористувачів до складу екомережі включено землі: природно-заповідного фонду, держлісфонду, водного фонду, деградовані сільськогосподарські землі в розрізі адміністративних районів.

Таким чином, природно-заповідний потенціал для подальшого розвитку різних напрямків екологічного туризму в Одеській області є.

Зокрема, і природно-рекреаційний потенціал у регіоні значний. Довжина морських і лиманних узбереж від гирла річки Дунай до Тилігульського лиману сягає 300 км. На території області

знаходяться прісноводні (Кагул, Ялпуг, Катлабух) і солоні озера (Сасик, Шагани, Алібей, Бурнас), а також Хаджибейський і Куяльницький лимани, відомі своїми лікувальними грязями.

Водопостачання Одеської області здійснюється як з поверхневих джерел так і за рахунок підземних джерел. У межах області розташовані 1134 малих річок і струмків, 15 прісноводних та морських лиманів (найбільш великі Дністровський, Тилігульський, Хаджибейський, Алібей, Бурнас, Будакський, Куяльницький, Кучурганський), 68 водосховищ, 45 озер, у тому числі 8 Придунайських озер: Ялпуг, Кугурлуй, Катлабух, Китай, Сасик, Кагул, Картал, Саф'яни.

*Оцінка екологічних ризиків туристичної діяльності***.** Екотуризм, з одного боку передбачає дбайливе відношення до природи, а з іншого – можливість туристу перебувати в екологічно чистому середовищі. Поки що Одеська область по багатьох параметрах не відповідає цьому критерію. На території області налічується 212 комплексів каналізаційних очисних споруд загальною проектною потужністю 1557,8 тис.м^3/добу, з них 80 – розташовані на базах відпочинку, санаторіях та пансіонатах у рекреаційній зоні Білгород-Дністровського, Овідіопольського, Комінтернівського та Татарбунарського районів [3].

На території Одеської області 119 підприємств скидають стічні води у поверхневі водойми, у тому числі 24 господарства, які здійснюють скид у канали зрошувальних систем. У водопровідній воді періодично виявляється на рівні ГДК залізо, має місце перевищення вмісту хлорорганічних сполук. В періоди паводків і зливових скидів можуть короткочасно зростати показники мутності.

З урахуванням еколого-санітарної класифікації поверхневих вод більшу частину акваторії Одеського регіону влітку можна оцінити як дуже забруднену (74% акваторії), забруднену (21%) та задовільно чисту (5%).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Стримуючими чинниками розвитку екологічного туризму в області виступають:

- відсутність належного правового забезпечення розвитку даного виду туризму;
- відсутність механізму раціонального і екологічно збалансованого використання природного та історико-культурного потенціалу області для потреб туризму;
- відсутність об'єктів природно-заповідного фонду вищої категорії заповідання, що мінімізує розвиток туризму;
- недостатня кількість розроблених екомаршрутів у межах області.

Одеська область характеризується складним станом техногенно-екологічної безпеки територій: незадовільним є стан малих річок; загострюються проблеми підтоплення населених пунктів і ерозії земель; загрозливого характеру набувають зсувні та абразійні процеси, що руйнують берегову лінію, особливо у прибережній рекреаційній зоні; підвищується рівень забруднення поверхневих і підземних вод; посилюється забруднення вод пестицидами та отрутохімікатами; екологічні ризики посилює наявність складів з вибухонебезпечними речовинами та несанкціонованих звалищ твердих відходів.

Має місце конфлікт інтересів:

– між природоохоронними інтересами і потребами розвитку місцевого господарського комплексу;

– між природоохоронними інтересами і потребами місцевого населення;

– між інтересами туристичного бізнесу і охороною природи.

Як правило, в основі усіх цих суперечностей лежить боротьба між загальнодержавними, регіональними та місцевими інтересами. Ситуацію погіршують недостатня врегульованість земельних відносин щодо національних природних парків та регіональних ландшафтних парків, а також відсутність чіткого розмежування земель державної та комунальної власності.

Для реалізації регіональної екологічної політики можуть використовуватися такі механізми: законодавчо-правовий, управлінський, економічний, технологічний, громадсько-просвітницький.

Законодавчо-правові механізми для розвитку екотуризму:

1. Розробка законодавчої та нормативної бази щодо порядку виявлення, оцінки, інвентаризації ресурсів, придатних для екотуризму, їх паспортизації, реєстрації, визначення правового режиму туристичних ресурсів та маркування ресурсів, їх моніторингу на відповідність нормативним вимогам.

2. Удосконалення механізмів резервування земель під наступне заповідання через внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України». У законодавчому порядку необхідно

зафіксувати вимогу щодо відображення меж зарезервованих під наступне заповідання земель в планувально-будівельній та містобудівній документації, що потребуватиме внесення змін до Законів України „Про планування і забудову територій”, „Про Генеральну схему планування території України.

3. Гармонізація вітчизняного законодавства з вимогами ЄС з метою стимулювання механізмів впровадження міжнародних стандартів ISO-9000, ISO-14000 в Україні; застосування заходів щодо удосконалення і спрощення реєстраційних, сертифікаційних і адміністративних процедур стосовно поширення екологічних стандартів; розробка відповідного законодавчо-регулюючого механізму відповідальності щодо процесу впровадження систем екологічного менеджменту в Україні.

4. Необхідність оформлення у законодавчому і нормативно-правовому порядку власності на території та об’єкти природного заповідного фонду України для здійснення в їхніх межах екотуристичної діяльності.

Управлінські механізми:

1. Проведення інвентаризації та паспортизації заповідних та інших територій, ліквідація несанкціонованих сміттєзвалищ з дотриманням норм екологічного законодавства; удосконалювання системи видалення, сортування та переробки сміття.

2. У межах об’єктів природно-заповідного фонду – розробка комплексу різноманітних (у пізнавальному плані) маршрутів та екологічних стежин; у лісництвах та на заповідних територіях – проведення заходів щодо пристосування цих ділянок для туризму та відпочинку.

3. Застосування адміністративних і економічних заходів для скорочення природоємності виробництва: обов’язкова екологічна паспортизація підприємств Одеської області; запровадження регулярної практики екологічного аудиту виробництв та реалізації відповідних програм чистого виробництва в області.

Економічні механізми:

1. Одним з варіантів зменшення екологічного ризику в регіоні є залучення інвестицій в його економіку, частина з яких буде спрямована на екологічні потреби. Для цього необхідне: проведення інвентаризації, створення і оприлюднення реєстру вільних земельних ділянок, створення бази даних незадіяних промислових і торговельних площ місцевих підприємств, які можуть бути продані чи передані в оренду на конкурентних засадах із подальшим формуванням інвестиційних пропозицій для цільових груп інвесторів. Подальше створення «територій пріоритетного інвестиційного розвитку» із спрощеними термінами та процедурами отримання всіх документів дозвільного та погоджувального характеру.

2. Розробка економічного механізму надання платних рекреаційних послуг, встановлення нормативів плати за природні (в тому числі рекреаційні) ресурси, створення госпрозрахункових підрозділів в установах природно-заповідного фонду України.

3. Розвиток екологічно чистого землеробства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бочкарьова Т.В. Екотуризм: аналіз існуючого міжнародного досвіду. – [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://infotour.in.ua/bochkareva.htm

2. Зелений туризм в Україні .– [Електронний ресурс]. – Режим доступа: ua.dorogovkaz.com/stati_zelenyj%20turizm.php

3. Екологічний паспорт Одеської області у 2015 році .– [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://old.menr.gov.ua/docs/protection1/odeska/Odeska_ekopasport_2015.pdf

4. Кравченко Н.О. Напрямки екологізації туристичної індустрії України// Вісник Національного університету водного господарства та природокористування. Серія "Економіка". – 2005. – Вип.3(31). – С.72–77.

5. Оцінка туристично-рекреаційного потенціалу регіону : монографія / за заг. ред. В. Г. Герасименко. – Одеса : ОНЕУ, 2016. — 262 с.;

6. Belisa Amaro. Ecotourism and ethics // Earth Island Journal. Fall 1999 V. 14i3 p.16

REFERENCES

1. Bochkar'ova, T.V. *Ekoturyzm: analiz isnuyuchoho mizhnarodnoho dosvidu [Ecotourism: An analysis of existing international experience]*. *infotour.in.ua/bochkareva.htm* Retrieved from: http://infotour.in.ua/bochkareva.htm [in Ukrainian].

2. Zeleny turyzm v Ukraini [Green tourism in Ukraine] *ua.dorogovkaz.com/stati_zelenyj%20turizm.php* Retrieved from: http://ua.dorogovkaz.com/stati_zelenyj%20turizm.php [in Ukrainian].

3. Ekolohichny pasport Odes'koi oblasti u 2015 r. [Ecological passport of Odessa region in 2015] *old.menr.gov.ua/docs/protection1/odeska/Odeska_ekopasport_2015.pdf* Retrieved from: http://old.menr.gov.ua/docs/protection1/odeska/Odeska_ekopasport_2015.pdf [in Ukrainian].

4. Kravchenko, N.O. (2005*) Napryamky ekolohizatsiyi turystychnoyi industriyi Ukrayiny [Directions of ecologization of tourism industry of Ukraine]*. Visnyk Natsional'noho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannya - Bulletin of the National University of Water Management and Nature Management. *3(31),72–77* [in Ukrainian].

5. Herasymenko, V.H. (2016) *Otsinka turystychno-rekreatsiynoho potentsialu rehionu [Estimation of tourist and recreational potential of the region]*. Odesa, ONEU, 262 [in Ukrainian].

6. Belisa Amaro (1999*) Ecotourism and ethics.* Earth Island Journal.143,16.[in English].

УДК 340
JEL R200

МУРЗАНОВСЬКИЙ Г. М.
аспірант
Інституту проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: odessa.mgm@gmail.com

РЕФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ: ПЕРЕДУМОВИ ТА ФАКТОРИ СТВОРЕННЯ БАЛТСЬКОЇ ОБ'ЄДНАНОЇ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ

У статті проаналізовано процес створення територіальної громади з центром у місті Балта Одеської області в контексті організаційно-правових та економіко-фінансових передумов об'єднання громад в Україні. Автором аналізуються основні недоліки територіальної організації місцевого самоврядування в Балтському районі. Необхідність укрупнення низової ланки територіального поділу району підтверджувалась об'єктивними даними, що були виявлені в процесі дослідження громад, в районі склалася значна диспропорція економічного характеру між сільськими радами. Також, досліджується процес об'єднання громад у Балтську територіальну громаду на підставі критеріїв, зазначених в Методиці формування спроможних територіальних громад: моделювання спроможних територіальних громад Балтського району; стійкості виконання адміністративних функцій окремими населеними пунктами та аналізі інфраструктурної забезпеченості; вивченні ареалів впливу населених пунктів (у першу чергу трудових та інших зв'язків населення з таким населеним пунктом); виявленні культурно-географічних спільностей, територіальних розбіжностей в умовах та рівні життя; аналізі існуючих адміністративних кордонів тощо. Підсумовуючи дослідження передумов та факторів, що були підставою для створення Балтської об'єднаної територіальної громади, автор робить висновок: інститути місцевого самоврядування в межах Балтського району були нездатні ефективно вирішувати повноваження, завдяки своїй демографічній, територіальній, матеріальній та фінансовій неспроможності; створення Балтської територіальної громади – це об'єднання економічних та фінансових можливостей для вирішення проблем економічного та соціального розвитку, залучення інвестицій, надання якісних послуг членам громади, створення нових робочих місць; Балтська територіальна громада за своїми показниками, може бути модельною для України, що дає можливість використовувати її досвід іншими громадами, що добровільно об'єднуються.

Ключові слова: *децентралізація, об'єднання громад, критерії формування спроможних громад.*

MURZANOVSKYI G.M.
postgraduate student
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskyi Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: odessa.mgm@gmail.com

THE DECENTRALIZATION REFORM: THE PRECONDITIONS AND FACTORS OF CREATION OF THE BALTA CONSOLIDATED TERRITORIAL COMMUNITY

The process of creation of a territorial community with a center in the city of Balta, Odesa region, in the context of the organizational and legal as well as economic and financial preconditions of the consolidation of the communities in Ukraine was analyzed. The author analyzed the main drawbacks of the territorial organization of local self-government in the Balta region. The need for consolidation of the local level of the territorial division of the region was confirmed by objective data that was discovered in the process of researching of the communitites. In the region there was a significant imbalance of economic nature between village councils. The process of formation of communities in the Balta Consolidated Territorial Community was explored on the basis of the criteria specified in the Methodology for the formation of capable territorial communities: modeling of the capable territorial communities of the Balta Region; sustainability of administrative functions by certain settlements and analysis of infrastructure provision; researching of the areas of influence of settlements (first of all labour and other connections of population with a certain settlement); highliging of cultural and geographical similarities, territorial differences in conditions and living standards; analysis of existing administrative boundaries, etc. Summarizing the research of the preconditions and factors that were the basis for the creation of the Balta Consolidated Territorial Community, the author concluded: in the past the institutions of local self-government within the Balta Region were unable to effectively resolve their powers due to their

demographic, territorial, material and financial inability; the creation of the Balta Territorial Community was a consolidation of economic and financial opportunities for solving the problems of economic and social development, attracting the investments, providing the high quality services to community members, creating new jobs; the Balta Territorial Community according to its indicators may be a model community for Ukraine that makes it possible to use the experience in other communities which are being voluntarily consolidated.

Key words: *decentralization, association of communities, criteria of the formation of capable territorial communities.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Децентралізація – це створення спроможних громад, передача повноважень та фінансування від державних органів органам місцевого самоврядування, розмежування повноважень, відкритість та підзвітність місцевого самоврядування, залучення громадян до прийняття рішень. Станом на 1 листопада 2017 року в Україні створено 665 об'єднаних територіальних громад, відбувається передача повноважень та фінансова децентралізація, але досвід впровадження в регіонах різний, тому актуальним питанням є дослідження практичних проблем створення територіальних громад з метою генерування багатоваріантних підходів до реалізації планів об'єднання громад.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Серед українських науковців окремі аспекти децентралізації та добровільного об'єднання громад досліджують С. Саханенко, А. Ткачук, Є. Перегуда, проблемні питання проведення адміністративно-територіальної реформи аналізуються В. Симоненко та В. Горячуком, питанню економічної самодостатності та бюджетної децентралізації приділяють увагу А. Бутенко, Т. Уманець, Л. Голинська, С. Осадчук та інші дослідники.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Станом на 01.01.2015 року Балтський район включав 25 територіальних громад (1 міська та 24 сільські) у складі яких перебувало 42 поселення. Територіальна організація публічної влади в Балтському районі характеризувалася значними протиріччями та диспропорціями, що стало наслідком накопичення протягом тривалого часу недоліків вітчизняної територіальної конструкції, неврахування в системі територіальної організації процесів муніципалізації та демократизації. Основними недоліками територіальної організації місцевого самоврядування в Балтському районі є такі:

1) порушення загального принципу сучасного публічного менеджменту, щодо норми підлеглості або керованості.

Якщо норма керованості є завищеною, то це може призвести до втрати контролю і некерованості, і в остаточному підсумку – до дезорганізації роботи всієї публічної системи. За різними методиками, що запропоновані адміністративним менеджментом мінімальна керованість дорівнюється 5 одиницям, середня – 10, максимально можлива – 15.

Отже, наявність у складі Балтського району до реформування 25 територіальних громад свідчить про дуже високий, а отже неефективний ступінь керованості;

2) диспропорції поміж територіальними одиницями за площею. Так, набільша в Балтському районі до реформування Шляхівська сільська рада мала площу 8071,8 га, а найменша Миронівська сільська рада 2574,1;

До зазначеної диспропорції також додаються інші негативні явища просторового характеру в межах Балтського району. Серед них диспропорції за ступенем компактності територіальних одиниць, що призводить до віддаленності територій, навіть в межах невеликих за площею територіальних громадах. Компактність визначається за співвідношенням відстані між кордонами по меридіану та паралелі. На рівні Балтського району найменший індекс компактності представлений у Оленівській сільській раді (1:4), а найбільший у Балтській міській раді (1:1,2);

3) помітна віддаленість адміністративного центру територіальної одиниці від геометричного, що негативно позначається на функціонуванні адміністративної одиниці з точки зору надання послуг. Відомо, що для виконання адміністративних функцій необхідним є рівень доступності до центру територіальних одиниць. Людина протягом години повинна мати можливість досягти до точки надання адміністративної та іншої послуги, що надається на другому рівні територіального поділу (район, місто обласного значення) та повернутися до місця свого проживання. Проте, ряд територіальних громад Балтського району є віддаленими від районного центру;

4) досить часто територіальні громади Балтського району мають полуанклави (наприклад, Оленівська, Саражинська сільські ради). Це створює зони "недосяжності" та різну якість надання адміністративних та інших послуг громадянам в залежності від території проживання;

5) неефективність територіального поділу Балтського району багато в чому була обумовлена й демографічними та пов'язаними з ним показниками. Зокрема, чисельність населення найменшої сільської ради – Барсуківської наличує близько 540 чол., у той самий час як найбільша Піщанська близько 3000 осіб, а Балтська міська – понад 19 тис. Внаслідок цього, органи управління територіальними одиницями вирішують різні за кількістю завдання, що впливає на ефективність їх діяльності;

6) неврахування демографічного чинника призводить також до інших проблем, зокрема сільські ради Балтського району мають у своєму складі від одного населеного пункту до п'яти (Борсуківська сільська рада);

7) неприродній розвиток поселень в межах кількох територіальних одиниць. Так, межа міста Балта з селами Мірони, Сінне, Бендзари є доволі умовна, що призводить до наявності фактично одного поселення в межах кількох територіальних одиниць. За таких умов фактично спостерігається відділення міста від його приміської зони, що негативним чином впливає як на розвиток передмість, так і самого міста Балта.

Фактично злитими в одне поселення, але знаходяться в різних територіальних одиницях є села Перельоти, Немірівське, Андріяшівка; села Оленівка, Євтодія, Обжиле; села Саражинка, Перейма;

8) просторові та демографічні диспропорції досить сильно впливають на економічні диспропорції. Можна стверджувати, що в Балтському районі склалася значна диспропорція економічного характеру між сільськими радами, а розмір бюджету на одного жителя коливається у пропорції від 1 до 4. Наслідком цього є несамодостатній характер переважної кількості сільських громад.

Внаслідок цих та інших недоліків, інститути місцевого самоврядування в межах Балтського району були в невзмозі ефективно вирішувати завдання, що стоять перед ним, завдяки своїй демографічній, територіальній, матеріальній та фінансовій несамодостатності.

Формулювання цілей дослідження. Основною метою є дослідження утворення Балтської територіальної громади та визначення передумов і основних соціально-економічних факторів, що були підставою для об'єднання.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Практична робота з вдосконалення системи територіального поділу Балтського району розпочалася з прийняттям Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [1] та роботою над Перспективним планом формування територій громад області.

На підставі критеріїв, зазначених в Методиці формування спроможних територіальних громад [2], було здійснено моделювання спроможних територіальних громад Балтського району. Відповідні процедури моделювання ґрунтувалися на аналізі історії змін територіального поділу Балтського району за тривалий період, стійкості виконання адміністративних функцій окремими населеними пунктами, аналізі інфраструктурної забезпеченості населених пунктів для виконання ними функцій адміністративних центрів; вивченні ареалів впливу населених пунктів (у першу чергу трудових та інших зв'язків населення з таким населеним пунктом); виявленні культурно-географічних спільностей, територіальних розбіжностей в умовах та рівні життя, аналізі існуючих адміністративних кордонів тощо.

Основним підходом щодо територіального реформування на рівні громад Балтського району було наближення системи територіального устрою району до соціально-економічного районування. Для визначення оптимальних параметрів громад, утворюваних на основі соціально-економічного районування, було обрано 9 показників, що згруповані у 4 групи: населення, розселення, віддаленість, інфраструктура.

Кожна із зазначених груп взаємно врівноважують одна одну. Так, при зростанні чисельності населення зростають фінансові можливості громади, підвищується її самодостатність за рахунок збільшення доходів бюджету за всіма видами надходжень та їх використання шляхом вирішення найбільш важливих, першочергових задач, що не завжди під силу дрібним територіальним утворенням. Цим самим, створюються передумови для підвищення рівня життя населення й забезпечення діяльності організацій.

Від чисельності населення прямо залежать показники діяльності багатьох галузей на території громад. Відтак, плавне зростання чисельності населення призводить до суттєвих змін в рівні обслуговування. Наприклад, в освітній галузі три рівні шкіл: початкова, неповна (основна) і повна (середня) школи цілком залежать від чисельності дітей шкільного віку. У свою чергу, чисельність

дітей шкільного віку при однаковій статевій та віковій структурі населення залежить від загальної чисельності населення.

Виділення першого (населення) і третього (віддаленість) факторів територіального реформування на рівні громад (або груп показників) полягала в тому, що зростання населення сприяє збільшенню обсягів товарів і послуг, що вироблені на її території. Однак, при цьому значна частина робіт і послуг здійснюється в адміністративному центрі громади. Насамперед, це послуги, що надаються органами місцевого самоврядування. Природно, що саме тут розташовані центральні установи соціально-культурного і побутового обслуговування: повна (середня) школа, лікарня, заклади культури, установи побутового обслуговування тощо. В адміністративному центрі громади зосереджуються також і представники різних державних служб. Для усіх цих структур, як і для установ соціальної сфери, з одного боку, укрупнення громади є вигідним з двох причин:

1) при збільшенні завантаження (обсягу робіт) виділення штатних одиниць у кожній громаді стає все більш ефективним (обґрунтованим);

2) встановлюється постійний контакт представників відомств з керівництвом громади.

З іншого боку, зростання чисельності населення громади, звісно, припускає і зростання території, збільшення радіуса віддаленості від центру кожного населеного пункту громади. Тут і буде виявлятися вплив третьої групи факторів – віддаленість або радіус досяжності до райцентру і центру громади. І вплив цих факторів буде зворотним від чисельності населення.

При визначенні оптимальності територіальної одиниці базового рівня територія є противагою чисельності населення лише з певного рівня. Невеличка територія, особливо в сільській місцевості, не може надати роботу значній кількості людей. До певної межі, збільшення території є для сільської місцевості явищем позитивним, особливо якщо це сільськогосподарська земля високої якості. Отже, до певного моменту зростання території, як і зростання чисельності населення, впливають на оптимальність територіальної одиниці.

При територіальному реформування на рівні громад Балтського району постало питання визначення розміру (площі) її території. Найбільш близьким показником для розрахунку може слугуватиме площа сільгоспугідь, що знаходиться в експлуатації сільгосппідприємства, яке розташоване на території громади. Проте, від визначення розміру території громад за цим критерієм відмовились, тому що межі сільгосппідприємств і громад не завжди збігаються. Дуже часто на території однієї громади розташовано кілька сільгосппідприємств, але зустрічаються випадки, коли існують кілька громад на території одного сільгосппідприємства.

Крім цього, на території громади, як правило, існують й інші власники земельних угідь. Це, насамперед, підприємства лісового господарства, залізниці й автомобільні дороги, кар'єри, території, що зайняті водоймищами, військовими частинами, полігонами тощо. Усе це призводить до необхідності при територіальному реформування на рівні громади використовувати показники, що побічно визначають розмір території громади.

Фактори населення і території зближає фактор системи розселення населення. Громада повинна являти собою не просто певну кількість жителів, що проживають у її межах. Соціально-економічне районування визначає громаду як первинну систему розселення населення. Як, і будь-яка територіальна система, вона повинна мати певні правила та умови. Одним з таких обов'язкових умов є наявність центру (ядра) громади, яким, як правило, повинно бути найбільше за чисельністю населення поселення, в ідеалі розташоване у географічному центрі громади. Крім того, система розселення припускає наявність не просто кількох периферійних поселень, а й їх ієрархічної системи: великі, середні і дрібні поселення.

Три вищезгаданих групи факторів (населення, розселення і територія) стали первинними для оцінки оптимальності територіального поділу Балтського району на основі соціально-економічного районування. Показники за цими факторами визначадися статистичними класифікаторами та визначали: 1) чисельність населення громади; 2) чисельність населення центру громади; 3) число поселень в громаді; 4) відстань від центру громади до райцентру; 5) відстань від кожного поселення громади до її центру.

Усі ці показники є кількісними. Для комплексної ж оцінки при районуванні території для оптимального територіального поділу, необхідно було використовувати і якісні показники, що визначають рівень забезпеченості об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури по кожному поселенні і по громаді в цілому.

Для визначення ступеню оптимальності перспективного територіального устрою Балтського району був обраний один з ефективних математичних методів – метод «зважених балів», що досить ефективно використовується у економічних та математичних дослідженнях. Для оцінки по системі «зважених балів» було визначено показники, що впливають на територіальний поділ, які мають коригуватися один з одним. Сума цих показників дозволяє виділити "оптимальну" одиницю рівня громади.

До зазначених показників було віднесено:

1. Населення. Чисельність населення є основним показником, що впливає на територіальний поділ. Однак невдачі багатьох реформ або відступ від параметрів, що були намічені, лише підтверджують необхідність більш гнучкого підходу при реформі територіального поділу, зокрема врахування не одного, а системи показників. Враховувалося також і те, що укрупнення громад буде сприяти укрупненню районів і поліпшенню керованості на регіональному рівні.

Необхідність укрупнення низової ланки територіального поділу Балтського району підтверджувалась об'єктивними даними, що були виявлені в процесі дослідження громад. З 26 громад Балтського району, розглянутих для бальної оцінки при районуванні, в чверті чисельність населення менш 1,0 тис. чоловік, 35% громад складаються з одного, і біля 20 % – із двох населених пунктів, в 21 поселенні була відсутня середня школа, у 25 – відділення банку, у 22 відсутні лікарські установи. Наявна інформація також дозволила зробити висновок, що для абсолютній більшості об'єктів виробничої інфраструктури територіальні межі існуючих громад є недостатніми.

Для найбільш оптимальної за чисельністю населення громади були обрані межі від 2,5 чоловік. Мінімальне значення у 2,5 тис. чоловік за умови наявності системи населених пунктів є достатнім для створення мережі шкільних навчальних закладів: повна середня школа з чисельністю учнів не менш 200 чоловік у центрі громади і 2 – 3 школи на периферії (основні і початкові), створити ФАП або дільничну лікарню.

Дані критерії дозволяють, як правило, організувати цілий ряд об'єктів виробничої сфери, насамперед пов'язаних з первинною переробкою сільгосппродуктів, ремонтом і експлуатацією автотранспорту, тракторів і сільгосптехніки, виробництвом будматеріалів (пиломатеріали, цегла) тощо. У цих межах існують умови для нормальної роботи не лише продовольчих, але й промтоварних магазинів, дитячих дошкільних установ, банківських установ, спеціалістів з побутового обслуговування (перукар, ремонт побутової техніки). Менші за чисельністю показники є недостатніми для організації виробничої і соціальної інфраструктури, а велика чисельність населення при реально існуючій щільності сільського населення Одеської області збільшує радіус обслуговування і погіршує можливості для його нормального забезпечення.

2. Населення центру громади. Було встановлено, що громади мають бути не просто значними за чисельністю населення, але й мати досить великий центр, що надає їм додаткові переваги. "Ефективна" чисельність населення центру громади була визначена в межах 1-3 тис. чоловік для сільських громад. Однак у "великих" сільських поселеннях є і свої недоліки, адже об'єкти інфраструктури, повсякденного забезпечення (магазин, школа, лікарня, пошта) стають за межами нормальної пішохідної приступності в 2 км; розтягуються інженерні комунікації (дороги, водопровід, телефонні мережі, газогін тощо). Як противага територіальному "розповзанню" у подібних випадках часто використовують багатоквартирну забудову і зменшення розмірів присадибних ділянок. Але тим самим село втрачає свою основну перевагу, що полягає в наявності сільської садиби.

3. Система розселення (число сільських поселень). Метод "зважених балів" дозволяє прийти до висновку, що ідеальним значенням для сільської системи розселення є 5 – 7 сільських поселень в межах однієї громади, що не виключає і можливість утворення громади на базі або одного поселення, або навіть більш, ніж 10.

4. Школи. Усі школи в залежності від типу шкіл і чисельності учнів були розділені на 9 груп (табл. 1).

5. Поштові відділення. Мережа поштових відділень відрізняється порівняльною стійкістю. За чисельністю в сільській місцевості вони уступають школам, клубам, бібліотекам і фельдшерсько-акушерським пунктам, але перевищують майже в 1,7 рази число громад.

6. Відділення банків. Ще не так давно, при кожному поштовому відділенні знаходилося відділення ощадбанку і розділяти їх при районуванні не мало сенсу. Однак, з розвитком ринкових відносин різниця між їх розміщенням стає усе більшою. Якщо пошта, як і інші об'єкти соціальної сфери, що знаходяться у власності громади, виконують покладені на них функції навіть в умовах

неефективних, з погляду економіки, то банки як комерційні структури цілком залежать від прибутку. Тому, в даний час, у сільській місцевості відбувається процес ліквідації збиткових відділень банків і, надалі їх кількість буде скорочуватися. Звідси буде зростати значення цього показника для бальної оцінки території при районуванні громад.

Таблиця 1

Бальна оцінка шкіл у сільській місцевості (станом на 2014 р.)

Тип шкіл	Початкові		Неповні середні (основні)			Повні середні			
Кількість учнів	20 і менше	понад 20	40 і менше	41-100	понад 100	100 і менше	101-200	201-400	понад 400
Оцінка в балах	0,5	1	1,5	2	3	3	4	5	6

7. Відстань до райцентру. Цей показник віднесений до групи "територія" досить умовно. Він не має прямого відношення до розміру території громади. Тут є наявним зв'язок: центр – периферія.

Жителі громад, що знаходяться ближче до райцентру, мають безумовну перевагу, тому що витрачають менше коштів і часу при користуванні об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури райцентру. Маються і якісні розходження у використанні вигоди близькості райцентру. Так, приблизно в межах 20 км від райцентру (при наявності асфальтованої дороги) можна говорити про щоденну трудову (маятникова міграція) і соціально-культурну доступність (наприклад, перевезення дітей у школу). Відстань у 20 – 30 км. дозволяє говорити про ймовірність щотижневих контактів (на ринок, у магазини, у церкву тощо), а в 30 – 50 – щомісячних. За цією межею можна говорити про недостатню привабливість райцентру.

Виходячи з цього, при виборі нового центру при об'єднанні громад, за інших рівних умов, перевага надавалсь сільським поселенням, що знаходяться ближче до райцентру. Логіка у цьому виявляється при виникненні потреби у населення, що проживає на периферії громади, у послугах об'єктів інфраструктури. Наприклад, потреба в лікуванні, придбанні товарів тривалого користування, вирішенні юридичних питань тощо. Насамперед, людина буде намагатися вирішити подібні питання в найближчому адміністративному центрі – центрі громади. Якщо вирішення потрібного йому питання вимагає виїзду в райцентр, то це може бути зроблено в той же день, якщо центр громади розташований на шляху до райцентру.

Тут і виявляється перевага перебування центру громади ближче до райцентру. У противному випадку буде необхідно відвідувати райцентр, рухаючись у зворотному напрямку – знову повертаючись через свій населений пункт.

8. Максимальна відстань від сільських поселень до центру громади. За аналогією з попереднім прикладом, розраховувався вплив центру громади, на інші сільські поселення, що входять до її складу. Тут припустимою вважається відстань, що не перевищує 25 км. Це, як уже відзначалося вище, зразкова відстань припустимих щоденних трудових і соціально-культурних поїздок.

9. "Пасажирообіг по бездоріжжю". Загальноприйнятим показником забезпеченості дорожньою мережею є щільність автомобільних шляхів із твердим покриттям загального користування. Однак, показник щільності доріг для громад є неприйнятним при наявності населених пунктів, що не мають вихід на автодороги з твердим покриттям. Враховувати по них окремо відстань або чисельність населення не має сенсу. Так, наприклад, польова дорога довжиною в 15 – 20 км може вести до будинку залізничника або лісника, родина якого нараховує менш ніж 5 чоловік, що не можна порівняти з відсутністю під'їзду в 1 – 2 км до села з населенням у кілька сотень людей.

Все це вимагало знайти показник, що відповідає двом вимогам: враховувати як відстань автошляхів, що не мають твердого покриття (асфальтобетон або щебінь), так і чисельність населення, що проживає в кожному з населених пунктів, що не мають вихід на "асфальт". Тому, за аналогією з пасажирообігом був застосований показник "пасажирообіг по бездоріжжю", що однаковою мірою враховує відстань доріг без твердого покриття і чисельність населення, що користається цими дорогами.

Сфера охорони здоров'я є також однією з найбільш зручних і придатних галузей для територіальних змін. Її значення вище показників щодо поштових або банківських відділень. Перевага показників розвитку охорони здоров'я, так само як і шкіл – їхня ієрархія у залежності від

чисельності населення, що обслуговується: ФАПи, лікарські амбулаторії, дільничні та районні лікарні. При бальній оцінці ці установи найпростішим способом можна оцінити від одного (ФАП) до чотирьох балів (районні лікарні). У цілому по території громади 5 і більш балів (наприклад, дільнична лікарня і два ФАПи) можна оцінювати як відмінно, 4 бали – добре, і так далі до нуля, при відсутності установ охорони здоров'я на території громади.

При бальній оцінці громад можна використовувати і цілий ряд інших показників. До них належать показники рівня забезпеченості населення такими видами послуг, як споживання електроенергії за рік по кожному сільському поселенню, число газифікованих садиб, водоспоживання на одного жителя тощо. По соціальній сфері можна використовувати показники, що характеризують наявність і стан об'єктів культури. Розміщення центрів сількогосподарських підприємств по кожному сільському поселенню також можна використовувати як довідковий показник без оцінки в балах.

Відповідно до Методики формування спроможних територіальних громад в межах Балтського району спочатку було змодельовано 3 обєднаних територіальних громади – Балтську міську, Піщанську та Саражинську сільські. Однак використання методу «зважених балів» дозволив скоригувати попередні висновки й запропонувати сформувати в межах Балтського району дві громади – Балтську міську (у сукупності 17 громад) та Піщанську сільську (у сукупності 8 громад). Зазначені пропозиції були внесені до проекту рішення Одеської обласної ради про затвердження перспективного плану Одеської області. Проте у червні 2015 року Одеська обласна рада не підтримала проект Перспективного плану області внаслідок численних зауважень з боку представників територіальних громад.

Балтським міським головою була внесена пропозиція щодо створення об'єднаної територіальної громади з центром в місті Балта у складі міської та 18 сільських територіальних громад. Зазначена пропозиція була обговорена на громадських слуханнях, а також на засіданні круглого столу з представниками громадських організацій міста Балта та у цілому підтримана. У травні 2015 року рішенням сесії Балтської міської ради була надана згода на добровільне об'єднання територіальних громад та делегування представників до спільної робочої групи з суміжними територіальними громадами.

На сесіях більшості сільських рад, яким було запропоновано увійти до об'єднаної територіальної громади, були прийняті рішення щодо підтримки об'єднання. Причому Сінненська сільська рада, яка була визначена у проекті перспективному плані області до об'єднання з містом Балта, об'єднання не підтримала. Також, не підтримала об'єднання з центром в місті Балті Чернеченська сільська рада, яка за перспективним планом мала увійти до складу Піщанківської сільської громади.

Обласна державна адміністрація з врахуванням результатів громадських обговорень та рішень місцевих рад підготувала відповідний позитивний висновок, відповідно до якого проект Перспективного плану Одеської області був скорегований в частині Балтської міської об'єднаної територіальної громади та Сінненська сільська громада була виключена з числа тих громад, які пропонувалися до об'єднання з Балтською міською громадою. Окрім цього, решта територіальних громад Балтського району, які було заплановано об'єднати з центром в с. Піщанка було також виключено з перспективного плану з причин не підтримки зазначеного рішення місцевими радами. Саме у такому вигляді, рішенням Одеської обласної ради від 24.06.2015 № 1392-VI «Про схвалення перспективного плану формування територій громад Одеської області»[3], був схвалений план формування територій громад щодо Балтської міської громади, який згодом був затверджений розпорядженням Кабінету Міністрів України.

Перші місцеві вибори депутатів та голови новоутвореної Балтської об'єднаної територіальної громади були призначені на 25.10.2015 року за наслідками яких юридично було оформлене створення нової адміністративно-територіальної одиниці у складі Балтського району – Балтської міської об'єднаної територіальної громади. Повноваження територіальних громад, що об'єдналися, були припинені, а об'єднана територіальна громада стала правонаступником їх активів та пасивів (зобов'язань).

Останнім кроком набуття нового статусу Балтською міською об'єднаною територіальною громадою стало прийняття 04 лютого 2016 року Верховної Радою України Постанови № 985-VIII «Про віднесення міста Балта Балтського району Одеської області до категорії міст обласного значення»[4]. Таким чином, Балтська міська об'єднана територіальна громада набула самостійного статусу у складі Одеської області.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Інститути місцевого самоврядування в межах Балтського району були нездатні ефективно вирішувати завдання, що стоять перед ними, завдяки своїй демографічній, територіальній, матеріальній та фінансовій неспроможності.

Створення Балтської об'єднаної територіальної громади (Балтської міської та 17 сільських територіальних громад у складі 28 населених пунктів Балтського району з населенням 33 тисячі осіб) дає можливість об'єднати економічні та фінансові можливості для вирішення проблем соціально-економічного розвитку, надання якісних послуг громадянам та створення нових робочих місць.

Балтська територіальна громада за своїми показниками, може бути модельною для України, що дає можливість використовувати її досвід іншими громадами, що стали на шлях добровільного об'єднання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про добровільне об'єднання територіальних громад : Закон України №157-VIII від 05.02.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19/.

2. Методика формування спроможних територіальних громад : Постанова КМ України № 214 від 08.04.2015 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п.

3. Про схвалення перспективного плану формування територій громад Одеської області : Рішення Одеської обласної ради від 24.06.2015 № 1392-VI [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://oblrada2.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6007%3A2015-06-28-16-50-41&catid=189&Itemid=185&lang=uk.

4. Про віднесення міста Балта Балтського району Одеської області до категорії міст обласного значення : Постанова Верховної Ради України № 985-VIII від 04.02.2016 [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/985-viii.

REFERENCES

1. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad : Zakon Ukrainy [On the voluntary union of territorial communities : The Law of Ukraine] (05.02.2015). zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19/ Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/157-19/.

2. Metodyka formuvannia spromozhykh terytorialnykh hromad : Postanova Kabineta Ministrov Ukrainy [The methodology of formation of capable territorial communities : Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine] (08.04.2015). *zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-n.* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п.

3. Pro skhvalennja perspektyvnogo planu formuvannia terytorij gromad Odesjkoji oblasti : Rishennia Odesjkoji oblasnoji rady [On approval of the long-term plan of the formation of the territorial communities of the Odessa region : The Decision of the Odessa Regional Counsil] (24.06.2015). *oblrada2.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6007%3A2015-06-28-16-50-41&catid=189&Itemid=185&lang=uk* Retrieved from http://oblrada2.odessa.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=6007%3A2015-06-28-16-50-41&catid=189&Itemid=185&lang=uk.

4. Pro vidnesennja mista Balta Baltsjkogo rajonu Odesjkoji oblasti do kategoriji mist oblasnogo znachennja : Postanova Verkhovnoji Rady Ukrainy [On the about the attribution of the Balta city of the Baltsky district of the Odessa region to the category of cities of oblast significance : Decree of the Verkhovna Rada of Ukraine] (04.02.2016). *zakon3.rada.gov.ua/laws/show/985-viii* Retrieved from http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/985-viii.

УДК 330.14.01:658.14
JEL E220

НАЗАРЕНКО Ю.А.
здобувач
ТОВ «Садко»
Лермонтовський провулок, 13, м. Одеса, Україна, 65014
E-mail: ju.lia.uniti@gmail.com

СИСТЕМАТИЗАЦІЯ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «КАПІТАЛІЗАЦІЯ»

В статті аналізуються різні точки зору на поняття «капіталізація». Перш за все, капіталізація розглядається як процес - перетворення ресурсів у вартість, яка приносить додаткову вартість; трансформація доходів у капітал підприємства; накопичення капіталу; залучення ресурсів в обіг; зміни у формах капіталу. Також капіталізація розглядається як характеристика оцінки вартості існуючого капіталу або як метод оцінки вартості підприємства. Виділені реальна та фіктивна капіталізація, а також капіталізація факторів виробництва, капіталізація виробничого процесу, капіталізація результатів виробництва. Деякі дослідники існуючи визначення поняття "капіталізація" поділяють на три групи: як процес, як стан, як відношення. Особливу увага приділено трактовці капіталізації як відносини, насамперед, відношенню щодо права власності на капітал та протиріччю між суспільною природою виробництва та приватною формою привласнення. Розглянуті особливості капіталізації залежно від її рівня (масштабу). Зазначено, що капіталізація вищого рівня більше, ніж капіталізація нижчого рівня. Розглянуто уявлення, що капіталізація на нижчому рівні залежить від успіху реалізації потенціалу суб'єктів господарювання, на другому рівні - від корпоративних відносин між підприємцями та правил розподілу ресурсів між ними, і на третьому - наскільки вірно суспільство визначає свої інтегральні цінності. Аналіз підходів до систематизації поняття "капіталізація" показав, що бачення капіталізації як стан, як процесу і як відносини є найбільш комплексним. Запропоновано три групи показників, які характеризують явище капіталізації, відповідно, як стан, процес та відношення.

Ключові слова: *капіталізація, реальна, фіктивна, систематизація, процес, стан, відношення*

NAZARENKO Y.A.
graduate student
Institute of Market Problems and Economic&Ecological Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ju.lia.uniti@gmail.com

SYSTEMATIZATION OF DEFINITIONS OF THE CONCEPT OF "CAPITALIZATION"

The article analyzes different points of view on the concept of "capitalization". First of all, capitalization is seen as a process - the transformation of resources into a value that brings added value; transformation of incomes into enterprise capital; capital accumulation; attraction of resources in circulation; change in the form of capital. Also, capitalization is considered as a characteristic of assessing the value of existing capital, or as a method for assessing the value of an enterprise. The article highlights real and fictitious capitalization. The first is defined as the process of transforming value embodied in material and other real values into a source of value growth. False capitalization is associated with securities that are fictitious capital. It does not work directly in the production process and does not create additional value, but provides for its redistribution. The capitalization of production factors (the process of transforming resources into the value bringing in additional value), capitalization of the production process (the process of creating additional value), capitalization of production results (transformation of income into the capital of the enterprise) are allocated. Some researchers share the existing definition of the concept of "capitalization" into three groups: as a process, as a state and as a relation. Particular attention is paid to capitalization as a relation, first of all, as a relation to the ownership of capital, as well as the contradiction between the social nature of production and the private form of appropriation. Features of capitalization are considered depending on its level (scale). It is noted that. higher-level capitalization is greater than lower-level capitalization. It is considered that capitalization at a lower level depends on the success of the realization of the potential of economic entities, at the second level - from corporate relations between entrepreneurs and the rules for allocating resources between them, and on the third - how true the society defines its integral values. An analysis of the approaches to systematizing the concept of "capitalization" has shown that the vision of capitalization as a state, as a process and as a relationship is the most complex. Three groups

of indicators are proposed that characterize the phenomenon of capitalization, respectively, as a state, process and relation.

Key words: *capitalization, real, fictitious, systematization, process, state, relation*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Існує багато точок зору на поняття «капіталізація», у тому числі, на перший погляд, суперечливих. Сьогодні не має загально прийнятого визначення цього поняття.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Широке розповсюдження набуло розуміння поняття «капіталізація» як ринкова ціна компанії. У вітчизняному законодавстві воно визначається як вартість активів компанії. На думку багатьох дослідників - це перетворення ресурсу в капітал або перетворення доданої вартості в капітал. Існують також інші точки зору: вартість цінних паперів компанії, які продаються на фондовому ринку; обсяг власного капіталу компанії; оцінка вартості компанії на основі її чистого доходу; ефективність використання капіталу компанії [1-4].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблем. Аналіз робіт, присвячених поняттю «капіталізація» показав, що значна увага спрямована на дослідження окремих аспектів і форм цього явища. В той же час недостатньо досліджено питання систематизації уявлень про цей феномен.

Формулювання цілей дослідження. Розглянути існуючи дослідження про систематизацію існуючих поглядів на поняття «капіталізація» залежно від її форми, характеру, рівня і сфері здійснення і т. ін. Визначити серед них найбільш комплексну систематизацію, запропонувати до неї систему показників, які дозволяють охарактеризувати та оцінити це явище.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Л. Мельник визначає 4 тлумачення поняття «капіталізація»:

– процес перетворення ресурсів у вартість, яка приносить додаткову вартість;
– процес трансформації доходів у загальний капітал підприємства;
– категорія фінансового менеджменту (функція приросту фінансового капіталу);
– показник оцінки ринкової вартості підприємства (ринкова капіталізація) [1].

С. Шумська, узагальнюючи різні уявлення про сутність поняття «капіталізація», вважає можливим виділити чотири її варіанти:

– процес нагромадження капіталу, який відбувається різними шляхами, наприклад, шляхом перетворення доходів (прибутку), отриманих у результаті підприємницької діяльності, у капітал («перетворення додаткової вартості в капітал») чи шляхом віднесення витрат на приріст капітальних активів, а не на витрати звітного періоду;

– процес залучення ресурсів в обіг, перетворення їх у капітал (що передбачає розгляд етапів формування, використання, розподілу);

– процес зміни форм капіталу. Наприклад, перехід капіталу з матеріально-речової форми в грошову форму (перетворення майна-власності в грошовий капітал як обернений процес відносно процесу нарощування виробничого капіталу за рахунок грошового);

– оціночна характеристика вартості існуючого капіталу або як метод оцінки вартості підприємства (фінансового активу) [2].

М. Калиниченко, посилаючись на російських дослідників, визначає три форми капіталізації :

– реальна капіталізація - це результат фінансово-господарчої діяльності, яка є економічно об'єктивною та ініціюється з боку джерел фінансування, тобто пасиву балансу;

– маркетингова, яка формується в ході реалізації внутрішнього фірмового менеджменту та маркетингу, генерує грошові потоки на основі підвищення лояльності існуючих та залучення додаткових клієнтів. Маркетингова капіталізація, поряд із реальною капіталізацією, впливає на ринкову вартість підприємства. На практиці процес капіталізації найчастіше є результатом активної маркетингової політики. Вважається, що успішна рекламна кампанія «накручує» ринкову вартість підприємства, відриваючи її від реальної вартості;

– ринкова або фіктивна капіталізація - це ринкова вартість підприємства, акції якого котируються на фондовій біржі. Вона являє собою добуток ринкової ціни акції та загальної кількості акцій. Оскільки ця форма капіталізації складається в результаті фондових операцій, вона називається фіктивною капіталізацією. Збільшення ринкової вартості акцій та акціонерного підприємства в

цілому відображається у цьому випадку в активі балансу у вигляді переоцінки фінансових вкладень і балансується в пасиві додатковим капіталом. Це найпоширеніший підхід до капіталізації за кордоном, проте у вітчизняній практиці він має досить обмежену сферу застосування, оскільки в нашій країні акціонерна форма капіталу дотепер не одержала широкого визнання [3].

Гриценко А.А. виділяє реальну й фіктивну капіталізацію. Першу він визначає як процес перетворення вартості, втіленої в матеріальних та інших реальних цінностях, у джерело зростання вартості. Для цього потрібно з'єднання робочої сили із засобами виробництва на основі ринкових відносин. Тобто реальна капіталізація здійснюється в сфері виробництва товарів та надання послуг на основі застосування робочої сили й створення доданої вартості. Фіктивну капіталізацію він пов'язує із представленням реального капіталу в цінних паперах і його фінансовою оцінкою. На думку А.А. Гриценко, вона виникає, коли фінансова оцінка капіталу на ринку цінних паперів перевищує реальний капітал, функціонуючий у сфері виробництва. Ця різниця є фіктивним капіталом [4, с. 9].

Погоджуючись, що фіктивна капіталізація пов’язана з цінними паперами, вважаємо необґрунтованим здійснення її оцінки, а саме фіктивного капіталу, як різницю між фінансовою оцінкою капіталу на ринку цінних паперів та оцінкою реального капіталу, що функціонує у сфері виробництва. Ще К. Маркс розглядав цінні папери як фіктивний капітал. Він вважав, що вони не мають внутрішньої вартості, але приносять дохід. Вони є правовими титулами на майбутнє виробництво, чия грошова та капітальна вартість або взагалі не становить ніякого капіталу, як, наприклад, у випадку державних боргів, або регулюється незалежно від вартості реального капіталу, який вони являють собою [5, с. 515–516].

Фіктивний капітал не функціонує безпосередньо у виробничому процесі і не створює додаткову вартість, але в той же час забезпечує її перерозподіл. З одного боку він в певній мірі відображає стан реального капіталу, а, з іншого боку, «живе власним життям» - часом стрімко зростаючи і створюючи спекулятивні "бульбашки", які в подальшому лопаються, а вартість цінних паперів різко падає.

Гриценко А.А. також виділяє пряму та зворотню капіталізацію. Перша пов’язана з перетворенням вартості в капітал, друга – з оцінкою вартості по доходу. Також він розрізняє: капіталізацію факторів виробництва; капіталізацію процесу виробництва; капіталізацію результатів виробництва. Перша полягає в тому, що фактори виробництва втягуються в ринковий обіг як умова капіталістичного виробництва. Друга має своєю суттю підкорення всіх елементів збільшенню додаткової вартості та підвищенню прибутку. Третя є перетворенням створеної вартості в новий капітал [4, с. 9-10].

Буркинський Б.В. та Горячук В.Ф. розподіляють існуючи визначення поняття «капіталізація» на три групи: як процес, як стан і як відношення. Капіталізацію як процес вони визначають як циклічний процес, який складається з такої послідовності етапів: 1) концентрація різних видів капіталу, 2) їх включення у виробничий процес, 3) створення додаткової вартості в рамках виробничого процесу шляхом споживання, конвертації та використання різних видів капіталу, 4) перетворення додаткової вартості у капітал та його розподіл в рамках специфічних відносин між суб'єктами капіталізації, 5) наступний розподіл отриманого капіталу між споживанням і заощадженням [6]. Таке бачення капіталізації як циклічний процес, який складається з певних етапів, дозволяє зробити висновок, що усі вищерозглянуті визначення капіталізації як процес є етапами цього циклічного процесу. Тобто, визначення запропоноване Буркинським Б.В. та Горячук В.Ф. є узагальненим визначенням капіталізації як процес, яке охоплює усі існуючи визначення цього явища як процес.

Що стосується маркетингової капіталізації, то на думку М. Калиниченко, «вона формується в ході реалізації внутрішнього фірмового менеджменту та маркетингу, генерує грошові потоки на основі підвищення лояльності існуючих та залучення додаткових клієнтів. Маркетингова капіталізація, поряд із реальною капіталізацією, впливає на ринкову вартість підприємства. На практиці процес капіталізації найчастіше є результатом активної маркетингової політики. Уважається, що успішна рекламна кампанія «накручує» ринкову вартість підприємства, відриваючи її від реальної вартості» [3]. Тобто маркетингова капіталізація як процес відповідає 4-му етапу циклічного процесу, згідно визначення капіталізації як процес, запропонованого Буркинським Б.В. та Горячук В.Ф. Крім того, маркетингову капіталізацію можна розглядати як капіталізацію результатів виробництва, а саме перетворенням створеної вартості в новий капітал [4, С. 9-10].

Буркинський Б.В. та Горячук В.Ф. капіталізацію як стан розглядають як загальну вартісну характеристику (оцінку) компанії та кількісні, якісні й структурні показники стану її окремих видів капіталу та капіталу в цілому [7, С. 56]. Це відповідає одному з 4-х уявлень капіталізації Шумскої С.С. - оціночна характеристика вартості існуючого капіталу або як метод оцінки вартості

підприємства (фінансового активу) [2].

Капіталізацію як відношення Буркинський Б.В. та Горячук В.Ф. розглядають, у першу чергу, як відносини із приводу права власності на капітал та протиріччям між суспільним характером виробництва та приватною формою привласнення. Ці відносини породжують диференціацію суспільства стосовно права власності на капітальні активи, стратифікацію населення за можливістю реалізації громадянами своїх прав на роботу та отримання гідної нагороди за неї, доступу до послуг у сферах освіти та охорони здоров'я, захисту своїх прав у суді та інших органах державної влади [7, С. 51].

Розрізняють капіталізацію в залежності від її рівня (мікро, мезо, макро), а саме, як капіталізацію компанії, регіону, країни. При цьому слід мати на увазі, що капіталізація вищого рівня більше капіталізації нижчого рівня. Наприклад, капітал регіону або країни складається з капіталу окремих суб'єктів мікрорівня, а також капіталу, який належить усій спільноті регіону або держави, наприклад, природні дари (озера, річки, надра).

С. Чернишов пропонує також розглядати три рівня капіталізації, але дещо в іншому ракурсі. Нижній рівень - це «сукупність різних частин, тобто «приватних» сил, ресурсів, активів, у тому числі здібностей окремих громадян, кожний з яких має потребу у зростанні своєї капіталізації, щоб годувати себе, рухатися та розвиватися». Другий рівень, це де кожний власник веде боротьбу за підвищення своєї капіталізації. «Це означає, що необхідна деяка згода на рівні інститутів держави, яка дозволить надати цій конкуренції не руйнівний, а по можливості творчий характер. … Тобто, сума всіх успішних капіталізацій сама по собі не складається в успіх суспільства в цілому, якщо в суспільстві немає рівня, який би займався інтеграцією». В країні повинна бути координуюча інстанція, яка «покликана стежити за тим, щоб сукупний суспільний ресурс ділився б так, щоб виникала деяка оптимізація в русі всіх приватних проектів щодо росту власної капіталізації». На третьому рівні «вирішуються питання про те, чого хотіти, тобто яка інтегральна картина потреб суспільства, що воно повинно могти та вміти для їх задоволення. Нарешті, на цьому поверсі існує і відтворюється така важлива інтегральна сутність, як ідентичність» [8].

Узагальнюючи своє бачення рівнів капіталізації, С. Чернишев зазначає, що капіталізація на нижньому рівні залежить від успішності реалізації потенціалу та налагодженню розширеного відтворення господарюючих суб'єктів. На другому рівні - від корпоративних відношень між ними, системи правил розподілу ресурсів країни між проектами її підприємців. І на третьому - від того, наскільки вірно суспільство визначає інтегральні цінності, будує свою ідентичність, конструює систему потреб та регулює свої здібності, визначає систему потреб та формує свої можливості [8].

Сьогодні дуже мало приділяється уваги розгляду капіталізації як відношення. Це обумовлено тим, що об'єктивний розгляд цього питання не відповідає інтересам правлячої еліти в капіталістичному суспільстві, бо має місце несправедливий розподіл додаткової вартості, яка створюється усім суспільством, а розподіляється вузькою групою власників капіталу. До цього слід додати, що у країнах з перехідною економікою, які виникли в результаті розпаду соціалістичної системи, особливо в країнах СНД, мала місце так звана «прихватизація», яка мала цілий ряд негативних наслідків:

– поява нових приватних власників не призвела до появи ефективних менеджерів;

– процес приватизації державного майна відбувався не в інтересах розвитку суспільства та економіки, а в інтересах окремих груп населення та приватних осіб, тісно пов'язаних з владою;

– більшість населення була відсторонена від привласнення нагромадженого в країні багатства, і не беручи участі у прибутках, стала перед фактом масової збіднілості, коли виховання, освіта, охорона здоров'я, культура, які не менш важливі, ніж матеріальні ресурси, для багатьох стали малодоступними [9, с. 334].

У 2016 році негативне ставлення до приватизації великих підприємств було у 62,3 % опитаних і тільки у 13,8 % опитаних відносилися до неї позитивно. Тобто, серед населення країни панує думка, що приватизація була несправедливою і це обумовлює напругу у суспільстві та створює перепони на шляху об'єднання суспільства та забезпечення економічного зростання країни.

Як наслідок існуючих відношень з приводу права власності на капітал та розподілу додаткової вартості у світі розвивається негативна тенденція посилення диференціації населення. Сьогодні нерівність досягла такого стану, що 1 % населення володіє 50 % світового багатства, а 99 % населення іншими 50 %.

Аналіз вищерозглянутих підходів до систематизації уявлень про явище капіталізації дозволяє зробити висновок, що бачення капіталізації як стан, як процес і як відношення є найбільш комплексним.

Важливим аспектом капіталізації є визначення її показників. Пропонується три групи показників, які характеризують це явище відповідно як: стан, процес, відношення.

Показники капіталізації як стан. Це загальні обсяги різних видів капіталу - фізичного, людського, соціального та природного капіталу, а також нематеріальних активів. Структура кожного з цих видів капіталу. Крім того, важливе значення мають питомі показники (у розрахунку на душу населення). Сьогодні Україна за показником основні засоби на душу населення поступається розвинутим країнам у 4-5 разів, що в значній мірі пояснює суттєве відставання нашої країни за рівнем продуктивності праці. На рівні окремої компанії доцільно використовувати такі показники: вартість активів, їх структура, обсяг власного капіталу. Суттєве значення мають показники концентрації капіталу, у тому числі наявність капіталу у банківському секторі, на фондовому ринку та в окремих галузях.

Показники капіталізації як процес. По-перше, це обсяг додаткової вартості. На рівні країни використовується валовий внутрішній продукт (ВВП), на рівні регіону - валовий регіональний продукт, на мікрорівні (підприємство) валова додаткова вартість (сума прибутку, заробітної плата з нарахуваннями і обсяг амортизаційних відрахувань). По друге, це ті самі показники, але у розрахунку на душу населення або працівника. Крім того, слід використовувати такі показники: розподіл додаткової вартості між споживанням та заощадженням, загальний рівень інвестицій, а також інвестиції в окремі види капіталу, питома вагу інвестицій у ВВП, питома вага іноземних інвестицій у загальному обсязі інвестицій.

Показники капіталізації як відношення. Найбільше розповсюдження отримали коефіцієнт Джині (відношення площі між кривою Лоренца та лінією абсолютної рівності до площі трикутника, який лежить під лінією абсолютної рівності) та децильний коефіцієнт (у скільки разів рівень доходів 10% найбільш багатих родин перевищує рівень доходів 10% найбільш бідних родин).

Висновки та перспективи подальших досліджень. Аналіз існуючих підходів до систематизації визначень поняття «капіталізація» показав, по-перше, відсутність загально прийнятого визначення цього поняття, по-друге, можна зробити висновок, що капіталізація є багатогранним явищем, яке має різноманітні прояви та форми в залежності від умов, де воно реалізується, по третє, бачення капіталізації як стан, як процес і як відношення є найбільш комплексним.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мельник Л.М. Конкретизація понять капіталізації підприємства / Л.М. Мельник // Вісник Хмельницького національного університету. – 2009. – № 4. – Т. 3. – С. 24– 29.
2. Шумська С.С. Капіталізація економіки: системний підхід та методологічні напрямки дослідження / С.С. Шумська // Економічна теорія. – № 1. – 2012. – С. 35– 49.
3. Калиниченко М.П. Маркетингова капіталізація промислових підприємств [Електронний ресурс] / М.П. Калиниченко // Проблемы развития внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект. – 2011. – С. 134– 144. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/134.pdf.
4. Капіталізація економіки України / За ред. акад. НАН України В.М. Гейця, д– ра екон. наук А.А Гриценка. – К.: Ін– т екон. та прогнозув., 2007. – 220 с.
5. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии / К. Маркс; под ред. Ф. Энгельса. – М.: Политиздат, 1970. – 1084 с.
6. Буркинський Б. В., Горячук В.Ф. Концептуальні засади капіталізації економіки: системний підхід / Б.В. Буркинський, В.Ф. Горячук // Економічна теорія. – 2014. – № 3. – С. 48– 59.
7. Буркинський Б.В., Горячук В.Ф. Капіталізація економіки регіонів України : монографія / Б.В. Буркинський, В.Ф. Горячук; НАН України, Ін– т пробл. ринку та екон.– екол. дослідж. – Одеса : ІПРЕЕД НАНУ, 2014. – 293 с.
8. Чернышев С. Как повысить капитализацию России [Электронный ресурс] / С. Чернышев // Стратегия России. – 2005. – № 3. – Режим доступа: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1109934128&archive=1112609966&start_from=&ucat=14&.

9. Геєць В.М. Суспільство, держава, економіка: феноменологія взаємодії та розвитку / В.М. Геєць. – К.: Інститут економіки та прогнозування НАН України, 2009. – 864 с.

REFERENCES

1. Meljnyk L.M. (2009). Konkretyzaciia poniatj kapitalizaciii pidpryjemstva [Specification of concepts of enterprise capitalization]. Visnyk Khmeljnycjkogho nacionaljnogho universytetu, vol. 3, no 4, pp. 24– 29 [in Ukrainian].

2. Shumsjka S.S. (2012). *Kapitalizaciia ekonomiky: systemnyj pidkhid ta metodologhichni napriamky doslidzhennia [Capitalization of the economy: systematic approach and methodological directions of research]*. Ekonomichna teoriia – Economic theory, 1, 35-49 [in Ukrainian].

3. Kalynychenko M.P. (2011). *Marketynghova kapitalizaciia promyslovykh pidpryjemstv [Marketing capitalization of industrial enterprises]*. Problemy razvitiia vneshnetkonomycheskikh sviazei i privlecheniia inostrannykh investycii: reghyonaljnyi aspekt – Problems of development of foreign economic relations and attraction of foreign investments: regional aspect, 134-144. *nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/134.pdf* Retrieved from: http:// www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/prvs/2011_2/tom2/134.pdf [in Ukrainian].

4. Gheic, V.M., Ghrycenko, A.A (2007) *Kapitalizaciia ekonomiky Ukraiiny [Capitalization of the Ukrainian economy]*. – K.: In– t ekon. ta proghnozuv [in Ukrainian].

5. Marks K. (1970). Kapital. Kritika politicheskoi ekonomii [Capital. Criticism of political economy]. M.: Politizdat.

6. Burkynskyi B.V., Ghoriachuk V.F. (2014). *Konceptualni zasady kapitalizacii ekonomiky: systemnyi pidkhid [Conceptual Principles of Capitalization of the Economy: A Systemic Approach]*. Ekonomichna teoriia, no. 3., pp. 48– 59 [in Ukrainian].

7. Burkynskyi B.V., Ghoriachuk V.F. (2014). *Kapitalizaciia ekonomiky reghioniv Ukraiiny : monoghrafiia [Capitalization of the economy of the regions of Ukraine]*. NAN Ukraiiny, In-t probl. rynku ta ekon.– ekol. doslidzh. – Odesa : IPREED NANU.

8. Chernyshev S. (2005). *Kak povysit kapitalizatsiiu Rossii [How to increase capitalization of Russia]*. Strategiia Rossii – Strategy of Russia, 3. *sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1109934128&archive=1112609966&start_from=&ucat=14&* Retrieved from: http://sr.fondedin.ru/new/fullnews_arch_to.php?subaction=showfull&id=1109934128&archive=1112609966&start_from=&ucat=14& [in Russian].

9 Gheic V.M. (2009). *Suspiljstvo, derzhava, ekonomika: fenomenologhiia vzaiemodii ta rozvytku [Society, state, economics: phenomenology of interaction and development]*. K.: Instytut ekonomiky ta proghnozuvannia NAN Ukraiiny.

УДК 338.429.02
JEL L10, L51

НІКІШИНА О.В.
д-р екон. наук
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький б-р, 29 м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ksenkych@gmail.com

НАУКОВІ Й ПРИКЛАДНІ ЗАСАДИ ПЕРЕРОЗПОДІЛУ ДОДАНОЇ ВАРТОСТІ В ІНТЕГРОВАНОМУ ТОВАРНОМУ РИНКУ (НА ПРИКЛАДІ ХЛІБНОГО РИНКУ УКРАЇНИ)

Розроблено теорію колообігу секторної доданої вартості в інтегрованому товарному ринку з акцентом на головні етапи її руху, перерозподіл вартості та протиріччя економічних інтересів учасників процесу відтворення. Визначено структурні деформації у формуванні та використанні доданої вартості в секторах хлібного ринку, зокрема, надвисока частка прибутку в торговому секторі як свідчення міжсекторного перерозподілу доходів на його користь, низький рівень рентабельності продукції та найвища податкомісткість доданої вартості у виробничому секторі як прояв диспропорцій у її фіскальному використанні. Обґрунтовано регуляторні заходи держави щодо зміни пропорцій фіскального й відтворювального використання доданої вартості у виробничому секторі хлібного ринку. Використовуючи авторський методичний підхід, здійснено оцінку впливу даного регуляторного заходу на показники ефективності хлібного ринку України.

Ключові слова: *додана вартість, інтегрований ринок, формування доданої вартості, фіскальне й відтворювальне використання доданої вартості, пропорції перерозподілу.*

NIKISHYNA O.V.
Dr.Sc. (Economics), Senior Researcher
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ksenkych @gmail.com

SCIENTIFIC AND APPLIED BASES OF REDISTRIBUTION THE VALUE ADDED IN INTEGRATED COMMODITY MARKET (AT THE EXAMPLE OF BREAD MARKET OF UKRAINE)

In the article author developed of theory circulation of sectoral value added in integrated commodity market, which distinguishes two stages or processes of its movement: process of formation and process of use value added. Determined the internal and external contradictions of economic interests of participants in reproduction process according to the stages of value added movement in market system. The emphasis is on external contradictions of financial interests the subjects of various sectors of integrated commodity market, which in practice are manifested in migration (cross-sectoral redistribution) of unproductive value added component usually from the production to the trading sector. Fiscal redistribution of added value associated with external contradictions between the economic interests of state and market subjects.In practice, to determine deformations in the processes of formation and use of value added in certain commodity markets it is necessary to use a reproduction methodical approach and build a cross-sectoral balance of key indicators of market efficiency. The analysis on example of bread market of Ukraine showed the presence of deformations in fiscal use of value added of production sector, which for a minimum profitability of products (4,1 %) has the highest among sectors the level of taxcapacity of value added (0,34 points). The expediency of implementation is substantiated of reduced rates of value added tax for the sale of bread and bakery products in Ukraine in order to balance the volumes of fiscal and reproduction use of value added in production sector of integrated bread market. On the basis of reproduction methodical approach impact assessment was conducted of this regulatory measure on indicators of the efficiency of bread market. According to calculations, a 1 % reduction in value added tax rate will contribute to the growth of value added by 13,23 million UAH. (by 0,82 %), its share in production – by 0,11 %, the profitability of products – by 0,19 %, while the reduction in taxes will be 2,4%. Such a calculation allows you to determine various options for reducing fiscal load and choose the best scenario in terms of harmonization of economic interests state, bakery enterprises and population.

Keywords: *value added, integrated market, formation of value added, fiscal and reproduction use of value added, proportions of redistribution.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Додана вартість (далі – ДВ) має важливе значення в формуванні результатів економічної діяльності як окремого підприємства або ринку, так і економіки в цілому. ДВ є критерієм, що оптимально враховує економічні інтереси (далі – ЕІ) основних учасників процесу відтворення (підприємств, їх працівників, держави та споживачів), виконуючи соціально-економічні функції в системах різних рівнів. Додана вартість характеризує ефективність функціонування економічних систем на мікро-, мезо- та макрорівнях, дозволяє оцінювати стан і динаміку змін параметрів багаторівневих систем, визначити структурні диспропорції їх розвитку, міжсекторний і міжринковий розподіл доходів тощо.

Актуальність обраної теми обумовлена необхідністю розвитку теоретико-методичних підходів до оцінки перерозподілу новоствореної вартості, тому що це підґрунтя є основою для побудови механізму державного управління ДВ у стратегічних ринках країни.

Аналіз останніх публікацій по темі. Проблема концептуально-методичного забезпечення оцінки ефективності товарного ринку на основі показника ДВ багатопланова й багатоаспектна, її зміст ґрунтовно досліджується вітчизняними й іноземними науковцями, що свідчить про значний дослідницький інтерес. Достовірність такого твердження підтверджена науковими напрацюваннями Авдашевої С. Б. [1], Братенкової Т.М. [2], Булиги Р., Кохно П. [3], Гірної О. Б. [4], Грідчиної М. В. [5], Кваші С. М. [6], Коваленка О. В. [7], Кравцової І. В. [8], Пєшиної Е. В. та інших учених.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Сьогодні показник ДВ отримав широке використання лише на макрорівні в ході аналізу ВВП; на мікрорівні основним показником для оцінки ефективності виробництва є прибуток. Недооцінювання економічної природи доданої вартості стримує розвиток інструментарію використання даного показника для забезпечення збалансованого розвитку мікро- та мезосистем, що актуалізує дослідження цього напряму.

Незважаючи на значну кількість публікацій за тематикою доданої вартості, недостатньо вивченим у теоретично-прикладній площині залишається питання оцінки перерозподілу ДВ між секторами інтегрованого товарного ринку та між учасниками ринкового процесу ресурсовідтворення, обумовлюючи необхідність нових досліджень у даному науковому напрямі.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті – обґрунтування теоретико-методичного підходу до оцінки перерозподілу доданої вартості в інтегрованому товарному ринку – окреслила низку завдань дослідження, а саме:

– розробка теоретичних положень колообігу секторної доданої вартості в мезосистемі (інтегрованому товарному ринку);

– визначення структурних диспропорцій у процесах формування та використання ДВ у секторах вітчизняного хлібного ринку за допомогою відтворювального методичного підходу;

– обґрунтування регуляторного заходу держави щодо оптимізації пропорцій фіскального й відтворювального використання ДВ та оцінка його впливу на ефективність функціонування хлібного ринку у розрізі трьох сценарних варіантів.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. *Секторна додана вартість* – це вартість, створена в процесі виробництва (надання послуг) суб'єктами господарювання певного сектору (сировинного, виробничого, торгового), що відображає безпосередній внесок даного сектору в формування вартості товару (послуги) на інтегрованому ринку. Автором розроблено положення теорії *колообігу секторної доданої вартості* [9]. Колообіг доданої вартості у ринковій системі можна розділити на два основні етапи або процеси: процес формування та процес використання новоствореної вартості (рис. 1). З огляду на соціально-економічні функції, показник ДВ відображає ступінь реалізації економічних інтересів усіх учасників процесу відтворення, що дає змогу виявити та проаналізувати різні варіанти протиріч інтересів у внутрішньому та зовнішньому вимірі.

Секторна додана вартість включає 4 компоненти: амортизацію необоротних активів, заробітну плату робітників, прибуток і специфічні витрати. На 1 етапі колообігу формується структурна архітектура доданої вартості. У процесі формування секторної ДВ виникає *внутрішнє протиріччя* між інтересами працівників і власників підприємств, яке проявляється у непропорційних структурних співвідношеннях заробітної плати й прибутку. Наразі низька питома вага заробітної плати у ДВ характерна для ланцюгів переробки продукції тваринництва, що може вказувати, зокрема, на

перенесення господарюючими суб'єктами навантаження неефективного використання ресурсів на працівників. Загалом у секторах харчової промисловості частка заробітної плати у доданій вартості може відрізнятися від середньостатистичної на десятки відсотків, що є свідченням викривлення структури ДВ та перерозподілу доходів на підприємствах в інтересах їх власників [7, с. 102].

У процесі формування новоствореної вартості в товарному ринку поряд з внутрішніми (секторними) виникають *зовнішні (міжсекторні) протиріччя* ЕІ суб'єктів різних секторів ринку, які знаходять прояв у міграції ДВ або її міжсекторному перерозподілі (див. рис. 1). Як привило, мова йде про прибуткову складову ДВ (рис. 2). Головними чинниками, що визначають вектори й обсяги міжсекторного перерозподілу доданої вартості у відтворювальному ланцюгу, є кон'юнктура ринку, внутрішній і зовнішній попит на товар, державна політика регулювання відносно певного ринку і стратегія суб'єктів, що керують ланцюгом доданої вартості.

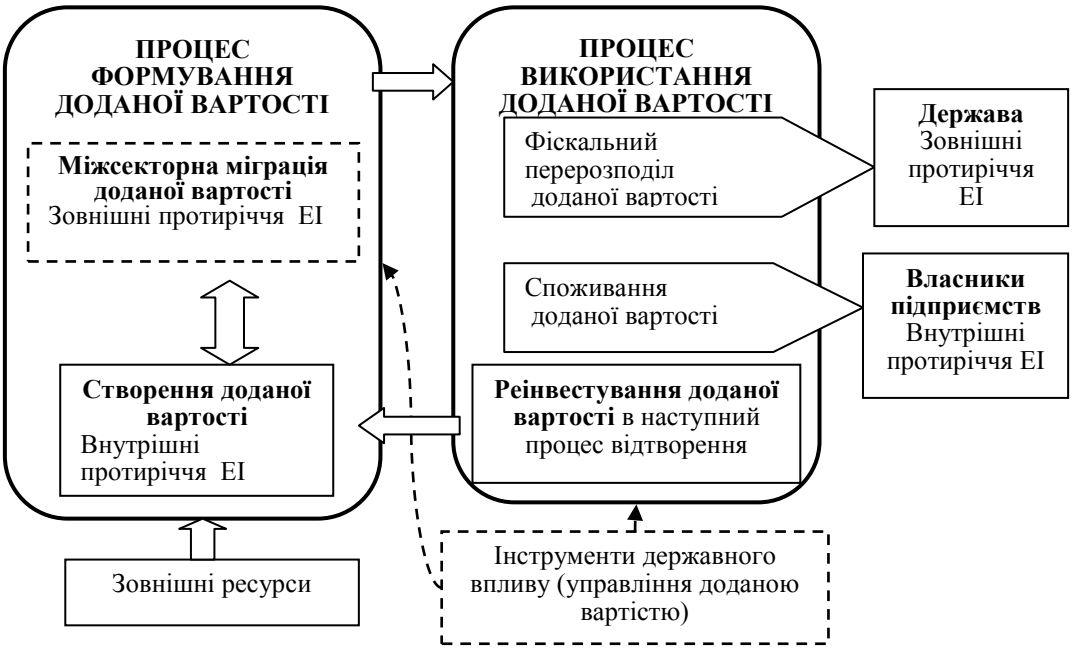

Рис. 1. Колообіг секторної доданої вартості в інтегрованому товарному ринку [авторська розробка]

Наприклад, зростання цін на зернові культури внаслідок збільшення експортного попиту обумовить зниження ДВ зернопереробних підприємств за рахунок перерозподілу частини їх прибутку на купівлю сировини за схемою «прибуток 1 ← прибуток 2». Навпаки, квотування зернового експорту сприятиме зниженню цін на зерно і, відповідно, зростання прибутку внутрішніх переробних підприємств за рахунок міграції певної його частини із сировинного сектору за схемою «прибуток 1 → прибуток 2». Водночас у першому й другому випадках надприбутки отримують зернотрейдери, які, як найсильніші ринкові суб'єкти, контролюють ланцюг ДВ на вітчизняному зерновому ринку, визначаючи напрям і пропорції її розподілу на користь власних ЕІ за схемою «прибуток 1,2 → прибуток 3» (див. рис. 2).

В ході дослідження доданої вартості необхідно враховувати її поділ на продуктивну й непродуктивну компоненти. *Продуктивна* компонента створюється за рахунок виробництва, підвищення техніко-технологічного рівня та характеристик продукції. *Непродуктивна* складова формується за рахунок збільшення кількості та прибутку посередницьких структур, завищених тарифів на послуги зберігання, транспортування продукції тощо. Практика свідчить, що найбільший обсяг непродуктивної компоненти ДВ концентрується в торговому секторі за рахунок двоєдиної міграції прибутків як із сировинного, так і виробничого секторів (див. рис. 2). За даними Державної служби статистики, в 2015 р. частка валового прибутку у структурі валової доданої вартості торгового сектору складала 61,5 %, виробничого – 41 % [10]. Фактична величина непродуктивної компоненти ДВ торгового сектору може бути значно вищою за рахунок її «тінізації».

Процес використання доданої вартості формує другий етап її колообігу в ринковій системі та включає фіскальний перерозподіл, споживання власником і реінвестування (див. рис. 1). У ході фіскального перерозподілу ДВ можуть виникати зовнішні протиріччя між економічними інтересами держави та суб'єктів господарювання, наслідком яких дуже часто є заниження реальної бази оподаткування як спосіб зменшення податкового тиску.

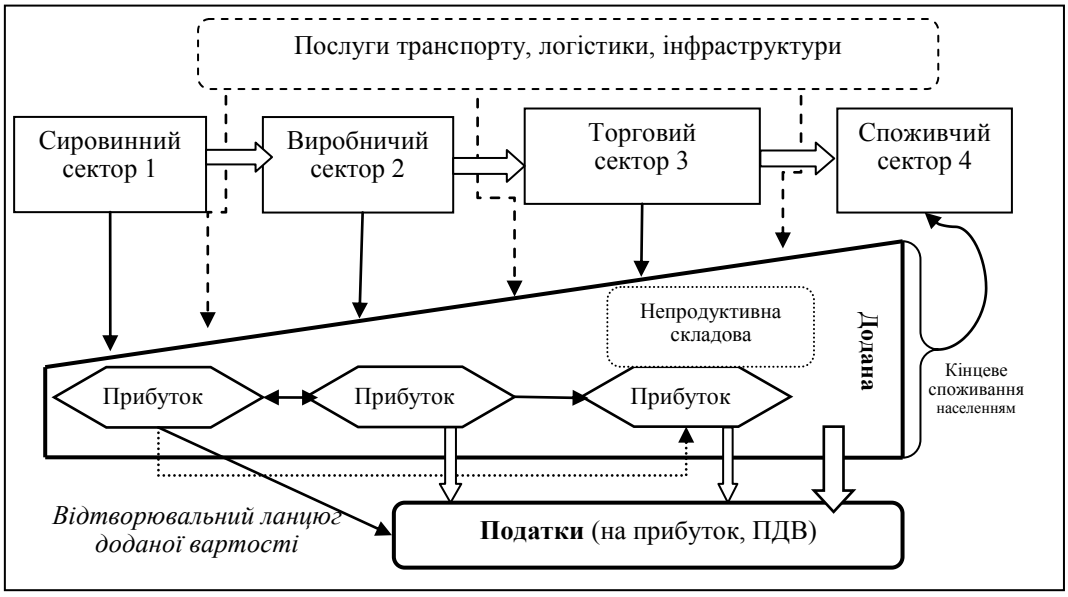

Рис. 2. Вектори перерозподілу прибутку
між секторами інтегрованого товарного ринку [авторська розробка]

Частина новоствореної вартості у звітному періоді споживається підприємцями для задоволення особистих потреб, а інша частина реінвестується, тобто спрямовується на забезпечення наступного етапу процесу формування ДВ, замикаючи її колообіг в товарному ринку. На наш погляд, до компонентів *реінвестованої доданої вартості* доцільно віднести секторну заробітну плату працівників у повному обсязі, оскільки вся вона забезпечує відтворення трудового потенціалу; реінвестовану секторну амортизацію, тобто частину амортизаційних відрахувань, використаних у звітному періоді суб'єктами на оновлення необоротних активів; реінвестований секторний прибуток, тобто обсяг капіталізованого прибутку в звітному періоді; реінвестовані специфічні ресурси, наприклад, частина орендних платежів, використаних суб'єктами сировинного сектору ринку на відновлення родючості ґрунтів.

Визначення пропорцій розподілу новоствореної вартості на споживання та реінвестування, в ході яких можуть виникати внутрішні протиріччя фінансових інтересів власників підприємств, залежить від сукупності внутрішніх і зовнішніх чинників, зокрема, стратегії розвитку господарюючих суб'єктів та їх об'єднань, поточної й прогнозної кон'юнктури ринку, державної політики тощо. Слід відзначити можливість впливу держави на процеси формування та використання ДВ у мезосистемі з метою забезпечення ефективного продукування і реінвестування новоствореної вартості в стратегічних ІТР, а також розв'язання внутрішніх і зовнішніх протиріч (див. рис. 1).

На практиці виникають деформації в процесах формування, перерозподілу та використання секторної ДВ. Для їх ідентифікації необхідно здійснити оцінку ефективності функціонування товарного ринку з використанням відтворювального методичного підходу, розробленого автором [9]. Результати аналізу доцільно представити у формі міжсекторних балансів основних показників ефективності товарного ринку. Приклад такого балансу наведено в таблиці 1.

Побудований міжсекторний баланс дозволяє визначити низку *структурних деформацій* у формуванні та використанні секторної ДВ в інтегрованому хлібному ринку України. Так, для сектору вирощування пшениці до деформацій структури ДВ необхідно віднести штучно завищений рівень прибутку внаслідок відсутності в собівартості зерна витрат на відновлення родючості ґрунтів. Структурні диспропорції в секторах виробництва борошна та хліба полягають у низькій частці прибутку в структурі ДВ внаслідок мізерної рентабельності продукції (4,3 % і 4,1 % відповідно). У

торговому секторі найвища частка прибутку в структурі ДВ (61,54 %) в інтегрованому ринку є свідченням міжсекторного перерозподілу доходів на користь четвертого сектору та обігу в його межах непродуктивної компоненти доданої вартості.

У 2015 р. найнижчий рівень податкомісткості доданої вартості притаманний зерновому сектору, що пояснюється існуванням податкових преференцій для його суб'єктів. Найвищі рівні даного показника характерні для секторів виробництва зерно- і хлібопродуктів, що вказує на їх вагому податкову роль в інтегрованому ринку. Найбільші обсяги реінвестованої ДВ характерні для зернового та хлібного секторів (986,7 і 1094,6 млн. грн. відповідно), однак вони не забезпечили високого рівня секторних коефіцієнтів реінвестування ДВ, які досягли всього 0,695 і 0,678 пункти відповідно (див. табл. 1). Однією з причин помірного значення коефіцієнта в секторі вирощування пшениці є відсутність в структурі реінвестованої ДВ специфічних витрат, зокрема на відновлення родючості ґрунтів; в секторі виробництва хлібобулочних виробів – скорочення обсягів реінвестованих амортизаційних відрахувань і капіталізованого прибутку. Найбільш близьким до оптимального значення (1) є рівень показника в секторі виробництва борошна.

Таблиця 1

Міжсекторний баланс показників ефективності формування та використання доданої вартості в інтегрованому ринку хліба та хлібобулочних виробів України

Показники	*Сектор 1:* Вирощування пшениці	*Сектор 2:* Виробництво борошна	*Сектор 3:* Виробництво хліба	*Сектор4:* Торгівля хлібом
1. Оцінка ефективності формування доданої вартості в інтегрованому ринку				
1. Секторна додана вартість, млн. грн.	1418,67	533,01	1613,19	627,36
2. Частка доданої вартості у випуску продукції, %	43,94	*12,73*	18,00	Х
3. Відтворювальна рентабельність продукції, %	59,94	*13,27*	18,74	7,09
4. Рентабельність продукції (операційної діяльності), %	36,40	4,3	4,10	5,30
5. Трудомісткість доданої вартості, %	11,31	42,86	55,08	37,02
6. Капіталомісткість доданої вартості, %	8,44	24,75	23,04	1,45
7. Частка специфічних витрат (оренда земельних паїв), %	19,52	Х	Х	Х
8.Частка прибутку, %	60,73	32,40	21,88	61,54
2. Оцінка ефективності використання доданої вартості в інтегрованому ринку				
1. Податкові надходження, млн. грн.	88,66	178,87	546,40	171,04
2. Податкомісткість доданої вартості, грн./грн.	0,062	0,336	0,339	0,273
3. Реінвестована додана вартість, млн.грн.	986,66	501,93	1094,54	389,65
4. Коефіцієнт реінвестування доданої вартості, грн./грн.	0,695	0,942	0,678	0,621

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України та аналітичних видань [6, 10]

Проведені розрахунки свідчать (див. табл. 1), що у міру поглиблення ступеня переробки продукції у відтворювальному ланцюзі «пшениця – борошно – хліб» обсяги податкових надходжень зростають, максимізуючись у хлібному секторі (546,4 млн. грн.), який продукує 56 % податків у інтегрованому ринку. *Деформації у фіскальному перерозподілі* секторної ДВ полягають у тому, що найвищий рівень податкового навантаження припадає на сектор виробництва хліба та хлібобулочних виробів, який при цьому має найнижчий серед секторів інтегрованого ринку рівень рентабельності продукції (4,1 %) і найвищу трудомісткість доданої вартості (55,08 %).

Таким чином, виконуючи найвищу податкову й соціальну роль у ринковій мезосистемі, сектор виробництва хліба та хлібобулочних виробів реалізує, перш за все, економічні інтереси держави та працівників за рахунок власних фінансових інтересів, що знаходить прояв у викривленій структурі секторної доданої вартості, зокрема, низьких для розширеного відтворення рівнях її капіталомісткості і частки прибутку. Надмірне фіскальне навантаження на соціально значимі хлібопекарські підприємства значно знижує можливості відтворювального використання ДВ на оновлення основних засобів, реалізацію програм енерго- й ресурсозбереження, впровадження інновацій тощо. Відтак, одним із шляхів збалансованого розвитку вітчизняного хлібного ринку є зміна пропорцій фіскального й відтворювального використання секторної доданої вартості за допомогою заходів державного регулювання.

Висновки та перспективи подальших досліджень. В ході дослідження встановлено, що для забезпечення ефективного функціонування інтегрованих товарних ринків одним із важливих завдань держави є збалансування структури та обсягів секторної ДВ за етапами її колообігу у мезосистемі (етапи формування та використання) на базі узгодження економічних інтересів усіх учасників процесу відтворення, подолання структурних деформацій, внутрішніх і зовнішніх протиріч інтересів у процесі формування та використання новоствореної вартості.

Для вітчизняного ринку хліба та хлібобулочних виробів доцільними є *заходи послаблення податкового навантаження* з метою нівелювання структурних деформацій у процесі формування ДВ та збалансування обсягів її фіскального й відтворювального використання. Корисним є у даній площині досвід країн Євросоюзу, які використовують знижену ставку ПДВ для реалізації хліба й хлібобулочних виробів. Її рівень є у 2-4 рази нижчим рівня основної ставки ПДВ, що забезпечує реалізацію стимулюючої функції податку на додану вартість у ринковій системі.

Враховуючи передовий європейський досвід регулювання стратегічних хлібних ринків, пропонуємо запровадити *знижену ставку ПДВ* для реалізації хліба й хлібобулочних виробів в Україні. Додатковий прибуток, отриманий хлібопекарськими підприємствами як різниця між основною і зниженою ставкою ПДВ, доцільно зараховувати на спеціальний рахунок і використовувати цільовим призначення на оновлення виробничих основних засобів, рівень зносу яких складає близько 67 % [10]. На першому етапі можна запровадити 15 %- вий рівень податку на додану вартість (мінімальний ліміт основної ставки для країн Євросоюзу), який на наступних етапах може бути зменшеним за умови позитивного впливу такого регуляторного заходу на ефективність функціонування вітчизняного хлібного ринку.

Відтворювальний методичний підхід [9] дає змогу оцінити вплив регуляторного заходу держави – запровадження зниженої ставки ПДВ для реалізації хліба й хлібобулочних виробів – на ефективність функціонування хлібного ринку за різних сценарних варіантів. Результати авторських розрахунків у даному напрямі, за умови незмінності обсягів виробництва і реалізації хліба й хлібобулочної продукції (1231 тис. т у 2015 р. [10]), у розрізі трьох сценарних варіантів (запровадження ставок ПДВ на рівні 15 %, 10 % і 7 %) представлено в таблиці 2.

Таблиця 2

Зміна показників ефективності українського хлібного ринку внаслідок запровадження зниженої ставки ПДВ

Показники	**База, 2015р.**	**Варіанти рівнів ставок ПДВ**			Динаміка змін (+,-)		Зміна за 1% зниження ПДВ
		I **15%**	II **10%**	III **7%**	(3-2)	(5-2)	
1	***2***	***3***	***4***	***5***	***6***	***7***	***8***
1. Додана вартість, млн. грн.	1613	1679	1745	1785	66	172	+13,23
2. Випуск продукції, млн. грн.	8962	9043	9124	9172	81	210	+16,13
3. Частка доданої вартості у випуску продукції, %	18,00	18,57	19,13	19,46	0,57	1,46	+0,11

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7	8
4. Відтворювальна рентабельність продукції, %	18,74	19,51	20,27	20,74	0,77	2,00	+0,15
5. Рентабельність продукції, %	4,10	5,04	5,97	6,54	0,94	2,44	+0,19
6. Частка прибутку, %	21,88	25,60	28,98	30,87	3,72	8,99	+0,77
7. Податкові надходження, млн. грн.	546,40	480,26	414,1	374,4	-66,1	-172	-13,23
8. Податкомісткість доданої вартості, грн./грн	0,339	0,286	0,237	0,210	-0,05	-0,13	-0,011
9. Коефіцієнт реінвестування доданої вартості, грн./грн.	0,678	0,704	0,730	0,745	0,026	0,067	0,005

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

Згідно розрахунків, за умови введення 15 % ставки ПДВ обсяги створеної ДВ зростуть на 66 млн. грн. або на 4,1 % порівняно з базовим 2015 р., випуск продукції (за незмінності роздрібних цін на хліб і хлібобулочні вироби) – на 80,66 млн. грн. або 0,9 %, частка доданої вартості у випуску продукції – з 18 % до 18,57 % (див. табл. 2). Тенденція до зростання притаманна всім показникам рентабельності. Зменшення обсягів фіскального використання доданої вартості супроводжується зниженням показника її податкомісткості (з 0,339 до 0,286 пункти) і зростанням величини капіталізованого прибутку, яке знаходить прояв у зростаючій динаміці коефіцієнта реінвестування (з 0,678 до 0,704 пункти). Загалом 1 %-ве скорочення ставки ПДВ сприятиме зростанню ДВ на 13 млн. грн. (на 0,82 %), частки новоствореної вартості у випуску продукції – на 0,11 %, відтворювальної рентабельності – на 0,15 %, коефіцієнта реінвестування ДВ – на 0,005 пункти (див. табл. 2).

Показник податкомісткості ДВ знижується у всіх сценарних варіантах, водночас частина податків повернеться до бюджету шляхом зростання податку на прибуток, база для нарахування якого збільшиться [11]. Так, за умови застосування 15 %-ї ставки ПДВ величина податку на прибуток порівняно з 2015 р. зросте на 14,6 млн. грн. або 13 % за одночасного скорочення сум податку на додану вартість і загальних податкових надходжень на 80,6 млн. грн. і 66,1 млн. грн. відповідно. При цьому темп зниження загальних податкових надходжень (8 %) є нижчими аналогічного показника для ПДВ (17 %), про що свідчать значення базових індексів, розрахованих для трьох сценарних варіантів (таблиця 3).

Таблиця 3

Зміна обсягів і структури податкових надходжень від хлібопекарських підприємств внаслідок запровадження зниженої ставки ПДВ

Показники	Базовий період 2015 рік		**І варіант** (ПДВ 15%)		**ІІ варіант** (ПДВ 10%)		**ІІІ варіант** (ПДВ 7%)	
	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%	Млн. грн.	%
1.ПДВ	322,6	59,0	242,0	50,4	161,3	39,0	112,9	30,2
2. Податок на прибуток	63,5	11,6	78,1	16,3	92,6	22,4	101,3	27,1
3. Соціальні внески	160,2	29,3	160,2	33,4	160,2	38,7	160,2	42,8
Усього	**546,4**	**100,0**	**480,3**	**100,0**	**414,1**	**100,0**	**374,4**	**100,0**
Базовий індекс ПДВ (у % до 2015 р.)			0,83	X	0,67	X	0,70	X
Базовий індекс податку на прибутку			1,13	X	1,19	X	1,09	X
Загальний базовий індекс податкових надходжень (у % до 2015 р.)			0,92	X	0,86	X	0,90	X

Джерело: Розраховано автором за даними Державної служби статистики України [10]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Наукова новизна проведеного дослідження полягає в розробці теорії колообігу секторної доданої вартості в інтегрованому товарному ринку, розвитку та апробації методичного підходу до її аналізу із використанням показників відтворювальної рентабельності, податкомісткості ДВ та ін. Наближення теоретичних положень колообігу секторної доданої вартості у мезосистемі та відтворювального методичного підходу її оцінки до практичного застосування ринковими суб'єктами, управлінськими органами влади визначає перспективу подальших досліджень. Формування системи державного управління ДВ у ринковому вимірі створить передумови трансформації її стихійного руху у керований колообіг на базі досягнення цільових орієнтирів розвитку та узгодження різновекторних економічних інтересів учасників процесу ресурсовідтворення в стратегічних товарних ринках країни.

ЛІТЕРАТУРА

1. Авдашева С. Б. Модернизация предприятий в цепочках добавленной стоимости / С. Б. Авдашева, И. А. Буданов, В.В. Голикова, А.А. Яковлев // Экономический журнал ВШЭ. – 2005. - №3. – С.361-377.
2. Братенкова Т. М. Методические подходы к определению добавленной стоимости в аспекте измерения регионального продукта / Т. М. Братенкова // Труды БГТУ. – 2013.- №7. – С.13-15.
3. Булыга Р. Добавленная стоимость как целевой критерий /Р. Булыга, П. Кохно // Экономист. – 2007. – №10. – С. 68 – 76.
4. Гірна О. Б. Формування доданої вартості для клієнта в ланцюгу поставок / О. Б. Гірна, Н. Ю. Глинський, О. Я. Кобилюх // Логістика: теорія та практика. – 2012. - № 1(2). – С. 39-46.
5. Грідчіна М. В. Про додану вартість як показник результатів діяльності сучасних корпорацій / М. В. Грідчіна // Наукові праці МАУП. – 2013. – Вип. 1(36). – С. 126-129.
6. Кваша С. М. Економічне обґрунтування програми виробництва зерна пшениці в Україні / С. М. Кваша, М. М. Ільчук, І. А. Коновал // Економіка АПК. – 2013. – №3. – С. 16 – 24.
7. Коваленко О.В. Додана вартість у контексті національної продовольчої безпеки / О. В. Коваленко // Економіка та держава. – 2015. – №4. – С. 98 – 102.
8. Кравцова І. В. Методика дослідження глобальних ланцюгів створення вартості / І. В. Кравцова // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету: зб. наук. праць. – Одеса, 2016. – Вип. 16. – С. 39-44.
9. Нікішина О. В. Відтворювальний методичний підхід до оцінки ефективності інтегрованих товарних ринків /О. В. Нікішина // Економіка харчової промисловості. – 2017. – Т.9. – Вип. 3. – С. 10-20.
10. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс] – Режим доступу: //http://www.ukrstat.gov.ua/
11. Nikishyna, O. V. (2017). Measures for increase efficiency Ukrainian market of bread and bakery products. Actual problems of economics: theory and practice: VII International scientific conference, Jun 3 2017: theses report. Vinnitsa: LLC «Nilan-LTD», 25-30.

REFERENCES

1. Avdasheva, S. B. & Budanov, I.A. & Golikova, V.V. & Yakovlev, A.A. (2005). Modernizatsiya predpriyatiy v tsepochkah dobavlennoy stoimosti [Modernization of enterprises in value chains]. Ekonomichnyi zhurnal Vyshchoi shkoly ekonomiky. – *Economic Journal of Higher School of Economics*, 3, 361-377 [in Russian].
2. Bratenkova, T. M. (2013). Metodicheskie podhodyi k opredeleniyu dobavlennoy stoimosti v aspekte izmereniya regionalnogo produkta [Methodical approaches to the definition of value added in aspect of measuring the regional product]. Trudyi belorusskogo gosudarstvennogo tehnologicheskogo universiteta. – Proceedings of Belarusian State Technological University, 7, 13-15 [in Russian].
3. Bulyiga, R. & Kohno, P. (2007). Dobavlennaya stoimost kak tselevoy kriteriy [Value added as a target criterion]. Ekonomist. – *Economist*, 10, 68 - 76 [in Russian].

4. Hirna, O. B. & Hlynskyi, N. Yu. & . Kobyliukh, O. Ya. (2012). Formuvannia dodanoi vartosti dlia kliienta v lantsiuhu postavok [Formation of value added for the customer in supply chain]. Lohistyka: teoriia ta praktyka. – *Logistics: Theory and Practice*, 1(2), 39-46 [in Ukrainian].

5. Hridchina, M. V. (2013). Pro dodanu vartist yak pokaznyk rezultativ diialnosti suchasnykh korporatsii [On the added value as an indicator of results activities of modern corporations]. Naukovi pratsi Naukovi pratsi Mizhnarodnoi akademii upravlinnia personalom. – *Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management*, 1(36), 126-129 [in Ukrainian].

6. Kvasha, S. M. & Ilchuk, M. M. & Konoval, I. A. (2013). Ekonomichne obgruntuvannia prohramy vyrobnytstva zerna pshenytsi v Ukraini [Economic justification of program the production of wheat in Ukraine]. Ekonomika APK. – *Economy of agroindustrial complex*, 3, 16 - 24 [in Ukrainian].

7. Kovalenko, O. V. (2015). Dodana vartist u konteksti natsionalnoi prodovolchoi bezpeky [Added value in the context of national food security]. Ekonomika ta derzhava. – *Economy and state*, 4, 98 – 102 [in Ukrainian].

8. Kravtsova. I. V. (2016). Metodyka doslidzhennia hlobalnykh lantsiuhiv stvorennia vartosti [Methodology for researching global value creation chains]. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. – *Scientific Herald of the International Humanitarian University*, 16, 39-44 [in Ukrainian].

9. Nikishyna, O. V. (2017). Vidtvoriuvalnyi metodychnyi pidkhid do otsinky efektyvnosti intehrovanykh tovarnykh rynkiv [Reproduction methodical approach to evaluation the effectiveness of integrated commodity markets]. Ekonomika kharchovoi promyslovosti. – *Economics of food industry*, 9 (3), 10-20 [in Ukrainian].

10.Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy (2017). [Official site of State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from http://www.ukrstat.gov.ua/ [in Ukrainian].

11.Nikishyna, O. V. (2017). Measures for increase efficiency Ukrainian market of bread and bakery products. Actual problems of economics: theory and practice: VII International scientific conference, Jun 3 2017: theses report. Vinnitsa: LLC «Nilan-LTD», 25-30 [in English].

УДК 504:338.49
JEL O 10, O 13

НІКОЛА С.О.
аспірантка
Одеський національний університет імені І.І. Мечникова
вул. Дворянська, 2, м. Одеса, Україна, 65023
E-mail: lifesve@gmail.com

ТЕОРІЯ ПРОВЕДЕННЯ ТЕНДЕРІВ СТИМУЛЮВАННЯ ЕКОЛОГООРІЄНТОВАНОГО БІЗНЕСУ

У статті розглядаються теоретико-методологічні основи проведення тендерів з метою стимулювання екологоорієнтованого бізнесу. Розкрито сутність державного стимулюючого тендера для впровадження бізнесу з урахуванням екологічної складової, який повинен охоплювати підприємства різних районів України. Визначено мету тендеру, яка полягає в регулюванні державою організації економіко-екологічного стимулювання суб'єктів підприємницької діяльності, яким доцільно виділяти кошти для здійснення природоохоронної діяльності. Визначено умови тендеру які затверджуються тендерним комітетом до оголошення про тендер і є обов'язковими для виконання його учасниками. Під час вивчення, оцінки заявки на участь в тендері, тендерний комітет має право вимагати від претендентів додаткову економіко-екологічну інформацію, яка характеризує можливість учасників тендера освоювати виділені державою кошти на природоохоронні заходи, передбачені тендерною документацією.

Ключові слова: *теорія тендерів, державне управління, стимулювання розвитку екологоорієнтованого бізнесу, критерії проведення тендера, екологічний тендер, економіко-екологічна інформації.*

NIKOLA S.O.
Graduate student
Odessa National University named after I.I. Mechnikov
Street Dvoryanskaya, 2, city of Odessa, Ukraine, 65023
E-mail: lifesve@gmail.com

TENDERS THEORY FOR STIMULATION ECOLOGICAL-ORIENTED BUSINESS

The article deals with the theoretical and methodological foundations for holding tenders in order to stimulate the environmentally oriented business. The essence of the state stimulating tender for the introduction of business, taking into account the ecological component, which should cover enterprises of different regions of Ukraine, is considered. The purpose of the tender is defined, which is to regulate the state organization of economic and environmental incentives for business entities, which should allocate funds for the implementation of environmental activities. The principles for the implementation of state tenders to stimulate environmental activities conducted by an environmentally-oriented business are: fair competition among participants; maximum savings and efficiency; openness and transparency at all stages; non-discrimination of participants; objective and unbiased evaluation of tender bids; preventing collusion, corruption and abuse. Depending on the way of carrying out state bidding, on stimulating enterprises of eco-oriented business, there are: open; open with prior qualification; trades with limited participation; two-stage bidding; request procedures for the amount of incentive financing. The terms of the tender, which are approved by the tender committee prior to announcement of the tender and are obligatory for its participants to be fulfilled, are determined. In examining, evaluating an application for participation in a tender, the Tender Committee has the right to demand additional economic and ecological information from the applicants, which characterizes the opportunity of renderers' to develop state-funded funds for environmental protection measures provided for in the tender documentation. The financing of the tender is carried out at the expense of state funds and funds of the applicants who wish to take part in the tender. The size of the payment for participation in the tender is determined by the working group and approved by the tender committee together with the estimate for the organization and holding of the tender. These funds are sent to a separate account of the tendered and are used for payment of press releases, premises rent, business trips, communications, development, coordination, reproduction, translation of documents, negotiations, conferences, etc.

Key words*: theory of tenders, public administration, stimulation of environmentally oriented business, tender criteria, environmental tender, economic and environmental information.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Основною метою організації екологічних торгів є підвищення ефективності використання природних ресурсів, техніки екологічного призначення, екологічно чистих технологій, товарів і послуг, проведення програм з оздоровлення навколишнього середовища (програм з екологічної безпеки, спрямованих на зниження ймовірності виникнення екологічно небезпечних ситуацій, зменшення масштабів їх впливу і забезпечення безпеки довкілля).

В процесі тендеру екологічного спрямування (екологічного тендера) вирішуються питання залучення консультантів на основі конкуренції між оферентами (подача пропозицій учасниками), а також досягнення мінімального рівня вартості контракту (для обладнання, товарів, послуг і робіт екологічного призначення) і вибору найбільш сприятливих умов контракту (при використанні природних ресурсів і економіко-екологічних програм). Таким чином, тендер або торги - це порядок здійснення конкурентного відбору виконавців щодо закупівлі товарів, виконання робіт, надання послуг.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. В Україні в зв'язку з постійним збільшенням ролі конкурсних торгів (тендерів) та з метою раціонального використання бюджетних коштів та іноземних кредитів була розроблена законодавча база, якою регулюється проведення тендерів. Чинне законодавство України в сфері проведення тендерів базується на Положенні про порядок організації та проведення міжнародних торгів (тендерів) у сфері державних закупівель товарів (робіт, послуг) іноземного походження, затвердженому постановою Кабінету Міністрів України від 28 червня 1997 року № 694 [1].

На сьогоднішній день в рамках Закону України "Про здійснення державних закупівель", який вступив в силу 30.07.2010 і Положень про порядок організації та проведенні міжнародних конкурсних торгів (тендерів) [1,2,3] розглядається проведення торгів (тендерів) природних ресурсів (зокрема - надр), техніки і технології екологічного призначення, економіко-екологічних програм. Рядом авторів розглядаються економічні інструменти стимулювання природоохоронної діяльності та охорони навколишнього природного середовища [4,5,6].

Методологічні основи державного стимулювання природокористування, основні показники стимулюючої діяльності та організаційна структура її здійснення досліджені в роботах [7,8,9,10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що питання державного регулювання стимулювання екологоорієнтованого бізнесу на основі проведення тендерів практично не вивчалися.

Формулювання цілей дослідження. Метою дослідження є розробка наукових підходів проведення екологічних тендерів стимулювання розвитку підприємницької діяльності.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Екологічний тендер може бути двох видів в залежності від того, хто виступає в ролі покупця товару, послуги, роботи (замовника), а хто в ролі продавця (при цьому і той і інший зобов'язуються виконувати свою роботу відповідно до базової або договірної програми відповідно до договору - зобов'язанням). Зазвичай замовниками екологічного тендера виступають органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, а також підпорядковані їм установи та організації.

Екологічний тендер відрізняється від бірж, де одночасно беруть участь багато продавців і багато покупців одного і того ж товару (послуги, роботи), інтереси яких захищають брокери. На тендерах брокерів немає, і кожен торг передбачає звести разом одного покупця з декількома потенційними продавцями. Тому завдання тендера зводиться до того, щоб забезпечити замовнику можливість вибору одного з варіантів пропозиції за такими критеріями, як ціна, але з урахуванням екологічних складових або інтерналізації зовнішніх витрат ресурсо-товару, ряд техніко-економічних і екологічних параметрів.

Специфіка екологічних торгів полягає в тому, що розглянута тендерним комітетом ціна, повинна враховувати альтернативну вартість природного ресурсу. Альтернативна вартість - це потенційна віддача від кращого з усіх тих варіантів використання природного ресурсу, які були принципово можливі, але залишилися невикористаними. В економіці природокористування ці вартості дозволяють оцінити природний об'єкт або ресурс, що мають занижену або взагалі не мають ринкову ціну, через втрачені доходи і вигоди, які можна було б отримати при використанні даного об'єкта або ресурсу в інших цілях. Чим менше альтернативна вартість природного блага, тим менше потрібно витрат для компенсації економічних втрат від збереження цього блага. При визначенні ціни проекту,

використовуваного ресурсу, товару, послуги і роботи екологічного тендера слід розрізняти поняття економічної цінності природного ресурсу і його ціни. Економічна цінність охоплює всі три функції ресурсу, а в ціні ж фактично відбивається тільки його перша природна функція - оцінка природного ресурсу. Якщо відбувається збіг ціни і оцінки (цінністю) природного ресурсу, тоді функціонування економіки, співвідношення попиту і пропозиції, поведінка споживачів будуть враховувати екологічний фактор. В цьому відношенні позитивним є поява ринків нових товарів (ресурсів) і послуг, пов'язаних з відсутніми в даний час цінами на природні функції [10].

Однією з важливих причин втрати природних ресурсів, збільшення природоємності економіки стало перевищення ваги реальних економіко-екологічних збитків і допустимих нормативів екологічного податку, який визначається за Податковим кодексом України.

Облік ціни / оцінки природних ресурсів дозволить більш обґрунтовано визначити економічну ефективність альтернатив стимулювання. Доцільно включати оцінку стимулювання розвитку екологоорієнтованого бізнесу в приріст національного багатства країни на основі природних складових. До сих пір цього не робиться, що зайвий раз свідчить про недооцінку механізмів стимулювання раціонального використання природних ресурсів. Тим часом ця оцінка є важливою складовою збільшення національного багатства, відображаючи природний потенціал країни і зберігаючи критичний природний капітал. Не досліджувалась раніше: які витрати несе держава на стимулювання природоохоронної діяльності та який вона отримує результат. Витрати держави на стимулювання природоохоронних заходів виражаються в зниженні податків, у встановленні податкових канікул, що веде в підсумку до недоотримання коштів державним і місцевими бюджетами. Природний потенціал поряд з громадським багатством (накопиченими виробничими і невиробничими фондами) багато в чому визначає розвиток народного господарства на перспективу. Тендер сприяє формуванню конкурентного середовища для підприємств, які потребують державного стимулювання природоохоронної діяльності, що проявляється в удосконаленні державної системи управління стимулюванням природокористування, а саме:

• концентрація державних та приватних фінансових потоків на пріоритетних напрямках охорони, відновлення і відтворення природних ресурсів в країні і регіонах,

• зниження розпилення державних коштів, що спрямовуються на стимулювання екологоорієнтованого бізнесу,

• стимулювання об'єктів виробничо-господарської діяльності, які потребують удосконалення техніко-технологічного процесу для збереження навколишнього середовища,

• контроль за виконанням умов тендера і гнучке реагування на відхилення від умов стимулювання,

• мотивація суб'єктів до цільового використання отриманих від держави коштів на природоохоронні цілі.

Суть державного тендеру щодо стимулювання екологоорієнтованого бізнесу полягає в тому, що на тендер виходять підприємства різних районів України та їх завдання полягає в переконанні держави в необхідності і економіко-екологічної доцільності виділення їм коштів для стимулювання природоохоронної діяльності. Процес цей непростий, і вимагає ретельного попереднього вивчення всього ринку попиту на державне стимулювання (відповідно до закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4]. Тому торги, починаючи з моменту публікації про них, можуть тривати більше місяця. Рішення про проведення приймається замовником - спеціально уповноваженими державними органами Міністерства економіки та торгівлі України і Міністерства фінансів України. Після затвердження рішення в установленому порядку здійснюється техніко-економічне та економіко-екологічне обгрунтуваня умов стимулювання і тендерної документації, їх узгодження з чинним законодавством і відповідними органами державної влади і місцевого самоврядування, а також з урахуванням матрично-рейтингового підходу до розподілу державних фінансових коштів по регіонах і природним об'єктам забруднення.

При розгляді програм державного стимулювання генеральним замовником може бути - орган державної влади, місцеві державні адміністрації або виконавчі органи місцевих рад відповідальні за організацію і проведення процедур тендеру на принципах координації відповідно до цього Закону України.

Метою проведення таких тендерів екологічного спрямування на укладання контрактів на стимулювання раціонального використання природних ресурсів і охорони навколишнього

природного середовища є залучення коштів іноземних та вітчизняних інвесторів для забезпечення ефективного і раціонального використання даного ресурсу із застосуванням новітніх технологій, створення вигідних для держави умов укладення контрактів на користування природними ресурсами з подальшим оформленням і отриманням спеціальних дозвільних документів.

Торги повинні бути тільки відкритими, в яких беруть участь претенденти всіх форм власності. Після прийняття Кабінетом Міністрів України рішення про проведення тендера його замовник створює тендерний комітет у складі уповноважених представників зацікавлених міністерств, інших центральних і місцевих органів виконавчої влади, і представників громадянського суспільства. Тендерний комітет контролює хід роботи, пов'язаної з проведенням державного тендеру щодо стимулювання екологоорієнтованого бізнесу, стверджує тендерну документацію та результати тендеру, остаточно узгоджує умови контракту з переможцем тендеру.

Відповідність претендента економіко-екологічним вимогам, за якими здійснюється його стимулювання, визначається тендерним комітетом (державні службовці та представники громадськості, особи, що проживають в даному регіоні) на підставі оцінки поданого ним пакету документів.

До участі в державному тендері стимулювання природоохоронної діяльності не допускаються наступні претенденти:

• діяльність яких не відповідає економіко-екологічним вимогам територій України, і при цьому вони мають всі необхідні засоби для здійснення природоохоронних заходів;

• підприємства, яким раніше були виділені кошти на природоохоронні заходи, але вони їх не освоїли в термін за цільовим призначенням;

• підприємства, які визнані банкрутами або щодо яких порушено справу про банкрутство;

• підприємства які подали разом із заявкою на участь в тендері неправдиву економіко-екологічну інформацію тощо.

Умови тендеру затверджуються тендерним комітетом до оголошення про тендер і є обов'язковими для виконання його учасниками. Під час вивчення, оцінки заявки на участь в тендері, тендерний комітет має право вимагати від претендентів додаткову економіко-екологічну інформацію, яка характеризує можливість учасників тендера освоювати виділені державою кошти на природоохоронні заходи, передбачені тендерною документацією.

Рішення тендерного комітету має прийматися на засіданнях з представниками громадськості, що складається з професіоналів в сфері економіки природокористування та охорони навколишнього природного середовища та людей, що проживають в даному регіоні.

Положення про порядок організації та проведення конкурсних екологічних торгів (тендерів) щодо стимулювання природоохоронної діяльності передбачає укладання контрактів між державним органом, який виділяє кошти на стимулювання розвитку екологоорієнтованого бізнесу і підприємством, яке отримує гроші з умовами їх подальшого цільового освоєння за термінами і певним заходам.

Організація державного тендеру стимулювання природоохоронної діяльності включає такі основні напрямки:

1. Розміщення в засобах масової інформації оголошення замовника тендера із запрошенням претендентів взяти в ньому участь. Так, наприклад, держава може виділити певну суму коштів по областям, яку вона заявляє в пресі. Всі підприємства, які претендують на отримання даних коштів з метою здійснення природоохоронних заходів, можуть заявити про свої наміри участі в тендері державного стимулювання природоохоронної діяльності. До оголошення про проведення процедури дозвільної діяльності на об'єкті тендеру може здійснюватися процедура попередньої кваліфікації виконавців. За результатами проведення процедури попередньої кваліфікації визначається відповідність вимогам, які висуває тендерний комітет. Тільки ті виконавці, які пройдуть такий попередній відбір, допускаються до подальшої участі.

Замовник, протягом певного часу від дня отримання запиту про надання необхідних документів, направляє учасникам тендеру таку тендерну документацію:

• інструкцію щодо підготовки тендерних документів;

• перелік критеріїв, які висуваються тендерним комітетом з метою оцінки відповідності виконавців встановленим кваліфікаційним вимогам;

• інформацію про характер і необхідні якісні характеристики, які повинні бути досягнуті в результаті ос воєння, виділених державою коштів на охорону навколишнього природного середовища;

• перелік критеріїв та методику їх оцінки для визначення найкращої тендерної пропозиції;

• зазначення основних умов, які обов'язково будуть включені до договору-контракт;

• спосіб оцінки і порівняння альтернативних тендерних пропозицій;

• вимоги замовника щодо надання тендерного забезпечення;

• умови повернення або неповернення коштів, виділених державою на стимулювання екологоорієнтованого бізнесу;

• зазначення способу, місця та кінцевого терміну подання тендерних пропозицій;

• визначення процедури надання роз'яснення щодо тендерної документації тощо.

2. Подача пропозицій учасниками. Тендерна пропозиція екологічного спрямування: на цільові природоохоронні та організаційні роботи, щодо реалізації Державних програм на проведення заходів щодо раціонального використання природного потенціалу територій, на проведення робіт з проектування природоохоронного устаткування, на виконання робіт щодо введення в експлуатацію полігону твердих відходів, для проведення робіт по посадці і реконструкції лісових насаджень тощо. Пропозиції подаються щодо певного предмета послуг та виду діяльності, яка готується та направляється виконавцем замовнику відповідно до вимог тендерної документації та нормативно-правової екологічної документації. Забезпечення тендерної пропозиції - це надання виконавцем замовнику гарантій щодо забезпечення виконання ним зобов'язань, які виникають у зв'язку з поданням тендерних пропозицій.

3. Вибір переможця торгів. Рішення тендерного комітету приймаються на закритих засіданнях у присутності не менше двох третин його складу відкритим голосуванням простою більшістю голосів. Перевіряється наявність усіх необхідних документів, правильність їх оформлення, оголошується сума фінансового стимулювання для кожної тендерної пропозиції на підставі критеріїв оцінки з урахуванням екологічної складової та природних особливостей регіону.

До критеріїв оцінки доцільності виділення державних коштів для стимулювання природоохоронної діяльності повинні бути віднесені:

• комплексна економіко-екологічна оцінка впливу запланованої або здійснюваної діяльності на стан навколишнього природного середовища, використання і відтворення природних ресурсів, здоров'я населення, в результаті освоєння державних коштів;

• матрично-рейтинговий підхід до розподілу державних фінансових коштів по регіонах і природним об'єктам забруднення:

- забезпечення комплексної переробки, утилізації і ефективного використання відходів виробництва;

- заходи щодо економії водних ресурсів, забезпечення ефективної очистки всіх видів стічних вод;

- заходи з охорони атмосферного повітря від забруднення;

- забезпечення схоронності, охорони і відтворення об'єктів рослинного і тваринного світу та природно-заповідного фонду;

• забезпечення захисту населення і навколишнього природного середовища від шкідливого впливу антропогенних фізичних, хімічних і біологічних факторів тощо.

Слід використовувати також при аналізі проектів / програм альтернативні проекти. Це варіант застосування підходу на основі компенсуючих витрат, в якому досліджують потенційні витрати для заміщення втраченого або пошкодженого ресурсу ідентичним в альтернативному місці. Альтернативний проект, таким чином, фізично відшкодовує втрату ресурсів. Для проведення оцінки тендерних пропозицій замовником можуть залучатися експертні організації або окремі фахівці.

Після всебічного розгляду пропозицій, що надійшли, оголошується переможець або переможці торгів, з яким замовник укладає контракт.

Сума стимулювання включає загальні витрати на утримання комітету з тендером, тому дуже важливим є зниження витрат управління даного комітету. При визначенні трансакційних витрат управління слід враховувати тендерним комітетом трансакційні витрат: ex-ante до проведення екологічного тендера, так і ex-post - після. До витрат типу ex-ante відносяться витрати на складання проекту угоди та проведення переговорів щодо нього. Витрати типу ex-post включають в себе організаційні та експлуатаційні витрати, пов'язані з використанням структури управління; витрати,

що виникають через погану адаптацію; витрати на позови, що виникають в ході пристосування контрактних відносин до непередбачених обставин; витрати, пов'язані з виконанням контрактних зобов'язань.

Принципами здійснення державних тендерів по стимулюванню природоохоронної діяльності, що проводиться екологоорієнтованого бізнесом, є:

• добросовісна конкуренція серед учасників;
• максимальна економія та ефективність;
• відкритість і прозорість на всіх стадіях;
• недискримінація учасників;
• об'єктивна та неупереджена оцінка пропозицій конкурсних торгів;
• запобігання змови, корупційних дій і зловживань.

Залежно від способу проведення державні торги, щодо стимулювання підприємств екологоорієнтованого бізнесу, бувають:

• відкритими;
• відкритими з попередньою кваліфікацією;
• торги з обмеженою участю;
• двоступеневі торги;
• процедури запиту за обсягами фінансування стимулювання.

Торги з обмеженою участю проводяться в разі, якщо державі необхідно запровадити певні екологічно чисті технології, які через їх складний або спеціалізований характер можуть бути запропоновані обмеженому колу виконавців; якщо роботи, послуги, під які виділяються державні гроші, в зв'язку з їх спеціалізованим призначенням, є державною таємницею (це може стосуватися екологічних програм, а також нових екологічних технологій). Кількість виконавців має бути не менше двох.

Двоступеневі державні торги щодо стимулювання природоохоронного бізнесу складаються з наступних етапів:

- Перший етап: всім виконавцям пропонується подавати тендерні пропозиції без сум запитуваного державного стимулювання. Після цього замовник проводить з ними переговори.

- Другий етап: виконавцям, попередні пропозиції яких не були відхилені, пропонується надати остаточні тендерні пропозиції із зазначенням сум запитуваного державного стимулювання (після цього процедура вже нічим не відрізняється від відкритих торгів).

Процедури запиту за обсягами фінансування стимулювання - відбувається на основі розроблених бізнес-планів здійснення природоохоронної діяльності.

Організацією екологічних торгів, як правило, займаються досвідчені консультаційні фірми. При проведенні державних тендерів екологічного спрямування функції спеціалізованих (консультаційних) фірм можуть брати на себе місцеві органи влади, які є юридичними «господарями» природних ресурсів і території регіону, наукові колективи.

Фінансування проведення тендера здійснюється за рахунок державних коштів і коштів претендентів, які хочуть взяти участь в тендері. Розмір плати за участь у тендері визначається робочою групою і затверджується тендерним комітетом разом з кошторисом на організацію і проведення тендеру. Ці кошти надходять на окремий рахунок замовника тендера і використовуються на оплату повідомлень в пресі, оренду приміщень, відряджень, зв'язку, розробка, узгодження, розмноження, перекладу документації, проведення переговорів, конференцій і т.п. При виявленні порушень порядку проведення торгів їх результати вважаються недійсними. Спори, що виникають в результаті торгів, розглядаються арбітражними судами України.

В кінцевому підсумку головне завдання полягає в забезпеченні освоєння державних коштів, виділених на стимулювання розвитку екологоорієнтованого бізнесу, що забезпечує раціональне використання та охорону природних ресурсів держави.

Для створення потужного економічного і природного базису України державне стимулювання екологоорієнтованого бізнесу має сприяти швидкому і якісному впровадженню і виробництву екологічно чистих і екологобезпечних товарів, послуг, робіт на базі новітніх технологій і сучасних наукових досягнень, розвитку вільного підприємництва.

При проведенні, особливо, державних торгів стимулювання природоохоронних заходів, повинна залучатися громадськість. Громадський контроль забезпечується через вільний доступ до всієї інформації про проведення тендерів, які підлягають оприлюдненню відповідно до Закону України

про тендери. Замовники і учасники процедур повинні сприяти залученню громадськості до здійснення контролю у сфері природокористування. Громадяни та громадські організації та їх спілки не мають права втручатися в діяльність Уповноваженого органу та в процедуру визначення замовником переможця торгів. Під час проведення процедур розкриття пропозицій конкурсних торгів мають право бути присутніми представники засобів масової інформації. Замовники зобов'язані забезпечити безперешкодний доступ представників засобів масової інформації на їхню вимогу до процедури розкриття пропозицій конкурсних торгів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Розподіл продуктивних сил в країні, з розвитком промислово-виробничого потенціалу, який при даному рівні технологій не може забезпечити повністю екологічно чисте виробництво, слід стимулювати в напрямку впровадження екологоорієнтованого бізнесу. В даний час технології, що зберігають природне середовище є дорогими для суб'єктів підприємницької діяльності, тому необхідна підтримка з боку держави в перерозподілі фінансових коштів в залежності від ступеня антропогенного впливу на навколишнє природне середовище. Виділення фінансових коштів з боку держави має бути компенсацією соціо-економіко-екологічного збитку, який зумовлений вже існуючим розміщенням продуктивних сил.

Тому авторський підхід до стимулювання екологоорієнтованого бізнесу повинен ґрунтуватися на проведенні екологічних тендерів, де будуть виділені підприємства, які потребують фінансової підтримки, що буде відповідати сучасному рівню розвитку продуктивних сил нашої країни. Впровадження тендера в практику стимулювання екологоорієнтованого бізнесу дозволить суб'єктам підприємницької діяльності оновити основні виробничі фонди, оборотні кошти, впровадити екологічно чисті технології, перейти на інноваційні процеси розвитку економіки і поліпшити екологічну ситуацію в країні.

ЛІТЕРАТУРА

1. Положение о порядке организации и проведения международных торгов (тендеров) в сфере государственных закупок товаров (работ, услуг) иностранного происхождения : Постановление Кабинета Министров Украины от 28 июня 1997 года № 694. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://consultant.parus.ua/?doc=0058A73A37

2. Про здійснення державних закупівель : Закон України від 30.07.2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: laws.tendergid.ua

3. Положение о порядке организации и проведения международных конкурсов (тендеров) на заключение контрактов на пользование недрами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=14355

4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.

5. Колотырин К.П. Экономические инструменты стимулирования природоохранной деятельности [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-instrumenty-stimulirovaniya-prirodoohrannoy-deyatelnosti.

6. Сарабський І.А. Економічне стимулювання охорони довкілля [Електронний ресурс]. – 2007. – № 10. – С. 128-129. – Режим доступу: http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=4557

7. Нікола С.О. Організаційна структура державного стимулювання екологоорієнтованого бізнесу / С.О. Нікола // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2017. – Вип. 63. – С. 183-190.

8. Нікола С.О. Показники системи економічного стимулювання природокористування в умовах екологізації підприємницької діяльності / С.О. Нікола // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2016. – Вип. 62. – С. 338-344

9. Никола С.О. Методологические основы государственного стимулирования природопользования [Електронний ресурс] / С. О. Никола // Економіка та суспільство. – Мукачево, 2016. – Вип. №5. – С. 288-293. – Режим доступа: http://economyandsociety.in.ua

10. Садченко О.В. Інноваційно-екологічне управління у рекреаційно-туристичному природокористуванні приморських регіонів України / О.В. Садченко // Економічні інновації: зб. наук. праць. – Одеса, 2016. – Вип. 62. – С. 176-181

REFERENCES

1. Polozhennia pro poriadok orhanizatsii ta provedennia mizhnarodnykh torhiv (tenderiv) u sferi derzhavnykh zakupivel' tovariv (robit, posluh) inozemnoho pokhodzhennia : Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 28 chervnia 1997 roku # 694 [Regulation on the procedure for the organization and conduct of international tenders in the sphere of state procurement of goods (works, services) of foreign origin: Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated June 28, 1997 No. 694]. *consultant.parus.ua/?doc=0058A73A37* Retrieved from: http://consultant.parus.ua/?doc=0058A73A37

2. Pro zdiysnennia derzhavnykh zakupivel' : Zakon Ukrayiny 30.07.2010 [On the Procurement: Law of Ukraine dated July 30, 2010]. *laws.tendergid.ua* – Retrieved from: http://laws.tendergid.ua

3. Polozhennia pro poriadok orhanizatsiyi ta provedennia mizhnarodnykh konkursiv (tenderiv) na ukladannia kontraktiv na korystuvannia nadramy [Regulations on the procedure for organizing and conducting international competitions (tenders) for the conclusion of contracts for the use of subsoil] *base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=14355*. – Retrieved from: http://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=14355

4. Pro okhoronu navkolyshnioho pryrodnoho seredovyshcha : Zakon Ukrainy [On Environmental Protection: The Law of Ukraine]. *zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12* – Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1264-12.

5. Kolotyrin, K.P. Ekonomicheskiie instrumenty stimulirovaniia prirodookhrannoi deiatel'nosti [Economic instruments for stimulating environmental activities]. *cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-instrumenty-stimulirovaniia -prirodoohrannoy-deia telnosti* – Retrieved from: http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskie-instrumenty-stimulirovaniia -prirodoohrannoy-deia telnosti [in Russian].

6. Sarabs'kyi, I.A. (2007) Ekonomichne stymuliuvannia okhorony dovkillia [Economic stimulation of environmental protection]. *www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=4557*. 10, 128-129. – Retrieved from: http://www.fundamental-research.ru/ru/article/view?id=4557

7. Nikola, S.O. (2017) Orhanizatsiina struktura derzhavnoho stymuliuvannia ekolohooriientovanoho biznesu [Organizational structure of state incentives for ecologically oriented business]. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovation*. Odesa. 63, 183-190 [in Ukrainian].

8. Nikola, S.O. (2016) Pokaznyky systemy ekonomichnoho stymuliuvannia pryrodokorystuvannia v usloviiakh ekolohizatsii pidpryiemnits'koi diial'nosti [Indicators of the system of economic incentives for environmental use in conditions of environmentalization of entrepreneurial activity]. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovation*. Odesa. 62, 338-344

9. Nikola, S.O. (2016) Metodolohichni osnovy derzhavnoho stymuliuvannia pryrodokorystuvannia [Methodological bases of state stimulation of nature management]. *Ekonomika ta suspil'stvo – Economics and Society*. Mukachevo. 5, 288-293. *economia ndsociety.in.ua* – Retrieved from: http://economia ndsociety.in.ua

10. Sadchenko, O.V. (2016) Innovatsiyno-ekolohichne upravlinnia u rekreatsiyno-turystychnomu prirodokoristuvanni Prymors'k rehioniv Ukrayiny [Innovative-ecological management in recreational and tourist use of seaside regions of Ukraine]. *Ekonomichni innovatsii – Economic innovation*. – Odesa. 62, 176-181

УДК 339.47:656.61
JEL R41, H250

ПОЗНАНСЬКА І.В.
Канд. екон. наук, с.н.с..
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: poznan75@gmail.com

ПОДАТКОВІ ІНСТРУМЕНТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОГО СУДНОПЛАВСТВА

В статті надано огляд податкових режимів, що застосовуються в міжнародному судноплавстві, розглядаються переваги податкових договорів та податкових зобов'язань платників податку-нерезидентів, діяльність яких підпадає під термін «міжнародна торгівля». Визначено загальні закономірності та проаналізовано відмінності в оподаткуванні для судноплавної галузі. Розглянуто три категорії податкових режимів: засоби оподаткування тоннажу (за голландською та грецькою моделями); режими стимулювання розвитку судноплавства (шляхом звуження податкової бази, зниження ставки податку або надання повної податкової пільги); сприятливі податкові режими, які не передбачають особливих вилучень для судноплавної галузі. Запропоновано переглянути традиційні підходи та використовувати нові можливості до формування прибутку судноплавного підприємства, а також створити більш сприятливі умови функціонування судноплавних компаній шляхом посилення податкових стимулів.

***Ключові слова**: фрахтовий ринок, судноплавні компанії, тоннажний податок, стимулювання розвиткк судноплавства, податкові режими, міжнародна торгівля.*

POZNANSKA I.V.
Ph.D. (Economics)
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: poznan75@gmail.com

TAX INSTRUMENTS FOR ENSURING THE INTERNATIONAL SHIPPING DEVELOPMENT

The shipping industry occupies an important place in the economy of many countries, plays a significant role in the development of related industries, creates favorable conditions for the functioning of others and is an element of the formation of economic security and the image of the country. Therefore, many countries use tax incentives to stimulate investment, and the economic crisis has encouraged some of them to increase such incentives. But the availability of tax privileges and special modes is constantly changing. Coupled with a decline in government revenues, an increase in the economic value of multinational companies and various forms of globalization, the OECD countries were forced to reconsider various types of tax regimes that could lead to a low tax rate for companies operating international freight and passenger transport, which also affects tax shipping modes. The largest difference between the shipping industry and other industries is the large degree of its internationalization. This feature creates conditions for the formation of a specific institutional component of the development of navigation, such as tax legislation, which is rapidly changing and requires a detailed study. The article gives an overview of the tax regimes applicable in international shipping, examining the benefits of tax treaties and tax liabilities of non-resident taxpayers whose activities fall under the term "international trade". The general laws are determined and differences in taxation are analyzed for the shipping industry. Three categories of tax regimes are considered: means of taxation of tonnage (in Dutch and Greek models); modes of stimulating the development of navigation (by narrowing the tax base, reducing the tax rate or providing a full tax benefit); favorable tax regimes that do not provide for special exemptions for the shipping industry. It is proposed to reconsider traditional approaches and use new opportunities for the formation of the shipping company's profit, as well as to create more favorable conditions for the operation of shipping companies by increasing tax incentives.

Keywords: *freight market, shipping companies, tonnage tax, promotion of shipping development, tax regimes, international trade.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. До 2007 року світова судноплавна галузь розвивалась в сприятливих умовах в напрямку забезпечення потреб світової торгівлі. Криза 2008 року відбилась на обсягу перевезень та рівні фрахтових ставок, оскільки світовий економічний спад має безпосередній вплив на судноплавну галузь. На даний момент в судноплавній галузі вже присутня позитивна динаміка , але в цілому ринкові умови залишаються складними у світовій економіці і це має негативний вплив на судноплавну галузь. Періоди економічного спаду не тільки повні викликів, але й можливостей. В цей складний період зниження попиту на обсяги перевезень, необхідно переглянути традиційні підходи та використовувати нові можливості до формування прибутку підприємства. У довгостроковій перспективі перспективи розвитку судноплавства дуже позитивні, але на фоні достатньо серйозних зрушень, консолідації ринків і зміни балансу світової торгівлі. Щоб залишатися конкурентоспроможними, необхідно перекваліфіковуватись на обслуговування секторів, які забезпечують більшу прибутковість та працюють на міжнародному рівні.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Проблемами розвитку судноплавствної галуззі займались такі вітчизняні вчені як Котлубай О.М., Жихарева В.В., Липинська О.А., Ніколаєва Л.Л. та інши[1-6]. З останніх досліджень оподаткування судноплавної галуззі можна виділити статтю Хаймінової Ю.В., яка присвячена тоннажному податку як інструменту стимулювання розвитку судноплавства [7]. Стаття Бєлової Н.М. стосується питань державного регулювання судноплавства в Україні[8].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Тоннажний податок розглядається, як загальноприйнятий інструмент стимулювання розвитку судноплавства в роботах багатьох вітчизняних та зарубіжних вчених. Але існує багато різновидів цієї форми оподаткування, кожна з яких враховує особливості національної транспортної політики. Крім того, тоннажний податок не єдиний з таких інструментів та використовується, як поряд в іншими, так і окремо.

Формулювання цілей дослідження. В данному дослідженні пропонується сформувати більш широкий погляд на проблему стимулювання розвитку судноплавної галуззі, розглянути особливості податкових пільг та визначити основні тенденції їх трансформації в швидко мінливому середовищі.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Судноплавна галузь займає важливе місце в економіці багатьох країн, відіграє серйозну роль у розвитку суміжних галузей, створює сприятливі умови для функціонування інших та є елементом формування економічної безпеки та іміджу країни. Тому багато країн використовує податкові пільги для стимулювання інвестицій, а економічна криза спонукала деякі з них посилювати такі стимули. Але наявність податкових пільг та спеціальних режимів постійно змінюється. В поєднанні зі зменшенням державних надходжень, зростанням економічної значимості транснаціональних компаній та різних форм протидії глобалізації змусили країни ОЕСР переглянути різні види податкових режимів, які можуть призвести до низької ефективності податкової ставки для підприємств, що виконують міжнародні перевезення вантажів та пасажирів, що також впливає на податкові режими судноплавства[10].

Найбільшою відмінністю судноплавної галузі від інших галузей є велика ступень її інтернаціоналізації. Ця особливість створює умови до формування специфічної інституційної складової розвитку судноплавства, таке як податкове законодавство, яке має стрімко мінливий характер и потребує детального вивчення.

Основним принципом оподаткування тоннажу є те, що податкова сума розраховується на підставі тоннажу суден замість фактичного обліку прибутку від експлуатації судна. Різні країни запровадили режим оподаткування тоннажу для платників податків, які підлягають оподаткуванню у своїй країні. Основною перевагою режимів оподаткування тоннажу є те, що за певних обставин можна досягти дуже низької ефективної податкової ставки менш ніж на 1%.

Більшість податкових режимів тоннажу мають аналогічні характеристики: розрахунок прибутку залежить від зареєстрованого тоннажу судна, помноженого на фіксовану суму очікуваного прибутку за тонну за сутки. У всіх країнах використовується система регресивної шкали, оскільки судна меншого розміру, як правило, мають вищу ставку на тонну, ніж більші судна. Європейська Комісія встановила керівні принципи державної допомоги морському транспорту в рамках ЄС. Це створило багато одноманітностей, однак існують розбіжності у тлумаченні окремих країн.

Тільки певна судноплавна діяльність може відповідати режиму оподаткування тоннажу, який застосовуються до "морського транспорту", тобто до транспортування товарів і осіб на море у міжнародних перевезеннях. За податковими режимами деяких країн буксирування, прокладка кабелю та труб, днопоглиблювальні роботи та/або діяльність з управління суднами також можуть бути включені до переліку видів діяльності, які можуть бути оподатковані за цим режимом.

Щоб претендувати на режим оподаткування тоннажу, судноплавна компанія повинна мати певну форму або ступінь власності щодо судна. Необхідна форма чи ступінь володіння відрізняється між різними податковими режимами. Умови в цьому відношенні зазвичай відносяться до наступних видів вимог:

• Судноплавна компанія має володіти морським судном або мати право користуватись судном за договором бербоут-чартеру.

• Судноплавна компанія має право оформити судна згідно з тайм-чартерним договором та за певних обставин згідно бербоут-чартерним договором.

• Судноплавна компанія може застосовувати режим оподаткування тоннажу для деяких суден, що перебувають у тайм-чартері.

Умови, що стосуються рівня власності, зазвичай використовуються в поєднанні з вимогою про те, що певний рівень управлінської діяльності по відношенню до судна здійснюється в країні, в якій компанія є податковим резидентом. У більшості тоннажних податкових режимів стратегічне та комерційне управління, як правило, повинно здійснюватися безпосередньо компанією, яка володіє судном.

Деякі податкові режими тоннажу підлягають так званому «lock-in period», періоді, коли платник податку, в принципі, не може змінювати режими. За режимами оподаткування тоннажу в більшості країн, наприклад, можна ввести режим оподаткування тоннажу лише впродовж певного періоду, як правило, десять років.

Податок на капітал від продажу суден та обладнання, пов'язаних з міжнародними перевезеннями, стягується за деякими тоннажними податковими режимами, які не підлягають звичайному оподаткуванню. Порівнюючи різні режими, основними моментами до уваги є:

• при переході на режим оподаткування тоннажу, приховані резерви можуть або не підлягати оподаткуванню та/або можуть призвести до відстрочених податкових зобов'язань.

• залишаючи режим упродовж «lock-in period», це іноді призводить до переходу до прямих податкових зобов'язань.

• закінчення періоду оподаткування за цим режимом після закінчення «lock-in period» можуть бути застосовані різні правила стосовно оцінки судна для цілей оподаткування та наслідків, пов'язаних із цією оцінкою.

Більшість тоннажних податкових режимів вимагають наявність зв'язку між судном, що виконує перевезення та місцем реєстрації компанії, яка володіє судном. Наприклад, для компаній-резидентів ЄС, в принципі, лише судна, що належать до ЄС та ЄЕЗ, можуть претендувати на застосування режиму оподаткування тоннажу. Однак застосовуються багато винятків.

Вимоги керівництва щодо застосування режиму податку на тоннаж відрізняються в різних країнах. Загалом, можна виділити чотири типи управління:

• Стратегічне управління: рішення щодо інвестування та деінвестування суден, а також рішення щодо здійснення інших управлінських заходів.

• Комерційне управління: діяльність щодо фрахтування суден та перевезення вантажу.

• Техніко-навігаційне управління: діяльність, спрямована на збереження судна у стані фактичній експлуатації.

• Управління екіпажем: найм та налаштування роботи моряків.

Для більшості тоннажних податкових режимів стратегічне та комерційне управління повинно здійснюватися безпосередньо компанією, що володіє судном, але можуть бути виключення. Наприклад, компанії з управління судном можуть подавати заявку на тоннажну податкову систему, якщо компанія виконує повне техніко-навігаційне управляння та управління екіпажем.

Можна виділити дві різні тоннажні податкові моделі: голландську та грецьку.

У голландській моделі оподатковуваний операційний прибуток судна базується на чистому тоннажі судна, а не на фактичних операційних результатах. Сума оподаткованого прибутку підлягає звичайному (корпоративному) податку на прибуток (CIT-Corporate income tax). Основною

відмінністю між голландською моделлю та звичайним методом оподаткування є розрахунок прибутку, пов'язаного з судноплавною діяльністю судноплавної компанії. Крім того, судноплавна компанія та її невідповідний судноплавству дохід підлягають звичайному оподаткуванню.

За голландською моделлю оподаткування тоннажу, фіксований (зарахований) прибуток розраховується з використанням груп регресивних розмірів на основі чистої вантажомісткості. Розрахункові прибутки оподатковуються відповідно до законодавчої ставки CIT (податок на прибуток підприємств), або для приватних підприємців, в більшості випадків по ставці податку на доходи фізичних осіб.

Згідно з голландською моделлю оподаткування тоннажу, основна вимога полягає в тому, що експлуатація судна в міжнародних перевезеннях на морі характеризується відповідністю режиму оподаткування тоннажу. Днопоглиблювальні роботи та буксирування також можуть відповідати вимогам більшості систем, за умови, що понад 50% цих видів діяльності відбувається на морі. Фрахтування судна третім особам в бербоут-чартер зазвичай не є відповідним видом діяльності. Власник судна або фрахтувальник має виконувати певні управлінські дії щодо судна. Деякі країни вимагають виконання зобов'язань щодо підготовки моряків.

За грецькою податковою моделлю база оподатковування розраховується на основі валового тоннажу суден замість фактичної операційної виручки. Оподатковуваний тоннаж судна розраховується на основі коефіцієнтів, що використовують фіксовану кількість груп місткості судна. Коефіцієнти помножуються на оподатковуваний валовий тоннаж, податок розраховується за допомогою податкової ставки, яка відповідає віку судна. Жодний інший CIT або податок на сплату дивідендів не стягується з прибутку від транспортування.

Багато країн пропонують корпоративні податкові пільги, крім податку на тоннаж. Форма стимулів відрізняється і їх ефективність може бути різною, проте стимули загалом мають спільне скорочення податкового навантаження. Податкові пільги зменшують податкове навантаження на судноплавні компанії шляхом звуження податкової бази, зниження ставки податку або надання повної податкової пільги. До таких країн належать Бразилія, Канарські острови, Китай, Кюрасао і Сент-Мартен, Франція, Гонконг, Італія, Малайзія, Нідерланди, Панама, Філіппіни, Росія, Сінгапур, Швеція та Туреччина.

Бразильський судноплавний сектор підлягає відновлювальному внеску для морських торговельних суден (AFRMM). AFRMM це збір з вантажоодержувача вантажу при вивантаженні вантажів у бразильському порту. За конкретних обставин можна вимагати звільнення від AFRMM, наприклад, вантаж, пов'язаний з розвідкою нафти та газу на бразильському узбережжі та імпортуванням за спеціальним митним режимом. Доходи від фрахту, пов'язані з вивезенням товарів з Бразилії, звільнені від федеральних податків, таких як PIS та COFINS (загалом стягується 9,25%, 7,6% та 1,65% відповідно).

В разі оподаткування прибутку CIT на Канарських островах існує податковий кредит у розмірі 90% оподаткованого обороту пов'язаного із експлуатацією суден, зареєстрованих у спеціальному реєстрі.

Кюрасао і Сент-Мартен також мають альтернативний режим оподаткування тоннажу. У альтернативному режимі оподаткування прибутку застосовується до 20% прибутку, але 80% прибутку від міжнародних перевезень оподатковується на рівні 1/10 від стандартної ставки податку на прибуток підприємств. Кюрасао і Сен-Мартен мають два положення про капітальні вкладення, включаючи судна, що дозволяють прискорити амортизацію в 1/3 від інвестицій, а також 16-відсоткову інвестиційну допомогу.

Во Франції з 1 січня 2010 року новий податок прийшов на заміну професійному податку: територіальний економічний внесок (CET). Цей новий внесок складається з двох елементів: внесок компанії на землю (CFE) та додану вартість компанії (CVAE). Усі суб'єкти, які здійснюють професійну діяльність у Франції, несуть підлягають оподаткуванню CVAE, у тому числі, якщо вони підпадають під режим оподаткування тоннажу. З точки зору вимог CVAE, судноплавні компанії, що здійснюють діяльність у Франції та за кордоном, одночасно не потребують обліку додаткової вартості від операцій, пов'язаних безпосередньо з експлуатацією суден для діяльності, що здійснюється у Франції. Указ французького консульства визначив методи застосування цього правила, який дозволяє відповідним судноплавним компаніям бути предметом CVAE лише стосовно частки їх доданої вартості від операцій, що здійснюються в межах національної території, які безпосередньо пов'язані з експлуатацією суден. Для цих цілей операції, де знаходиться пункт

відправлення та пункт прибуття у Франції вважаються операціями, що здійснюються в межах національної території.

Стандартна ставка оподаткування прибутку у Гонкогу становить 16,5%. Судноплавні компанії, що отримують доходи від фрахту, звільнені від податку в Гонконгу, якщо у Гонконзі перевезення не виконуються. Як податкова пільга, для судноплавних компаній із суднами під Гонконгським прапором, доходи від вантажів, пов'язані з завантаженням вантажу в Гонконг та переміщенням у міжнародні води, як і раніше звільняються від податку на прибуток в Гонконгу. Компанії, що одержують прибуток від експлуатації суден за тайм-чартерним договором, як правило, будуть звільнені від сплати податків, якщо судна не: (а) будуть плавати виключно або головним чином у водах Гонконгу; або (б) між Гонконгськими і Перл-Ріверськими торговими водами.

За Указом міністрів Італії навіть компанії, які не користувались режимом оподаткування тоннажу та/або компанії, що звільнені від режиму оподаткування тоннажу, все ще можуть використовувати деякі пільги. Відносно СІТ найважливішою пільгою є те, що доходи від використання суден, зареєстрованих у Міжнародному італійському реєстрі, звільняються від оподаткування з урахуванням 80% від італійського податку на прибуток.

Дохід від перевезень Малайзії без звільнення оподатковується у розмірі 25% (24%, починаючи з 2016 р.) Податкові пільги надаються малайзійським судновласникам при дотриманні певних умов. • До 2012 р. податкове звільнення від сплати податку на прибуток, яке становить 100% від обґрунтованого доходу, було доступне малайзійській компанії-резиденту у зв'язку з його доходом від здійснення підприємницької діяльності малайзійського судна. Малайзійське судно визначається з метою оподаткування як морське судно, зареєстроване як такий згідно з Указом про торговельне мореплавство Малайзії, крім порому, баржі, буксира, земснаряду, риболовецького судна або іншого подібного судна. Нещодавно закон був змінений, щоб зменшити звільнення від сплати податку на прибуток до 70% доходу. Однак запровадження скороченої ставки звільнення від податку на прибуток було відкладено двічі.

Судноплавні компанії Нідерландів, які не користуються режимом оподаткування тоннажу, але підпадають під звичайний режим СІТ, можуть застосовувати прискорену амортизацію суднам, які мали б право на режим оподаткування тоннажу. Цей засіб дозволяє платникам податків використовувати до 20% потенціалу амортизації судна в рік. Для (нових та використаних) морських суден, до яких не застосовується режим оподаткування тоннажу, допускається зниження амортизації балансової вартості. Інвестиційні надбавки та/або прискорена амортизація доступні для конкретних екологічно чистих або енергоефективних суден (до яких не застосовується режим оподаткування тоннажу).

Нормативна ставка податку в Панамі складає 25%. Підприємства міжнародної транспортної галузі будуть оподатковуватись за фрахт, продаж квитків, товари та інші послуги, коли порт походження та призначення - Панама. Для міжнародних транспортних компаній база оподатковування становитиме кількість пройдених миль у Панамі. Судна, зареєстровані під панамським прапором, не підлягають оподаткуванню, коли дохід відноситься до міжнародної морської торгівлі. Підприємства у міжнародній морській галузі можуть визначати чистий дохід двома способами: 3% від валового доходу або відповідно до системи, передбаченої Податковим кодексом. Доходи круїзних компаній отриманих від продажу квитків, для яких домашній порт-Панама, не підлягають оподаткуванню.

Філіппіни мають встановлену законом ставку СІТ в розмірі 30%. Міжнародні судноплавні компанії, що здійснюють підприємницьку діяльність на Філіппінах, підлягають оподаткуванню податку на прибуток в розмірі 2,5% на основі Gross Philippine Billings (GPB) та податку у розмірі 3% від суми квартальні валових надходжень. Ставка податку 2,5% може бути зменшена з використанням пільгової податкової ставки відповідно до податкового договору. Це пов'язано з дотриманням певних вимог та поданням заявки на податковий договір про надання допомоги (TTRA) в філію податкової інспекції (бюро внутрішніх доходів або BIR). Подача TTRA в BIR протягом встановленого часу є обов'язковою вимогою, невідповідність може призвести до відмови у поданні заявки.

Стандартна ставка СИТ в Росії становить 20%. Російський податковий кодекс звільняє від податку на прибуток наступні види доходів від діяльності, пов'язаної з судноплавством:

- доходи, отримані від використання суден, зареєстрованих у Російському міжнародному реєстрі суден (RIVR), при перевезенні вантажу або пасажирів та інших судноплавних супутніх послуг, якщо

пункт відправлення та/або пункти призначення їх курсу перебувають за межами Росії, російські компанії можуть зареєструвати судна у російському реєстрі, наприклад, якщо вони отримали їх в бербоут-чартер;

- дохід, отриманий від оренди суден, зареєстрованих у RIVR (включаючи бербоут чартер), за умови, що судна використовуються для перевезення вантажів або пасажирів, а також для виконання інших супутніх послуг та пункт відправлення та/або призначення їх курсу знаходиться за межами Росії;

- дохід від продажу суден, зареєстрованих у RIVR;

- доходи, отримані від перевезення вантажів або пасажирів, буксирування та інших супутніх послуг, якщо судна побудовані російською суднобудівною компанією після 1 січня 2010 року і зареєстровані в RIVR, незалежно від пункту призначення або пункту відправлення;

- дохід від оренди суден, якщо судна були побудовані російською суднобудівною компанією після 1 січня 2010 року і зареєстровані в RIVR (включаючи оренду на умовах бербоут-чартеру), якщо судна орендуються з метою транспортування вантажу або пасажирів, виконують буксирування та інші пов'язані послуги, незалежно від пункту призначення або пункту відправлення;

- податковий кодекс Російської Федерації не передбачає податкових відрахувань на витрати, пов'язані з обслуговуванням, ремонтом та іншими послугами, пов'язаними з обслуговуванням, використанням або продажем суден, зареєстрованих у RIVR.

- усі інші доходи, що отримані компанією (наприклад, процентний дохід та дивіденди від суден, зареєстрованих у RIVR та ін.), оподатковуються за звичайними тарифами та правилами

Ставка податку на прибуток в Сінгапурі становить 17%. Проте, судноплавні компанії можуть скористатися зниженою ставкою податку (до 0%) за рахунок програми Maritime Sector Incentive (MSI). В рамках MSI існує дві основні схеми звільнення від оподаткування:

- для просування реєстру Сінгапуру передбачено автоматичне звільнення від оподаткування, отриманих компаніями, які володіють та експлуатують зареєстровані в Сінгапурі судна в міжнародних водах. Це правило діє доки судна зареєстровані в Сінгапурі.

- для заохочення контролю та управління іноземними державними суднами компаніями-резидентами Сінгапуру існує заохочувальна система (MSI-AIS). Для того, щоб відповідати вимогам, компанія повинна підтвердити, що контроль і управління заявленим флотом буде базуватися в Сінгапурі та відповідати іншим кількісним кваліфікаційним критеріям. Звільнення від сплати податку буде надано на отримання відповідного відвантажувального доходу, отриманого від суден під іноземним прапором, які плавають у міжнародних водах. Тривалість надання пільги становить 10 років (з можливістю продовження ще на 30 років).

Компанії, що належать до цих двох основних схемам також можуть користуватися:

- звільненням від сплати податку на прибуток від операцій з іноземною валютою та з управління ризиками, що стосуються відповідних операцій судноплавства, управління судноплавством, що надаються відповідним СПВ, та прибутку від реалізації суден.

- звільненням від сплати відсотків податку та пов'язаних з ним платежів нерезидентам що відносятся до іноземних позик (за умови дотримання певних умов).

Виплати по чартеру нерезидентам за користування суднами також звільняється від сплати податку на прибуток у Сінгапурі.

Стандартна ставка податку на прибуток у Швеції становить 22%. Загальні правила податкової амортизації на машини та обладнання, включаючи судна, дозволяють амортизувати 30% від амортизаційного залишку або 20% прямої амортизації відповідно до рахунків (надлишок амортизації). Якщо сума чистої податкової вартості та чистої балансової вартості машин та обладнання не кореспондуються, допускається амортизація 25%.

Відповідно до Турецького міжнародного закону про реєстр суден, для суден, зареєстрованих у Міжнародному реєстрі судев Туреччини (TIVR), застосовується плата за реєстрацію та річний збір за тоннаж. Додаткового реєстраційного внеску для орендатора немає. Немає іншого податку, ніж фіксовані комісії.

- Плата за кожне судно, яке буде зареєстроване в TIVR, становить 10 000 доларів США, в додаток до 1 долара за тонну.

- Річний збір за тоннаж становить 1 долар США за кожну тонну чистої місткості за кожен календарний рік, коли судно зареєстровано в TIVR.

Придбання та реалізація суден, зареєстрованих в TIVR, звільняються від сплати податків, зборів та банківського і страхового податку з обороту.

Деякі країни не пропонують спеціальних податкових пільг для своєї транспортної галузі. Замість цього загальне податкове законодавство застосовується так само, як і для будь-якої іншої компанії. Різні аспекти податкового режиму можуть збільшити привабливість юрисдикції, наприклад, податкові канікули чи податкові пільги.

Підприємства, зареєстровані в Антигуа і Барбуда, сплачують податок на прибуток від доходу від міжнародної діяльності за єдиною ставкою 25%. Компанії-нерезиденти, які отримують доходи від Антигуа і Барбуди, також підлягають оподаткуванню за податком на прибуток підприємств. Якщо судноплавна компанія в Антигуа і Барбуда зареєстровані як International Business Corporation (IBC), компанія буде звільнена від усіх податків протягом п'ятдесяти років від дати реєстрації. IBC звільнені від усіх податків, якщо вони здійснюють свою діяльність виключно з фізичними особами / компаніями, які не є резидентами Антигуа і Барбуди.

Компанії, резиденти яких зареєстровані на Барбадосі, оподатковуються за всіма джерелами, незалежно від того, чи вони створені в Барбадосі або за його межами. Для фірм-нерезидентів, як правило, оподатковуються лише доходи, отримані від джерел та операцій, що проводяться в Барбадосі. Ставка корпоративного оподаткування в Барбадосі складає 25%. Якщо судноплавна компанія Барбадосу отримала ліцензію як IBC, або Міжнародне товариство з обмеженою відповідальністю, ставки податку на прибуток компанії складаються з 0,25% до 2,5%.

За винятком реєстраційних зборів та щорічного податку на тоннаж тоннажі, судноплавні компанії, зареєстровані на Бермудських островах, не зобов'язані платити податок на прибуток, податок на прибуток від капіталу або особистого доходу отриманого на Бермудських островах, якщо вони зареєстровані як "компанія звільнена від сплати". Реєстраційні збори сплачуються при реєстрації компанії та/або судна. Щорічні податки на тоннаж сплачуються як під час реєстрації, так і кожен наступний рік до 31 березня. Для реєстрації застосовуються певні вимоги, особливо стосовно стратегічного та комерційного управління бізнесом. Окремі компанії в Бермудських островах можуть укладати угоди, такі як договір оренди на строк до 50 років для комерційних цілей. Новостворені компанії звільняються від сплати податків від будь-яких доходів, якщо отримані до 2035 року в рамках Закону 1966 року про захист підприємств звільнених від податків може подати заявку Міністру фінансів Бермудських островів.

Компанії, зареєстровані в BVI, управляються або контролюються, оподатковуються податком на прибуток підприємств. Однак, відповідно до Закону про бізнес компанії від 2004 року, компанії, зареєстровані відповідно до цього Закону, звільняються від усіх податків на прибуток. Ці компанії сплачують лише річну ліцензійну плату. Для деяких видів діяльності потрібні ліцензії. Зокрема, необхідна торгова ліцензія уряду для ведення бізнесу з особами, що проживають у BVI, або мають нерухомість, розташованій у BVI.

Корпоративні доходи, прибуток на капітал, фонд оплати праці та інші прямі податки не накладаються на корпорації Кайманових островів. На філії так само розповсюджується, як і інші корпорації, що займаються бізнесом на Кайманових островах. Підприємства Кайманових островів, які здійснюють підприємницьку діяльність за межами Кайманових островів, можуть зареєструватися як "компанії, що звільняються від сплати" (тобто компанія, яка утворюється, перш за все, для ведення бізнесу за межами Кайманових островів і за певних умов), і може подавати заяву відповідно до Закону про податкові пільги губернатору, який представляє уряд Кайманових островів, який звільняє таку компанію від будь-якого податку на прибуток, доходи, прибуток або приріст капіталу, які можуть бути введені протягом 20 років після надання таких пільг. Ця пільга продовжується ще на десять років після закінчення терміну дії. «Звільнені товариства з обмеженою відповідальністю» (тобто певні підприємства, сформовані в основному для ведення бізнесу за межами Кайманових островів) можуть претендувати відповідно до Закону про звільнення обмеженого партнерства на аналогічні пільги на термін 50 років.

За існуючим естонським режимом CIT всі нерозподілені корпоративні прибутки не оподатковуються податком. Це звільнення включає як активні (наприклад, судноплавство) та пасивні (наприклад, дивіденди, відсотки, відрахування) види доходу, так і приріст капіталу від реалізації усіх видів активів, включаючи акції та нерухоме майно. Цей податковий режим доступний для Естонських компаній та філій іноземних компаній, зареєстрованих в Естонії. Момент оподаткування

прибутку підприємств відкладається, доки прибуток не буде розподілений на дивіденди, інші виплати з власного капіталу чи передбачуваний розподіл прибутку. У 2014 році розподілений прибуток, як правило, підлягав оподаткуванню в розмірі 21% CIT (з 2015 року ставка знизилась до 20%).

Компанії, що зареєстровані на острові Мен, сплачують податки від міжнародної діяльності. За обмеженими винятками, такі компанії підлягають сплаті податку на прибуток, однак ставка CIT становить 0%. Це також стосується компаній, що займаються судноплавною діяльністю. Щорічного податку на тоннаж немає.

Компанії-резиденти Сент-Люсії підлягають оподаткуванню за єдиною ставкою 30% на дохід або прибуток, накопичений прямо чи опосередковано з усіх джерел, незалежно від того, виконується діяльність в Сент-Люсії або поза нею. Компанії-нерезиденти сплачують податки на дохід з усіх джерел, які отримані в Сент-Люсії. Валова сума такого доходу підлягає оподаткуванню за ставкою 25%. Якщо судноплавна компанія Сент-Люсії зареєстрована як IBC та не здійснює підприємницької діяльності в Сент-Люсії, вона може обрати звільнення від сплати податку на прибуток або підлягати оподаткуванню податку на прибуток за ставкою 1 %.

Типовий договір OECP містить статтю, яка за певних обставин виділяє оподаткування доходів від міжнародного судноплавства для країни, в якій розташоване місце ефективного менеджменту.

До того ж, внутрішнє законодавство окремих країн передбачає звільнення від пільг або надання допомоги для нерезидентів судноплавних компаній.

За допомогою угод про уникнення подвійного оподаткування, більшість доходів від перевезення судноплавних підприємств підлягають оподаткуванню за (сприятливим) податковим режимом своєї країни проживання, навіть якщо вони матимуть постійне представництво в інший країні.

Деякі країни запровадили специфічні правила для нерезидентів судноплавних компаній у своєму національному податковому законодавстві, це Канада, Ліберія, Маршалови острови, Нидерланди, Тайвань, США.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Більшість країн, які мають досить велику берегову лінію, розвинену судноплавну галузь та морські традиції, відомі як традиційні морські держави, використовують тоннажний податок при оподаткуванні судноплавних компаній. В свою чергу тоннажна податкова модель має два різновиди, кожний з яких має свої особливості. Голландська модель є більш спрощеною та багато чисельною, більш того багато країн, приймаючи за основу тоннажний податок, запроваджують поправки згідно з судноплавною політикою країни. Грецька модель, навпаки більш складна та витратна, але створює сприятливі умови для наймолодших, найстаріших, а також для найбільших суден.

Країни які використовують податковий режим стимулювання судноплавства в якості податкових пільг та систем заохочення для залучення під свій прапор найбільшу кількість суден, за звичай використовують зменшення податку на додану вартість або податку на прибуток від 70% до 90%. Така пільга використовується в країнах, які підтримують міжнародні перевезення та формують морську транспорту політику орієнтовану на збільшення частки своїх суден в міжнародному морському судноплавстві. Деякі країни використовують прискорену амортизацію, як засіб стимулювання розвитку судноплавної галузі. Також є декілька країн, які спрямовують пільги в напрямку внутрішнього водного транспорту або каботажного судноплавства, в залежності від потреб і особливостей потенціалу розвитку транспортного сектору. Сприятливі податкові режими використовують острівні держави з нерозвиненою економікою, які намагаються стати часткою світовій морській торгівлі, тому дохід від міжнародної діяльності оподатковується за дуже малою ставкою або складає 0%. Деякі країни використовують як тоннажний податок, так і системи стимулювання судноплавства або сприятливі податкові режими.

С метою уникнення подвійного оподаткування OECP розробила договір для своїх країн-членів, де які з них зробили винятки для платників податків-нерезидентів, створюючи таким чином переваги для компаній, які виконують експлуатацію суден. Ці винятки спрямовані на залучення судноплавних компаній до діяльності у конкретній країні та стимулюють збільшення ВВП країни.

Кожен з вище наданих засобів стимулювання судноплавної галузі використовується в країнах в залежності від потреб економіки, особливостей розвитку та розташування країни, можливостей та традицій.

З метою надання імпульсу економічному зростанню країни, було б вкрай важливо збільшити судноплавство за рахунок податкових і інших реформ регулювання в поєднанні з вирішенням поточних податкових проблем, з якими стикається судноплавна галузь.

ЛІТЕРАТУРА

1. Котлубай О.М. Економічні механізми розвитку торговельного мореплавання в Україні: монографія / О.М. Котлубай. – Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2004.– 453 с

2. Котлубай А.М. Торговое судоходство Украины: проблемы и перспективы развития: монографія / А.М. Котлубай. - Одеса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2008. - 384 с.

3. . Николаева Л.Л. Принципы устойчивого развития судоходных компаний в глобальном рынке морской торговли : монография / Л.Л. Николаева. – Одесса: Феникс, 2007. – 323 с.

4. Липинська О. А. Перспективи розвитку торговельного судноплавства України / О. А. Липинська, С. М. Боняр // Інвестиції: практика та досвід. – 2010. – № 17. – С. 53-56.

5. Жихарева В.В. Теория и практика инвестиционной деятельности судоходных компаний: монография / В.В. Жихарева. – Одеса: ИПРЭЭИ НАН Украины, 2010. – 475 с.

6. Жихарева В.В. Международная регистрация судов: перспективы для Украины / В.В. Жихарева. – Порты Украины. – 2013. – №2. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: http://portsukraine.com/node/3181

7. Хаймінова Ю. В. Тоннажний податок як інструмент стимулювання розвитку національного судноплавства/ Ю. В. Хаймінова // Проблеми і перспективи розвитку підприємництва. – 2016. – № 1. – С. 174-179.

8. Бєлова Н. М. Вдосконалення державного регулювання судноплавства як фактор забезпечення конкурентоспроможності національних перевізників / Н. М. Бєлова // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Серія: Економіка. – 2012. – Т. 189, Вип. 177. – С. 90-96.

9. Нікіша Д.О., Левченко С.Г. Інноваційні аспекти розвитку українського флоту/ Д.О.Нікіша, С.Г. Левченко // Митна справа. – 2014. – № 2(92). – С. 72-80.

10. Himanshu Doshi, Samir Kanabar Shipping Taxation: A Calculate Determination / Doshi Himanshu, Kanabar Samir.- Shipping marine&ports World. – [Electronic resource] Available at: http://www.smpworld.com/himanshu_doshi_guest.html

REFERENCES

1. Kotlubay, O.M. (2004) *Ekonomichni mekhanizmy rozvytku torhovel'noho moreplavannia v Ukraini: monohrafiia [Economic mechanisms of development of merchant shipping in Ukraine: monograph]*, Odessa, IMPEES NAS of Ukraine, 453.

2. Kotlubay, A.M. (2008)*Torhovoe sudokhodstvo Ukrainy: problemy y perspektyvy razvytiia: monohrafiia [Commercial shipping of Ukraine: problems and prospects of development: monograph]* Odessa, IMPEES NAS of Ukraine, 384.

3. Nikolaieva, L.L. (2007) *Pryntsypy ustoichivoho razvitiia sudokhodnykh kompanii v hlobal'nom rynke morskoi torhovli : monohrafiia [Principles of Sustainable Development of Shipping Companies in the Global Maritime Trade Market: Monograph]*. Odessa, Phoenix, 323

4. Lypyns'ka, O. A. (2010) *Perspektyvy rozvytku torhovel'noho sudnoplavstva Ukrainy [Prospects for the Development of Commercial Shipping of Ukraine]*. Investments: Practice and Experience, no. 17, 53-56.

5. Zhikhareva, V.V. (2010) *Teoriia i praktyka investytsyonnoi deiatel'nosti sudokhodnykh kompanii: monohrafiia [The theory and practice of investment activity of shipping companies: monograph]*. Odessa, IMPEES NAS of Ukraine, 475.

6. Zhikhareva, V.V. (2013) Mezhdunarodnaia rehistratsiia sudov: perspektyvy dlia Ukrainy [International registration of courts: perspectives for Ukraine]. *Porty Ukrainy – Ports of Ukraine*. 2. *portsukraine.com/node/3181* Retrieved from: http://portsukraine.com/node/3181

7. Hayminova, Yu.V. (2016) Tonnazhnyi podatok yak instrument stymuliuvannia rozvytku natsional'noho sudnoplavstva [Tongan tax as an instrument for stimulating the development of national navigation]. *Problemy i perspektyvy rozvytku pidpryiemnytstva – Problems and prospects of entrepreneurship development*. 1, 174-179.

8. Belova, N. M. (2012) *Vdoskonalennia derzhavnoho rehuliuvannia sudnoplavstva yak faktor zabezpechennia konkurentospromozhnosti natsional'nykh pereviznykiv [Improvement of the state regulation*

of navigation as a factor of ensuring the competitiveness of national carriers]. Kyiv-Mohyla Academy: Scientific, 189(177), 90-96.

9. Nikisha D.O., Levchenko S.G. (2014) Innovatsiyni aspekty rozvytku ukrayins'koho flotu [Innovative aspects of Ukrainian fleet development]. *Mytna sprava – Customs business*. 2 (92), 72-80.

10.Himanshu Doshi, Samir Kanabar (2017) Shipping Taxation: A Calculate Determination, Shipborne marine & Port World. *www.smpworld.com/himanshu_doshi_guest.html* Retrieved from: http://www.smpworld.com/himanshu_doshi_guest.html

УДК [330.34+330.336] (063)
JEL J11, J15, F50

САДЧЕНКО О.В.
д-р екон. наук, проф.
гл. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, г. Одесса, Україна, 65044,
hb. проф.
Вища школа економіко-гуманітарна
вул. В.Сікорського, 4, м. Бельсько-Бяла, Польща, 43-300
E-mail: esadchenko@gmail.com

ТЕХНОЛОГІЯ БЛОКЧЕЙН У СФЕРІ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВА

У статті розглядаються основні підходи до технології блокчейн з управління фінансовими потоками між підприємствами і між державою та підприємствами. Входження України в світовий інформаційний простір і впровадження кріптоволюти на вітчизняному фінансовому ринку дозволить розширити інвестиційний ринок і надати цільові бюджетні інвестиції національним виробникам, які можуть забезпечити збільшення обсягів виробництва за рахунок кінцевого продукту, послуг, чистого експорту або створення продукції, яка замінює імпортовану. Запропоновані три важливі функції сектора фінансових послуг на основі технології блокчейн: на підприємстві реєстрація угод, підтвердження автентичності особистості (юридична адреса) і укладання контрактів. Описано принципи державної політики в сфері діяльності фінансових установ на ринку крипто валют. Описано операції на ринку криптовалют які здійснюються їх учасниками на власний ризик. Розглянуто державні гарантії дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів професійних учасників ринку криптовалют та інших осіб, що здійснюють майнінг або операції з криптовалютами, умов вільної конкуренції при наданні фінансових послуг на ринку криптовалют.

Ключові слова: *технологія блокчейн, криптовалюта, управління фінансовими потоками, біткойн, функції, сектора фінансових послуг, інформаційне середовище.*

SADCHENKO E.V.
Dr.Sc. (Economics), Prof.
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy of Sciences of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
Hb. Prof.
Higher School of Economics and Humanities
Ul. V.Sikorsky, 4, Bielsko-Biala, Poland, 43-300
E-mail: esadchenko@gmail.com

TECHNOLOGY BLOKCHEIN IN THE FIELD OF FINANCIAL SERVICES OF THE ENTERPRISE

The article deals with the main approaches to the technology of blockade management of financial flows between enterprises and between the state and enterprises. Ukraine's entry into the global information space and the introduction of cryptocurrency in the domestic financial market will expand the investment market and provide targeted budget investments to national producers that can provide increased production through the end product, services, net exports or the creation of products that replace the imported. Three important functions of the financial services sector are proposed based on the blockade technology: at the enterprise registration of transactions, confirmation of the identity of the person (legal address) and the conclusion of contracts. The principles of state policy in the sphere of activity of financial institutions in the market of cryptography are described, in accordance with the draft Law of Ukraine "On stimulation of the market of cryptocurrency and its derivatives in Ukraine" and supplemented with the principles that most fully reveal the peculiarities of public administration with the help of blockade technology. Professional market participants are not responsible for the obligations of the state, and the state - on the obligations of such market participants are crying. All operations on the market of crying are carried out by their participants at their

own risk. The state guarantees the observance and protection of property and other rights and legitimate interests of professional market participants in the cryptographic market and other persons who carry out property or transactions with cryptic foreign currency, the conditions of free competition in the provision of financial services in the market of cryptocurrency. Cryptocurrency have protection in the form of a cryptographic code, which allows them to emit them by any user-operator to bypass the actions and positions of the central bank. All operations on the market of crying are carried out by their participants at their own risk. The state guarantees the observance and protection of property and other rights and legitimate interests of professional market participants in the cryptographic market and other persons who carry out property or transactions with cryptic foreign currency, the conditions of free competition in the provision of financial services in the market of cybercurrencies.

Keywords: *blockchain technology, cryptocurrency, financial flows management, bitcoin, functions, financial services sector, information environment.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Технологія блокчейн побудована на раціональному використанні класичної системи блоків без витрат на ланки, які можуть класифікуватися як нераціональні, непотрібні. Технології сьогодні розвиваються швидше, ніж держава встигає адаптувати до світових тенденцій своє регулювання. Революційні зміни світу технологій, фінансів та інвестицій, коли породжуються нові фінансові інструменти та принципово інші бізнес-моделі, що створюються також на основі технологій блокчейн, потребують від різних країн світу відповідної реакції [1, 11].

Технологія блокчейн може взяти на себе всі три важливі функції сектора фінансових послуг: на підприємстві реєстрація угод, підтвердження автентичності особистості (юридична адреса) і укладання контрактів. Це буде мати величезне значення, оскільки в усьому світі ринок фінансових послуг - найбільший за ринковою капіталізацією. Переклад хоча б частини цієї системи на технологію блокчейн призведе до розриву великого числа зв'язків у сфері фінансових послуг, але одночасно дозволить значно підвищити ефективність цих послуг.

Технологія блокчейн може виявитися дуже корисною поза сектором фінансових послуг при укладанні контрактів, яка може використовувати для зберігання будь-який вид цифрової інформації, включаючи комп'ютерний код. Цей фрагмент коду можна запрограмувати так, щоб він виконувався, тільки коли обидві сторони вводять свої ключі, тим самим погоджуючись на укладення контракту. Цей же код може отримувати інформацію з зовнішніх потоків даних (ціни на акції, метеорологічні зведення, заголовки новин і все інше, що може бути проаналізовано комп'ютером) і складати контракти, які будуть автоматично реєструватися при виконанні певних умов.

Професійні учасники ринку криптовалют не відповідають за зобов'язаннями держави, а держава - за зобов'язаннями таких учасників ринку криптовалют. Всі операції на ринку криптовалют здійснюються їх учасниками на власний ризик. Держава гарантує дотримання і захист майнових та інших прав і законних інтересів професійних учасників ринку криптовалют та інших осіб, що здійснюють майнінг або операції з криптовалютами, умов вільної конкуренції при наданні фінансових послуг на ринку криптовалют. Втручання в діяльність професійних учасників ринку криптовалют з боку державних та інших органів забороняється, якщо воно не пов'язане з повноваженнями органів, які здійснюють державний нагляд та контроль за діяльністю фінансових установ, що надають фінансові послуги на ринку криптовалют [1].

Аналіз останніх публікацій по проблемі. В Украине зарегистрирован проект Закона «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» [1]. Законопроект дає визначення криптовалютам та операціям з ними. Функціонування ринку криптовалют та їх похідних, відносини у сфері діяльності фінансових установ, що надають фінансові послуги на ринку криптовалют, щодо їх стосунків з клієнтами, саморегулюючими організаціями та Регулятором регулюються цим Законом, Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг" та іншими нормативно-правовими актами з питань регулювання ринків фінансових послуг, так стан нормативно-правової бази у даній сфері правового регулювання - питання регулюється Конституцією України, Кодексом України про адміністративні правопорушення, Законом України "Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг", Законом України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», Законом України «Про ліцензування видів господарської діяльності», Законом України «Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування», Законом України "Про індустріальні парки", Законом України "Про інноваційну діяльність", Законом України "Про телекомунікації" [2-10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Слід зазначити, що питання використання технології блокчейн на підприємстві в питаннях фінансування мало вивчений і його практичне впровадження рідко розглядається на прикладі роботи системи блокчейн на підприємстві. Питання про значення застосування криптовалют при фінансових розрахунках підприємств привернув до себе велику увагу в спеціальній літературі, особливо економічної та юридичної. Тому інформація щодо застосування технології блокчейн на підприємствах сприятиме розвитку, зміцненню і безпеки фінансових розрахунків у підприємницькій діяльності.

Формулювання цілей дослідження. Метою цієї статті є розгляд наукових підходів до управління технологією блокчейн в сфері фінансових послуг між підприємствами та між підприємствами та державою.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Метою державної політики у сфері регулювання ринку криптовалют та його професійних учасників є встановлення основних правових та організаційних засад здійснення їх діяльності в України, стимулювання розвитку платіжної та цифрової інфраструктури, що забезпечують добування та обіг криптовалют, забезпечення прав і законних інтересів осіб, що здійснюють видобування криптовалют, та інвесторів.

Криптовалюта використовується не тільки як платіжна система, але і як інструмент для інвестицій. Довгий час правовий статус цифровий валюти залишався невизначеним, сьогодні ж її поступово піддають новим нормам і правилам. Біткоін з легкістю замінює фіатні гроші, його можна обміняти на будь-яку з існуючих валют. І тому податкові служби деяких країн уже пропонують конкретні заходи оподаткування.

Криптовалюта – децентралізований цифровий вимір вартості, що може бути виражений в цифровому вигляді та функціонує як засіб обміну, збереження вартості або одиниця обліку, що заснований на математичних обчисленнях, є їх результатом та має криптографічний захист обліку. Криптовалюта для цілей правового регулювання вважається фінансовим активом [1]. Іншими словами так називають грошові знаки, емісія та облік яких здійснюється за допомогою асиметричного шифрування з використанням криптографічних засобів захисту. Під цифровою економікою розуміють виробництво, продажі і постачання продуктів через комп'ютерні мережі. Криптообмінні операції – операції з обміну національної валюти на криптовалюту, криптовалюти на національну валюту, а також одного виду криптовалюти на інший. Згідно з цим документом, на державні органи покладається обов'язок контролювати криптобіржі. Криптобіржі повинні будуть отримувати ліцензію на свою діяльність. Вони мають право відкривати рахунки в криптовалюті як громадянам України, так і нерезидентам. Всі операції на цьому ринку здійснюються на страх і ризик його учасників - держава не відповідає за зобов'язаннями учасників цього ринку. При цьому державі приписуються і дивні функції, як визначення пріоритетних напрямків та шляхів підтримки розвитку діяльності по майнінгу криптовалют з урахуванням пропозицій органів місцевого самоврядування. Хоча, можливо, мова йде про можливості платити податки в бюджет біткоіни як в Швейцарії. З продажу і покупки криптовалюти на криптобіржах останні повинні будуть сплачувати додатковий збір на пенсійне страхування і звітувати про це до Пенсійного фонду. Принципами державної політики у сфері діяльності фінансових установ на ринку криптовалют є:

1) стимулювання та розвиток діяльності з видобування криптовалют;

2) захист прав, законних інтересів осіб, що здійснюють видобування криптовалют, професійних учасників ринку криптовалют та клієнтів компаній, що надають фінансові послуги на ринку криптовалют;

3) врегулювання взаємовідносин професійних учасників на ринку криптовалют [1];

4) створення системи економічної безпеки на ринку криптовалют при укладанні договорів між підприємствами та державою, при проведенні фінансових розрахунків;

5) інформування, проведення навчання, професійної підготовки і підвищення кваліфікації працівників з питань управління фінансовими послугами;

6) міжнародне співробітництво в галузі фінансових послуг, використання світового досвіду організації роботи щодо поліпшення умов і підвищення безпеки праці;

7) інформатизація фінансової системи, створення Державний реєстр фізичних та юридичних осіб , які проводять фінансові операції за допомогою криптовалюти.

Входження України в світовий інформаційний простір і впровадження криптовалюти на вітчизняному фінансовому ринку дозволить розширити інвестиційний ринок і надати цільові

бюджетні інвестиції національним виробникам, які можуть забезпечити збільшення обсягів виробництва за рахунок кінцевого продукту, послуг, чистого експорту або створення продукції, яка замінює імпортовану.

Відмінність блокчейн від класичної бази даних полягає в тому, що класична база даних зберігається на спеціально для неї призначених серверах, які контролюються організацією, що володіє цією базою даних. Блокчейн не контролюється будь-яким однією особою або організацією, і його безпека забезпечується саме його розподіленої архітектурою. Якщо частина комп'ютерів, на яких зберігається блокчейн, буде зламана, це ніяк не позначиться на роботі всієї системи, що неможливо для класичної бази даних.

У нормативно-правовому полі України термін «валюта» класифікується як національна та іноземна і трактується як грошові знаки в різних формах, що є законними платіжними засобами. Форми валют є різними, і електронний вид валют (електронні гроші), є, як відомо, сучасною формою їх представлення.

Криптовалюти мають захист у вигляді криптографічного коду, що дозволяє емітувати їх будь-яким користувачем-оператором в обхід дій і позиції центробанку. Технологія блокчейну (від англ. «Blockchain» - ланцюг блоків крипто-транзакцій) базується на спеціальних алгоритмах шифрування, що потребує відповідного IT-забезпечення.

Зараз існують сотні проектів, заснованих на технології блокчейн. Наприклад, біржа біткоіни опціонів Coinut допомагає заробити при хеджуванні ризиків на зростаючих і падаючих ринках. У минулому році Visa спільно з блокчейн стартапом Chain оголосила про запуск платіжного сервісу B2B Connect. Система повинна забезпечити більшу захищеність платежів і при цьому прозорість, так як залучені сторони будуть бачити всю інформацію про транзакції.

Таким чином, для роботи з блокчейн не потрібно бути фахівцем в програмуванні, все реалізується за допомогою графічної системи і програмних модулів.

Розробник програм в сфері авіаперевезень SITA працює над можливістю підтвердження особи пасажира при перетині кордонів на основі технології блокчейн. Якщо створити спеціальні коди для смартфонів, які відкриють доступ до зашифрованих даних пасажирів, для ідентифікації знадобиться тільки зробити фотографію особи мандрівника і відсканувати код на його мобільному пристрої.

Австралійська компанія Power Ledger і багато інших компаній в різних країнах тестують технологію, яка дозволяє домовласникам, у яких є власні джерела електроживлення (сонячні панелі, як правило) торгувати електроенергією без посередників. Завдяки прозорості блокчейна продавець і покупець можуть відслідковувати рух електрики так само як рух грошей. Вже відомі випадки, коли власник сонячних батарей продав частину відновлюваної енергії свого сусіда.

В різних словникових та експертних джерелах пояснення сутності криптовалюти уніфікується до того, що криптовалютою вважається цифрова (віртуальна) валюта, що створена і використовується в електронному виді. Одиницею криптовалюти є монета (англ. – «coin»). За оцінками, існує понад 2000 видів криптовалют, найбільш «популярним» є біткоїн (BitCoin). Всі інші криптовалюти при створенні використовували коди Bitcoin.

Біткоіни (англ. Bit - мінімальна одиниця інформації і coin - монета) - це платіжна система, заснована на P2P-технології (англ. Peer-to-peer - рівний до рівного). Принцип її роботи побудований на відкритому протоколі передачі даних. Система використовує однойменну розрахункову одиницю «біткоіни» - першу і найбільш відому криптовалюту. Головною особливістю біткоінів називають повну децентралізацію.

Концепція біткоінів була вперше описана в офіційному документі, опублікованому в жовтні 2008 року. Його автором був Сатоши Накамото, проте до цих пір невідомо, хто саме ховається за цим ім'ям - одна людина або група розробників. За подальшу розробку і координацію функціонування мережі тепер відповідає співтовариство розробників. Однак це не означає, що лише розробники приймають рішення про те, в якому напрямку будуть рухатися біткоіни. Будь-які значні зміни в протоколі можливі тільки після того, як з ними погодиться більшість майнінгових пулів - об'єднань власників комп'ютерних потужностей, за рахунок яких і добуваються нові біткоіни.

Біткоіни - порівняно молодий феномен, проте, можливостей для його використання в якості платіжного засобу при покупці реальних товарів чи послуг на сьогоднішній день досить багато. Оскільки bitcoin, як новий вид цифрових грошей, з'явився раніше за всіх, не дивно, що він є найпопулярнішим серед криптовалют. На даний момент він став майже повноцінною валютою, яка вже була визнана багатьма країнами і кількома американськими штатами. Це, судячи з усього, лише

початок, оскільки біткоін має ряд переваг у порівнянні з іншими грошима, а саме: відкритий код, відсутність інфляції, пірінгова мережа криптовалюти, необмежені можливості по його транзакціям, біткоін існує поза меж.

Це і майже безкоштовні перекази коштів між користувачами, при цьому абсолютно неважливо, на якій відстані знаходяться один від одного відправника й одержувача, за біткоіни можна розплачуватися в деяких закладах громадського харчування, готелях, купувати авіаквитки, цифровий контент, хостинг сайтів і домени, оплачувати навчальні курси, програмне забезпечення, покупки в онлайн-магазинах і користуватися послугами таксі. Існують спеціальні сервіси, що дозволяють за допомогою біткоінів поповнити рахунок телефону, зростає кількість онлайн-казино, що дозволяють внести депозит у криптовалюті.

Курс біткоіни 2009 року, плавав від 700 до 1600 од за 1 USD. Розрахунок проводився виходячи з споживаної електроенергії процесором і її вартості на той момент. Все це поділялося на загальну кількість BTC, які були створені майнерами.

2010 рік був примітний появою першого сервісу для купівлі криптовалюти - Bitcoin Market. А в кінці весни цього року, була здійснена перша покупка за криптовалюту. Користувачем була здійснена покупка двох піц вартістю 10 000 BTC. Швидше за все він незабаром про це пошкодував, тому що вже з липня 2010 року, вартість криптовалюти різко зросла, і 10 000 BTC, так необачно витрачені на піцу, стали коштувати близько 600 USD. Таке зростання вартості біткоіни був спровокований зростанням бажаючих їх придбати, після публікації інформації про електронні валюти на порталі Slashdot. Слідом за цим з'являється перша біржа MtGox, на якій можна було не тільки купити біткоіни, а й зробити обмін на реальні гроші. Курс BTC продовжує стрімко зростати.

Лютий 2011 року відзначився тим, що курс долара і біткоіни зрівнявся. А в березні відкрилися біржі, що дозволяють обмінювати BTC на бразильський реал і британський фунт. 2014 рік приніс електронним грошам якусь стабільність і зміцнення вартості. Протягом 2015 і 2016 років зростання вартості біткоіни тривав одночасно з кількістю проведених транзакцій. Також з'являється все більше і більше довіри до біткоіни у звичайних користувачів.

Також можна зустріти приклади, коли цифрова валюта використовувалася для дорогих придбань: будинки, машини і яхти. Нарешті, багато ентузіастів розглядають біткоіни в якості привабливою довгострокову інвестицію і трейдингу.

Крім bitcoin також існують і інші кріптовалюти, найбільш популярними з яких вважаються лайткоіни (LTC) та догікоіни.

Лайткоін – це по своїй суті покращена і спрощена версія біткоін з тими ж плюсами і мінусами. За винятком того, що угоди в лайткойн проходять в 4 рази швидше, а її база даних вимагає в рази менше місця.

Dogecoin – це одна з новітніх криптовалют, яка відрізняється від інших відсутністю обмеження на сумарну кількість цих грошей, яка характерна для інших криптовалют. Розрахунки в даній грошовій системі робляться дуже швидко і з мінімальною комісією.

У протоколі біткоіни є ще цікаві речі, які можливі в принципі, але поки ніде не реалізовані. наприклад:

• multi-signature транзакції - можливість створювати транзакції, в яких буде обов'язковий підпис більш ніж одним приватним ключем. Тобто в простому випадку - вбудована прямо в протокол двухфакторная авторизація, коли для відправки біткоіни треба, наприклад, одночасно ввести пароль і авторизуватися на телефоні. Більш складний варіант - створення рахунків з множинним володінням, тобто коли гроші належать відразу декільком різним людям і тільки їх загальна згода на переклад може цей переклад здійснити;

• proof of existence - при відправці транзакції є можливість вбудувати в блокчейн кілька будь-яких даних. Наприклад, відправивши транзакцію самому собі, можна вбудувати хеш певного файлу, і цей хеш буде надійно збережений в блокчейне, прив'язаний до певної адреси і дати. Це фактично буде підтвердженням факту існування цього файлу в зазначений момент часу, а також доступності файлу власнику гаманця з якого йшла транзакція;

• time limited deposit - можливість створити транзакцію, яка буде видна всім зацікавленим, але при цьому до певного моменту буде неможливо її витратити, тобто перевести гроші, передані цією транзакцією, кудись далі. Тобто гроші будуть надійно і безпечно заморожені всередині блокчейна, добре видно, але недоступні за бажанням окремим учасникам процесу. Аварійний доступ до грошей

буде як і раніше можливий, але за згодою власників усіх приватних ключів, якими підписана транзакція;

• розумне майно - специфічне додаток блокчейна до RL. Якщо прив'язати до об'єкта RL (наприклад, вбудувати всередину машини) публічний ключ, а власнику передати відповідний приватний ключ, то буде можливо створити транзакцію, в якій за допомогою деякої криптографічного магії публічний ключ машини буде переданий новому власнику, а в протилежну сторону буде переведена сума біткоіни. Тобто, простіше кажучи, акт купівлі-продажу, всі сторони процесу, унікальний ID власності та сплачена сума будуть надійно і незалежно підтверджені блокчейном. І операція купівлі-продажу не буде вимагати ніяких довірених посередників і оформлення - обдурити або підробити блокчейн технічно надзвичайно складно, а весь процес купівлі-продажу можна автоматизувати, і все, що буде потрібно продавцю і покупцю, - зустрітися зі смартфонами у машині. Від викрадень та інших способів привласнення чужого майна, зрозуміло, це не захищає [11].

І це ще далеко не все: можливостей і додатків технологій, що лежать в основі біткоіни, до реального світу - безліч, і багато - підривають існуючі системи. Світова практика з цього питання показує різні варіанти регулювання криптовалют у світі.

Криптовалюта в Японії з квітня 2017 р. офіційно стала платіжним засобом з прийняттям відповідного закону . При цьому офіційною грошовою одиницею залишилась ієна. Передбачається, що контроль над віртуальними валютами буде здійснювати Агентство фінансових сервісів (Financial Services Agency), а операції з криптовалютами будуть документуватися задля убезпечення від зловживань. Компанії-оператори ринку повинні мати не менше 100 тис. дол. США резервної валюти і сплатити одноразовий внесок при ліцензуванні у розмірі 300 тис. дол. США. При відмові у ліцензії гроші-внесок не повертаються. Консорціум японських банків отримав дозвіл від Центробанку Японії погодження на створення власної цифрової валюти J Coin, яку передбачається використовувати не пізніше 2020 р. (рік проведення літньої олімпіади в Японії) для оплати туристами товарів і переводу грошей за допомогою смартфонів. Прогнозується, що до 2020 р. ринок криптовалют в Японії зросте десятикратно.

Фінансові регулятори Сполучених Штатів Америки (США), Сінгапуру , Канади виступили із заявами, в яких стверджується про доцільність сприймати різні види криптовалют як цінні папери при традиційному виході компаній на біржі. У США розгортає діяльність WingCash - національна цифрова валютна платформа, у розвитку якої зацікавлена Федеральна резервна система (ФРС) для розширення долара США в цифровій сфері. Передбачається, що це дозволить ФРС покращити можливості виконувати функцію управління грошовою масою водночас з широким і недискримінаційним доступом до ефективних засобів електронної торгівлі. При законодавчому санкціонуванні цифрових банкнот, записи Digital Fed не замінять фізичні рахунки і монети, а будуть додатковою послугою ФРС.

В листі Європейського центрального банку (ЄЦБ) зауважується, що криптовалюти не містять загрози для фінансової стабільності внаслідок їх незначних обсягів в обігу і відсутності широкого визнання користувачами. Переваги криптовалют акцентуються в глобальному охопленні і високій швидкості транзакцій, низьких чи відсутніх комісійних. Недоліки зводяться до відсутності прозорості та анонімності угод, значної волатильності та залежності від IT-інфраструктури.

При використанні усіх макроекономічних факторів стимулювання криптовалют в Україні призведе до інтенсивного зростання при оптимістичному прогнозі розвитку цифрової економіки [1].

Податкове управління США визнає біткоіни не як валюту, а майно. Усі транзакції оподатковуються за схемою оподаткування власності. Власників криптовалюти зобов'язують повідомляти управління про всі свої угоди. Будь-яка реалізація товарів і послуг в обмін на біткоіни підкріплюється включенням кількості отриманої з угоди криптовалюти в щорічну податкову декларацію. Розрахунок проводиться на основі обмінного курсу долара США на поточний день. Біткоіни, як інвестиційний інструмент, прирівнюються до капітального активу, тому прибутки і збитки враховуються при обчисленні оподатковуваної бази. Працюючий на власному обладнанні майнер також піддається оподаткуванню. Він зобов'язаний внести актуальну ринкову вартість видобутих біткоінів в річний валовий дохід.

Прибутковий податок і інші збори, на кшталт внесків до фонду соціального страхування, утримуються з заробітної плати, що видається в біткоіни. Всі підрахунки в податковій базі ведуться з

урахуванням курсу криптовалюти на момент платежу. Тих, хто ховається від податків на криптовалюту, так само штрафують.

Загальна капіталізація ринку Bitcoin оцінюється в 130 млрд. дол. США, а сукупний обсяг торгів такими цифровими активами сягає 2,6 млрд. дол. США.

Європейський суд Євросоюзу в 2015 році уклав, що транзакції в біткоіни звільняються від ПДВ, прирівнявши криптовалюта до законного платіжного засобу. Це означає, що біткоіни тут розцінюються як повноцінна валюта. Купівля / продаж біткоіни не обкладається податком, а ось інші операції цілком можуть. Фіскальний (службовець інтересам державної скарбниці) статус біткоіни варіюється в залежності від країни Євросоюзу [11].

У Великобританії біткоіни розцінюється як іноземна валюта. Всі податкові правила застосовуються до криптовалюти за аналогією з інвалютою. Однак так звані спекулятивні операції не оподатковуються. Податкова служба Великобританії не дає точної інформації про те, який податковий статус мають транзакції з цифровими валютами. Відомо лише, що будь-яка операція з біткоіни розглядається в індивідуальному порядку.

У Німеччині вже з 2013 року біткоіни прирівнюється до приватних грошей. Цифрова валюта оподатковується в 25%, при цьому він утримується в тому випадку, коли прибуток отримана протягом 1 року з моменту отримання біткоінів. У підсумку, якщо продати біткоінів більше, ніж через рік після їх покупки, вони не будуть обкладатися податком, і транзакція буде розцінюватися як приватна продаж. Також в Німеччині біткоіни прирівнюються до інвестиційних інструментів.

В Японії біткоін визнаний офіційним платіжним засобом. З 1 липня 2017 року продажі цифрової валюти від податку на споживання звільняються. Криптовалюта розцінюється як прирівняний до активів носій вартості. Прибуток від операцій з біткоіни в Японії прирівнюється до доходів від ведення бізнесу і оподатковується на приріст капіталу.

В Австралії операції з криптовалюта потрапляють під визначення бартерних угод. З точки зору оподаткування біткоіни розглядаються як актив.

Компанії, що працюють з криптовалютою, повинні вести облік транзакцій по датах і змістом. Біткоіни, отримані у вигляді платежів, оцінюються в австралійських доларах і прирівнюються до звичайного доходу.

Якщо біткоіни розплачуються за товари або сервіс в особистих цілях, і якщо розмір угоди не перевищує 10 000 австралійських доларів, то операції звільняються від оподаткування. Майнінг і обмін біткоіни в комерційних цілях визначається в Австралії як біржова торгівля і обкладається відповідним податком.

Парламент Австралії офіційно прийняв закон, який скасовує в країні подвійне оподаткування біткоіни. Нові правила почнуть діяти з 1 липня 2018 року.

Південна Корея, Сеул прийняв рішення підготувати оподаткування криптовалюта після того, як денний обсяг торгівлі криптовалюти значно перевищив обсяг торгівлі фондової біржі Kosdaq. У Південній Кореї почнуть стягувати податок з проведення кріптовалютних операцій. Таке рішення було прийнято після того, як обсяг торгівлі криптовалюти злетів вище позначок торгівлі фондової біржі Kosdaq. Про пошук різних варіантів оподаткування біткоіни повідомив комісар Національної податкової служби країни Хан Син Хі. Під час слухання з цього питання комісар відповів на ряд питань, пов'язаних з оподаткуванням. Хан Син Хі уточнив, що Національна податкова служба, як і раніше оподатковує дохід від підприємницької діяльності, однак відомство також розмірковує про доцільність запровадження податку на додану вартість і податку на приріст капіталу щодо криптовалюти, зокрема, біткоіни.

Податок на дарування цифрових активів. За словами Хана, відомство співпрацює з Міністерством стратегії і фінансів з цього питання. Він підкреслив, що податок на дарування щодо цифрових активів буде переглянутий, тому що він потребує поправок. За словами комісара, використання біткоіни може привести до ухилення від сплати податків, саме тому методи оцінки повинні бути реалізовані в відношенні оподаткування на дарування цифрових активів.

Хан Син Хі додав, що відомство в даний час контролює стан всіх транзакцій по криптовалюті і робить успіхи в цьому напрямку. Комісар підсумував, що Південна Корея буде регулювати це питання з оглядкою на досвід США і Японії в цьому питанні.

У Малайзії керуючий центральним банком Малайзії, заявив журналістам на симпозіумі 19 вересня, що установа хоче розробити правила для звернення криптовалюта. Цей процес буде також

включати в себе зміцнення існуючих правил протидії відмиванню грошей і фінансуванню тероризму. «Ми сподіваємося, що до кінця року зможемо вийти з рекомендаціями щодо криптовалюти, зокрема що стосуються боротьби з відмиванням грошей і фінансуванням тероризму. Ми хочемо, щоб були чіткі орієнтири для тих, хто хоче брати участь в цій конкретній галузі». В даний час неясно, в якій формі будуть діяти ці нормативні акти, чи братимуть участь в цьому процесі інші регулюючі органи. Однак, цей крок є позитивною зміною позиції Центрального банку, який заявив на початку 2014 року, що він не планує регулювати операції з біткоіни.

Крім того, заява центрального банку країни свідчать про увагу регулюючих органів до нової технології. Раніше в цьому місяці Комісія з цінних паперів Малайзії попередила потенційних інвесторів про ризики, пов'язані з ICO.

ICO розшифровується як Initial Coin Offering, тобто первинне розміщення монет (токенів). В ході ICO команда проекту розпродає цифрові токени за криптовалюту або фіатні гроші серед інвесторів. Пізніше ці монети можна використовувати на платформі проекту в якості внутрішньої валюти або торгувати ними на біржах. Також замість ICO часто використовується термін «краудсейл». Насправді ICO - це ще одна реалізація моделі краудфандінга, коли учасники фінансують розвиток компанії зараз для того, щоб отримати від неї якісь блага в майбутньому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Прийняття цього проекту Закону України [1] створить передумови для розвитку економіки на базі новітніх технологій в Україні, що призведе до надходження додаткових високотехнологічних інвестицій, підвищить конкурентноспроможність країни на світовому ринку та сприятиме зростанню ВВП. Завданням прийняття цього проекту є створення умов для стимулювання розвитку діяльності криптовалют в Україні та їх видобування (реальні умови для майнерів), використання криптовалют у повсякденному житті при здійсненні товарообмінних операцій суб’єктами господарювання, захист прав, законних інтересів професійних учасників ринку та кваліфікованих інвесторів. Метою прийняття цього проекту є встановлення основних правових та організаційних засад здійснення їх діяльності в України, стимулювання розвитку платіжної та цифрової інфраструктури, що забезпечують добування та обіг криптовалют, забезпечення прав і законних інтересів осіб, що здійснюють видобування криптовалют, та інвесторів. Якщо говорити про стан справ з криптовалютами на сьогодні, то поки вони зарекомендували себе не як повноцінні гроші, а скоріше як високоліквідний інвестиційний актив.

Вплив біткоіна на світову економіку важко передбачити. Втім, експерти схиляються до того, що віртуальні гроші все-таки не замінять паперових, а ось безготівкова система розрахунків може докорінно змінитися.

ЛІТЕРАТУРА

1. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні : Проект Закона України від 10.10.2017, № 7183-1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ips.ligazakon.net/document/view/jh5jj1ai
2. Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:// http:// http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр
3. Кодекс України про адміністративні правопорушення [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10
4. Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14
5. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18
6. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19
7. Про збір на обов'язкове державне пенсійне страхування : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/400/97-вр
8. Про індустріальні парки : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17
9. Про інноваційну діяльність : Закон України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15

10.Про телекомунікації : Законом України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://urist-ua.net

11.Bitcoin [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://lurkmore.to/Bitcoin#.D0.9F.

REFERENCES

1. Pro stymulyuvannia rynku kryptovaliut ta yikh pokhidnykh v Ukraini : Proekt Zakona Ukrayiny vid 10.10.2017 [About stimulation of the market of cryptovolume and their derivatives in Ukraine: Draft Law of Ukraine dated 10.10.2017], # 7183-1. *ips.ligazakon.net/document/view/jh5jj1ai* Retrieved from: https://ips.ligazakon.net/document/view/jh5jj1ai

2. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. *zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr* Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr

3. Kodeks Ukrainy pro administratyvni pravoporushennia [Code of Ukraine on Administrative Offenses]. *zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10*

Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/80731-10

4. Pro finansovi posluhy ta derzhavne rehulyuvannya rynkiv finansovykh posluh : Zakon Ukrainy [On financial services and state regulation of financial services markets : The Law of Ukraine]. *zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14* Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2664-14

5. Pro zapobihannia ta protydiiu lehalizatsii (vidmyvanniu) dokhodiv, oderzhanykh zlochynnym shliakhom, finansuvanniu teroryzmu ta finansuvanniu rozpovsiudzhennia zbroi masovoho znyshchennia Zakon Ukrainy [On Prevention and Counteraction to Legalization (Laundering) of the Proceeds from Crime, Terrorist Financing and Financing the Proliferation of Weapons of Mass Destruction: The Law of Ukraine]. *zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18* Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1702-18

6. Pro litsenzuvannya vydiv hospodars'koyi diyal'nosti : Zakon Ukrainy [On Licensing of Types of Economic Activities: The Law of Ukraine]. *zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19* Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/222-19

7. Pro zbir na obov"yazkove derzhavne pensiine strakhuvannia : Zakon Ukrainy [About collection for compulsory state pension insurance: Law of Ukraine]. *zakon3.rada.gov.ua/laws/show/400/97-vr* Retrieved from: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/400/97-vr

8. Pro industrial'ni parky : Zakon Ukrainy [About industrial parks: Law of Ukraine]. Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5018-17

9. Pro innovatsiynu diyal'nist' : Zakon Ukrainy [On Innovation Activity: Law of Ukraine]. *zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15* Retrieved from: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/40-15

10.Pro telekomunikatsiyi : Zakon Ukrain [On Telecommunications: The Law of Ukraine]. *urist-ua.net* Retrieved from: https://urist-ua.net

11.Bitcoin . *lurkmore.to/Bitcoin#.D0.9F*.Retrieved from: http://lurkmore.to/Bitcoin#.D0.9F.

УДК 631.111.4(334.72)
JEL Q15,Q14

ТЮТЮННИК Г.О.
здобувач
інженер І категорії
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький б-р, 29 м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: ecoregnaturres@ukr.net

ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКА АГРОЕКОЛОГІЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАНЬ СУБ'ЄКТІВ ГОСПОДАРЮВАННЯ РІЗНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ

У статті розглянуто роль, та шляхи внутрішньогосподарської агроекологічної організації землекористувань для суб'єктів господарювання різних форм власності, які максимально забезпечують керівництво і охорону земельних ресурсів. Визначено мету планування організації устрою земельних масивів Обґрунтовано необхідність охарактеризування якісних та кількісних характеристики земель, з метою з'ясування впливу створення земельного масиву та появи можливих небезпек. Визначені основні етапи переходу на екологічно безпечне землеробство і формування екологічно чистих земельних масивів. Охарактеризовано типи освоєння земельного масиву: одноразовий і поетапний. Визначені комплексні проблеми, з якими може зіткнутися підприємство будь-якої форми власності при переході на ведення екологічно чистого землеробства. Обґрунтовано необхідність державної підтримки та мотивування підприємствам, що планують перейти на виробництво екологічно безпечної продукції й формування екологічно чистих земельних масивів.

***Ключові слова**: агроекологічна організація території, екологічно чисті земельні масиви, форми власності, суб'єкти господарювання, використання земель, внутрішньогосподарська організація, земельний масив, сільськогосподарські культури*

TIUTIUNNYK H.O.
postgraduate
Institute of market problems and economic&ecological research NAS of Ukraine
Frantsuzskyi Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: ecoregnaturres@ukr.net

INTERNALLY ECONOMIC AGROECOLOGICAL ORGANIZATION THE LAND USE OF ENTREPRENEURSHIPS SUBJECTS OF DIFFERENT PROPERTY FORMS

Environmental management requires a clear change in the farming system. Restoring and improving the natural condition of the agro-landscape, in order to synthesize the most environmentally friendly land massifs for the restoration of bioproductivity of the land, the creation of ecologically pure land masses serves to create humus formation. Proceeding from this, the article is based on conceptual measures on the use of land masses for economic entities of all forms of ownership, which maximally adapt land users and measures for optimization, transformation and use of land to the natural conditions of local growth. Measures for the creation of land masses, especially ecologically clean, are carried out directly in agricultural enterprises, therefore, agricultural land use is a prerequisite for them. As a result, the purpose of the article is to justify the organization of the territory of economic entities, the establishment of the composition and transformation of the land and the need to preserve degraded and low-yielding land. Also the purpose of planning the organization of land mass structures is determined. The necessity of characterization of qualitative and quantitative characteristics of lands is grounded in order to find out the influence of the creation of the land mass and the appearance of possible dangers. The basic stages of the transition to environmentally safe agriculture and the formation of environmentally friendly land masses have been determined. The types of development of the land mass are described: one-time and step-by-step. The complex problems that may be encountered by an enterprise of any ownership type in the transition to the maintenance of ecologically pure agriculture are determined. Creation of ecologically pure massifs of lands and agroecological organization of the territory includes a system of measures for the adaptation of agricultural production, agriculture to the peculiarities of the natural environment, along with the system of levers of state management of rational ecologically safe use of agricultural land. So the necessity of state support and motivation for enterprises planning to switch to the production of environmentally friendly products and the formation of environmentally friendly land masses has been substantiated.

Key words: *agroecological organization of the territory, ecologically clean land massifs, forms of ownership, subjects of management, land use, internal economic organization, land, agricultural crops*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Фундаментом створення екологічно-чистих земельних масивів є внутрішньогосподарська організація території. Провідною складовою екологічно-безпечного землекористування потребує бути визначення придатності ґрунтів земельних ділянок для вирощування районованих сільгоспкультур і ведення максимально пристосованих до якості ґрунтового покриву сівозміною.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідження наукової проблематики, що пов'язана з організацією території підприємств сільськогосподарського спрямування знайшла своє відображення в працях А.М. Третяка, С.Ю. Булигіна, М.М. Федорова, О.П. Канаша, Д.С. Добряка, Й.М. Дороша, В.М. Кривова, С.О. Осипчука, А.Г. Мартина, В.М. Трегобчука, та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Завдання внутрішньогосподарського землевпорядкування полягає в тому, щоб сформувати таку стратегію використання земельних масивів, яка б максимально орієнтувала дії землекористувачів щодо оптимізації, трансформації та використання земель до природних умов регіону.

Формулювання цілей дослідження. Заходи щодо створення екологічно-чистих земельних масивів здійснюють безпосередньо в сільськогосподарських підприємствах, тому внутрішньогосподарське землекористування є для них обов'язковою передумовою. Організація сільськогосподарського землекористування передбачає для суб'єктів господарювання, встановлення складу, трансформація угідь та консервацію деградованих і малопродуктивних земель [1, С.4-91].

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Мета планування землекористування – переконатися, що важливі атрибути землекористування є стійкими. Ці атрибути розділяються на три групи: об'єкти інфраструктури в т.ч. екологічної інфраструктури (комплекс територій, мереж природного та антропогенного походження й система контролюючих та запобіжних обслуговуючих ланок), природні ресурси (наприклад, відкриті простори, басейни річок, природні зони і водно-болотні угіддя) і громадська безпека (наприклад, уникання заплав, нестійких ґрунтів і пожежної небезпеки).

Важливим кроком у плануванні землекористування постає з'ясування, як використання земельної ділянки вплине на нинішні місцеві умови. Процес ініціює збір групи зацікавлених сторін для роботи з екологами, для визначення області, які потребують відновленню. До цієї групи входять забудовники, землевласники, проектувальники, захисники навколишнього середовища для прийняття рішень.

Обов'язкову увагу необхідно звернути на визначення впливу небезпеки на розвиток земельної ділянки, що дозволить розробити альтернативні підходи до досягнення цілей (наприклад, положення, пільги, а також державні закупівлі), відібрати і реалізувати кращі.

При прийнятті рішення про перехід на екологічно безпечне землеробство і формування екологічно чистих земельних масивів, необхідно чітко дотримуватися процесу переходу (Рис.1).

Стан ґрунтів до проведення органічної сертифікації вимагає пильної уваги. Територія, що підлягає організації або трансформації до екологічно чистої потребує збору інформації і вивчення характеристики об'єкта. Сюди входить: вивчення геології, геоморфології та рельєфу; кліматичних умов; ґрунтових умов; стану забруднення природних ресурсів. На основі цих даних проводиться визначення агроекологічних типів земель (Рис.2).

Офіційне правило «Канадських органічних правил» визначає, що перехід земельного масиву в екологічно чистий може здійснюватися на 36 місяці ретельних робіт з відтворення його природного стану. Землі, які в даний час містять хімічні добрива і пестициди, потребують проходження повного трирічного перехідного періоду. Якщо земельний масив ніколи раніше не був використаний, або характеризується як ділянка, що «відпочила» тривалий період після останнього застосування заборонених матеріалів, він може претендувати на миттєвий перехід, або більш короткий проміжок часу переходу в порівнянні з іншими ділянками [8, С. 1].

ПОРЯДОК ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО АГРОЕКОЛОГІЧНОГО УСТРОЮ ТЕРИТОРІЇ

Рис.1. Етапи внутрішньогосподарської агроекологічної організації території
Джерело: авторська розробка

Система переходу на екологічно безпечне виробництво зі створенням екологічно чистих земельних масивів для кожної форми власності підприємства проводиться схожим шляхом (Рис.3).

Єдине, що відрізняє створення земель з особливими характеристиками це тип освоєння земельного масиву: одноразовий і поетапний.

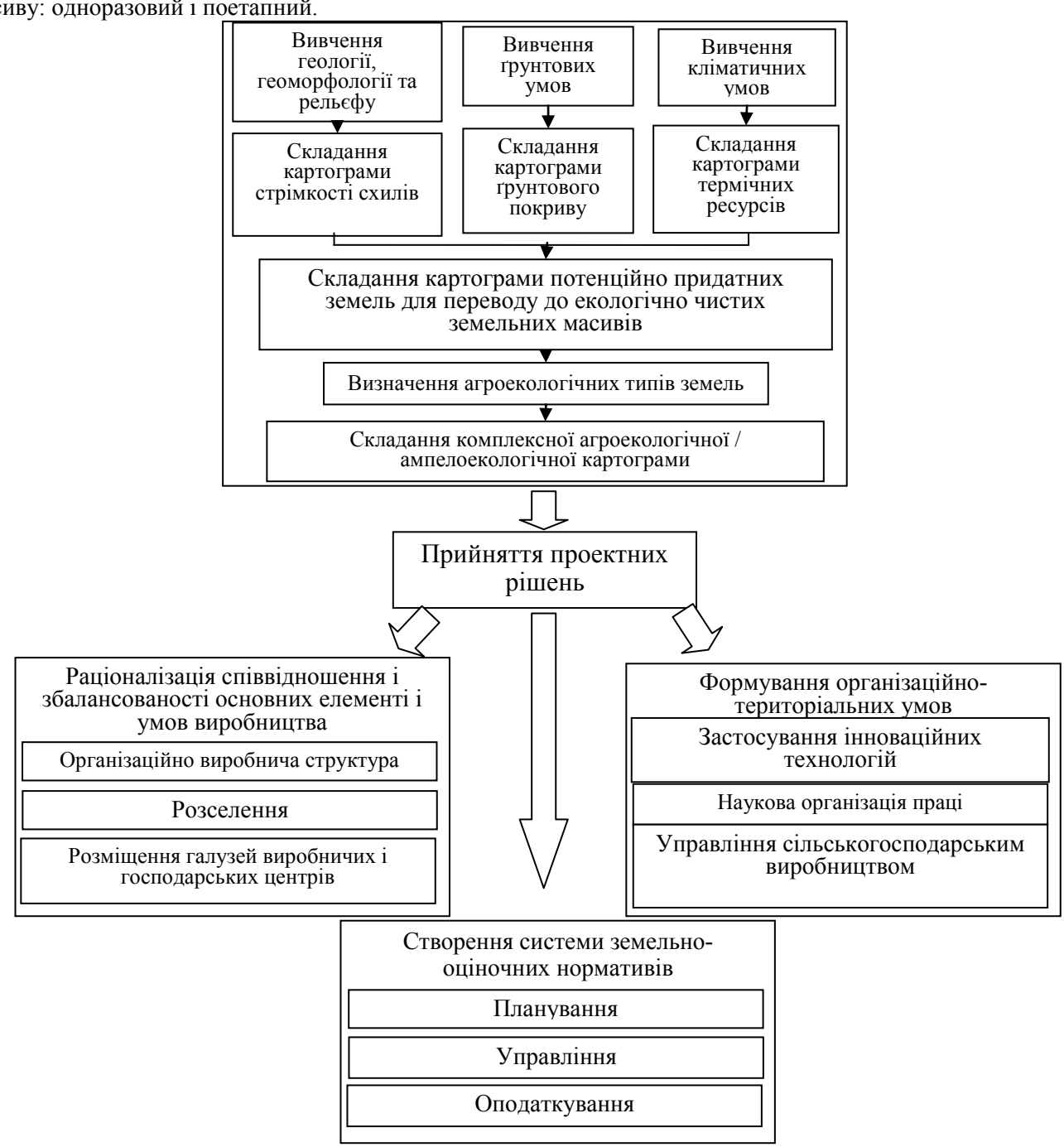

Рис.2. Внутрішньогосподарська агроекологічна організація території суб'єктів господарювання

Джерело: авторська розробка

Одноразовий перехід обумовлює вибір земельних масивів еталонного стану якості. На погляд авторів, використання даного типу земель кращим чином підійде для підприємств державної власності, які зможуть забезпечити керівництво, використання і охорону ресурсів з єдиного центру.

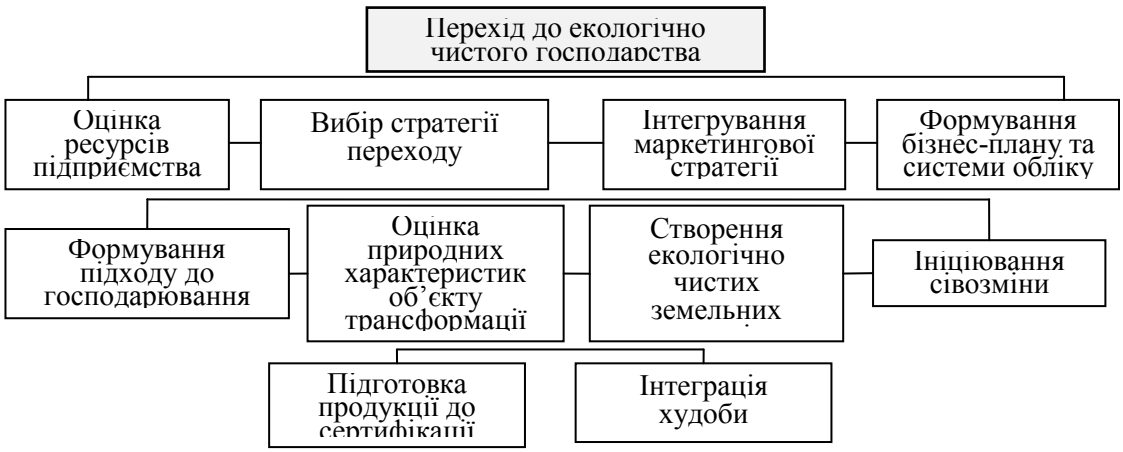

Рис.3. Блок-схема планування переходу до екологічно чистого сільського господарства
Джерело: авторська розробка

Поетапне освоєння земельних ділянок більш низької якості, яке передбачає ряд відтворювальних заходів краще підійде для підприємств приватної власності. В цьому випадку, частина доходу від використання даної земельної ресурсу присвоюється приватному власнику, інша частина направляється в вигляді платежів на основі екологічної ренти за земельний масив (податок). Власник природного ресурсу буде зацікавлений в покращенні якості своєї земельної ділянки, так як орендна плата, залишається у власника з можливістю направити її на раціональне використання, охорону та відтворення земельного масиву з подальшим підвищенням його якості та ціни реалізації [4, С.336-350] (Рис.4).

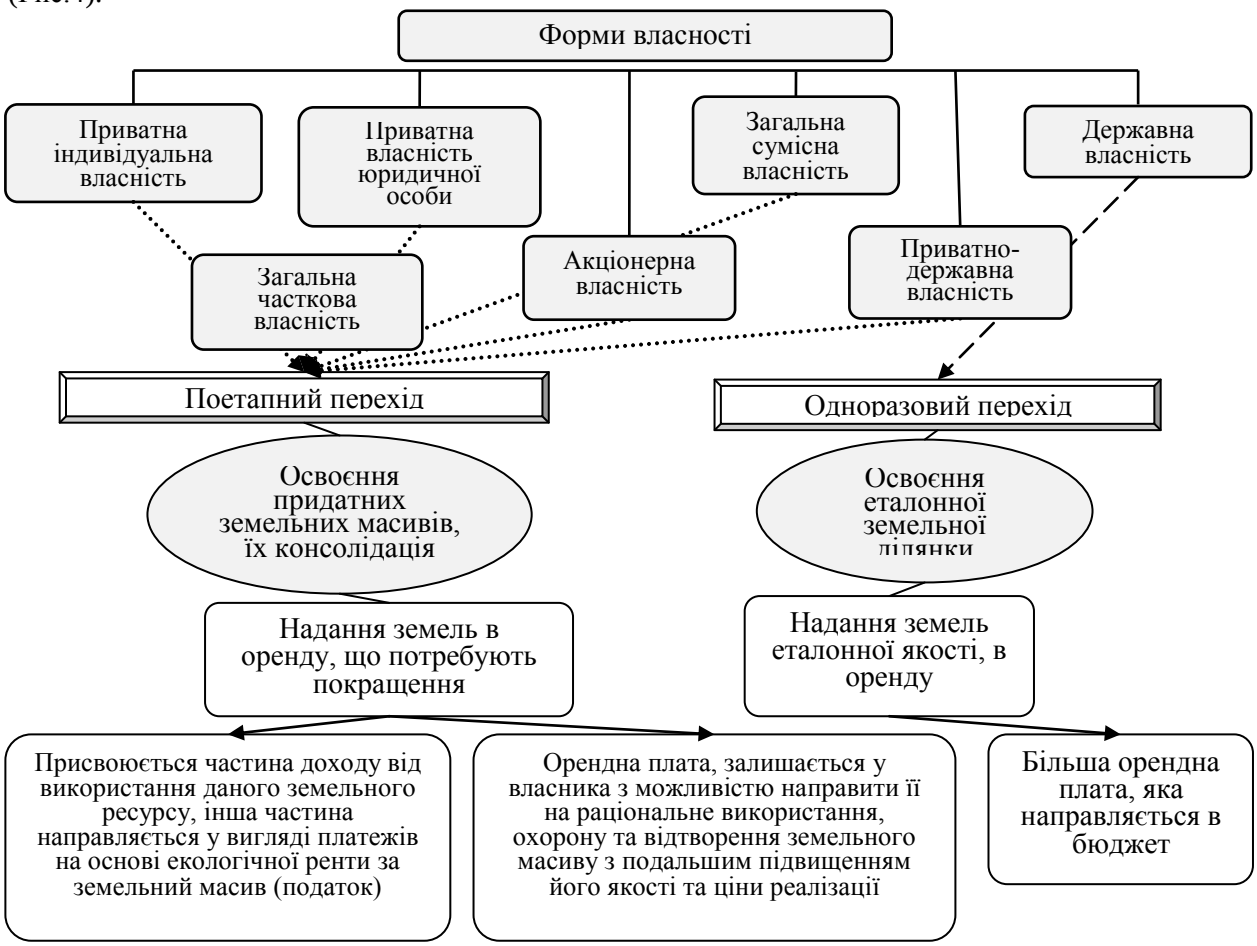

Рис.4. Схема впровадження екологічно чистих земельних масиві в обіг сільськогосподарських підприємств різних форм власності
Джерело: авторська розробка на основі [3, С. 331], [4, С. 336-350]

Комплексні проблеми, з якими може зіткнутися підприємство будь-якої форми власності при переході на ведення екологічно чистого землеробства можуть виглядати, як:

- управління ризиками
- планування сівозмін
- планування врожайності
- боротьба зі шкідниками та комахами
- управління захворюваністю рослин
- ліквідація забруднювачів (для приватного підприємства)
- впровадження інноваційного обладнання
- управління якістю продукції
- пошук покупців продукції
- пошук ринків для реалізації продукції

Агроекологічна організація території включає в себе систему важелів державного управління раціональним еколого-безпечним використання сільськогосподарських земель.

Українським підприємствам орієнтованим на формування екологічно чистих земельних масивів та веденням екологічно безпечного сільського господарства необхідна державна підтримка, разом із зменшенням фіксованого земельного податку, введенням спрощеної системи оподаткування та заміщенням виплати податку на прибуток для підвищення заробітної плати робітникам фермерських господарств, з метою підвищення занятості населення і якості роботи.

У багатьох країнах світу законодавчо встановлено виплату субсидій фермерам, які постачають на ринок кінцевий продукт. В Україні й досі сертифіковані органічні господарства не отримують від держави жодних субсидій, тому ціна на кінцевий органічний продукт залишається дещо вищою за конвенційний аналог [2, С. 132-146].

Обов'язковим заходом для подальшого розвитку органічного сектору та екологічно безпечного сільськогосподарського виробництва взагалі є створення механізму мотивування формування екологічно чистих земельних масивів та виробництва екологічно чистої продукції аграрними підприємствами (Рис.5), що враховуватиме світові тенденції розвитку даної сфери господарювання.

Рис.5. Інструменти мотивації сільськогосподарських підприємств щодо формування екологічно чистих земельних масивів

Джерело: авторська розробка на основі [5, С. 195-201]

Висновки та перспективи подальших досліджень. Екологічне господарювання вимагає чітких змін у системі ведення землеробства. Відтворенню та покращенню природного стану агроландшафту, з метою синтезу найбільш екологічно безпечних земельних масивів для відновлення біопродуктивності угідь, гумусоутворенню слугує створення екологічно чистих земельних масивів.

Проте трансформація земельних масивів в екологічно чисті потребує проходження 2-3-річного перехідного періоду.

Вивчення територій для переводу їх в екологічно безпечні вимагає детального збору та вивченню інформації щодо характеристик об'єктів. На основі зібраних та проаналізованих даних масиви можуть підлягати оцінці та розмежуванню за характером освоєння для використання підприємствами різної форми власності, з метою подальшого підвищення якості та їх реалізації.

В результаті доволі складної процедури переводу в екологічно чисті земельні масиви нагальною є потреба в формуванні системи заходів щодо адаптації ведення сільськогосподарського виробництва окремими підприємствами до особливостей нового природного середовища та наданні державою підтримки у формі субсидіювання, компенсацій, цінових надбавок та інших дотаційних, інфраструктурних, інформаційних та правових інструментів мотивування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Класифікація сільськогосподарських земель як наукова передумова їх екологобезпечного використання. – 2-ге вид., допов. / Д.С. Добряк, О.П. Канаш, Д.І. Бабміндра, І.А. Розумний. – К.: Урожай, 2009. – С. 4-91 – 464 с.
2. Криницька О.О. Інституційне забезпечення розбудови земельних відносин України [Текст] : дис. ... кандидата екон. наук : спец. 08.00.03 / О.О. Криницька ; НАН України, Ін-т проблем ринку та економіко-екологічних досліджень. – Одеса, 2015. – 224 с.
3. Купинец Л.Е. Экологизация продовольственного комплекса: теория, методология, механизмы – Одесса: Изд-во ИПРЭЭИ НАН Украины, 2010. – 720с.
4. Мартієнко А.І. Теоретичні основи розвитку відносин власності на природні ресурси / А.І. Мартієнко: монографія. – О.: Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України, 2011. – 392 с.- С. 336-350
5. Олійник О.Р. Міжнародний досвід стимулювання розвитку органічного виробництва та його використання у вітчизняній практиці / О.Р. Олійник // Інноваційна економіка. – 2014. – №4(53). – С. 195-201
6. Розвиток економіки сільського господарства України в 2011-2015 р.р.: наукова доповідь /Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» [Гадзало Я.М., Лупенко Ю.О., Пугачов М.І. та ін.]: за ред. Ю.О. Лупенка. – К.: ННЦ «ІАЕ». 2016. – 546с.
7. Яцук І. Ґрунти потребують захисту [Електронний ресурс] / І. Яцук, В. Панасенко // Журнал Верховної ради України «Віче». – №15. – 2013. – Режим доступу: http://www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/grunty-potrebuyut-zahystu/
8. Organic Products Regulations (2009). Minister of Justice at the following address. Retrived from: http://laws-lois.justice.gc.ca
9. Organic UA. Життя у стилі органік : журнал / Федерація органічного руху України. – №06-08(28). – Київ, 2013. – С.4-40. – 48 с.
10. Wendelin Wichtmann, Christian Schroder, Hans Joosten et. Al (2016). Paludiculture – prodictive use of wet peatlands, 109-134,149, 175-178, 272

REFERENCES

1. Dobriak, D.S., Kanash, O.P., Babmindra, D.I., Rozumnyi, I.A. (2009) *Klasyfikatsiia silskohospodarskykh zemel yak naukova peredumova yikh ekolohobezpechnoho vykorystannia [Classification of agricultural land as a scientific precondition of ecologically safe use]*. Kyiv: Urozhai, *464* [in Ukrainian]
2. Krynytska, O.O. (2015) Instytutsiine zabezpechennia rozbudovy zemelnykh vidnosyn Ukrainy [Institutional support for the development of land relations of Ukraine] *Candidate's thesis.* Odesa, [in Ukrainian]

3. Kupiniets, L.Ye., (2010) *Ekolohizatsiia prodovolstviennoho komplieksa tieoriia mietodolohiia miekhanizmy [Ecologization of the food complex: theory, methodology, mechanisms]*. Odesa: Izd-vo IPREEI NAN Ukrainy, 720 [in Russian]

4. Martiienko, A.I. (2011) *Teoretychni osnovy rozvytku vidnosyn vlasnosti na pryrodni resursy [The theoretical basis of property relations on natural resources]*. Odesa : Instytut problem rynku ta ekonomiko-ekolohichnykh doslidzhen NAN Ukrainy [in Ukrainian]

5. Oliinyk, O.R. (2014) Mizhnarodnyi dosvid stymuliuvannia rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva ta yoho vykorystannia u vitchyznyanii praktytsi [International experience of stimulating the development of organic production and its use in domestic practice]. *Innovatsiina ekonomika – Innovative economy*, 195-201[in Ukrainian]

6. Hadzalo YA.M., Lupenko YU.O., Puhachov M.I. et al. *Rozvytok ekonomiky sil`s`koho hospodarstva Ukraiiny v 2011-2015 [Economic development of agriculture in Ukraine in 2011-2015]* (2016). Kyiiv: NSC «IAE», 546 [in Ukrainian].

7. Yatsuk, I., Panasenko, V. (2013) Grunty potrebuiut zakhystu [Soils need protection]. Zhurnal verkhovnoi rady ukrainy viche [Journal of Verkhovna Rada of Ukraine "Veche"]. 15 *www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/grunty-potrebuyut-zahystu* Retrieved from http://www.iogu.gov.ua/publikaciji/statti/grunty-potrebuyut-zahystu/ [in Ukrainian].

8. Organic Products Regulations (2009). Minister of Justice at the following address. laws-*lois.justice.gc.ca* Retrived from: http://laws-lois.justice.gc.ca

9. Zhyttia u styli orhanik [Life in the style of organic] (2013) *organic.ua* Retrieved from http://organic.ua [in Ukrainian]

10. Wendelin Wichtmann, Christian Schroder, Hans Joosten et. Al (2016). Paludiculture – prodictive use of wet peatlands, 109-134,149, 175-178, 272

УДК 332.1:336.143
JEL H72

ШЕВЧЕНКО Д.І.
аспірант
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: 1shevadin1@gmail.com

МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЦІНКИ ФІНАНСОВОЇ СПРОМОЖНОСТІ ОБ'ЄДНАНИХ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД НА ПРИКЛАДІ ЛИМАНСЬКОГО РАЙОНУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ

У статті представлені методичні особливості оцінки фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад. Адміністративно-територіальна реформа триває вже більше 2 років і за цей час створено 665 об'єднаних територіальних громад. Але опубліковані статистичні дані показують, що існують значні диспропорції у фінансовій спроможності новоутворених громад. До того ж, треба розуміти, що об'єдналися найбільш ініціативні та розвинені, і вони в кінцевому рахунку отримають більші преференції від держави, ніж ті, що об'єднаються останніми. Міністерством регіонального розвитку була розроблена методика формування спроможних територіальних громад, яка носить рекомендуючий характер і не дає відповіді на питання як здійснити об'єднання з точки зору економічної та фінансової ефективності. Проведено аналіз даних 366 створених об'єднаних територіальних громад. Обґрунтовано важливість врахування фінансової спроможності при визначені конфігурацій об'єднаних територіальних громад. Визначено фінансову спроможність 3 майбутніх територіальних громад Лиманського району Одеської області.

***Ключові слова**: фінансова спроможність, місцевий бюджет, адміністративно-територіальна реформа, об'єднання громад, децентралізація*

SHEVCHENKO D.I.
Postgraduate
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: 1shevadin1@gmail.com

METHODICAL FEATURES OF FINANCIAL CAPABILITY ASSESSMENT OF THE UNITED TERRITORIAL COMMUNITIES BY THE EXAMPLE OF THE LYMAN DISTRICT OF THE ODESA REGION

The article presents the methodical features of financial capability assessment of the united territorial communities by the example of the Lyman district of the Odesa region. The administrative-territorial reform has been lasting over 2 years, and during this period, 665 united territorial communities is created. In 614 of them the first elections has been designated already, 51 are still in line. 366 communities have first financial results, which can be estimated. The Financial Monitoring Unit of the Central Office of Reforms states in its reports that there is a pattern between population size and financial capability of united territorial community. and the lowest financial capacity indicators are typical for most small communities, except those in which budget-generating enterprises and powerful enterprises of the real sector of the economy are located. But correlation analysis shows that this is not the case. Published statistics shows that there are significant imbalances in the financial capability of emerged communities. In addition, one must understand that those, who are most proactive and developed has united, and they will ultimately receive more preferences from the state than those who will unite latter. The Ministry of Regional Development has developed a methodology for the formation of capable territorial communities, which plays recommended role and does not answer the question of how to implement the association in terms of economic and financial efficiency. The paper contains the analysis of 366 united territorial communities. The importance of taking into account financial capacity to define configurations of the united territorial communities is substantiated. The financial capacity of the three future territorial communities of the Liman district of the Odessa region is determined.

***Keywords:** financial capacity, local budget, administrative-territorial reform, community association, decentralization*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Адміністративно-територіальна реформа триває вже більше 2 років і за цей час створено 665 об'єднаних територіальних громад. Але опубліковані статистичні дані показують, що існують значні диспропорції у фінансовій спроможності новоутворених громад. До того ж, треба розуміти, що об'єдналися найбільш ініціативні та розвинені, і вони в кінцевому рахунку отримають більші преференції від держави, ніж ті, що об'єднаються останніми. Міністерством регіонального розвитку була розроблена методика формування спроможних територіальних громад, яка носить рекомендуючий характер і не дає відповіді на питання як здійснити об'єднання з точки зору економічної та фінансової ефективності.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Дослідженням фінансової спроможності присвячені праці вітчизняних науковців, зокрема, І. Вахович, Г. Возняк, Ю. Ганущака, Я. Казюк, О. Кириленко, І. Коліушко, Ю. Петрушенко, І. Сторонянської, А. Ткачука та ін.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Питання методичних підходів оцінки фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад є ключовим для визначення конфігурацій останніх. Цьому питанню має бути приділено значно більше уваги.

Формулювання цілей дослідження. Показати методичні особливості оцінки фінансової спроможності об'єднаних територіальних громад та важливость врахування такої оцінки при визначенні конфігурацій об'єднаних територіальних громад. Проаналізувати фінансову спроможність 366 вже створених громад в Україні та трьох об'єднаних територіальних громад, які будуть створені в Лиманському районі Одеської області.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Спроможність територіальної громади представляє собою здатність за допомогою бюджету забезпечувати радою громади виконання своїх функцій та здійснення сталого розвитку території, на якій вона розташовується. Фінансова спроможність є частиною економічної спроможності громади, яка означає здатність громади за допомогою наявних ресурсів забезпечити своє існування. Щодо оцінки фінансової спроможності територіальних громад, то її легше оцінити, адже вона стосується лише місцевого бюджету.

Згідно з методикою формування спроможних територіальних громад, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214[4], спроможна територіальна громада - територіальні громади сіл (селищ, міст), які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг, зокрема у сфері освіти, культури, охорони здоров'я, соціального захисту, житлово-комунального господарства, з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці.

На даний момент в Україні створено 665 спроможних об'єднаних територіальни громад(ОТГ). В 614 з них вже відбулись, а в 51 призначені перші вибори[3]. 366 громад існують вже достатній час, щоб можна було б оцінити перші фінансові результати.

Група фінансового моніторингу Центрального офісу реформ здійснила оцінку фінансової спроможності 366-ти ОТГ[2] на підставі результатів моніторингу виконання місцевих бюджетів за перше півріччя 2017 року за 4 основними показниками:

- І власні доходи на 1-го мешканця;
- ІІ рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах);
- ІІІ питому вагу видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без трансфертів з державного бюджету);
- IV капітальні видатки на 1-го мешканця (без субвенцій з державного бюджету).

На підставі зазначених показників сформовано загальний рейтинг ОТГ.

На основі даних, представлених Визирською сільською радою та Фінансовим управлінням Лиманської райдержадміністрації до рейтингу 366 ОТГ було включено Визирську(Визирська сільська рада, Любопільська сільська рада, Сичавська сільська рада, Новобілярська селищна рада, Першотравнева сільська рада), Курісовську(Курісовська сільська рада, Новомиколаївська сільська рада, Сербківська сільська рада, Каїрська сільська рада, Трояндівська сільська рада) та Доброславську (Доброславська селищна рада, Калинівська сільська рада, Кордонська сільська рада, Дмитрівська сільська рада, Кремидівська сільська рада, Шомполівська сільська рада) майбутні об'єднані територіальні громади(табл. 1, 2, 3) у конфігураціях, актуальних станом на жовтень 2017 року(рис.1, 2, 3).

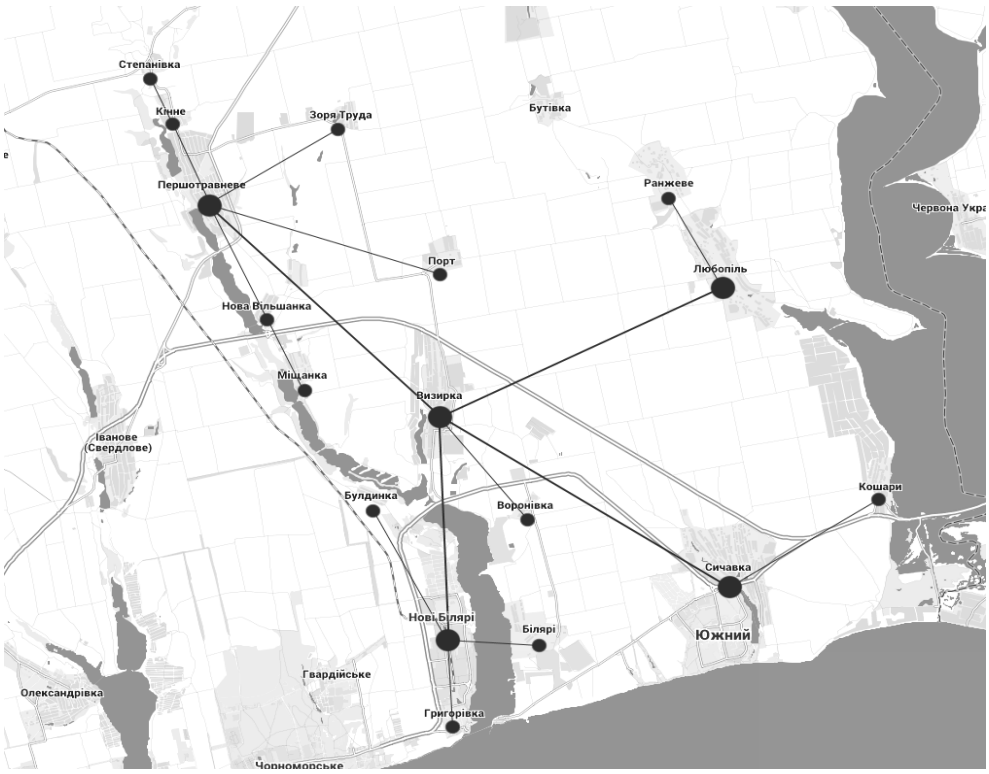

Рис. 1 Визирська об’єднана територіальна громада (Актуальний варіант об’єднання станом на жовтень 2017 року)

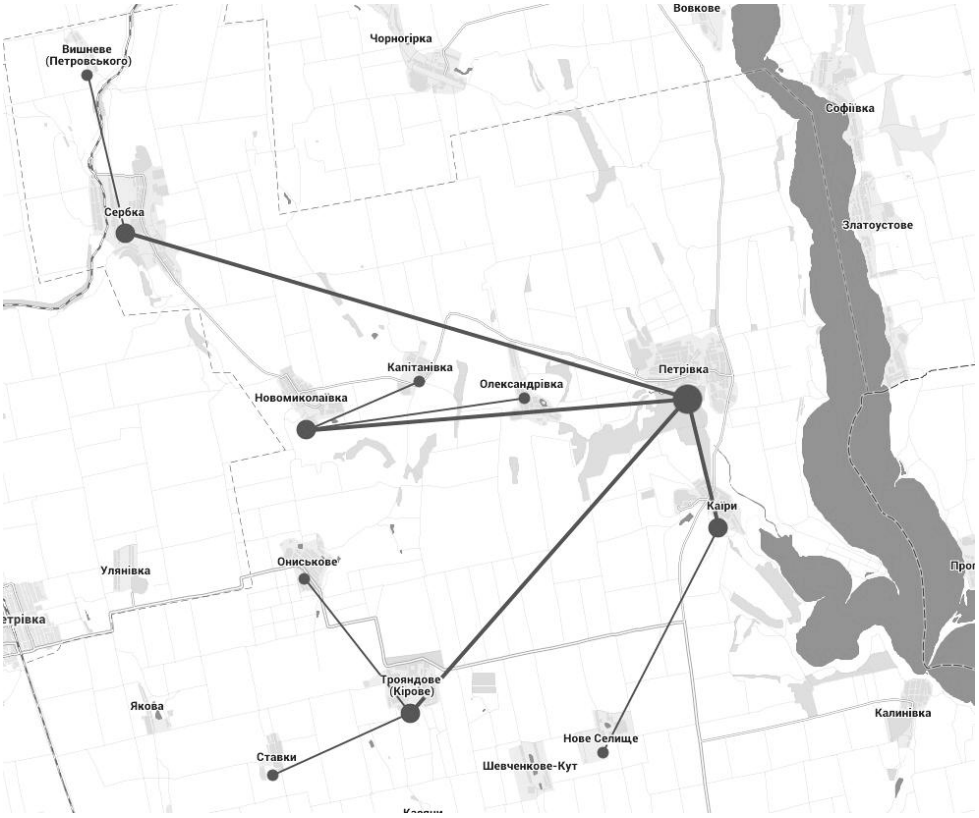

Рис. 2 Курісовська (Петрівська) об’єднана територіальна громада (Актуальний варіант об’єднання станом на жовтень 2017 року)

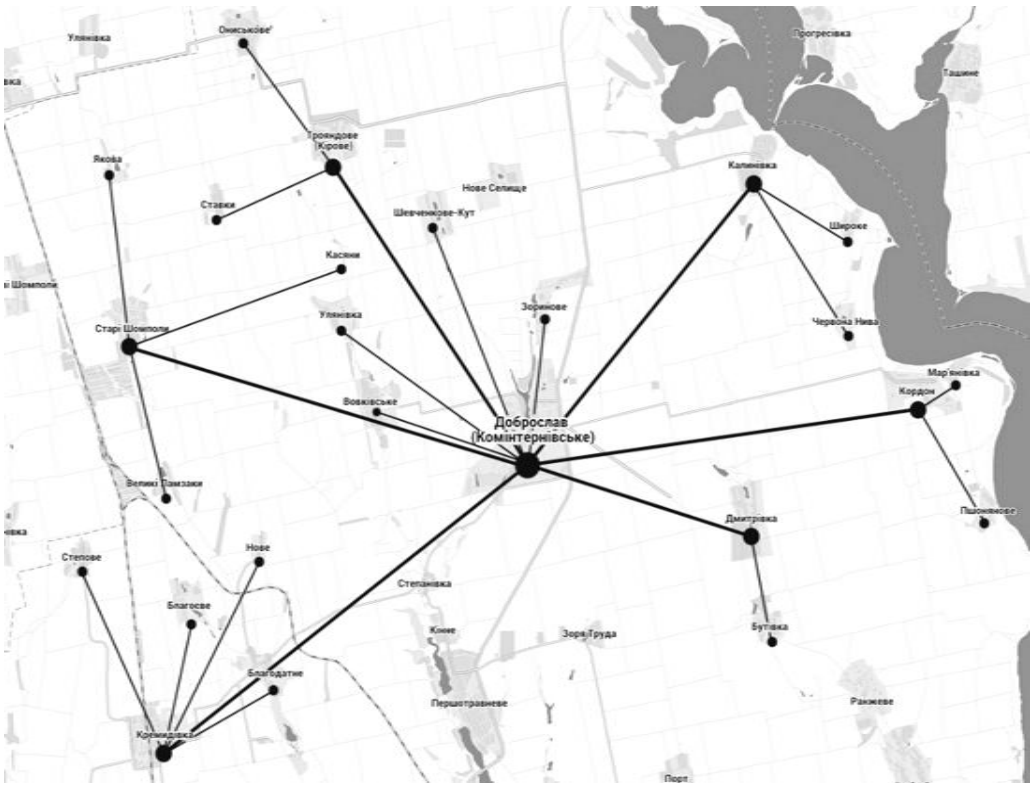

Рис. 3 Доброславська(Комінтернівська) об’єднана територіальна громада (Актуальний варіант об’єднання станом на жовтень 2017 року)

Таблиця 1

Оцінка фінансової спроможності ОТГ за І півріччя 2017 року

Загальний рейтинг	Назва ОТГ	Чисельність населення на 01.01.2016 (тис. ос.)	Власні доходи на 1-го мешканця за І півріччя 2017 (грн. на ос.)	Рейтинг	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у	Рейтинг	Капітальні видатки на 1-го мешканця (без субвенцій з держбюджету) (грн./ос.)	Рейтинг	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)	Рейтинг
1	Слобожанська	14.5	8925.9	1	-15.5%	9	1702.9	5	4.5%	2
2	Богданівська	7.0	5593.6	4	-25.8%	5	2316.8	3	11.3%	25
3	Шахівська	3.0	6457.9	2	-2.6%	31	2064.1	4	8.6%	11
4	Вербківська	7.6	5608.7	3	-29.4%	2	1108.1	9	12.5%	38
5	Шишацька	15.1	2895.5	13	-3.1%	28	3559.1	2	10.0%	16
6	Визирська*	11.5	4261.5	7	-28.3%	3	1072	10	12.7%	40
7	Ушомирська	6.5	3975.7	8	-0.9%	42	1191.6	8	8.0%	7
8	Розсошанська	4.9	2742.2	14	-2.2%	33	1617.4	6	10.1%	17
9	Глобинська	15.2	3341.6	11	-8.3%	18	690.3	22	13.0%	44
10	Ново-олександрівська	11.2	3340.1	12	0.0%	50	515.1	39	7.6%	6
11	Тячівська	19.6	1965.9	35	0.0%	50	850.9	13	9.8%	14

*IV показник був визначений шляхом складання витрат на утримання апарату управління всіх сільських та селищної рад, які будуть входити до Визирської об'єднаної громади(хоча в селищних радах залишаться лише

старости, штат об’єднаної територіальної громади буде розширений, тому в показник не вносились поправочні коефіцієнти).

Таблиця 2

Оцінка фінансової спроможності ОТГ за І півріччя 2017 року

Загальний рейтинг	Назва ОТГ	Чисельність населення на 01.01.2016 (тис. ос.)	Власні доходи на 1-го мешканця за І півріччя 2017 (грн. на ос.)	Рейтинг	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/ реверсної дотації у доходах) (%)	Рейтинг	Капітальні видатки на 1-го мешканця за І півріччя 2017 (без субвенцій з держбюджету)	Рейтинг	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів)	Рейтинг
128	Клепачівська	2.8	1533.0	82	0.0%	50	239.6	88	39.6%	321
129	Шегинівська	5.5	1415.0	100	13.3%	171	173.0	118	20.9%	155
130	Скориківська	4.0	1227.6	141	3.2%	71	361.8	59	32.7%	275
131	Свято-василівська	4.3	1343.0	122	1.1%	59	278.0	75	35.0%	292
132	Берестівська	4.8	1068.3	187	7.6%	120	641.9	30	25.9%	215
133	Великогаївська	11.4	1 335.6	123	10.2%	144	79.2	190	16.9%	98
134	Доброславська*	14.1	1096.2	180	-0.9%	42	161.8	126	25.1%	208
135	Новолатівська	2.8	2 028.4	31	7.4%	118	13.6	316	16.6%	93
136	Ботіївська	2.2	1 520.4	86	3.9%	82	67.5	207	23.2%	185
137	Мостівська	3.7	1 415.9	99	2.4%	66	21.2	297	17.8%	108
138	Куцурубська	8.0	1 015.4	198	6.0%	107	156.5	130	19.4%	137

* IV показник був визначений шляхом складання витрат на утримання апарату управління всіх сільських та селищної рад, які будуть входити до Доброславської об'єднаної громади(хоча в селищних радах залишаться лише старости, штат об’єднаної територіальної громади буде розширений, тому в показник не вносились поправочні коефіцієнти).

Таблиця 3

Оцінка фінансової спроможності ОТГ за І півріччя 2017 року

Загальний рейтинг	Назва ОТГ	Чисельність населення на 01.01.2016 (тис. ос.)	Власні доходи на 1-го мешканця за І півріччя 2017 (грн. на ос.)	Рейтинг	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/ реверсної дотації у доходах)	Рейтинг	Капітальні видатки на 1-го мешканця (без субвенцій з держбюджету) (грн./ос.)	Рейтинг	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)	Рейтинг
278	Дубрівська	4.1	737.7	272	23.5%	263	100.3	170	38.8%	316
279	Олександрівська	9.5	744.4	268	22.4%	257	6.4	330	22.0%	168
280	Грунська	5.8	846.5	239	19.0%	225	49.4	231	42.0%	330
281	Курісовська*	10.9	687.7	290	23.0%	260	142.0	142	42.6%	335
282	Грушівська	6.8	492.6	336	32.2%	303	80.6	189	24.8%	204
283	Нижанковицька	2.5	750.4	267	24.7%	272	34.4	265	27.4%	229
284	Золотниківська	8.1	569.5	322	26.3%	279	208.2	98	42.6%	335

*для визначення значень показників та включення Курісовської об’єднаної громади у рейтинг використовувались прогнозні дані. IV показник був визначений шляхом складання витрат на утримання апарату управління всіх сільських та селищної рад, які будуть входити до Курісовської об'єднаної громади(хоча в селищних радах залишаться лише старости, штат об’єднаної територіальної громади буде розширений, тому в показник не вносились поправочні коефіцієнти).

Представлені дані у звіті свідчать про те, що ОТГ мають дуже великі витрати на утримання апаратів управління і більшість ОТГ є дотаційними. Стандартне відхилення, розраховане для показників чисельності населення ОТГ та власних доходів на 1-го мешканця за І півріччя 2017 року показує, що існують значні диспропорції у розподіленні значень цих показників. Для показника чисельності населення стандартне відхилення склало 6645 осіб при середньому значені 8500 осіб та 864,3 грн. на ос. при середньому значенні 1223,3 грн. на особу для доходів бюджету на одного жителя.

Група фінансового моніторингу Центрального офісу реформ у свої доповіді стверджує, що існує закономірність між чисельністю населення та фінансовою спроможністю ОТГ і найнижчі показники фінансової спроможності характерні для більшості невеликих громад, за винятком тих, на території, яких розміщені бюджетоутворюючі підприємства та потужні підприємства реального сектору економіки. Але кореляційний аналіз показує, що це не так. Так, коефіцієнт кореляції який характеризує зв’язок між місцем ОТГ у рейтингу та чисельністю населення становить -0,24829179, що можна охарактеризувати як слабкий кореляційний зв’язок. Можна лише говорити про залежність витрат на апарат управління громади від чисельності населення, але такий зв’язок також є достатньо слабким. Коефіцієнт кореляції становить -0,415383967. Тобто аналіз статистичних даних показує, що фінансова спроможність ОТГ не залежить від чисельності населення, а ключовим показником в даний момент, який впливає на фінансову спроможність є наявність на території громади розвинених підприємств, які сплачують ПДФО.

Таблиця 4

Порівняння фінансової спроможності майбутніх ОТГ Лиманського району з фінансовими показниками 366 створених ОТГ

Місце у рейтингу	Назва ОТГ	Чисельність населення на 01.01.2016 (тис. ос.)	Власні доходи на 1-го мешканця за І півріччя 2017 (грн. на ос.)	Рівень дотаційності Бюджетів (питома вага базової/ реверсної дотації у доходах) (%)	Капітальні видатки на 1-го мешканця за І півріччя 2017 (без субвенцій з держбюджету) (грн./ос.)	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)
	Середнє значення 366 ОТГ	8.5	1223.3	13.3%	206.6	25.6%
6	Визирська	11.5 (135.3%)	4261.5 (348.4%)	-28.3%	1072 (518.9%)	12.7%
134	Доброславська	14.1 (165.9%)	1096.2 (89.6%)	-0.9%	161.8 (78.3%)	25.1%
281	Курісовська	10.9 (128.2%)	687.7 (56.2%)	23.0%	142.0 (68.7%)	42.6%

У табл. 4 наведені середні значення показників 366 вже утворених ОТГ та 3 громад, які мають утворитись у Лиманському районі Одеської області. Як бачимо більшість громад задовольняє майже всі(крім витрат на апарат управління радою, які тим не менш мають тенденцію до зменшення) рекомендаційні критерії, які були наведені у доповіді, а саме:

- чисельність громади не повинна бути меншою, ніж 5-7 тис. осіб;
- питома вага базової дотації – не більше 30% від суми власних доходів;

- витрати на утримання управлінського апарату – не більше 20% від обсягу власних ресурсів громади.

Реформа децентралізації влади в Україні та процес добровільного об'єднання територіальних громад запустили процеси, які дозволили більш активним громадам забезпечити значне економічне зростання. Ті, хто об'єднались першими – отримали значну державну підтримку переважно у вигляді субвенцій, які розподіляються пропорційно кількості населення та проектів місцвого розвитку, які фінансуються з Державного фонду регіонального розвитку.

Щодо Лиманського району Одеської області, то за оптимістичним сценарієм в ньому буде сформовано ще 5 об'єднаних територіальних громад до яких згодом приєднаються сільські ради, які зайняли вичікуючу позицію, але вже на гірших умовах, та як інфраструктурна субвенція при об'єднанні є одноразовою.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

1) Методика формування спроможних територіальних громад, розроблена Кабміном, в умовах Одеської області не змогла допомогти у формуванні об'єднаних територіальних громад, адже не враховує значні диспропорції у розвитку сільських рад, відстань і стан дорожного покриття між ними. Цей документ не містить методології оцінки фінансової та економічної спроможності громад, що планують об'єднатись, що є його суттєвим недоліком.

2) Доцільно встановити рамки мінімально допустимого населення та максимального значення ПДФО на 1 особу ОТГ на момент об'єднання. Це потрібно для того, щоб обмежити створення малих ОТГ з значними фінансовими показниками, які не беруть до свого скаду прилеглі громади лише через те, що їх бюджетні показники стануть меншими. Така ситуація призводить до збільшення диспропорцій у розвитку та зменшення інтенсивності міжмуніципального співробітництва.

3) Майбутня Визирська об'єднана територіальна громада за фінансовою спроможністю займає одне із лідируючих місць у рейтингах та буде спроможною. Доброславська та Курісовська ОТГ також будуть спроможними і знаходитимуться в середині та кінці рейтингу відповідно. За прогнозом, у результаті формування об'єднаних територіальних громад все ж таки зменшиться питома вага видатків на утримання апарату управління, що підвищить кінцевий рейтинг досліджуваних громад.

4) Для побудови рейтингу фінансової спроможності використовувались 4 показники: доходи бюджету на одну особу, рівень дотаційності, капітальні видатки на одну особу, питома вага видатків на апарат управління. Перші два показники доцільно замінити ПДФО на одну особу, адже на основі цього показника визначається обсяг базової/реверсної дотацій, бюджет розвитку на одну особу може використовуватись замість капітальних видатків на одну особу. Також для того, щоб оцінити залежність від державного бюджету доцільно використати питому вагу трансфертів у місцевому бюджеті. Питома вага видатків на апарат управління є показником який досить слабо здатен оцінити фінансову спроможність ОТГ, адже громади самі вирішують який склад апарату сформувати понад мінімальну структуру.

ЛІТЕРАТУРА

1. Офіційний сайт ініціативи "Децентралізація влади" [Електронний ресурс] Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/
2. Оцінка фінансової спроможності 366 ОТГ за перше півріччя 2017 року, матеріали Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Otsinka-fin-spromozhn-366-OTG-vlasni.pdf
3. Офіційний сайт Державного реєстру виборців [Електронний ресурс] Режим доступу: https://www.drv.gov.ua/portal/!cm_core.cm_index
4. Методика формування спроможних територіальних громад, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 8 квітня 2015 р. № 214. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п
5. Ткачук А.Ф. Про бюджет і не тільки. Спеціально для об'єднаних територіальних громад / Анатолій Ткачук, Ніна Наталенко. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2016. – 76 с.
6. Бюджетний кодекс України від 8 липня 2010 р. № 2456-VI (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17.

7. Моніторинг фінансової спроможності 159 ОТГ за 2016 рік, матеріали Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/pics/upload/34-558e68e124412a8c2f271490d2e01bd2.pdf

8. Оцінка фінансової спроможності 159 ОТГ за 2016 рік, матеріали Групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ при Мінрегіоні [Електронний ресурс] Режим доступу: http://decentralization.gov.ua/pics/upload/44-887d48baa56567ea0e84b7036ff8af04.pdf

9. Офіційний сайт Інституту громадянського суспільства [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.csi.org.ua/

10.Фінансова децентралізація в Україні: перший етап успіхів, Кабінет Міністрів України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та ЖКГ України [Електронний ресурс] Режим доступу: http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenrt_(21.03.17).pdf

REFERENCES

1. Oficiinyi sait iniciatyvy "Decentralizaciia vlady" [Official website of the initiative «Decentralization of power]. *decentralization.gov.ua* Retrieved from: http://decentralization.gov.ua [in Ukrainian]

2. Ocinka finansovoii spromozhnosti 366 OTGh za pershe pivrichchia 2017 roku [Assessment of the financial capacity of 366 OTG for the first half of 2017], materialy Ghrupy finansovogho monitorynghu Central`nogho ofisu reform pry Minreghioni *www.minregion.gov.ua* Retrieved from http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/07/Otsinka-fin-spromozhn-366-OTG-vlasni.pdf [in Ukrainian]

3. Oficiinyi sa`t Derzhavnogho reiestru vyborciv [Official website of the state register of voters] *www.drv.gov.ua* Retrieved from https://www.drv.gov.ua/portal/!cm_core.cm_index [in Ukrainian]

4. Metodyka formuvannia spromozhnykh terytorial`nykh ghromad, zatverdzhena postanovoiu Kabinetu Ministriv Ukraiiny vid 8 kvitnia 2015 r. № 214 [Methodology for the formation of capable territorial communities approved by the decision of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated April 8, 2015, No. 214] [in Ukrainian] *zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-n* Retrieved from: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-п

5. Tkachuk, A. Natalenko N. (2016) Pro biudzhet i ne tilky. Specialno dlia ob'yednanykh terytorialnykh ghromad/ [About the budget and not only. Special for united territorial communities] K. : IKC «Leghalnyi status». 76 . [in Ukrainian]

6. Biudzhetnyi kodeks Ukraiiny [Budget Codex of Ukraine] vid 8 lypnia 2010 r. # 2456-VI (iz zminamy) *zakon2.rada.gov.ua* Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2456-17 [in Ukrainian]

7. Monitoryngh finansovoii spromozhnosti 159 OTGh za 2016 rik, [Monitoring of the financial capacity of 159 UTC for 2016] materialy Ghrupy finansovogho monitorynghu Centralnogho ofisu reform pry Minreghioni *decentralization.gov.ua* Retrieved from http://decentralization.gov.ua/pics/upload/34-558e68e124412a8c2f271490d2e01bd2.pdf [in Ukrainian]

8. Ocinka finansovoii spromozhnosti 159 OTGh za 2016 rik, [Assessment of the financial capacity of 159 UTC for 2016] materialy Ghrupy finansovogho monitorynghu Centralnogho ofisu reform pry Minreghioni *decentralization.gov.ua* Retrieved from http://decentralization.gov.ua/pics/upload/44-887d48baa56567ea0e84b7036ff8af04.pdf [in Ukrainian]

9. Oficiinyi sait Instytutu ghromadianskogho suspil`stva [Official site of the Institute of Civil Society] *www.csi.org.ua.* Retrieved from: http://www.csi.org.ua [in Ukrainian]

10. Finansova decentralizaciia v Ukraiini: pershyi etap uspikhiv, [Financial decentralization in Ukraine: the first stage of success] Kabinet Ministriv Ukrainy, Ministerstvo reghional`nogho rozvytku, budivnyctva ta ZhKGh Ukraiiny *old.decentralization.gov.ua* Retrieved from http://old.decentralization.gov.ua/pics/attachments/Buklet_finansova_decenrt_(21.03.17).pdf [in Ukrainian]

УДК 339.13.025.5:551.510.42(477)
JEL Q50, Q58, Z30

МАРТІЄНКО А.І.
д-р екон. наук,
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький бульвар, 29, м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: amartienko@ukr.net

ХУМАРОВА Н.І.
д-р екон. наук
ст. наук. співроб.
Інститут проблем ринку та економіко- екологічних досліджень НАНУ
Французький б-р, 29 м. Одеса, Україна, 65044
E-mail: "Office of Scientific Secretary" oss_iprei@ukr.net

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВПРОВАДЖЕННЯ РІЗНОМАНІТНИХ ФОРМ ВЛАСНОСТІ НА ПРИРОДНІ РЕКРЕАЦІЙНІ РЕСУРСИ

Визначено характерні ознаки та сутність форм власності на природні рекреаційні ресурси, обґрунтовано методологічний підхід до визначення форм власності на рекреаційні природні, який полягає у пріоритетності відносин власності на землю як просторового базису розміщення всіх природних ресурсів, в тому числі і рекреаційних, визначено, що форми власності на рекреаційні ресурси в основному визначаються формами власності на земельні об'єкти; через власність на землю проявляються економічні відносини власності на рекреаційні природні ресурси. Розглянуто соціо-економіко-екологічні передумови формування різноманіття форм власності на природні ресурси, запропоновано принципи визначення конкретної форми власності на конкретний природний рекреаційний ресурс, виділено основні критерії зміни форм та суб'єктів власності на природні рекреаційні ресурси.

Ключові слова: *форми власності, природні рекреаційні ресурси, передумови різноманіття форм власності, методологічний підхід до визначення форм власності, принципи та критерії зміни форм власності.*

MARTIENKO A.I.
Dr.Sc. (Economics),
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: amartienko@ukr.net

KHUMAROVA N.I.
Dr.Sc. (Economics),
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the
National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskiy Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
E-mail: "Office of Scientific Secretary" oss_iprei@ukr.net

METHODOLOGICAL BASES OF IMPLEMENTATION DIFFERENT PROPERTY FORMS ON NATURAL RECREATIONAL RESOURCES

It is defined the essence of the ownership forms on natural recreational resources as a certain level of the subject's independence in the management and organization of appropriation of natural reactionary objects and the level of access restriction other entities to management and appropriation of income and losses from recreational nature management. The methodological approach to determining the ownership forms on recreational natural resources concludes that the land acts as a spatial basis for the allocation of all natural resources, including recreational ones, therefore the forms of ownership of recreational resources are mainly determined by the forms of ownership of land objects; through the ownership on land, economic relations of ownership of recreational natural resources are

manifested. Justified socio-economic and environmental preconditions for the variety ownership forms formation on natural resources such as the lack of objective conformity of the productive forces in the economics of environmental to the economic relations of state ownership of natural reactionary resources; the contradiction of economic interests between the property on the main means of production and the natural factors of production at enterprises of the recreational sphere; lack of necessary material and financial resources for rational recreational use of the state: protection of degraded natural recreational resources, introduction of potential recreational resources into economic circulation; implementation of social programs for the improvement of human rights; creation of new jobs and general growth of macroeconomic indicators and others. The principles of determining the concrete form of ownership for a particular natural recreational resource, among which the main are minimization of the loss from use, maximization of the received income; optimization of material and financial resources in the process of use, protection, restoration and reproduction are considered. The main criteria for changing the forms and subjects of natural resources ownership are distinguished: the marginal cost of maintaining, using, introducing the natural recreational resource into economic circulation is higher than the marginal economic and ecological income obtained from the usage and introduction the natural resource into economic turnover; the marginal cost of maintaining, using, introducing a natural resource into economic circulation is higher than the marginal socio-ecological results of state investment in other areas of the national economy (education, health care, culture, etc.) is higher than that of a given natural resource; alternative ownership improves economic and environmental parameters of natural resources and so on.

Keywords: *forms of ownership, natural recreational resources, preconditions for the diversity of forms of ownership, methodological approach to the definition of ownership forms, principles and criteria for changing ownership forms.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Сучасний рівень усуспільнення виробництва не дозволяє організувати раціональне залучення в господарський обіг природних рекреаційних ресурсів, організувати їх охорону та відновлення тільки за рахунок державних коштів та лише державного управління ними. Існуючий розвиток продуктивних сил та виробничих відносин вимагає організації рекреаційного природокористування як на основі державної так й розвитку інших форм власності на природні рекреаційні ресурси та можливості підприємницької діяльності різноманітних форм власності на основні засоби виробництва.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Аналіз існуючих нормативно-правових актів щодо рекреаційних ресурсів показав певні розбіжності у трактуваннях та визначеннях окремих позицій щодо розвитку форм власності на рекреаційні природні ресурси. Так, у Земельному кодексі України (ЗКУ) [1, С. 45] визначається, що землі природно-заповідного фонду можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності, але не визначено, які категорії земель природно-заповідного фонду можуть перебувати в тій або іншій формі власності. Таке положення склалося і щодо земель оздоровчого призначення, до яких належать землі, що мають природні лікувальні властивості, які використовуються або можуть використовуватися для профілактики захворювань і лікування людей [1,ст.47] і також можуть перебувати в основних формах власності - у державній, комунальній та приватній власності [1, С. 49]. Даний документ визначає й землі рекреаційного призначення, до яких належать землі, що використовуються для організації відпочинку населення, туризму та проведення спортивних заходів і які можуть перебувати у державній, комунальній та приватній власності без визначення критеріїв віднесення до цих форм.

Землі лісогосподарського призначення [1,ст.56], землі водного фонду [1,ст.59], що можуть використовуватися у якості оздоровчих природних ресурсів, не визначені окремо як рекреаційні і до них також загалом передбачено перебування у державній, комунальній та приватній власності без встановлення критеріїв віднесення до конкретної форми та критеріїв визначення користувачів. Особливо, на наш погляд важливо встановити ці критерії до таких земель водного фонду як землі, зайняті: річками, озерами, водосховищами, іншими водними об'єктами, прибережними захисними смугами вздовж морів, річок та навколо водойм, крім земель, зайнятих лісами. При цьому оговорюється можливість передачі фізичним або юридичним особам цих земель на певних умовах. Наприклад, оренда земельних ділянок прибережних захисних смуг, смуг відведення і берегових смуг водних шляхів, озера, водосховища, інші водойми для культурно-оздоровчих, рекреаційних, спортивних і туристичних цілей тощо [1,ст.59,б]. Відповідно у Водному кодексі України водні об'єкти є виключною власністю народу і можуть передаватись тільки у користування [1, С. 6], але не визначено критерії, згідно яких вони надаються суб'єктам державної або приватної власності у користування.

Дійсний в даний час Закон України «Про природно заповідний фонд України» [2, С. 4] передбачає різні форми власності на території та об'єкти природно-заповідного фонду від загальнонародної до інших форм власності, передбачених законодавством України. При цьому на деякі з цих об'єктів чітко визначено форму власності (загальнонародну), а на більшість встановлюється можливість перебування у різних формах власності проте не передбачено критеріїв відбору суб'єкта власності та матеріального закріплення обмежень у використані ресурсів.

Законодавство визначає необхідність ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів, об'єктами якого є мінеральні і термальні води, лікувальні грязі та озокерит, ропа лиманів та озер, морська вода, природні об'єкти і комплекси із сприятливими для лікування кліматичними умовами, придатні для використання з метою лікування, медичної реабілітації та профілактики захворювань [3]. Треба зауважити, що такі кадастри практично не ведуться на території України, що призводить до використання цінних лікувальних ресурсів не за їх рекреаційним призначенням.

Також законодавством передбачено ведення Державного кадастру природних територій курортів [4], в якому відсутня інформація щодо перспективних, потенційно можливих територій, які можуть використовуватись у якості курортів та мають лікувальні ресурси. Наслідком нечіткого визначення сутності природних рекреаційних ресурсів в нормативно-законодавчій площині призвело до недосконалого управління ними та адміністрування їх використання [5].

Таким чином, аналіз діючих нормативно-правових документів вказує на певну невизначеність щодо поняття рекреаційні ресурси, які розпорошені по різним кодексам, кадастрам; відсутнє цілісне уявлення про діючі та потенційні природні рекреаційні ресурси, що вже використовуються та можуть бути включені в господарський обіг. Історично відомі курорти продовжують розвиватись та обслуговувати рекреаційні потреби споживачів, проте залишається багато не введених в господарський обіг територій з властивостями лікувальних та інших рекреаційних ресурсів, які б могли бути об'єктом підприємницької діяльності та експортної складової [6].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. В контексті підвищення ефективності управління природними рекреаційними ресурсами на національному та регіональному рівнях постає питання про необхідність визначення форм власності на природні рекреаційні ресурси (лісові, водні, грязі, ропа лиманів тощо), які згідно існуючого законодавства визначаються в основному відповідно до форм власності на категорії земель, на яких вони розташовані. Проте цінність та унікальність земель, в межах яких розташовані рекреаційні природні ресурси, не ураховуються та відповідно не визначаються критерії вибору форм власності на них та вимоги до користувачів.

Формулювання цілей дослідження. Мета статті полягає у розвитку концептуальних засад обґрунтування впровадження різноманітних форм власності на природні рекреаційні ресурси.

В науковому дослідженні вирішуються такі завдання:

- визначення ознак та сутності форм власності на природні рекреаційні ресурси;
- розкриття соціо-економіко-екологічних передумов впровадження різних форм власності на природні ресурси;
- обґрунтування основних принципів щодо визначення конкретної форми власності на конкретний природний рекреаційний ресурс;
- визначення основних критеріїв впровадження альтернативних форм та прав власності на природні рекреаційні ресурси;

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. Велике значення у раціональному використанні природних рекреаційних ресурсів належить відносинам та формам власності на них [7-13]. Відповідно актуалізується питання визначення економічної сутності будь-якої форми власності на природні рекреаційні ресурси. Для цього розглянемо ознаки форм власності на рекреаційні природні ресурси. Перед усім це стосується визначення суб'єкта, в інтересах якого здійснюється використання рекреаційного ресурсу та основна мета рекреаційного природокористування: одержання прибутку; оздоровлення нації; охорона рекреаційних природних ресурсів. Важливим аспектом є за рахунок яких коштів (державних або приватних) експлуатується та відновлюється, охороняється природний рекреаційний ресурс. Характерною ознакою для визначення форми власності на природні рекреаційні ресурси є те, хто приймає рішення (державні або приватні суб'єкти управління) щодо безпосередньої організації використання ресурсу та параметрів природокористування, в т.ч. техніко-технологічних, екологічних тощо. Не менш важливо хто

управляє привласненням та розподілом доходу від використання природних рекреаційних ресурсів; а також хто бере відповідальність за нанесений соціо-економіко-екологічний збиток від експлуатації природного рекреаційного ресурсу та як він розподіляється: на рівні економічно відособленого суб'єкта, який є власником або користувачем; на рівні держави; або третіх осіб; у чиїх руках перебуває економічна влада над природним реакційним ресурсом: у суб'єкта природокористування, держави, народу.

Економічна сутність форм власності на природні рекреаційні ресурси визначається певним рівнем самостійності суб'єкта в управлінні та організації привласнення загальнонародних природних реакційних об'єктів. Суб'єкт, який організує рекреаційне природокористування за рахунок приватних або державних коштів, одержує дохід та управляє його розподілом, здійснює управління витратами, визначає рівень обмеження доступу інших суб'єктів до управління та привласнення доходів і збитків від рекреаційного природокористування.

В основу методологічного підходу щодо різноманіття форм власності на рекреаційні ресурси покладено розуміння того, що всі природні рекреаційні ресурси тісно пов'язані з земельними. Оскільки всі природні багатства, включаючи рекреаційні ресурси, знаходяться або в надрах, або на поверхні землі. Тобто земля створює територіальну просторову основу розміщення всіх рекреаційних ресурсів, зокрема в надрах знаходяться запаси мінеральних, термальних, екологічно чистих питних вод, грязі, підземні печери; на поверхні землі можуть бути ландшафтні території, лісові масиви з усім їх різноманіттям ресурсів (лікувальні трави, плоди, ягоди та тваринний світ); водні простори (ставки, пруди, озера, річки, лимани, морські узбережжя з їх багатою флорою та фауною). В Земельному кодексі України виділено 9 категорій земель, серед яких 3 безпосередньо можуть бути використані в рекреаційній діяльності це землі природно-заповідного та іншого природоохоронного призначення; землі оздоровчого призначення; та землі рекреаційного призначення; В той же час, на таких категоріях земель, як землі лісогосподарського призначення та землі водного фонду вже здійснюється рекреаційна діяльність або потенційно вони можуть бути задіяні в ній. Держава як основний розпорядник загальнонародною власністю на землю, визначивши категорії земель (ст.19 ЗК), віднесення їх до тієї чи іншої категорії або зміну їх цільового статусу залишила за органами державної влади та місцевого самоврядування відповідно до їх повноважень. На наш погляд, в цьому документі мали бути визначені принципи віднесення земель до певних категорій і основні принципи, коли вони можуть змінювати цільовий статус. Зараз органи державного самоврядування в особі депутатів вирішують, яким землям надати який статус, при цьому якщо треба будувати власну садибу, то цим землям ніколи не буде надана оздоровча категорія або вона буде змінена за проектами землеустрою щодо їх відведення (ст. 20 ЗК) [1].

Методологічний підхід до визначення форм власності на рекреаційні природні ресурси полягає у такому:

- земля виступає просторовим базисом розміщення всіх природних ресурсів, в тому числі і рекреаційних, тому форми власності на рекреаційні ресурси в основному визначаються формами власності на земельні об'єкти;
- через власність на землю проявляються економічні відносини власності на рекреаційні природні ресурси. Так, наприклад, визначені ЗКУ категорії земель природно-заповідного фонду не можуть передаватись у комунальну та приватну власність: відповідно до частини 3 статті 84 ЗКУ до земель державної власності, які не можуть передаватись у комунальну власність, належать, зокрема, землі під об'єктами природно-заповідного фонду, що мають національне та загальнодержавне значення. Відповідно до положень Закону України «Про природно-заповідний фонд України» природні заповідники, біосферні заповідники, національні природні парки є об'єктами природно-заповідного фонду загальнодержавного значення;
- при визначені допустимих форм власності на землі та можливості зміни їх цільового використання необхідно ураховувати рекреаційний потенціал території, унікальність ресурсів.
- обмеження у використанні вичерпних, не відновлюваних, особо цінних та унікальних рекреаційних ресурсів накладають обмеження на використання земельної ділянки при будь-яких формах та правах власності на землю.

Відповідно до визначених вище методологічних засад розглянемо соціо-економіко-екологічні передумови формування різноманіття форм власності на природні ресурси:

- по-перше, відсутність об'єктивної відповідності продуктивних сил у природокористуванні характеру економічних відносин державної власності на природні реакційні ресурси породжує протиріччя економічних інтересів між власністю на основні засоби виробництва та природними факторами виробництва на підприємствах рекреаційної сфери;

- по-друге, відсутність у держави необхідних матеріальних та фінансових ресурсів для раціонального рекреаційного природокористування: охорони природних рекреаційних ресурсів, що деградують, гальмує введення в господарський обіг потенційних рекреаційних ресурсів, а відповідно і виконання соціальних програм для оздоровлення людини, створення нових робочих місць та загалом зростання макроекономічних показників;

- по-третє, опортуністична поведінка службовців апарату державного управління державною власністю на природні реакційні ресурси, відсутність безпосередньої зацікавленості та відповідальності службовців, що розпоряджаються привласненням кінцевого соціо-економіко-екологічного результату природокористування, тобто той, хто приймає управлінські рішення щодо природного рекреаційного ресурсу фактично відокремлений від його безпосереднього використання та охорони;

- в четвертих, відсутність технологій управління пропорційним і планомірним використанням усіх природних реакційних ресурсів різноманітними суб'єктами на базі тільки державної форми власності на них та високий рівень трансакційних витрат управління природними реакційними ресурсами, що перебувають тільки в державній власності.

Виняткова загальнонародна власність на природний реакційний ресурс надає право державі обмінювати загальнонародну форму та права власності на будь-які інші шляхом продажу природного ресурсу або здачі його в арену. Вона створює основу формування всієї системи економічних відносин із приводу володіння, користування, розпорядження реакційними ресурсами економічно відособленими суб'єктами. Необхідність удосконалення відносин привласнення природних ресурсів державної, комунальної, приватної форм власності та привласнення на праві оренди з метою підвищення ефективності їх використання пов'язане з такими основними тенденціями:

1. Ускладнення, комбінування, взаємозв’язок, багатоаспектність, багатомірність побудови та прояву відносин власності на природні рекреаційні об'єкти, що пов’язано із техніко-економічними, організаційно-економічними та економіко-екологічними факторами.

2. Друга тенденція в розвитку форм власності на природні рекреаційні об'єкти полягає в розвитку колективних форм привласнення – акціонерні компанії, часткова власність, що пов’язано з залученням великої кількості фінансових, технічних, трудових факторів виробництва на відтворення природних рекреаційних об'єктів. Для одержання ефекту від масштабів використання, охорони і відновлення природних ресурсів необхідне об'єднання підприємств по технологічних циклах природокористування, створення корпорацій на умовах партнерства, залучення додаткового капіталу на базі створення акціонерних товариств. У даній ситуації ефективною є колективна форма власності на природний об'єкт, коли необхідне з'єднання капіталів у натуральному та вартісному вираженні для капіталоємних природоохоронних заходів. Колективна форма природокористування дозволяє уникнути опортуністичної поведінки працівників, підвищити продуктивність і якість їх праці в сфері раціонального використання, охорони і відновлення природних рекреаційних об'єктів. Одержання дивідендів від ефективного рекреаційного природокористування (як фінансового заохочення) дозволить підвищити ефективність природокористування на рівні суб'єктів підприємницької діяльності.

На рівні регіону також можливе створення та реалізація колективної форми власності на природні об'єкти, коли мешканці даного регіону або особи за його межами зможуть придбати акції і у такий спосіб вкласти кошти в охорону, відновлення і відтворення природних об'єктів регіону. У якості одержуваних дивідендів буде виступати не тільки їх грошова форма, але і відновлені, екологічно чисті природні рекреаційні об'єкти. У цілому дивіденди одержить увесь регіон з урахуванням ефективності рекреаційного природокористування третіх осіб та приватних, колективних і індивідуальних суб'єктів власності природних рекреаційних ресурсів.

3. Розвиненим видом взаємодії в сучасних умовах є державно-приватне партнерство, яке породжує змішану форму власності – державно-приватну. Специфіка рекреаційної сфери полягає у тому, що держава своїм природним капіталом вступає в об’єднання із приватним бізнесом, який володіє основними засобами виробництва, та разом вони виробляють рекреаційний продукт або послугу.

У науковому дослідженні розроблено основні принципи визначення конкретної форми власності на конкретний природний рекреаційний ресурс:

- мінімізації збитку від використання;
- максимізації одержуваного доходу;
- оптимізації матеріальних та фінансових ресурсів у процесі використання, охорони, відновлення і відтворення;
- максимізації внутрішніх і зовнішніх ефектів у сфері рекреаційного природокористування – одержання доходу на підприємстві, виробництво екологічно чистої продукції в екологічно чистому навколишньому природному середовищі, яке економічно доступне всім верствам суспільства, одержання економіко-екологічного ефекту в суміжних галузях, що використовують інші природні об’єкти в границях регіонального природно-ресурсного потенціалу, поповнення державного та місцевого бюджетів за рахунок підвищення ефективності використання природних рекреаційних ресурсів. В статті розглянуто основні передумови та критерії зміни форм і прав власності на природні рекреаційні ресурси (табл.1).

Таблиця 1

Основні передумови та критерії впровадження альтернативних форм та прав власності на природні рекреаційні ресурси

Основні передумови зміни форм власності на природні ресурси	Основні критерії зміни форм та суб’єктів власності на природні ресурси
1	2
Виснаження, забруднення, руйнування, тенденції до зникнення природних об'єктів, що перебувають у певній формі власності у певного суб'єкта. Форма власності гальмує організацію рекреаційного природокористування.	Граничні витрати на утримання, використання, введення природного рекреаційного ресурсу в господарський обіг вище, чим граничний економіко-екологічний дохід, одержуваний при даних витратах на утримання, використання та введення природного ресурсу в господарський обіг.
Неможливість із боку власника стимулювати та впроваджувати інновації, передові технології, виробниче устаткування в процесі використання, охорони, відновлення і відтворення природних рекреаційних об'єктів і потенціалів.	Граничні витрати на утримання, використання, введення природного ресурсу в господарський обіг вище, ніж граничні соціально-екологічні результати вкладення державних коштів в інші сфери національної економіки (освіта, охорона здоров'я, культура і інші).
Необхідність стабілізації фінансових потоків у бюджетні та позабюджетні фонди за рахунок поліпшення показників роботи суб'єктів підприємницької діяльності (ріст їх прибутків, доходу від реалізації і т..ін.) у сфері рекреаційного природокористування.	Економіко-екологічні втрати від переходу природного ресурсу з однієї форми власності менше додаткових вигід при іншій формі власності.
Стимулювання конкуренції щодо використання природних рекреаційних ресурсів на основі певних форм власності на них.	Альтернативна форма власності сприяє поліпшенню економіко-екологічних параметрів природних ресурсів, збільшується доход від їхнього використання на рівні фізичної чи юридичної особи, регіону, держави; оптимізуються витрати на досягнення даного ефекту. Позитивна оцінка рівнів економіко-екологічного збитку та ефективності природокористування при даній формі власності в порівнянні з альтернативною.

Продовження таблиці 1

Зростання негативної екологічної, економічної, соціальної мотивації на основі єдності та протиріччя в інтересах: власників природних ресурсів; власників і користувачів; власників, користувачів і розпорядників, тобто структур, що приймають управлінські рішення щодо розподілу природних рекреаційних об'єктів і ресурсів, установлення параметрів природокористування, фінансування заходів щодо охорони, раціонального використання, відтворення і відновлення природних ресурсів.	Економічна доцільність для власника мати природний ресурс у приватній власності в порівнянні з орендою даного природного ресурсу.
Зниження підприємницької економічної зацікавленості, ініціативи в області раціонального використання, охорони, відновлення і відтворення природних рекреаційних ресурсів у рамках певної форми власності на них.	Рівень підприємницької активності, мобільності, ініціативності при альтернативній формі власності на природні ресурси вищий, ніж при інших формах.
Необхідність стимулювання працівників раціонального рекреаційного природокористування на основі зміни форм власності на природні та основні фактори виробництва і участі їх працівників в доходах підприємства.	Відповідність форми власності на природні ресурси формі організації використання, охорони, відтворення й відновлення природних об'єктів.
Запобігання розпорошення державних коштів і їх концентрація на найбільш важливих і пріоритетних завданнях природо користування загальнонародного значення за рахунок залучення ресурсів економічно відособлених суб'єктів на основі зміни форм власності на природні об'єкти та ресурси	Обсяги бюджетних коштів, які держава може витрачати на зміст, використання, охорону й уведення в господарський оборот природних ресурсів. Наявність фінансових коштів в економічно відособлених суб'єктів для освоєння й використання природного ресурсу на основі альтернативної форми власності
Частковий перенос відповідальності власника в особі держави, місцевих органів управління за стан природних ресурсів на інших власників за певними формами і правами власності.	Наявність досвіду, знань професіоналізму в суб'єкта, який прагне придбати природний об'єкт у певну форму власності.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Потенціал природних рекреаційних ресурсів України не визначений як у кількісних так і якісних показниках, відсутні просторові межі земель рекреаційного призначення та рекреаційних природних ресурсів, що знаходяться на території цих земель, цільове призначення рекреаційних земель з рекреаційними ресурсами, які розташовані на них, може змінюватись відповідно до генеральних планів розвитку місцевості, в країні також відсутні кадастри потенційних земельних територій, які можуть бути віднесені до рекреаційних, виходячи з наявності на них рекреаційних ресурсів.

Таким чином, загальнонародна власність на природні реакційні ресурси обумовлює природу економічних зв'язків між суспільством у цілому та суб'єктами реакційного природокористування, що визначає соціально-екологічну та економіко-екологічну сутність їх присвоєння суспільством і економічно відособленими суб'єктами господарювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. Земельний кодекс України: Закон України від 25.10.2001 № 2768-III, зі змінами № 2145-VIII від 05.09.2017, ВВР, 2017, № 38-39, ст.380.

2. Про природно-заповідний фонд України : Закон України від 16 червня 1992 р. № 2456-XII // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 1992. – № 34. – ст. 502.

3. Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних лікувальних ресурсів: Постанова Кабінету Міністрів України від 26 липня 2001 р. N 872.// Офіційний вісник України. – 2001. - № 31. - стор. 86. – ст. 1397.

4. Про затвердження Порядку створення і ведення Державного кадастру природних територій курортів: Постанова Кабінету Міністрів України від 23.05.2001 № 562. .// Офіційний вісник України. – 2001. - № 21. - стор. 221. – ст. 953.

5.Мартієнко А.І. Економіка природокористування: адміністрування управління:монографія/А.І.Мартієнко, Н.І. Хумарова; НАН України, Ін.-т пробл. ринку та екон.-екол.дослідж. – Одеса:ІПРЕЕД НАНУ, 2017. – 300с.

6. Буркинський Б. В. Інституціональні засади вдосконалення відносин власності на рекреаційно-туристичні ресурси в Україні / А. І. Мартієнко, Н. І. Хумарова // Науковий журнал "Економіка України". — 2017. — №2 (663) С. 61-73.

7. Мартієнко А.І. Стан запровадження функцій привласнення, розпорядження та використання об'єктів природного капіталу в сучасній організаційно-управлінській системі природокористування в Україні //Соціально-економічний розвиток Українського Причорномор'я: виклики і можливості: кол.монографія /під ред. академіка, д.е.н., проф. Б.В. Буркинського. – Одеса: ІПРЕЕД НАНУ, 2016. – с. 513-524 (810с.).

8. Хумарова Н.І. Методологічні засади державного розпорядження рекреаційно-туристичними ресурсами в Україні/ Н.І. Хумарова // Економічні інновації: збірник наукових праць.– Одеса: ІПРЕЕД НАН України, 2017.– Вип. 64.– с. 314-319.

9.Мартієнко А.І. Методологічні основи реалізації відносин власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси/ А.І. Мартієнко// Економічні інновації зб. наук. праць. – Одеса, 2016. – Вип. 62. - С. 193-199.

10. Мартієнко А.І. Методологічні основи формування соціо-економіко-екологічних обмежень власності на природні рекреаційно-туристичні ресурси //Економічний часопис Східно-європейського національного університету імені Лесі Українки, Луцьк. – 2016. №4 (8) - С.77-83.

11. Мартієнко А.І., Хумарова Н.І. Інституалізація державного управління туристично-рекреаційною діяльністю з урахуванням відносин власності на природні ресурси/А.І. Мартієнко, Н.І. Хумарова // Економічні інновації зб. наук. праць. – Одеса, 2017. – Вип. 63. - С. 174-182.

12. Мартієнко А.І. Забезпечення прогнозного управління природними рекреаційно-туристичними ресурсами/А.І. Мартієнко, // Економічні інновації зб. наук. праць. –Одеса, 2017. – Вип. 64. - С. 209-213.

13. Хумарова Н.І., Мартієнко А.І. «Державне адміністративне управління природокористуванням в Україні» // «Концептуальні засади економічного зростання в умовах глобалізації»: кол. монографія / Під ред. д.е.н., проф. В. Яценко. –Німеччина: Verlag SWG imex GmbH Nurnberg, 2016. – с. 286-300 (487с.).

REFERENCES

1. Zemel'nyi kodeks Ukrainy: Zakon Ukrainy vid 25.10.2001 № 2768-III, zi zminamy № 2145-VIII vid 05.09.2017, № 38-39 VVR § 380. (2017).

2. Pro pryrodno-zapovidnyi fond Ukrayiny : Zakon Ukrainy vid 16 chervnia 1992 r. № 2456-KhII, 34 Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy § 502 (1992).

3. Pro zatverdzhennia Poriadku stvorennia i vedennia Derzhavnoho kadastru pryrodnykh likuval'nykh resursiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 26 lypnia 2001 r. № 872, 31 Ofitsiinyi visnyk Ukrayiny § 1397 (2001).

4. Pro zatverdzhennia Poryadku stvorennia i vedennia Derzhavnoho kadastru pryrodnykh terytorii kurortiv: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23.05.2001 № 562, 21 Ofitsiinyi visnyk Ukrainy § 953 (2001).

5. Martienko, A. I., & Khumarova, N. I. (2017). Ekonomika pryrodokorystuvannia: administruvannia upravlinnia. Odesa: IPREED NANU.

6. Burkyns'kyi, B. V., Martiienko, A. I., & Khumarova, N. I. (2017). Instytutsional'ni zasady vdoskonalennia vidnosyn vlasnosti na rekreatsiino-turystychni resursy v Ukraini [Institutional framework of improving ownership relations of recreation and tourism resources in Ukraine]. Ekonomika Ukrainy - Economy of Ukraine, 2, 61-73.

7. Martienko, A. I. (2016). Stan zaprovadzhennia funktsii pryvlasnennia, rozporyadzhenniia ta vykorystannia ob''yektiv pryrodnoho kapitalu v suchasnii orhanizatsiino-upravlins'kii systemi pryrodokorystuvannia v Ukraini. In Sotsial'no-ekonomichnyi rozvytok Ukrains'koho Prychornomor'ya: vyklyky i mozhlyvosti (pp. 513-524). Odesa: IPREED NANU.

8. Khumarova, N. I. (2017). Metodolohichni zasady derzhavnoho rozporiadzhennia rekreatsiino-turystychnymy resursamy v Ukraini. Ekonomichni innovatsii, 64, 314-319.

9. Martienko, A. I. (2016). Metodolohichni osnovy realizatsii vidnosyn vlasnosti na pryrodni rekreatsiino-turystychni resursy. Ekonomichni innovatsii, 62, 193-199.

10. Martienko, A. I. (2016). Metodolohichni osnovy formuvannia sotsio-ekonomiko-ekolohichnykh obmezhen' vlasnosti na pryrodni rekreatsiino-turystychni resursy. Ekonomichnyi chasopys Skhidno-yevropeys'koho natsional'noho universytetu imeni Lesi Ukrainky, 4 (8), 77-83.

11. Martienko, A. I., & Khumarova, N. I. (2017). Instytualizatsiia derzhavnoho upravlinnia turystychno-rekreatsiynoiu diial'nistiu z urakhuvanniam vidnosyn vlasnosti na pryrodni resursy. Ekonomichni innovatsii, 63, 174-182.

12. Martiienko, A. I. (2017). Zabezpechennia prohnoznoho upravlinnia pryrodnymy rekreatsiyno-turystychnymy resursamy. Ekonomichni innovatsii, 64, 209-213.

13. Khumarova, N. I., & Martiienko, A. I. (2016). Derzhavne administratyvne upravlinnia pryrodokorystuvanniam v Ukraini. In Kontseptual'ni zasady ekonomichnoho zrostannia v umovakh hlobalizatsii (pp. 286-300). Nurnberg, Germany: Verlag SWG imex GmbH Nurnberg.

УДК 338.47:656.2
JEL J09

ЧЕРНОВА Н.С.
канд. екон. наук, доц.
каф.: «Економіка і менеджмент»
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, Україна, 49010
E-mail: chernovanataliias@gmail.com

СУРМИЛО Д.С.
магістр
каф.: «Економіка і менеджмент»
Дніпропетровський національний університет залізничного транспорту
імені академіка В. Лазаряна
вул. Лазаряна, 2, м. Дніпро, Україна, 49010
E-mail: Dsurmylo@yahoo.com

СТРАТЕГІЧНЕ ПЛАНУВАННЯ ПОТРЕБИ В ПЕРСОНАЛІ ТРАНСПОРТНОЇ ГАЛУЗІ

Досліджуються методи вимірювання продуктивності праці на транспорті, як основа для реалізації ефективної системи стратегічного планування потреби в персоналі транспортної галузі на перспективу. Проведено дослідження існуючих методів планування та обліку продуктивності праці і запропонований метод комплексного вимірювання продуктивності праці в єдиних показниках для всього ПАТ «УЗ», а також окремих виробничих груп і робочих професій. За допомогою зазначеного методу виявлено основні резерви зростання продуктивності праці і даються рекомендації щодо їх використання. Зроблено висновок, що більш прийнятним показником для вимірювання продуктивності праці на рівні транспорту, господарства, підприємства і одиничного робітника є показник витрат праці на одиницю продукції, а метод вимірювання - комплексний. Застосування цього методу не викликає необхідності розширення форм транспортної статистики. Навпаки, комплексний метод спрощує і покращує ведення їх за рахунок скорочення цілого ряду показників вироблення чисельності працівників за видами робіт і категоріям працівників.

***Ключові слова**: стратегічне планування, транспорт, кадровий потенціал, ефективність функціонування, трудові ресурси, продуктивність, національна економіка*

CHERNOVA N.S.
Candidate of Economic Sciences
Economics and Management Department
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan
Lazaryana str., 2, Dnipro, Ukraine
E-mail: chernovanataliias@gmail.com

SURMYLO D.S.
magister
Economics and Management Department
Dnipropetrovsk National University of Railway Transport named after Academician V. Lazaryan
Lazaryana str., 2, Dnipro, Ukraine
E-mail: Dsurmylo@yahoo.com

STRATEGIC PERSONNEL REQUIREMENTS PLANNING IN THE TRANSPORT INDUSTRY

The paper examines methods for measuring labour productivity in transport as a basis for implementing an effective strategic planning system of the transport sector personnel requirements. The author conducted the research of existing methods of planning and recording labour productivity and proposed the method of integrated measurement of labour productivity in uniform (labour) indicators for all PJSC "UZ", as well as for separate production groups and service

jobs. This method allowed revealing the main productivity growth reserves and giving recommendations for their use. The author developed approximate standards of labour, as well as methods for calculating the economic efficiency of the internal reserves resulted from the introduction of new technology, best practices, etc. Reserves and methods of increasing labour productivity are considered in relation to the specific conditions and peculiarities of the work of transport, its branch facilities, enterprises and linear organizations.The area of labour notions is very complicated, and herewith the most general concepts of labour terms are used in different ways. Therefore, when studying the issues of labour productivity, it is necessary, above all, to define its concept. It also needed to identify the main labour terms (labour activity, work, difficulties, difficulty of work, labour productivity, production, productivity of individual, social labour, means, subject of labour, qualification, specialty, profession, etc.). The work considers the issues raised taking into account the specific features of the organization of production and labour activities in the transport industry, specifies the employment terms and reveals their definitions.The author concluded that the more acceptable indicator for measuring labour productivity at the transport, economy, enterprise and unit labour level is the indicator of labour costs per unit of output, and the measurement method is the complex one. The application of this method does not require the expansion of forms of transport statistics. On the contrary, the complex method simplifies and improves their management by reducing a number of employee output indicators by type of work and categories of workers.

Keywords: *Strategic planning, transport, human resources, efficiency of functioning, labour resources, productivity, national economy.*

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями.

Стратегічне планування кадрового потенціалу транспортної галузі засновано на адекватному урахуванні специфічних характеристик цього найважливішого ресурсу сучасної організації [9].

Людський потенціал - це ключовий ресурс для успішної діяльності, оскільки саме персонал ініціює функціонування і управляє ефективністю основних засобів, фінансових, матеріальних, технічних та інших ресурсів.

Персонал транспортної організації - це унікальний ресурс, з потенціалом саморозвитку. В результаті інтенсивного застосування даного ресурсу підвищується кваліфікація і майстерність, його цінність. Сучасні провідні економісти [2, 12] відзначають, що самі результативні інвестиції - це інвестиції в розвиток стратегічного кадрового потенціалу.

Ключовим фактором конкурентоспроможності організації транспорту також є знання і компетентність її персоналу [1].

У той же час персонал організації можна охарактеризувати, як найінерційніший ресурс, на зміну та вдосконалення якого може знадобитися досить тривалий період часу.

Це цілком закономірно з огляду на те, що процеси підготовки, навчання, підбору, комплектування, організаційно-управлінської, виробничої, соціально-психологічної адаптації досить тривалі.

Але, крім фактичного кадрового потенціалу організації транспортної галузі, в сучасних умовах господарювання фахівцям кадрового менеджменту необхідно також застосовувати різноманітні методи щодо підвищення адаптаційних властивостей кадрового потенціалу та його ефективності на перспективу. Застосування даних методів викликають необхідність розробки загальної моделі управління кадровим потенціалом.

Аналіз останніх публікацій по проблемі. Найбільш результативними в сучасних умовах є: по-перше, модель організаційно примітивних взаємин; по-друге, модель організаційно-економічних взаємин; по-третє, модель організаційно-духовних взаємин.

Модель організаційно примітивних взаємин заснована на взаємодії співробітників і керівництва по простої рефлекторної структурі: «наказ менеджера - виконання підлеглим; розпорядження - виконання ». Реалізація даної моделі не викликає складності. Заснована на системі обліку кадрів і системі матеріальної мотивації, що забезпечує прожитковий мінімум працівникам організації [8, 10].

Модель організаційно-економічних взаємин глибше заснована на вдосконаленні системи матеріального стимулювання працівників. Частково дана ідея пройшла апробацію в радянський період в якості основних принципів господарського розрахунку підприємств. Але тільки лише матеріальна зацікавленість, заснована на принципі диференційованої системи оплати праці, що залежить від якості і кількості виконаної роботи, не дає однозначного впливу на підвищення ефективності кадрового потенціалу. Як результат - пропозиція доповнити модель організаційно-економічних взаємин елементами партнерства і залучення працівників до процесів прийняття організаційних рішень [3, 6].

Складність застосування тієї чи іншої моделі заснована на розумінні специфічних особливостей окремої особистості працівника, яка сама по собі накладає значні обмеження на реалізацію різних функцій управління його організаційною діяльністю [4, 5, 7].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Згідно класичним теоріям мотивації - основа діяльності працівника - прагнення до задоволення потреб (матеріальних, нематеріальних, соціально-психологічних). Але, сучасні керівники частіше бачать диференціацію в потребах споживачів, ніж у своїх співробітників. У підсумку маємо мотиваційну «зрівнялівку» при широкому розмаїтті потреб персоналу, велика частина якого не отримує бажаного за результатами трудової діяльності. Як наслідок - зниження зацікавленості, мотивації, результативності, задоволеності - плинність кадрів.

Тому найбільш поширеною на сьогодні причиною розпаду більшості організацій є повна або часткова відсутність стратегічного планування кадрового потенціалу і моделі управління персоналом з урахуванням адаптивних механізмів управління [11].

Одним з виходів з даної ситуації може бути ефективне корпоративне управління, яке поряд з ефективною моделлю управління персоналом організацій транспортної галузі дозволять в результаті створювати великі, високорезультативні транспортні підприємства.

Виходячи з формулювання місії ПАТ «Укрзалізниця»: «Забезпечення стійкого розвитку України за рахунок надання якісних і доступних транспортних та логістичних послуг на основі принципів соціальної та екологічної відповідальності, а також ефективної моделі управління компанією, яка відповідатиме викликам сьогодення з урахуванням майбутніх потреб економіки та населення.» [3, 13] і висловлених вище ідей, ключовим фактором розвитку національної економіки України є її транспортна складова, особливо залізничний транспорт, який забезпечує 3% ВВП національної економіки, 58% загального вантажообігу, є найбільшим платником податків - за 2016 р переведено 15 млрд. грн., в якому основна роль відведена стратегічному плануванню якісної і кількісної потреби в персоналі.

Згідно [13] у 2016 р. на залізничному транспорті працювало 272 тис. робітників – 1,5% всього зайнятого населення в Україні.

Стратегічне планування трудової діяльності, її організація і фактори росту продуктивності складають предмет економічної науки.

Питання стратегічного планування потреби в персоналі та економіки праці, особливо продуктивності праці, на транспорті в сучасних умовах все ще мало досліджені й узагальнені.

До теперішнього часу недостатньо ясно, як виміряти рівень і динаміку продуктивності праці на транспорті, його господарствам і його одиничним підприємствам в цілому. Як порівняти витрати живої і матеріалізованої праці та інше. Відсутня також ясність і з основних питань методики планування та обліку продуктивності праці, виявлення резервів її зростання, визначення економічної ефективності в процесі стратегічного планування потреби в персоналі.

Все це призводить до різнобою і плутанини в практичній діяльності лінійних підприємств, між тим, як продуктивність праці на транспорті - це найважливіший економічний показник результатів роботи не тільки транспорту. Збільшення продуктивності праці на транспорті робить також вплив і на підвищення продуктивності праці в усій національній економіці України, так як сприяє скороченню необхідного часу для виробництва певної продукції.

Формулювання цілей дослідження. Виходячи з цього, мета статті - дослідити методи вимірювання продуктивності праці на транспорті, як основа для реалізації ефективної системи стратегічного планування потреби в персоналі транспортної галузі на перспективу.

Виклад основних результатів та їх обґрунтування. У статті проведено дослідження існуючих методів планування та обліку продуктивності праці і запропонований метод комплексного вимірювання продуктивності праці в єдиних (трудових) показниках для всього ПАТ «УЗ», а також окремих виробничих груп і робочих професій. За допомогою зазначеного методу виявлено основні резерви зростання продуктивності праці і даються рекомендації щодо їх використання. Розроблено приблизні нормативи праці, а також методи підрахунку економічної ефективності розкритих внутрішніх резервів від впровадження заходів нової техніки, передового досвіду та інше. Резерви і методи підвищення продуктивності праці розглядаються стосовно до конкретних умов і особливостей роботи транспорту, його галузевих господарств, підприємств і лінійних організацій.

Область понять про працю вельми складна, а найзагальніші поняття трудових термінів при

цьому використовуються в різному розумінні. Тому при дослідженні питань продуктивності праці, перш за все, викликається необхідність розкрити саме його поняття. Також викликає необхідність ідентифікація основних трудових термінів (трудова діяльність, робота, труднощі, тяжкість роботи, продуктивність праці, вироблення, продуктивність індивідуальної, суспільної праці, засоби, предмет праці, кваліфікація, спеціальність, професія та інше).

У роботі поставлені питання розглядаються з урахуванням специфічних особливостей організації виробничої та трудової діяльності на підприємствах транспортної галузі, уточнюються трудові терміни і розкривається їх визначення.

Загальновідомо, що продуктивність праці - це ефективність використання доцільної діяльності персоналу організації.

Основний зміст терміна продуктивність праці становить економія робочого часу, економія праці працівників.

Загальні поняття про працю та трудові терміни в однаковій мірі відносяться до всіх галузей національної економіки України. Однак, форми і методи практичного застосування трудових термінів в ряді випадків мають свою специфіку. Відомо, що транспортна продукція відрізняється від промислової. Тому ототожнювати форми і методи організації виробництва і праці та переносити їх без урахування специфіки з промисловості на транспорт не завжди доцільно. Нераціонально, наприклад, в якості ключового показника ефективної роботи депо вважати перевиконання плану ремонту, так як подібні показники призводять до ситуації, коли в гонитві за так званим «перевиконанням плану ремонту» абсолютно справні вагони, придатні до експлуатації, в ряді випадків відчіплюються від поїздів, хоча ремонтувати їх і не потрібно.

Виходячи з умов цієї специфіки, методи, показники динаміки і вимірювання продуктивності праці, також як і організація виробничої та трудової діяльності, на підприємствах транспортної галузі також мають свої специфічні особливості.

Перш за все, необхідно сказати, що сам терміну «продуктивність праці» в звітних статистичних даних немає. Є «вироблення». Ототожнювати ці поняття не слід, маючи на увазі, що продуктивність праці передбачає витрати національно необхідної праці, тобто живої праці, а також матеріалізованої, тоді як вироблення враховує витрати виключно живої праці.

При визначенні вироблення замість показника «Відпрацьований робочий час» користуються показником «Число працівників». У зв'язку з цим загальноприйняті вирази для вимірювання продуктивності праці. Обсяг робіт (продукція) і вироблення можуть вимірюватися в порівнянних показниках: при виробництві однорідної продукції - в натуральному обчисленні; при виробництві різнорідної продукції в умовних (наведених) одиницях.

Виходячи з цього, слід розрізняти два методи вимірювання виробітку: натуральний (вироблення натуральної продукції) і умовний (вироблення умовної продукції).

Обліковою одиницею виміру вироблення як в першому, так і в другому випадку можуть бути різні показники: в штуках, тоннах, метрах, гривнях, людино-годинах, тонна-кілометрах, локомотиво-кілометрах та інше.

Безліч показників, що іменуються в даний час в різних джерелах методами (цінової, грошовий, трудовий, натуральний, умовно-натуральний та інше) в статті розглядається з точки зору їх упорядкування та вдосконалення.

У службах ПАТ «УЗ» для цієї мети користуються показниками: в локомотивної - ткм брутто, вагонної - вагоно-кілометрами. Вимірювання вироблення локомотивних бригад проводиться в локомотиво-кілометрах, поїзних бригад - в поїздо-кілометрах. Вироблення на ремонт рухомого складу (в депо, на заводах) вимірюється в вартісних показниках, а в вагонних депо - в наведених вагонах та інше.

Показника, за допомогою якого можна було б виміряти продуктивність праці і вироблення в комплексі на залізничному транспорті не застосовується і вимірювання такого не робиться. Основний показник вимірювання вироблення на перевезеннях - наведені тонна-кілометри (сума тарифних ткм нетто і пасажиро-кілометрів) відноситься до числа так званих умовно-натуральних показників.

Цей показник має суттєві недоліки. Головний з них полягає в тому, що він охоплює не всіх, а тільки частину (приблизно 58%) працівників транспорту.

Істотним недоліком основного вимірювача вироблення по експлуатації є і вельми неправомірна умовність існуючої практики приведення пасажиро-кілометрів на тонна-кілометри. У кожному конкретному випадку необхідно встановлювати коефіцієнт, що відображає приведення пасажиро-

кілометра до тонна-кілометра.

В даному випадку може мати місце велика похибка, тому що витрати праці на ремонт, формування, екіпіровку і обслуговування пасажирських і вантажних поїздів не однакові.

Розрахунки показують, що середньозважені витрати праці на одиницю виміру пасажирських перевезень при всіх інших рівних умовах приблизно в 1,3 - 1,8 рази більше, ніж на вантажних. Це ж підтверджується і співвідношенням собівартості.

Не враховуються в показнику (наведені ткм) і такі чинники, як швидкості перевезень вантажів і пасажирів, перевезення легковагих і великовагових вантажів, перевезення в місцевому сполученні збірними і транзитними поїздами та інше, що також впливає на рівень виробітку.

Структура експлуатаційного контингенту нерідко змінюється, що також не може не відбиватися на правильності динаміки вироблення.

Цілою низкою інших умовно-натуральних показників, як вже було сказано, вимірюється і вироблення працівників лінійних підприємств і господарських організацій (депо, станцій, дистанцій), різних виробничих груп і професій. Однак, необхідного взаємозв'язку цих показників (ткм брутто, локомотиво-кілометри, поїздо-кілометри, вагоно-кілометри та інше) з основним (наведені ткм) немає. Кожен з них порізно страждає такими ж недоліками, як і основний. Наприклад, показник вироблення локомотивних і поїзних бригад, в локомотиво-кілометрах, не відображає таких факторів, що впливають на підвищення вироблення, як використання потужності локомотива, вантажопідйомної сили вагона, зменшення одиночного пробігу локомотива, відсотка порожнього пробігу вагонів, збільшення ваги поїзда та інше.

Ці недоліки нерідко призводять до планування занижених показників вироблення.

Для попередження подібних фактів транспорту потрібні досконаліші показники і методи вимірювання продуктивності праці і вироблення. Дослідження підтверджує, що в даному випадку показник, виражений у витратах праці на одиницю продукції (в робочій силі, людино-днях, нормо-годинах, людино-годинах), є більш ефективним.

Він дає можливість виміряти вироблення комплексно, в єдиних трудових витратах, на рівні ПАТ «УЗ», його окремих господарств, філій, їх служб, Дирекцій, лінійних підприємств (депо, станції, дистанції, заводів).

Зіставлення витрат праці на одиницю продукції дає можливість більш об'єктивно судити про продуктивність праці, маючи на увазі, що основний зміст зростання продуктивності праці становить економія праці, економія робочого часу.

У порівняльних таблицях трудові витрати показані в чисельності працівників (учасників виробничого процесу), але вони ж можуть бути виражені і в людино-днях, і в людино-годинах. Особливих труднощів це не викликає. Величина ж показника буде точніша, що дуже важливо при плануванні продуктивності праці і її обліку.

У частині подальшого вдосконалення рекомендованого методу і його показників уже тепер можуть бути використані такі можливості, як встановлення більш правильного співвідношення для вимірювання наведеної продукції (ткм, вагоно-кілометри, локомотиво-кілометри), продукції ремонту локомотивів, вагонів, шляхи, вимір витрат праці (людино-годин і нормо-годин) в наведеному часу та інше.

Наявність комплексного показника не виключає можливості застосування інших показників для вимірювання продуктивності праці за окремими видами робіт, категоріями і професіями.

Як і наведені ткм, вагон - величина умовна, за обсягом своєму відповідна витраті праці на виробництво середнього ремонту одного вантажного вагона в чотиривісному обчисленні.

Приведення ремонтної продукції виробляється по перекладним коефіцієнтам, розробленим на основі узагальнення і дослідження витрат праці на виробництво різних видів ремонту різних типів вагонів.

Зі встановленням вищевказаних показників у вагонному господарстві введений єдиний метод вимірювання обсягу робіт і вироблення, як по складовим видам робіт (експлуатація, періодичний ремонт, інші роботи), так і по вагонному господарству в цілому і його структурних підрозділах.

Подібна методика може застосовуватися і в інших галузевих господарствах. Наприклад, в локомотивному господарстві, в деяких депо якого, вже в даний час за одиницю виміру обсягу робіт і вироблення на ремонті локомотивів приймається «наведений локомотив».

Метод вимірювання об'єму ремонту в порівнянних одиницях спрощує підрахунок вироблення,

трудомісткості, пропускної здатності та інших показників роботи в депо. Складність вимірювання та обліку цих показників в даний час призводить до того, що в депо, що працюють приблизно в однакових умовах, в однаковій мірі мають кошти технічної озброєності праці, кваліфікованими кадрами і матеріально-технічним забезпеченням, витрати праці на одиницю продукції виходять найрізноманітніші.

Точно також, як по ремонту рухомого складу, до порівнянних величин може бути приведений і обсяг робіт з поточного утримання та ремонту колії. Тут за одиницю виміру може бути прийнятий наведений погонний метр шляху, а приведення може бути зроблено за переказним коефіцієнтам, встановленим по співвідношенням витрат праці на окремі роботи з ремонту колії.

Цей показник при стратегічному плануванні праці може бути застосований також і для визначення загального контингенту працівників.

Подібна система показників може бути складена і для інших галузевих господарств - локомотивного, шляхи, руху та інше.

Методику вимірювання продуктивності праці необхідно удосконалювати також і по видам транспорту: морський, річковий, автомобільний, повітряний, трубопровідний. У кожному з них вироблення вимірюється по-різному, в зв'язку з чим порівнянність показників її виключається.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, можна зробити висновок, що більш прийнятним показником для вимірювання продуктивності праці на рівні транспорту, господарства, підприємства і одиничного робітника є показник витрат праці на одиницю продукції, а метод вимірювання - комплексний. Застосування цього методу не викликає необхідності розширення форм транспортної статистики. Навпаки, комплексний метод спрощує і покращує ведення їх за рахунок скорочення цілого ряду показників вироблення чисельності працівників за видами робіт і категоріям працівників.

Для забезпечення зростання продуктивності праці на транспорті проводиться цілий комплекс організаційно-технічних заходів. Всі їх можна класифікувати за двома напрямками.

У числі перших досліджуються заходи щодо впровадження нової техніки, удосконалення технологічних процесів, механізації трудомістких робіт, впровадження раціональної організації і передових методів праці.

По другій групі аналізуються заходи по підвищенню організаційно-технічного рівня виробництва, вдосконалення організації нормування, планування, мотивації і оплати праці.

Якщо розвиток техніки становить матеріальну основу зростання продуктивності праці, то найкраща організація і всебічне вдосконалення нормування, планування і оплати праці є необхідною умовою цього зростання і є основою для ефективного стратегічного планування потреби в персоналі.

ЛІТЕРАТУРА

1. McClelland D. C. Testing for competence rather than for intelligence / D. C. McClelland // American Psychologist. — 1973. — № 28. — P. 1—14.
2. Балабанова Л. В. Стратегічне управління персоналом в умовах ринкової економіки : монографія / Л. В. Балабанова, О.В. Стельмашенко. — Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. — 248с.
3. Галузева угода між Міністерством інфраструктури України і Радою профспілки залізничників і транспортних будівельників України на 2012–2016 роки [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.uz.gov.ua. — Назва з екрана.
4. Граждан О. Б. Сучасний погляд на стратегічне управління персоналом організації [Електронний ресурс] / О. Б. Граждан. — Режим доступу : http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/4827. — Назва з екрана.
5. Гусарова М. Стратегия управления персоналом: понятие и классификация / М. Гусарова, А. Тропынин. — Режим доступа: http://lcstrongtower.com/. — Загл. с экрана.
6. Донець Л. Формування кадрової стратегії в загальній системі управління персоналом підприємства [Електронний ресурс] / Л. Донець, Т. Лиходєєва. — Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nv_2014_1_7.pdf . —Назва з екрана.
7. Клейнер Г. Кадровая стратегия предприятия систематизация и основные варианты / Г. Клейнер [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.kleiner.ru/arpab/kadrstr.html. — Назва з екрана.
8. Компанієць В. В. Система мотивації та оплати праці на залізничному транспорті (проблеми та перспективи) / В. В. Компанієць, В. В. Польова // Збірник наукових праць Державного економіко-

технологічного університету транспорту. Сер. «Економіка і управління». — 2014. — Вип. 28. — С. 43 — 53.

9. Краснова Н. Разработка стратегии управления персоналом [Електронний ресурс] / Н. Краснова. — Режим доступу: http://krasnova.su/about/. — Назва з екрана.

10. Наказ «Про вдосконалення організації заробітної плати і введення нових тарифних ставок та посадових окладів працівників залізничного транспорту» / Наказ Укрзалізниці від 24.03.2011 р. №098-Ц. — Київ, 2011. —116 с.

11. Пархоменко Н. А. Середовище стратегічного управління персоналом / Н.А. Пархоменко // Науковий вісник ЛНАУ. Сер. Економічні науки. — 2010. — №17. — С. 172 — 180.

12. Романюк Л. М. Теоретичні аспекти стратегічного управління підприємством та його персоналом / Л. М. Романюк // Наукові праці Київського національного технічного університету. Сер. Економічні науки. — 2010. — Вип.17. — С. 210 — 218.

13. Транспорт і зв'язок України. Статистичний збірник / ДЕРЖАВНА СЛУЖБА СТАТИСТИКИ УКРАЇНИ, Київ – 2017, 175 с.

REFERENCES

1. McClelland, D. C. (1973). Testing for competence rather than for intelligence. *American Psychologist*, 2, 1—14 [in English]

2. Balabanova, L. V., & Stel'mashenko, O.V. (2010). Stratehichne upravlinnia personalom v umovakh rynkovoi ekonomiky [Strategic personnel management in a market economy]. Donets'k: DonNUET [in Ukrainian].

3. Haluzeva uhoda mizh Ministerstvom infrastruktury Ukrainy i Radoiu profspilky zaliznychnykiv i transportnykh budivel'nykiv Ukrainy na 2012–2016 roky [Sectoral agreement between the Ministry of Infrastructure of Ukraine and the Council of the Union of Railway Workers and Transport Builders of Ukraine for 2012-2016]. (n.d.). *www.uz.gov.ua*. Retrieved from http://www.uz.gov.ua. [in Ukrainian].

4. Hrazhdan, O. B. (2010). Suchasnyi pohlyad na stratehichne upravlinnia personalom orhanizatsii [A modern look at the strategic management of the organization's staff]. ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/4827. Retrieved from http://ir.kneu.edu.ua:8080/handle/2010/4827. [in Ukrainian].

5. Gusarova, M., & Tropynin, A. (2012). Strategiia upravleniia personalom: poniatiie i klassifikatsiia [HR strategy: concept and classification] lcstrongtower.com. Retrieved from http://lcstrongtower.com. [in Russian].

6. Donets', L., Lykhodieieva, T. (2014). Formuvannia kadrovoii stratehii v zahal'nii systemi upravlinnia personalom pidpryiemstva [Formation of personnel strategy in the general system of personnel management of the enterprise] Retrieved from http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nv_2014_1_7.pdf . [in Ukrainian].

7. Kleiner, G. (2014). Kadrovaia strategiia predpriiatiia sistematizatsiia i osnovnyie varianty [The staffing strategy of the enterprise systematization and the main options]. Retrieved from http://www.kleiner.ru/arpab/kadrstr.html. [in Russian].

8. Kompaniiets', V. V., & Pol'ova, V. V. (2014) Systema motyvatsii ta oplaty pratsi na zaliznychnomu transporti (problemy ta perspektyvy) [The system of motivation and remuneration for rail transport (problems and perspectives)]. *Ekonomika i upravlinnya -Economics and Management*, Vol. 28, 43 — 53. [in Ukrainian].

9. Krasnova, N. (2011). Razrabotka strategii upravleniia personalom [Development of a HR strategy] Retrieved from http://krasnova.su/about/. [in Russian].

10. Pro vdoskonalennia orhanizatsii zarobitnoii platy i vvedennia novykh taryfnykh stavok ta posadovykh okladiv pratsivnykiv zaliznychnoho transportu : Nakaz. Nakaz Ukrzaliznytsi vid 24.03.2011 r. №098-TS. [On improving the organization of wages and introduction of new tariff rates and salaries of railway transport workers : Order. Order of Ukrzaliznytsya dated March 24, 2011 №098-Ts.]. (2011). Kyiv-Kiev. [in Ukrainian].

11. Parkhomenko, N. A. (2010) Seredovyshche stratehichnoho upravlinnia personalom [The environment of strategic personnel management] *Ekonomichni nauky — Economic sciences*, 17, 172 — 180. [in Ukrainian].

12. Romaniuk, L. M. (2010). Teoretychni aspekty stratehichnoho upravlinnia pidpryiemstvom ta yoho personalom [Theoretical aspects of strategic management of the enterprise and its personnel] *Naukovi pratsi*

Kyyivs'koho natsional'noho tekhnichnoho universytetu. Ser. Ekonomichni nauky — Scientific works of the Kiev National Technical University. Series of Economic Sciences, 17, 210 — 218. [in Ukrainian].

13. Transport i zv'yazok Ukraiiny. Statystychnyi zbirnyk [Transport and communications of Ukraine. Statistical Collection] (2017). Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukraiiny. [in Ukrainian].

ЕКОНОМІЧНІ ІННОВАЦІЇ

ECONOMIC INNOVATIONS

ВИПУСК 65
ISSUE 65

Формат 60х84/8. Наклад 50 прим.
Ум.-друк. арк. 21,5
Друк цифровий. Папір офсетний.
Замовлення № 10760.

Адреса редакції:
Інститут проблем ринку та економіко-екологічних досліджень НАН України
Французький бульвар 29, м. Одеса-44, 65044, Україна
Тел.: (048) 722-29-05, 722-66-74, 725-40-25
e-mail: iprei@odessa.ukrtel.net
сайт: http://ei.impeer.od.ua
Editorial address:
Institute Of Market Problems And Economic&Ecological Research of the National Academy Of Sciences Of Ukraine
Frantsuzskii Boulevard, 29, Odessa, Ukraine
Tel. (048) 722-29-05, 722-66-74, 725-40-25
E-mail: iprei@odessa.ukrtel.net
Site: http://ei.impeer.od.ua

Віддруковано:
Друкарня ФОП Гуляєва В.М.
Київська обл., м. Обухів, мкрн Сосновий, 2, офіс 2
Тел.: (050) 497-89-01
Сайт: drukaryk.com